Секция по компютърна лингвистика

Институт за български език „Проф. Любомир Андрейчин“

Българска академия на науките

Лексикална семантика и синтактична реализация на аргументите

(при префигирани глаголи в българския език)

Дисертация за присъждане на образователната и научната степен „доктор”

Автор: Светлозара Лесева

Научен ръководител: проф. д-р Светла Коева

Декларация

за оригиналност и достоверност

от Светлозара Илиева Лесева

Във връзка с провеждането на процедура за получаване на образователната и научната степен „доктор“ към Института за български език, Българска академия на науките, декларирам, че:

Резултатите и приносите в научната разработка на тема „Лексикална семантика и синтактична реализация на аргументите (при префигирани глаголи в българския език)“, които представям във връзка с процедурата, са оригинални и не са заимствани от изследвания и публикации, в които нямам участие.

Всички чужди публикации, използвани за разработване на дисертацията, са надлежно цитирани и описани в библиографията, приложена към разработката.

Научната разработка в цялост, както и нейните отделни части, не са представяни в подкрепа на друга процедура за придобиване на образователна и/или научна степен в университет или друга образователна институция в България и чужбина.

Представената от мен информация във вид на документи и публикации, лично съставени справки и други съответства на обективната истина.

25 юли 2012 г. – гр. София ДЕКЛАРАТОР:

/Светлозара Илиева Лесева/

СЪДЪРЖАНИЕ

Увод.....5
0.1. Мотивация на изследването.....5
0.2. Цели и задачи.....12
0.2.1. Цели.....12
0.2.2. Задачи.....13
0.3. Източници на данните за анализ.....13
0.4. Методология.....14
0.5. Използвани корпуси и лексикографски ресурси.....15
0.6. Кратко представяне.....17
Глава 1. Теории за лексикално-концептуалната структура в съвременната лингвистична литература и представянето на българските префигирани предикати.....21
1.1. Увод.....21
1.2. Семантико-синтактично съотнасяне. Семантични роли, концептуална структура и предикатна декомпозиция.....22
1.2.1. Семантични роли. Тематични йерархии.....22
1.2.2. Лексикално-концептуална структура.....30
1.2.2.1. Гримшоу (1990) и Тени (1992).....33
1.2.2.2. Даути (1991).....41
1.2.2.3. Предикатна декомпозиция.....47
1.2.2.3.1. Предикатната декомпозиция в Граматиката на ролята и референцията. Ван Валин и Лапола (1997, 2001), Ван Валин (2007)...50
1.2.2.3.2. Събитийни структури (РХ&Л 1998а, Л&РХ 1999, Л&РХ 2005).....60
1.2.2.4. Семантика на фреймовете. ФреймНет.....71
1.2.3. Представянето на българските префигирани глаголи.....73
1.3. Представянето на лексикалносемантичните описания в българската лингвистична литература.....75
Глава 2. Глаголна префиксация, пределност, перфективност. Префиксацията и лексикално-концептуалната структура. 84
2.1. Увод.....84
2.2. Префиксация и перфективация.....92
2.2.1. Представките като перфективатори – за и против.....92
2.2.2. Префиксация и перфективация.....96
2.3. Лексикален аспект и пределност.....101
2.4. Префиксация и пределност.....112
2.5. Представките и дефиниране на скала.....118
2.6. Максималност 123
2.7. Видовата принадлежност и лексикалноаспектуалните класове.....128
2.8. Актуалност и префиксация.....129
2.9. Обобщение.....132
Глава 3. Взаимодействие между префиксите и основите – механизъм,

специфики, закономерности.....134
3.1. Лексикални и надлексикални представки.....134
3.2. Лексикален аспект и скала. Типове скала.....140
3.2.1. Лексикален аспект и скала.....140
3.2.2. Типове скала.....142
3.2.3. Непрефигирани и префигирани глаголи и реализация на скалите…144
3.3. Механизъм на префиксацията. Типология на взаимодействията.....150
3.3.1. Механизъм.....150
3.3.2. Синтактични ефекти.....153
3.3.3. Концептуална структура – формално представяне.....155
3.3.4. Типове скали, асоциирани с представките.....159
3.3.4.1. Абстрактна скала.....159
3.3.4.2. Идентична скала.....163
3.3.4.3. Модифициране на скалата.....167
3.3.4.4. Неканонична скала.....170
3.3.4.4.1. Скала, дефинирана за неканоничен участник, съотнасящ се с вътрешен аргумент.....171
3.3.4.4.2. Неканонична скала, определена за периферен участник 177
3.3.4.4.3. Неканонична скала, дефинирана за екстратематичен участник 186
3.3.4.4.4. Неканонична скала, дефинирана за каноничен участник....190
3.3.4.4.5. Скала, асоциирана с неканонична релация за каноничен участник.....193
3.3.4.4.6. Скала, дефинирана за субекта.....195
3.3.4.4.7. Индуциране на скала при нескаларни глаголи.....198
3.3.4.4.8. Лексикализиране на скала чрез профилиране.....203
3.3.4.5. Глаголни алтернации 205
3.3.5. Съчетаемост между представки и основи.....212
3.4. Дефиниране на външна скала.....218
3.5. Заключение.....221
Глава 4. Изследване върху префигирани глаголи с локативна представка за-...224
4.1. Префигирани глаголи, образувани със за- 224
4.1.1. Канонично съотнасяне 226
4.1.1.1. Глаголи, участващи в алтернации 226
4.1.1.2. Глаголи, които не участват в семантични алтернации.....230
4.1.2. Неканонични съотнасяния. Кореспонденция между фреймове.....231
4.1.2.1. Поставяне » Запълване.....231
4.1.2.2. Предизвикване на движение (на Флуид) » Запълване.....234
4.1.2.3. Строене » Запълване.....236
4.1.2.4. Неглаголни константи » Запълване.....237
4.2. Диатези.....249
4.2.1. Диатези с участието на глаголите за Запълване, префигирани със за- 249

4.2.1.1. Запълване – Украсяване – Изобилстване 254
4.2.1.2. Запълване – стативен Украсяване – стативен Изобилстване.....259
4.2.1.3. Запълване – Украсяване – Изобилстване 260
4.2.1.4. Запълване – стативен Изобилстване.....261
4.3. Заключение.....263
5. Заключение.....265
5.1. Обобщение.....265
5.2. Приноси.....270
5.3. Насоки за бъдеща работа.....271
Библиография.....273

Увод

0.1. Мотивация на изследването

От самото си начало, както концептуално, така и в практически план, тази разработка е свързана със създаването на Българския wordnet[1] (БулНет), не просто като езиков ресурс, в който изследваните в дисертацията лексикалносемантични и аспектуални особености на глаголите са наблюдавани, но и чрез принципа на организация на лексикалната информация според концептуални критерии в класове с еднородни свойства. Българският wordnet представлява лексикално-семантична мрежа, в която езиковите единици са организирани в синонимни множества, които са свързани помежду си със семантични, морфо-семантични, деривационни, екстралингвистични релации (Коева 2007б, Коева 2007в).

Докато в традиционната лексикографска практика се изхожда от лексемата и се разработват значенията ѝ, а принципът на организация на речника е азбучен, при създаването на Българския wordnet, отправната точка са концептите. Множеството от езикови единици в даден език (в случая български), които лексикализират даден концепт, представлява едно синонимно множество.

Представянето на лексикалните единици под формата на синонимни множества, свързани помежду си чрез релации и организирани в естествени класове позволява и улеснява изучаването на лексикалната система и в частност – на семантичните класове на глаголите, както и идентифицирането на семантичните релации, съществуващи между представители на класовете или между класовете като цяло. Wordnet представлява и своеобразно „тестово поле“ за лингвистични хипотези, тъй като методологическите въпроси, възникващи в хода на изграждането му, изискват изясняването на редица теоретични въпроси.

[1] http://dcl.bas.bg/wordnet_bg.htm

Една от задачите при изграждането на Българския wordnet е как да се представят под формата на синонимни множества българските префигирани глаголи от несвършен и свършен вид и основните непрефигирани предикати, от които са образувани. Необходимостта за решаването на тази задача произтича от факта, че моделът, който е следван при изграждането на Българския wordnet, е създаден за английски, където закономерностите, залегнали в основата на видовото противопоставяне, не се изразяват чрез отделни лексеми. Следователно, за да бъде описанието на данните от българския език коректно, е необходимо моделът да бъде адаптиран.

Езиковата интуиция показва, че в редица случаи основният несвършен глагол и съответните префигирани корелати изразяват едно лексикално значение, докато в други префиксацията модифицира в различна степен и по различен начин значението на изходната основа[2], и няма такова тъждество.

Следните примери ще послужат за илюстрация. Ако се сравнят глаголите *пиша – „излагам в писмена форма някаква препоръка, заповед, покана, молба и под. или съобщавам на някого, споделям с някого в писмен вид факти, които го интересуват, свои преживявания, мисли, разбирания и др.“*[3] (РБЕ т. 12: 455) с производните *написвам и напиша – „пиша нещо до край, изцяло“* (РБЕ, т. 10: 376, зн. 1), се вижда, че между префигираните глаголи и мотивиращия съществува *относително лексикално тъждество.* Под този термин тук се има предвид, че лексикалното значение на основния несвършен и на префигираните глаголи съвпада (Станков 1968: 167). Формалният израз на тъждеството е възможността за заместване на глагола от свършен вид в итеративна употреба с основния и с вторичния несвършен глагол – така нареченият функционално-семантичен критерий, формулиран от Маслов (Маслов 1984: 66-67). Смятаме,

[2] Тъй като повечето разглеждани префигирани предикати са производни от глаголи, по-често ще се използват взаимозаменяемо *изходен глагол*, *мотивиращ глагол*, *непрефигиран корелат* и под. Когато се разглеждат префигирани глаголи, производни от думи от други части на речта, ще се говори за *изходна/мотивираща основа*.

[3] Разглеждаме това значение като пример, но изводите са приложими и за останалите значения на същия глагол, които кореспондират с видова двойка *напиша-написвам* в посоченото значение.

обаче, че тъждеството между основния несвършен и видовата двойка е относително, тъй като значението за пределност се лексикализира само от префигираните глаголи[4]. В лексикографската практика е възприето видовите глаголни двойки да се представят с обща дефиниция – в една речникова статия (Български тълковен речник – Андрейчин и др. 2002, по-нататък БТР) или в отделни речникови статии, като глаголът от свършен вид препраща към статията на несвършения (Речник на българския език – 1977 – 2009, по-нататък РБЕ), а изходният глагол да е описан в отделна статия. Наличието на относително лексикално тъждество е отразено в дефиницията на производната двойка (вж. по-горе), но между речниковите статии не съществува експлицитна морфо-семантична релация (в смисъла, дефиниран от Коева – Коева 2008б). Изключение представлява Българският ФреймНет (Коева и др. 2008), където членовете на видовата двойка се въвеждат като отделни речникови единици с отделни дефиниции.

В съпоставка с *пиша – напиша/написвам*, в едно от значенията си глаголът *намятам* е дефиниран като *„завивам, загръщам някого с дреха или завивка, която мятам, поставям на гърба, раменете или тялото му; замятам“* (РБЕ, т. 10: 340, зн. 2). От тълковната дефиниция се вижда, че отношението между изходния *мятам* и префигирания *намятам* (и съответно *наметна*) е различно от това между *пиша* и *написвам*, тъй като значението на *намятам* не е *„мятам до край, изцяло“*. Съответно и функционално-семантичният критерий не е приложим.

Предикатите описват ситуации, спадащи към различни онтологични категории. В най-разпространения вариант на аспектуалната класификация (Вендлер 1957, Даути 1979 и много други) глаголите се поделят на *състояния*, *дейности*, *постижения*, *изпълнения*. В wordnet тези категории са залегнали в организацията на семантичните класове, на които са разделени глаголните

[4] Аналогично твърдение е изказано от Иванова (Иванова 1966: 134) – „... остатъчната семантика на префикса не позволява пълно идентифициране на двата несвършени глагола – основния и производния.... в префиксалните образувания остават следи от лексикално изразена резултативност...“

значения. На нивото на организация на глаголните синонимни множества в Принстънския wordnet не се прави разграничение между дадена ситуация в процес (*пиша*) и същата ситуация в нейната цялост (*напиша*[5]), тъй като това противопоставяне отразява протичането на ситуациите във времето, а не лексикалносемантичните им свойства. Изхождайки от това и за да се запази междуезиковото съотнасяне между еквивалентните множества в българския и английския език следва *пиша, напиша* и *написвам* да се включат в едно синонимно множество: *{пиша, написвам, напиша}*, като видовото различие е изразено чрез специална релация. *Мятам* и *наметна/намятам* се включват в различни синонимни множества *{мятам}* и *{намятам, наметна}* – тъй като при тях няма относително лексикално тъждество.

Въпросът, който възниква, е какви са отношенията между префигираните глаголи и непрефигирания корелат и чрез каква релация да бъдат изразени. Ако съпоставим *мятам* и *наметна/намятам* с друга глаголна двойка, производна от *пиша*, която не е лексикално тъждествена с основния глагол – *попиша/пописвам*, се вижда, че при втората двойка лексикалното значение на изходния предикат се специализира, стеснява и следователно *пиша*, *попиша* и *пописвам* принадлежат към един семантичен клас. Според възприетата методология за представяне на данните в Българския wordnet *попиша* и *пописвам* се класифицират като хипоними на *пиша*:

1. {пописвам, попиша}

хипероним: *{пиша}*

За разлика от тях при *мятам* и *наметна/намятам* отношенията са различни. *Мятам – „слагам, поставям нещо някъде, върху друго нещо, обикн. с рязко движение, с подхвърляне или със замах от разстояние; хвърлям, замятам*“ (РБЕ, т. 9: 876, зн. 2) е глагол за поставяне на нещо някъде чрез преместването му в пространството, а *наметна/намятам* означават покриване

[5] и *написвам*, доколкото има неактуални употреби, изразяващи цялостност, завършеност.

на някого или нещо чрез такова действие. Следователно изходният глагол и префигираните корелати принадлежат към различни семантични класове. Това се вижда както от тяхното лексикално значение, така и от синтактичния израз на аргументите им (вж. по-долу).

Разгледаните факти показват, че за идентифицирането на множествата от деривационно свързани глаголи, които описват дадена ситуация, както и за установяване на принадлежността на префигираните глаголи към определен семантичен клас е необходимо разглеждането им в съпоставка с мотивиращите глаголи и изясняването на степента и начина, по който представката изменя семантиката на получените предикати. За целта е необходимо изграждането на типология на взаимодействията между представките и основите.

Изясняването на тези въпроси има както практическо, така и теоретично значение. Практическото значение се изразява в това, че описанието на взаимодействията при префиксацията и на резултата от тях би улеснило разработването на методология за представяне на тези явления в езикови ресурси като wordnet, които са приложими и по принцип в лексикографската практика. Така например, при създаването на синонимно множество, потенциално включващо непрефигирани и производни от тях префигирани глаголи, установяването на относително лексикално тъждество между префигираната двойка и мотивиращия глагол се използва като положителен тест за принадлежността им към едно и също синонимно множество. Отсъствието на тъждество налага да се установи дали отношението между мотивиращия глагол и префигираните корелати се основава на модифициране на значението (както с *попиша* и *пописвам*), при което е налице принадлежност към един и същ семантичен клас, или новообразуваните глаголи спадат към друг клас.

При създаването на българската лексикално-семантична мрежа се следва структурата и организацията на концептите, установена в рамките на

Принстънския wordnet (PWN). Същевременно разширяването на БулНет предполага включването на префигирани глаголи, които нямат еквиваленти в английския език и съответно – не са отразени в PWN. Това означава, че трябва да се въведат нови синонимни множества, които да бъдат „вписани“ в общата структура с помощта на релации с други множества. За тази цел е необходимо да се установи множеството от релациите, чрез които глаголите, лексикализиращи дадена ситуация от действителността, се свързват с други множества. *Хиперонимията* е една от най-важните релации, които организират структурата на wordnet. Чрез нея глаголното множество се причислява към даден семантичен клас. При въвеждането на префигирани глаголи, които нямат съответствие в PWN, и съответно за тях се създава ново синонимно множество, едно от основните съображения е дали принадлежат към същия клас като изходния глагол (и съответно дали се намират в същата хиперонимно-хипонимна подструктура), или не. В първия случай въвеждането им е относително лесно (*попиша/пописвам*), докато във втория е необходимо да се анализира значението им, за да се определи класът, към който принадлежат, и хиперонимно-хипонимната структура, в която следва да се включат (*намятам/наметна*).

В теоретичен план изследването на взаимодействието между представките и основите е важно в няколко аспекта.

Част от представките модифицират значението на основите, с които се свързват, като добавят определен лексикален компонент – например *по-* в *попиша/пописвам* внася значение за ограничена продължителност, а *на-* в *намятам* – локативно значение за засягане, обхващане на повърхност. Примерите илюстрират доминиращия модел на произвеждане на префигирани глаголи – от основен несвършен по вид предикат се получава префигиран от свършен вид, а от него – чрез вторична имперфективация – префигиран несвършен. Морфологичните изменения са следствие от промяна в

аспектуалните свойства на изходния предикат, настъпващи в резултат на префиксацията. Подобен ефект имат и представки, които не съдържат в значението си отчетлив лексикален компонент, като *на-* в *напиша/написвам*. Тези явления са добре познати и изучени, но все още има дискусионни въпроси, например в какво точно се изразява взаимодействието между префикса и основата (ако *пиша* и *написвам* имат почти еднакво значение) и какво е отношението на префиксацията към перфективацията.

Наред с това е забелязано, че представките имат свойствата да взаимодействат със семантичната структура на предикатите, с които се свързват. По-конкретно, представките имат способност да променят тематичната структура – (i) броя и семантичния тип на аргументите и (ii) синтактичното им изразяване – експлицитност/имплицитност и синтактична позиция. За онагледяване може да послужи глаголната двойка *наметна/намятам* в съпоставка с *мятам*.

Множеството от аргументи на глагола *мятам* включва участник (*Агенс*), който премества обект (*Тема*) и го поставя върху дадено място (*Цел*). Тематичната структура на *наметна/намятам* в конкретното значение включва (*Агенс*), който извършва действието, участник, чиято повърхност е покрита (*Цел*), и (*Тема*) – това, което служи за покриване:

2а. [x]$_{\text{АГЕНС}}$ **мята** [y]$_{\text{ТЕМА}}$ [върху z]$_{\text{ЦЕЛ}}$

2б. [x]$_{\text{АГЕНС}}$ **намята** [z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с y]$_{\text{ТЕМА}}$

3а. *[Майката]*$_{\text{АГЕНС}}$ *метна [одеялото]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[върху спящото дете]*$_{\text{ЦЕЛ}}$.

3б. **[Майката]*$_{\text{АГЕНС}}$ *метна [спящото дете]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с одеялото]*$_{\text{ТЕМА}}$.

3в. *[Майката]*$_{\text{АГЕНС}}$ *наметна [спящото дете]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с одеялото]*$_{\text{ТЕМА}}$.

Съпоставката между двете тематични структури показва както прилики, така и съществени разлики. Както *мятам*, така и *наметна/намятам* имат по три задължителни конституента с едни и същи роли, но участниците *Тема* и *Цел*

се реализират в различни синтактични позиции при непрефигирания и префигираните глаголи. Тъй като *на-* има локативна семантика, очевидно промяната на статута на участника с роля *Цел*, довела до изразяването му в прякообектната позиция на *намятам*, се дължи на представката.

Случаи като демонстрирания не са редки и не засягат само *на-*, нито само това нейно значение, но като цяло природата, механизмът и ефектите от тези взаимодействия остават встрани от научната проблематика. В славистичната традиция те са били обект само на отделни разработки и едва напоследък – на по-системно проучване. В рамките на западната славистика тези явления се разглеждат главно в контекста на лексикалния аспект и вида и по-рядко като самостоятелен фокус на изследване.

0.2. Цели и задачи

0.2.1. Цели

Основната цел на дисертацията е да се изследва взаимодействието между префиксите и лексикално-концептуалната структура на мотивиращите основи (в повечето разглеждани случаи – глаголи) и влиянието му върху аргументната реализация. По-конкретно, целта е да се формулира механизмът на взаимодействие между представките и предикатите и да се опише как префиксацията изменя тематичните и аспектуалните свойства на изходните предикати и как това се отразява върху синтактичното изразяване на задължителните участници и морфологичните свойства на глаголите. Пряк резултат от изследването е описанието на типологията на тези взаимодействия.

Извън изследването остават случаите, в които префиксацията води единствено до модифициране на лексикалното значение без промени на другите нива.

0.2.2. Задачи

1. Да се определят семантичните фактори, които предопределят аргументната реализация и отношението им към взаимодействието между представки и предикати.

2. Да се избере формализъм за представяне на лексикалносемантичната структура на предикатите – както на изходните, така и на префигираните.

3. Да се изясни механизмът, по който се извършва префиксацията, и да се опише взаимодействието ѝ с тематичната и аспектуалната структура, а оттам и ефектите върху синтактичната реализация на аргументите и видовата принадлежност на предикатите.

4. Да се представи типология на взаимодействията между представките и основите, като се изведат закономерностите според това, дали префиксацията е съпроводена с промени в тематичната структура. Фокусът на изследването е върху случаите, в които са засегнати тематичните свойства. Като резултат от него, се очаква да бъдат формулирани основните типове взаимодействия с оглед на тематичните промени и промените в аргументната реализация.

0.3. Източници на данните за анализ

За постигането на научните задачи са анализирани групи префигирани глаголи в съпоставка с мотивиращите основи.

(i) Основна част от анализираните данни представляват глаголните синонимни множества в Българския wordnet. От общо 5988 синонимни множества са разгледани 1099, които включват основен имперфективен глагол (стойност за вида имперфектива тантум) и поне една видова двойка (със стойност за вида несв. в. и св. в. съответно).

(ii) Разгледани са ексцерпираните от БТР около 7000 глагола с представките *в-/въ-*, *въз-*, *до-*, *за-*, *зад-*, *из-*, *на-*, *над-*, *о-*, *об-*, *от-*, *по-*, *под-*, *пре-*,

през-, пред-, при-, про-, раз-, с/съ-, у-.

(iii) Анализирани са списъците глаголи, предложени у Иванова (Иванова 1974) и Радева (Радева 1991).

(iv) Разгледани са речниковите статии на глаголи от определени семантични класове в БТР, в РБЕ, в онлайн речници.

(v) Анализирани са неописани в речниците значения, установени на базата на примери, извлечени чрез заявки от Интернет и от Българския национален корпус.

Разбира се, голяма част от глаголите в различните източници съвпадат. На базата на списъците са изведени основните закономерности на взаимодействието между изходните за префиксацията основи и префигираните глаголи. Случаите, представляващи интерес, са изучени детайлно чрез съпоставка с изходния глагол или неглаголна основа.

0.4. Методология

При анализа се изхожда от семантичната структура.

Определя се лексикалното значение на префигирания глагол и на глагола/основата, от който е производен.

Идентифицират се аргументите в изходната структура и аргументите на префигирания глагол въз основа на дефиницията и примери.

Разглежда се семантичната структура – брой на задължителните участници, релацията на всеки от участниците към предиката. По възможност изходният глагол/основа и префигираните корелати се съотнасят към семантичен фрейм във ФреймНет.

Когато значението на префигирания глагол не е описано в лексикографските ресурси, се установява принадлежността му към даден семантичен клас и значението, концептуалната структура и аргументната

реализация се разглеждат по аналогия с други членове на същия клас. Търсят се подкрепящи примери, на базата на които се обосновава анализът.

Като се изхожда от анализа, се установява какви промени са настъпили вследствие на префиксацията в тематичната и аспектуалната структура.

(i) Определя се лексикалният принос на представката;

(ii) разглежда се броят на задължителните участници на изходния и на префигирания глагол;

(iii) установява се съотнасянето между семантично съвместимите[6] участници, т.е. тези, между които отношението е на еквивалентност, или между хипероним и хипоним (или обратно). В случая съотнасянето е между тематични роли;

(iv) формулира се типът на промяна – кои участници променят статута си и в каква посока, променя ли се броят на задължителните участници. Установява се по какъв начин се променя релацията между участника/участниците, които са получили различен статут, и предиката, променя ли се и как синтактичната им реализация, лексикалният им аспект;

(v) извежда се кои са семантичните (под)класове, към които принадлежат изходният глагол/основа и префигираните корелати.

0.5. Използвани корпуси и лексикографски ресурси

При привеждането на примери са използвани дефинициите в РБЕ, където е възможно, в противен случай – в БТР. Ако е използван друг източник, това също се посочва. Използват се тези лексикографски ресурси, а не Българския wordnet по няколко причини. Най-напред в Българския wordnet в част от разглежданите случаи (като *{пиша, написвам, напиша}*) основният несвършен глагол и глаголната двойка са членове на едно и също синонимно множество и съответно имат обща тълковна дефиниция, докато в част от приведените

[6] Формална дефиниция на термина е представена в Глава 1.

примери се илюстрира именно разликата в значенията между основните несвършени глаголи и видови двойки. Второ, включването на синонимни множества в БулНет следва определени принципи, основаващи се на честота на срещанията в различни корпуси, поради което част от значенията, които се разглеждат в дисертацията, все още не са включени.

Когато дефиницията е съставена за целите на дисертацията (например при значения, непредставени в лексикографските ресурси), това се посочва изрично. В тези случаи се следват общите принципи за създаване на тълковни дефиниции.

Като основни източници на примери както с илюстративна цел, така и с оглед на анализите, са използвани Българският национален корпус[7] (БНК) и Интернет. Примерите от БНК са извличани чрез различни по тип заявки – търсене по конкретна форма – *пиша*, търсене по лема: *пиша*/F/, търсене по поредици от думи. В конкретни случаи заявките включват комбинация от глагол и определен предлог, които може да са разположени в съседство или да са разделени от определен брой думи. Например, чрез заявката <намажа/F/ [0,3] върху> се извличат примери, в които произволна форма на глагола *намажа* е следвана от предлога върху, като между тях може да има най-много три думи. Тъй като не всички от търсените глаголи са въведени в Граматичния речник на българския език (Коева 1998б), който служи за разпознаване на формите в БНК, за целите на изследването бе направена специална заявка, при която от предварително изготвени списък от основи и списък от представки се извличат техните комбинации, както и комбинациите им с предлози (също зададени по списък).

В труда не са представени количествени данни за срещанията на конкретни глаголни значения в корпусите и в Интернет, тъй като много от изследваните предикати са с ниска честотност. В случая задачата изисква

[7] http://ibl.bas.bg/BGNC_bg.htm

разпознаване не на форми, а на значения, което представлява допълнително затруднение. По тази причина примерите, ексцерпирани от ресурсите, са използвани с илюстративна цел и за изучаване на обкръжението на предикатите, най-вече в добавка към анализа на речниковите дефиниции и примери.

0.6. Кратко представяне

Дисертацията се състои от увод, четири глави, заключение, библиография и четири приложения.

В **Глава 1** са изложени основните теории и термини, използвани в останалата част от работата. Целта е да се покаже общото развитие на идеите за лексикално-концептуалната структура на предикатите от гледна точка на приноса им за описанието на префигираните глаголи, а не пълно изложение. По тази причина не са включени редица важни теории, като тези за Генеративния лексикон на Пустейовски (1995), теорията за семантичните структури на Джакендоф (1990) и др. На базата на представените теории се определя разбирането за концептуалната структура на предикатите като структурирано описание на ситуациите в света с поне две измерения – тематично и аспектуално-събитийно. В първото се определят релациите между участниците и предиката, а във второто – тематичната структура се организира спрямо тяхното отношение към протичането на ситуацията. Именно аспектуално-събитийната структура предопределя аргументната реализация.

На базата на прегледа са направени някои предварителни изводи за представянето на българските префигирани глаголи и е избран подход за описанието им – чрез семантични фреймове и чрез предикатна декомпозиция, с помощта на която се формализират аспектуално-събитийните свойства на фреймовете.

Накратко са представени изследванията върху лексикалната семантика на глаголите и семантико-синтактичното съотнасяне в българската лингвистична

литература и е посочено мястото на изследването в контекста на съвременната българистика.

Целта на **Втора глава** е да се изясни функцията на представките и в какво се изразява взаимодействието им с основите от гледна точка на лексикално-концептуалната структура. Езиковите данни, а и научните изследвания сочат, че при префиксацията в общия случай се променят лексикално-аспектуалните свойства, а в много случаи, както бе показано в примерите по-рано – и тематичните.

Във втора глава фокусът е върху взаимодействието на представките с аспектуалната структура. В съответствие с Филип (2008) се приема, че приносът на голяма част от представките е да „квантифицират“ ситуацията (по Крифка 1992, 1998). Изхожда се от тезата, че ситуациите сами по себе си представляват хомогенно, ненаредено множество от събития (напр. *ям*). Неформално квантифицирането представлява съотнасяне на хомогенна ситуация към времевото измерение – спрямо което тя протича, и задаване на предел, спрямо който тя приключва (дефинира се критерий за наредба на ненаредените събития). Критерият може да се основава на свойство на вътрешния обект (*ям* ***ябълка***), времеви предел (*вървя* ***десет минути***) и т.н. Тезата е, че представките имат функцията да експлицират вътрешноприсъща скала (обемът на ябълката) или да въведат скала, спрямо която „се измерва“ протичането на ситуацията. В резултат от това става възможно ситуацията да кулминира, т.е. да достигне предела си (максималната стойност на скалата). На базата на заключенията на Филип в рамките на изследването се дефинира понятието за *вътрешна скала* – която измерва протичането на ситуацията, определено от вътрешноприсъщите ѝ свойства, и *външна скала* (съответстваща на понятието *extensive measure function* у Филип) – която налага външен времеви или друг количествен измерител.

Разглеждат се и последствията за граматичния вид. В резултат от

дефинирането/лексикализирането на предел възникват видовите двойки, които в общия случай изразяват кулминация (св. в.) и движение към кулминация (несв. в.), т.е. различна *перспектива* (Падучева 2009) или *ракурс* (Смит 1991) към квантифицираната ситуация. Процесното актуално значение на несвършения вид в редица случаи е ограничено. На базата на езиковите данни се заключава, че тези ограничения отразяват не разлика в лексикалносемантичните свойства на членовете на видовата двойка, а семантична или прагматична невъзможност ситуацията да се разглежда като процес.

В **Трета глава** фокусът е върху измененията в тематичната структура и аргументната реализация вследствие от префиксацията. Формулират се основните типове взаимодействие между представките и глаголите/основите – *канонично* и *неканонично*. При първия тип измененията, които настъпват в семантиката на изходния глагол, не предизвикват изменения в тематичната структура, а в аспектуален план се лексикализира скалата, която се задава от самия глагол (в комбинация с негов аргумент). В рамките на каноничното са установени три подтипа взаимодействие – *дефиниране на абстрактна скала* – лексикализирана от представки с абстрактно значение; *идентична скала* – реализира се, когато представка, която привнася собствено лексикален компонент, се свързва с предикат, който лексикализира същия компонент; *модифицирана скала* – реализира се, когато представка с лексикален компонент се свързва с предикат, който не съдържа същия компонент в лексикалното си значение и съответно то се видоизменя от семантичния елемент на представката. Видът на скалата се определя от взаимодействието на конкретното префиксално значение с конкретна основа. Една и съща представка може да реализира идентична, модифицирана или неканонична скала. Неканонична скала се въвежда при всяко взаимодействие, при което настъпват различия в тематичната структура (*мятам-наметна/намятам*).

В останалата част от главата се изследват различните видове неканонична

скала. Изведени са основните закономерности, свързани с промяна в броя на задължителните участници и семантичните релации между аргументите и предиката. При анализа е представено съотнасянето на изходния семантичен фрейм с активирания от префигирания глагол, и съотнасянето на участниците във фреймовете. Чрез предикатната декомпозиция на изходния и на префигираните глаголи е демонстрирано настъпилото изменение в тематичната и аспектуално-събитийната структура и в аргументната реализация.

В **Глава 4** на базата на представения модел е извършен анализ на взаимодействието на префикс в конкретно негово значение (локативното значение на *за-*) с глаголни и неглаголни основи, като вниманието отново е съсредоточено върху неканоничните взаимодействия. Фокусът е върху образуването на префигирани предикати от думи от друга част на речта. Въз основа на данните се извеждат конкретните конфигурации, в които участва представката. Обобщени са и възможните преходи между семантичните фреймове.

В Заключението са изложени основните изводи от дисертацията, научните приноси на разработката и насоките за бъдеща работа.

Използваната литература е посочена в библиографията.

В Приложенията са представени терминологични обобщения, както и схематични описания на някои по-важни резултати.

Глава 1. Теории за лексикално-концептуалната структура в съвременната лингвистична литература и представянето на българските префигирани предикати

1.1. Увод

В настоящата глава се разглеждат някои от съвременните теории за лексикалносемантично описание, като фокусът е върху онези от тях, които отчитат ролята както на тематичната, така и на аспектуалната структура (така наречените аспектуално ориентирани подходи). Стремежът при представянето е да се отрази развитието в разбирането за семантичните фактори, предопределящи аргументната реализация, и заедно с това да се въведат основните термини и теоретични схващания, които се приемат в рамките на дисертацията.

В 1.2.1 са представени семантичните роли и тематичните йерархии и трудностите, свързани с приложението им. В следващите части (1.2.2.) фокусът е главно върху теориите и формалните модели, в които аргументната реализация се определя не чрез свойства на аргументите, а чрез свойствата на предикатите и аргументните позиции, които те отварят. Дискусията е съсредоточена върху представянето на *логическата/събитийната структура*[8] на предикатите чрез лексикална декомпозиция (1.2.2.3). В рамките на изложението се изтъкват преимуществата на отделните подходи с оглед на формализирането на структурата на българските предикати. В т. 1.2.2.4 ще бъде представена теорията на семантичните фреймове, която заедно с предикатната

[8] Както ще бъде изяснено в съответната част, в литературата се използват различни наименования (*събитийна структура*, *логическа структура*, *лексикално-концептуална структура* и др.) за представянето на лексикалното значение чрез предикатна декомпозиция. С посочването на алтернативните термини (разделени със символа /) се цели да се изтъкне принципната прилика между тях, макар в рамките на конкретните теории да са възможни известни различия при дефинирането и обхвата им.

декомпозиция се използва за описание на концептуалната структура на изходните и на префигираните предикати в следващите глави на дисертацията. Излагат се някои предварителни изводи за начина на представяне и за характера на взаимодействието между представките и основите. В последната част са скицирани основните теми, свързани с лексикалносемантичната структура и реализацията на аргументите, които се разглеждат в българската лингвистична традиция, и е очертано мястото на настоящото изследване.

1.2. Семантико-синтактично съотнасяне. Семантични роли, концептуална структура и предикатна декомпозиция

1.2.1. Семантични роли. Тематични йерархии

Теорията за съотнасянето между семантиката и синтаксиса се основава на схващането, че синтактичното поведение на аргументите е предсказуемо от определени аспекти на лексикалната семантика на предикатите. Това предполага, че с помощта на добре формулирана теория за лексикалносемантично описание на значението и адекватна теория за съотнасяне към синтактичната структура би било възможно извеждането на синтактичните свойства на предикатите от значението им (Джакендоф 1990, Левин и Рапапорт-Ховав[9] 1996:2-3, Л&РХ 2005 и много други).

Това разбиране се основава на следните предпоставки - (i) значението на предикатите има структурирана вътрешна организация, която може да се представи формално; (ii) само определени аспекти на значението имат отношение към изразяването на аргументите; (iii) именно тези компоненти са отразени в структурираното описание на значението по еднозначен начин; (iv) съществува описание на механизмите на взаимодействие между семантичното

[9] В рамките на дисертацията при цитирането на съвместните разработки на двете авторки ще бъде използвано съкращението Л&РХ или РХ&Л.

представяне и синтактичната реализация на аргументите, или алгоритъм за проектирането на аргументите в съответни синтактични позиции (Гримшоу 1993/2005, Даути 1991, Джакендоф 1990, Л&РХ 2005, Левин 2006, Пинкър 1989, РХ&Л 1998а, РХ&Л 1998б и много други).

В литературата термините *лексикалносемантично описание* (ЛСО), или още *лексикалносемантично представяне* (като преводни еквиваленти на *lexical semantic representation*) се използват като синоними на термина *лексикално-концептуална структура* (ЛКС), използван от Джакендоф (1990), Гримшоу (1990) и други учени (РХ&Л 1998б:249). В книгата си „Семантични структури“ (1990: 12, 15) Джакендоф дефинира лексикално-концептуалните структури на езиковите изрази като абстрактни мисловни репрезентации, чрез които носителите на даден език концептуализират ситуациите в света[10]. Лексикално-концептуалните структури представят вътрешната формализируема структура на езиковите единици.

Известно е, че първите опити за лексикалносемантично описание и семантико-синтактично съотнасяне са падежните рамки и списъците от дълбоки падежи (тематични роли) и принципите за селекция на субект, формулирани в рамките на генеративния синтаксис (Филмор 1968). Представянето на аргументите на предикатите е под формата на *мета-решетки* (Стоуъл 1981), представляващи ненаредени списъци от тематични роли, например (1):

1а. *счупя*: <*Агенс*, *Пациенс*>

1б. *дам*: <*Агенс*, *Тема*, *Реципиент*>

Аргументите се идентифицират от предиката чрез приписване на тематична роля (*мета-роля*) в зависимост от отношението, съществуващо между него и дадения аргумент.

В следващи етапи от развитието на теорията се налага понятието (предикатно-)аргументна структура ((П)АС), с което се означава формалното

[10] „...a level of mental representation called conceptual structure is seen as the form in which speakers encode their construal of the world...“ (Джакендоф 1990: 12)

представяне на ситуацията (описвана от предиката) и участниците в нея (чрез аргументите), и евентуално на отношенията между (всеки от) тях и предиката (чрез тематичните роли). Утвърждава се идеята, че между аргументите на даден предикат съществува йерархия според начина, по който им се приписва тета-роля. На това основание аргументите се подразделят на *външни* и *вътрешни* (Уилямс 1981) – външният се реализира извън максималната проекция на предиката, като тета-роля му се приписва чрез предикацията, а вътрешните – в максималната му проекция; от своя страна те се подразделят на пряк вътрешен аргумент и непреки вътрешни аргументи (Маранц 1984), като прекият получава тета-роля директно от предиката, а непреките – от предлози (или други елементи, приписващи тета-роля) (Маранц 1984). Аргументната структура се разглежда като множество от аргументи, като за всеки от тях е означен статутът му (относителната му позиция спрямо останалите аргументи) във вътрешната йерархична организация на значението. Означенията на аргументите може да са наименования на тематични роли или променливи, а съотнасянето им с позиция в аргументната структура (външен, вътрешен пряк, вътрешен непряк аргумент) се означава чрез подчертаване, различно ниво на влагане в скоби и т.н. (Гримшоу 1990:2-3), вж. пример (2) по-долу.

Съотнасянето на аргументите към синтактичните категории се извършва чрез обединяване на тематичната и субкатегоризационната информация в тета-решетката, като се посочва кореспонденцията между дадена тематична роля и синтактичната категория, която я изразява, а чрез индекса - и синтактичната позиция. Подчертаването на ролята *Агенс* означава, че той е външният аргумент (т.е. субект) (за нотацията в тета-решетките вж. Хегман 1994:43-46):

2. слагам

Агенс	Тема	Цел
NP	NP	PP
i	j	k

В предложените по-горе формулировки аргументната и тематичната структура са съотносими, тъй като аргументите се идентифицират чрез тематичните роли, т.е. ролите назовават различните аргументи на даден предикат. Съотнасянето е декларативно, синтактичната проекция е експлицитно зададена и не се предсказва от семантичните свойства.

Предлагани са и принципи за съотнасяне на аргументите към синтактичните позиции. Тъй като приписването на тета-роля се извършва под управление (Рапапорт, Логрен и Левин 1993: 40), синтактичната реализация на вътрешните и на външния аргумент следва от типа им. Вътрешният пряк аргумент се съотнася с прякообектната позиция, вътрешните непреки – с непрякообектни позиции, външният – със субектната позиция.

Целта на тематичните роли в духа, в който Филмор ги дефинира, е да служат за обобщение на сходни семантични свойства на дадени класове от аргументи на различни предикати (т.е. за установяване на класове на еквивалентност). Хипотезата е, че с помощта на относително малко добре формулирано множество от роли и правила за съотнасянето им със синтактичните позиции би било възможно да се изведат синтактичните свойства на предикатите (ЛРХ 2005:36). Пример за такова правило е *Принципът за селекция на субект* (Филмор 1968:30), който гласи, че при наличието на *Агенс*, субектната позиция се заема от *Агенса*, при отсъствие на *Агенс*, и наличие на *Инструмент*, субектната позиция се заема от *Инструмента*; при отсъствие на *Агенс* и на *Инструмент* субект става *Обективът* (*Пациенсът*). Предлагани са и други принципи за съотнасяне, напр. *Правилото за Агенса* и *Правилото за Темата* (Андерсън 1977), според които в случай че глаголът изисква *Агенс*, то *Агенсът* се съотнася със субектната позиция, а *Темата* с прякообектната, а в случай че не се изисква *Агенс*, *Темата* се съотнася със субектната позиция (цитирано по ЛРХ 2005:83). Уилямс също формулира няколко принципа, регулиращи синтактичната проекция на

тематичните роли, един от които е: „Ако има *Агенс*, то той е външен за V“[11] (Уилямс 1981:87, цитиран по Радфорд 1988:385). При този тип правила синтактичната реализация е следствие от съотнасянето на две йерархии – на тематичните отношения и на граматичните отношения, при което по-високо намираща се в йерархията тематична роля кореспондира с по-висока граматична позиция (Гроупън, Пинкър, Холандър и Голдбърг 1991:155).

Използването на списъци или йерархии от семантични роли за дефиниране на правила за семантико-синтактично съотнасяне среща редица проблеми (Даути 1991:553-562, Джакендоф 1990: 47-48, Л&РХ 2005, втора глава). Най-общо те се свеждат до това, че не са установени непротиворечиви общоприети критерии за дефиниране на изчерпателен списък от ясно формулирани и добре разграничени една от друга роли, които да служат за основа на семантично обосновани и граматично валидни изводи за синтактичното поведение на глаголите. Следствията от това са (i) формулирането на различен инвентар от роли при различните автори; (ii) припокриване на семантичното съдържание между различни роли дори в рамките на една теория и в резултат на това – приписване на различни роли на едни и същи аргументи; (iii) невъзможност да се определи ролята на даден аргумент, тъй като няма подходяща роля, или поради съвместяването на повече от една роля от един аргумент. Тези факти сочат към извода, че тематичните роли не са семантични примитиви.

С посочените проблеми са свързани и трудностите при дефинирането на тематични йерархии. Не само че няма консенсус относно броя и съдържанието на семантичните роли, но както показват разработките у различните автори, самата им подредба в йерархия е проблематична (напр. у ЛРХ 2005, шеста глава).

Допълнително затруднение при дефиниране на семантико-синтактичното

[11] „„If there is an Actor, it must be external for V“ (Recall that Actor=Agent, and External argument=Subject) (Радфорд 1988:385)“

съотнасяне чрез тематични роли представляват явленията, които спадат към така нареченото *неканонично съотнасяне* – диатезите[12] (3а, 3б), психологическите предикати (3в, 3г) (вж. 1.2.2.1) и др., в единия вариант[13] на които по-високо стоящ в тематичната йерархия аргумент заема по-ниска позиция от по-нискостоящ (Гроупън, Пинкър, Холандър и Голдбърг 1991:155-156).

3а. *[Старците]*$_{\text{АГЕНС}}$ *сеят [канабис]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[в ниви с други култури]*$_{\text{ЦЕЛ}}$.

3б. *[Старци]*$_{\text{АГЕНС}}$ *сеят тайно [ниви]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с канабис]*$_{\text{ТЕМА}}$.

3в. *[Аз]*$_{\text{ЕКСПЕРИЕНЦЕР}}$ *се плаша [от хлебарки]*$_{\text{СТИМУЛ}}$.

3г. *[Хлебарките]*$_{\text{СТИМУЛ}}$ *[ме]*$_{\text{ЕКСПЕРИЕНЦЕР}}$ *плашат*.

Алтернатива на тематичните йерархии е предложена от Джакендоф (Джакендоф 1990). Авторът дефинира йерархия, в която са формулирани две измерения – *тематично* (*thematic tier*) и *акционно* (*action tier*), като първото се отнася до пространствените отношения, а второто – до релацията между *Агенса* и *Пациенса* (*actor-patient relations*). На всеки аргумент се приписва роля или и в двете измерения, или само в акционното, което има и предимство при селекцията на аргументите за по-висока синтактична позиция (Джакендоф 1990:258-262). Във варианта, предложен от Гримшоу (Гримшоу 1990), на всеки аргумент се приписва роля в две йерархии – тематична и аспектуална, като аналогично на теорията на Джакендоф – втората, в която се определя каузиращият аргумент, има предимство пред първата. В други теории се предлага механизъм за съотнасяне с помощта на обобщени тематични роли – *макророли* (Ван Валин 1990, Ван Валин 1993, Ван Валин и ЛаПола 1997 и др.) или *протороли* (Даути 1991), които обобщават свойствата, типични за *Агенса* и за *Пациенса* – прототипните роли, съотнасящи се с подлога и прекия обект.

[12] По-нататък ще се уточни, че диатезите са различни глаголни значения, но това разбиране е по-ново.

[13] Тук съзнателно не се посочва при кой от двата варианта има разминаване между тематичната йерархия и граматичната йерархия, тъй като в различните формулировки на тематичните йерархии дадена роля може да се намира по-високо или по-ниско от друга конкретна роля. Например ролята *Цел* е в по-ниска позиция спрямо ролята *Тема* при Джакендоф (1990), и в по-висока – при Гримшоу (1990), вж. тематичните йерархии при различни автори, представени у Коева (2008а).

Аргументите на даден предикат се асоциират с някоя от тези роли на базата на относително сходство. Характерното за тези подходи и техен отличителен признак спрямо теориите, разглеждащи семантичните роли под формата на списъци или тематични йерархии, е, че на даден аргумент се приписва определен статут единствено спрямо останалите аргументи на същия предикат.

Друга тенденция, породена от невъзможността да се формулират еднозначни принципи за съотнасяне чрез семантични роли и тематични йерархии, е маргинализирането на тематичните отношения и дори достигането до разбирането, че те не са определящи за аргументната реализация (Тени 1992: 2).

Въпреки критиките тематичните роли имат място в лексикалносемантичното описание. Не може да се пренебрегне фактът, че една част от тях имат добре установено в лингвистиката значение и са предпочитано средство за обозначаване на аргументи с определени свойства, без да е необходимо тяхното изброяване, но и без от ролята да следва изрично синтактичната реализация на съответния аргумент.

Важно е да се отбележи, че теориите, които са възприели тематичните роли, обикновено ги дефинират като релационни понятия, съотнесени с друго ниво на описание. Например у Джакендоф (Джакендоф 1990:47-48) *Агенсът* е определен като първия аргумент на функцията КАУЗИРАМ в предикатната декомпозиция, *Целта* – като аргумента на функцията за път ТО- (КЪМ/ПО ПОСОКА НА) и т.н. Една от най-изчерпателните в това отношение теории е Граматиката на ролята и референцията (ГРР), където всяка роля се дефинира като аргумент, съотносим с точно определена аргументна позиция в логическата структура на даден онтологичен и евентуално на даден семантичен клас предикати (вж. част 1.2.2.3.1. за дефиницията на ролите в ГРР). Следователно, семантичните роли не са достатъчни за задаване на механизъм за семантико-синтактично съотнасяне, но интегрирани в подходящо описание, могат да бъдат

част от този механизъм и в редица случаи са предпочитан начин за означаване на аргументите.

Обвързването на тематичните роли с позиции във формалното описание на концептуалната структура представлява промяна на парадигмата в изследванията на семантико-синтактичното съотнасяне. Тя на практика означава преход от описание, съсредоточено върху свойствата на аргументите към описание, фокусирано върху свойствата на предикатите. Някои модели за такова представяне ще бъдат изложени в т. 1.2.2.1-1.2.2.3.

В настоящата работа се приема тезата, че въпреки основателните критики семантичните роли имат място в лексикалносемантичното описание. Те ще бъдат използвани като наименования на семантичните конституенти (участници[14]) на ситуациите[15], като описанието на самите ситуации ще бъде под формата на концептуални фреймове във вида, в който са представени във ФреймНет (Рупенхофър и др. 2006, Рупенхофър и др. 2010), т. 1.2.2.4. Съдържанието на дадена роля (*фреймов елемент*) се уточнява в дефиницията на съответния фрейм чрез отношенията между съответния участник и останалите конституенти на ситуацията и допълнително (незадължително) чрез семантичния му тип.

1.2.2. Лексикално-концептуална структура

Лексикално-концептуалната структура представя структурна репрезентация на езиковата концептуализация за ситуациите в света. Приемаме,

[14] В дисертацията терминът *(семантичен) участник* се използва като преводен еквивалент на термина *participant* в англоезичната литература, за който приемаме предложената от Кьониг и др. (Кьониг, Моунър и Биенвеню 2002: 225) дефиниция: „Наричаме *семантични участници* множеството от същности (в широкия смисъл на термина), които се включват в описанието на дадена ситуация. *Семантичните участници* обхващат *Агенсите*, *Пациенсите* и други традиционни роли, както и роли, означаващи място и време...“ (We call semantic participants the set of entities (in a broad sense of the term) which are included in a situation. Semantic participants include the situation’s agents, patients, and other traditional roles, but also locations and times). Това схващане е имплицитно в редица теории.

[15] Терминът *ситуация* се използва в най-неутралното си общоприето значение (напр. у Коева 2008а); съответства на термините *situation* (Рупенхофър и др. 2010), *eventuality* (Тени 1992, РХ&Л 1998а, Л&РХ 1999, Л&РХ 2005), *event* (Даути 1991, РХ&Л 1998а), *състояние на нещата* (Ван Валин и ЛаПола 1997) и др.

че ситуациите се представят езиково чрез глаголни и неглаголни предикати, а участниците в тях – чрез именните фрази и други референциални изрази (Ван Валин и ЛаПола 1997:82). Езиковото поведение на единиците е наблюдаемо в синтаксиса, но само определени аспекти на лексикалната семантика предопределят синтактичното поведение на предикатите. В този смисъл Пинкър (Пинкър 1989:166, цитирано по Л&РХ 2005:10) твърди, че вероятно съществува множество от семантични елементи и отношения между тях, въз основа на които са организирани значенията на предикатите, като това множество е много по-ограничено от множеството на познатите когнитивни и културно значими различия[16]. В същия смисъл Гримшоу (1993/2005:78) посочва, че определени аспекти на значението (*семантична структура*) взаимодействат с граматиката и предопределят възможните синтактични операции, докато други, които са част от *семантичното съдържание* – нямат подобни свойства. Например, способността на даден глагол да се пасивизира се определя от това, дали има външен аргумент – свойство на семантичната структура, а не от това, дали съдържа в значението си компонента „цвят“ (*боядисвам*, *оцветявам*, *избелвам* и др.) или „топлина“ (*стопявам*, *завирам*, *нагорещявам*), вместо „студенина“ (*замразявам*, *охлаждам* и др.) или друг признак.

Въпросът, който възниква, е как се специфицира семантичната структура. Във връзка с това съществено развитие в лингвистиката представлява разбирането, че лексикалносемантичното представяне е структурирано и йерархично организирано.

В общия случай то се представя под формата на лексикална декомпозиция на значението (предикатна декомпозиция), в която са представени тези свойства, които предопределят аргументната реализация, и по някакъв начин е обозначен концептуалният компонент/семантичното съдържание. Аргументната структура се кодира чрез аргументните позиции в предикатната декомпозиция,

[16] “Perhaps there is a set of semantic elements and relations that is much smaller than the set of cognitively available and culturally salient distinctions, and verb meanings are organized around them...” (Пинкър 1989:166)

като степента им на вложеност в структурата отразява йерархията на аргументите. Общото за тези теории е, че използват метаезик от множество от абстрактни предикати/оператори, множество от константи (примитивни, непроизводни предикати) и оператори (символи) за свързването им.

Сред теориите, използващи предикатна декомпозиция, доминират аспектуалните подходи (Фоли и Ван Валин 1984, Ван Валин 1990, Ван Валин 1993, Ван Валин и Лапола 1997, Ван Валин и Лапола 2001, Л&РХ 2005, РХ&Л 1998а и много други), макар един от най-влиятелните автори да предлага т.нар. локалистка теория (Джакендоф 1990). В различните разработки тези структурирани описания са познати като *събитийни структури* (Л&РХ 2005, РХ&Л 1998а и много други), *лексикално-концептуални структури* (Джакендоф 1990, Спенсър и Зарецкая 1998 и др.), *логически структури* (Ван Валин 1990, Ван Валин 1993, Ван Валин и ЛаПола 1997 и др.), както и под други аналогични наименования. Като аспектуално ориентирани могат да се разглеждат и някои синтактични теории (Гримшоу 1990, Тени 1992, представени по-долу, Рамчанд 2008).

Най-напред трябва да се изясни какво се има предвид под аспектуални подходи и *аспектуалност*.

Глаголите образуват естествени класове на базата на различни (множества от) свойства. Естествени класове представляват менталните предикати, глаголите за движение, но също и личните глаголи и безличните глаголи. Един от най-общите езиково мотивирани принципи на деление е класифицирането на така наречените *лексикалноаспектуални класове*, или още *онтологични типове/категории/класове*. *Лексикалният аспект* отразява *вътрешно присъщата темпорална структура на ситуациите* (напр. у Смит 1991: 1, подобна е формулировката и у много други автори). Общоприетата в лингвистиката класификация се основава на работата на Вендлер (1957) и включва четири класа – *дейности* (*activities*), *постижения* (*accomplishments*),

изпълнения (*achievements*), *състояния* (*states*). Категоризирането им отчита (i) дали ситуацията е *динамична* или *статична,* (ii) характера на развитието ѝ във времето – процесуален или непроцесуален; (iii) дали ситуацията имат вътрешноприсъща крайна точка (предел)[17]. Според първия признак *състоянията* са статични, а *дейностите*, *постиженията* и *изпълненията* – динамични. *Дейностите* и *състоянията* се различават от *постиженията* и *изпълненията* по това, че не съдържат естествен *предел*. *Постиженията* и *изпълненията* имат вътрешноприсъща крайна точка, като *постиженията* са процесуални, а *изпълненията* – моментални.

Под *лексикалноаспектуални свойства* на предикатите в рамките на дисертацията ще се имат предвид отличителните свойства, на които се основава причисляването на даден глагол към един от четирите онтологични типа. Основавайки се на общоприети дефиниции, предлагани от различни автори, терминът *аспектуалност* се разбира като генерично название за свойствата и явленията, отнасящи се до вътрешната темпорална структура на ситуациите (Комри 1976, Смит 1991 и много други) и характера на протичането им (Бондарко и Буланин 1967, Маслов 1984), които се изразяват чрез лексикалния и граматичния аспект и чрез други езикови средства (вж. Глава 2).

Тук следва да се уточни, че под термина *аспектуалност* в литературата се разглеждат и някои свойства, които не са свързани пряко с вътрешната темпорална структура и начина, по който протичат ситуациите. Пример за такова свойство е *каузацията*, която фигурира като важен параметър при лексикалносемантичното представяне в голям брой разработки и теории, независимо дали то е под формата на аспектуално ориентирани предикатни декомпозиции (Даути 1979, Фоли и Ван Валин 1984, Ван Валин 1990, Ван Валин 1993, Ван Валин и ЛаПола 1997, Ван Валин и ЛаПола 2001, Л&РХ 1995, РХ&Л 1998а и много други), синтактични модели (Рамчанд – first phase syntax

[17] Този термин се използва в работата синонимно с термините естествено заложен, или още вътрешноприсъщ предел/крайна точка/граница.

2008) или др. В някои теории аргументната реализация се предопределя от това, дали лексикално-концептуалната структура съдържа каузативно подсъбитие, а лексикалноаспектуалните свойства в смисъла, в който са дефинирани по-горе, не се смятат за релевантни (Левин 2006).

В аспектуално ориентираните подходи формалното лексикалносемантично представяне и принципите на аргументната реализация се основават на лексикалноаспектуалните свойства на предикатите и на взаимодействието на тези свойства с фактори като каузативността, агентивността и др. За назоваването на ЛСО от такъв тип ще се използват общоприетите термини *(аспектуално-)събитийна структура*, *(аспектуално-)събитийно представяне* и др. Там, където авторите използват „аспектуалност“ и „аспектуална структура“ в смисъла на аспектуално-събитийна структура, ще се предпочита тяхната терминология, но ще се прави уточнение.

Разбирането, че аргументната реализация се определя не само от тематичните, но и от аспектуално-събитийните свойства на предикатите е изказана експлицитно в редица синтактично ориентирани теории. По-долу (1.2.2.1 и 1.2.2.2) ще бъдат представени три от най-влиятелните, тъй като в тях се формулират някои основни тези за ролята на аспектуалната структура в аргументната реализация. Теориите на Гримшоу и Тени ще бъдат дискутирани в съпоставка, тъй като в голяма степен се допълват.

1.2.2.1. Гримшоу (1990) и Тени (1992)

Развивайки идеята на Джакендоф за тематичното и акционното измерение, в книгата си „Аргументна структура“ (1990) Гримшоу показва, че различните синтактични свойства на някои групи предикати произтичат от взаимодействието на две йерархии – тематична и аспектуална[18]. Синтактичното

[18] Има се предвид аспектуално-събитийна структура, като при това тя не се основава на дефинираните лексикалноаспектуални класове, а на по-общото разграничаване на активно и на резултативно подсъбитие.

изразяване на аргументите според авторката се предопределя от *а-структурата*, която представя отношения на „изпъкналост“[19] – различна степен на вложеност в структурираното описание – между аргументите. Тази вътрешна структура се извежда от определени характеристики на лексикалната семантика и от своя страна влияе върху граматичното поведение на предиката. Съществото е, че отношенията на *изпъкналост* се предопределят едновременно от тематичните (чрез тематичната йерархия) и от аспектуалните свойства на предиката (чрез аспектуалната йерархия) (Гримшоу 1990: 4).

Тематичната йерархия, наречена протоаргументна структура (Гримшоу 1990: 8), организира а-структурата чрез идентифицирането на отношенията на изпъкналост между аргументите на един и същи глагол, т.е. задава относителното положение на даден аргумент в индивидуалната аргументна структура (Гримшоу 1990: 5, 7). Тя има вид, аналогичен на предлаганите от други автори (4):

4. (Агенс (Експериенцер (Цел/Източник/Локация (Тема))))

Най-високо се намира *Агенсът*, като надясно относителната изпъкналост на аргументите намалява. При много класове глаголи, например агентивните, аргументната издигнатост съвпада със синтактичната (5):

5. *убивам*: (x (y))

Агенс Тема

Синтактичните свойства на аргументите и правилата за съотнасяне от а-структурата към синтаксиса се предопределят от аспектуални свойства на предикатите. Доказателство за наличието и приоритетността на този вид свойства представляват различните синтактични конфигурации за реализация на аргументите при две групи психологически предикати – стативни и каузативни (Гримшоу 1990: 22), които имат идентична протоаргументна структура.

[19] В оригинал – *prominence*. Преводът на термина е заимстван от Коева (1998).

При стативните психологически предикати от типа на *страхувам се*, *плаша се*, *боя се* подобно на агентивните глаголи, аргументът, реализиращ се в субектна позиция – *Експериенцерът*, има по-висока позиция в тематичната йерархия. При глаголи като *плаша*, противно на очакванията, *Експериенцерът* се реализира в обектна позиция. Асиметрията между изпъкналостта в а-структурата и в синтактичната структура не може да се обясни с тематичните свойства (тъй като те са еднакви) и следователно произтича от взаимодействието на протоаргументната структура с други аспекти на лексикалната семантика. Според Гримшоу различията в а-структурата на двата класа предикати се дължат на различната позиция на *Експериенцера* в аспектуалната йерархия, произтичаща от принадлежността им към различни аспектуални класове – съответно стативни и каузативни. В постулираната аспектуална йерархия ролята *Причина* е с по-висок статут от останалите (1990:24) (6):

6. (Причина (други (...)))

Всяка от двете йерархии налага върху аргументите на даден предикат своето множество от отношения на изпъкналост. Аргументите, които са най-високо и в двете йерархии, се реализират като субекти. При несъвпадение приоритет има аспектуалната йерархия, вследствие на което аргументът, който е най-високо в нея, се реализира в субектна позиция. Аргументи, стоящи по-високо в тематичната йерархия, но по-ниско в аспектуалната, се изразяват в по-ниска синтактична позиция. В случая с *плаша се*, *боя се Експериенцерът* заема по-висока позиция както в тематичната, така и в аспектуалната йерархия (7):

7. тематична йерархия: (Exp (Theme))

аспектуална йерархия: 1 2

При плаша – *Темата*, като причинител, стои по-високо в аспектуалната йерархия и съответно се реализира като субект[20](8):

[20] За различна трактовка на тази особеност на психологическите предикати вж. Влахова (2005, 2006). Авторката изказва тезата, че глаголите, отговарящи на стативните у Гримшоу, приписват ролята *Експериенцер* на субекта,

8. тематична йерархия: (Exp (Theme))

аспектуална йерархия: 2 1

Тази теория има няколко следствия, свързани със синтактичната проекция на аргументите – обяснява по-особения статут на външните аргументи, произтичащ от това, че са максимално високо и в двете йерархии (Гримшоу 1990: 33), а аналогично и защо *Агенсите* – максимално високо и в двете йерархии и следователно външни аргументи – са винаги субекти. В рамките на предложената хипотеза се предсказва и способността на даден предикат да участва в синтактични операции като пасивизацията и номинализацията, които са възможни само при наличие на външен аргумент.

Съществен аспект на теорията е и че демонстрира, че тематичните отношения не са необходими и достатъчни детерминанти на аргументното изразяване и че поне част от синтактичните свойства се обясняват с аспектуалните. Под синтактични свойства в случая следва да се разбира не само каноничната аргументна реализация, но и синтактичните трансформации и различната селекцията на субект.

Смятаме, че каузацията сама по себе си не определя аспектуалността. Точно обратното, демонстрирано е (напр. Ван Валин и ЛаПола 1997), че каузативни предикати могат да се образуват от глаголи от всички лексикалноаспектуални класове (т. 1.2.2.3.1.). Затова, от гледна точка на твърдението, че аспектуалните свойства играят роля при реализацията на аргументите, интерес представлява мотивацията на аспектуалното измерение на а-структурата и как е дефинирана каузацията по отношение на лексикалната семантика.

Аспектуалната йерархия представлява проекция на абстрактна събитийна структура (е), състояща се от две подсъбития – *дейност* (act) и *промяна в*

докато при активните има промяна в релацията и участникът, съответстващ на *Експериенцера* при стативите, е *Пациенс*, а стимулът – *Агенс*. Като доказателство за пациентния характер на аргумента е приведена възможността за пасивизация (Влахова 2006: 325).

състоянието (s/cos), настъпващо в резултат от нея (Гримшоу 1990:40). Максимално издигната позиция в аспектуалната йерархия се приписва само на аргумент, който участва в първото подсъбитие (9):

9. e

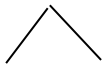

act s/cos

Следователно ролята *Причина* се дефинира по отношение на участието на съответния аргумент в аспектуално-събитийната структура.

Фокусът на теорията е върху външния аргумент и в нея не се разглежда дали и как аспектуално-събитийните свойства играят роля при изразяването на вътрешните (преки и непреки) аргументи. Въпреки това тя дава обяснение на множество синтактични явления, като по този начин показва обусловеността на синтактичните свойства от събитийните и съотносимостта на определен тип аргументи с определена позиция в концептуалната структура.

В статията си „Хипотеза за аспектуалния интерфейс“ (1992) Каръл Тени прави изводи, които по същество допълват тезите на Гримшоу. Тя формулира хипотезата, че съотнасянето между семантиката и синтаксиса има аспектуален характер, като единствено аспектуалните свойства на тематичната структура[21] са „видими“ за синтаксиса. Авторката предпоставя универсална аспектуална структура[22], асоциирана с вътрешния пряк, вътрешните непреки и външния аргумент в синтактичната структура, която ограничава какви участници в събитието могат да заемат тези позиции. За синтаксиса са достъпни не самите тематични отношения, а аспектуалните структури, свързани с тях (1992:2).

Работата на Тени е съсредоточена върху съотнасянето между аргумента в

[21] Тени използва термина *тематична структура* в по-широк смисъл, по-скоро като съответствие на *концептуалната структура* по начина, по който е дефинирана в дисертацията, тъй като говори за тематични и аспектуални свойства на тематичната структура – б.м.

[22] Тъй като се отнася до характера на протичане на ситуациите, смятаме, че употребата на термина *аспектуалност* в случая не противоречи на дадената по-рано дефиниция. Още повече че свойството, на което се основава предложената от Тени аспектуална структура – „измерване на събитието“ е присъщо на вътрешните аргументи на *постиженията*.

семантичното представяне (лексикалносемантичната структура – б.м.), на който се приписва специална аспектуална роля *Измерител на събитието* и вътрешния (пряк) аргумент в синтактичната структура. Ограничението, което ръководи приписването на тази роля е, че вътрешният аргумент (i) или не е подложен на промяна или движение, (ii) или е подложен на промяна или движение, които „измерват събитието“[23] (Тени 1992: 3). Терминът „измерване“ се отнася до закономерна постепенна промяна (или преместване в пространството) у прекия вътрешен аргумент, който на определено ниво на представяне може да се трансформира във функция на времето (Тени 1992: 3). Протичането на ситуацията е аналогично на движение по скала, дефинирана за свойство на прекия вътрешен аргумент – „обем“, „разстояние“ и т.н. Референтът му определя естествената времева граница на ситуацията, която съвпада с достигането до крайната точка на изменението. Например, в (10) измерваната от референта на „пиеса“ ситуация достига времевата си граница при приключването на последното действие на пиесата:

10. Актьорите играят пиесата.

В този случай прекият вътрешен аргумент едновременно измерва ситуацията и задава вътрешната ѝ темпорална граница (Тени 1992: 4-6). Глаголите за насочено движение не дефинират темпорална граница (*бутам шкафа*). Тя, обаче, може да се реализира с помощта на целева фраза (*терминус – Terminus*) от непряк вътрешен аргумент (*избутвам шкафа **до прозореца***). За тези предикати е характерно, че не самият пряк вътрешен аргумент, а пътят, който той изминава, измерва развитието на ситуацията, като темпоралният предел се дефинира задължително по отношение на същото свойство, чието изменение се измерва – пространственото местоположение. Според авторката само вътрешните аргументи могат да задават темпоралната граница на ситуацията (Тени 1992: 7). Вътрешните преки аргументи, които измерват

[23] „The internal argument of a simple verb is constrained so that it either undergoes no change or motion, or it undergoes change or motion which „measures out the event“ over time.“ (Тени 1992:3)

ситуацията и задават времевия предел, са „засегнати“ аргументи[24] (Тени 1992: 8). Разграничаването им е важно, тъй като само те участват в някои синтактични операции, напр. средната диатеза (11):

*11. Тази пиеса **се играе** трудно.*

По този начин чрез аспектуалните свойства се прави разграничение между външните и вътрешните аргументи, а в рамките на вътрешните между непреките и преките и между преките засегнати и преките незасегнати. Обясняват се и различните свойства на неакузативните и неергативните глаголи. Външните аргументи и аргументите на неергативите не притежават способността да измерват ситуациите (и да задават границата им) за разлика от вътрешните преки аргументи и аргументите на неакузативните глаголи (Тени 1992: 12). Синтактичното изразяване на непреките вътрешни аргументи и на външните аргументи произтича от принципите, които регулират синтактичното съотнасяне на прекия вътрешен аргумент. Непряк е вътрешен аргумент, който не може да измерва ситуацията, но може да задава времевата ѝ граница, а външен аргумент – аргумент, който не притежава нито едно от тези свойства. В рамките на вътрешните преки аргументи – тези, които едновременно измерват ситуацията и я ограничават времево, са засегнати аргументи, а тези, които задават само скала – незасегнати. Двата типа вътрешни преки аргументи имат различни синтактични свойства (Тени 1992: 10-11).

Част от критиките, отправяни към теорията, са, че външните аргументи също могат да измерват ситуацията (Даути 1991, Джакендоф 1996), както и че не е достатъчно формализирана и не е ясно какъв е обхватът ѝ на приложение извън разглежданите групи предикати. Даути привежда следния контрапример (1991:570), където *Джон* е външен аргумент (12):

12. John entered the icy water (very slowly). Джон влезе в ледената вода (много бавно).

[24] Под „засегнати аргументи“ (affected arguments) се разбира аргументи, които претърпяват промяна в състоянието (Тени 1992: 7)

Изтъквано е и че във вида, в който е формулирана хипотезата, тя изключва съществуването на глаголи с вътрешни аргументи, които търпят промяна, но не измерват ситуацията, което противоречи на фактите, например *дишам* (*breathe*) (Филип 1999: 89).

Може да се добави и друг довод – не е ясно доколко валидни са всички изводи в рамките на един език, а и междуезиково. *Бутам* не би трябвало да има „засегнат“ аргумент, тъй като задава скалата, но не и границата, но въпреки това в български образува средна диатеза (13):

13. Косачката ***се бута лесно*** *дори и във висока трева.* (Интернет)

Въпреки недостатъците и ограниченията Хипотезата за аспектуалния интерфейс има няколко важни следствия. Заедно с теориите на Даути (1991) и Крифка (1992, 1998) тя има значим принос към изясняването на ролята на вътрешните аргументи в протичането на ситуацията и в аргументната реализация. Фокусът у Даути и Крифка е върху формализирането на това отношение чрез дефинирането на хомоморфизъм между части от обекта и части от ситуацията, както и върху определянето на ролята на свойствата на именните фрази (*квантифицираност* и *кумулативност*) за интерпретацията на глаголната фраза. Акцентът при Тени е върху предсказването на синтактичната реализация не само на вътрешния пряк аргумент, но и на останалите, като следствие от ролята им в измерването на ситуацията.

Важен извод, направен от авторката, е, че при определени класове предикати ситуацията може да се измерва от различни вътрешни аргументи. Например локативната диатеза (Тени 1992: 14-16) произтича от възможността или аргументът с роля *Цел* (повърхността или съдът, които се покриват или пълнят), или аргументът с роля *Тема* (веществото или предметите, които се поставят върху или в *Целта*) да измерва ситуацията. В по-съвременни изследвания това свойство се преформулира като способност на близки по значение глаголи с еднаква фонологична форма да се асоциират с различни

скали (Левин 2005).

Двете авторки анализират различни аспекти на семантико-синтактичното съотнасяне – по отношение на селекцията на субекта (Гримшоу) и по отношение на селекцията на обекта (Тени). Част от формулираните изводи са общи за двете теории: (i) разбирането за лексикалносемантичното описание като единство на концептуален и структурен компонент, вторият от които е изводим от първия и обозначава как семантичните участници се съотнасят със синтактичната структура; (ii) наличието на (универсална) аспектуална структура, която предопределя статута на даден семантичен участник с оглед на синтактичната му реализация – чрез съотнасяне с подсъбития в събитийната структура (активно и резултативно съответно за външния и за прекия вътрешен аргумент), чрез способността на даден аргумент да ограничава времево ситуацията (вътрешните спрямо външния аргумент) и да измерва развитието ѝ (прекия вътрешен спрямо непряк вътрешен). Достигането до крайната точка на събитието кореспондира с промяна в състоянието, която пък съответства на резултативно подсъбитие.

1.2.2.2. Даути (1991)

В статията си „Тематични протороли и селекция на аргументите“ Даути (1991) формулира няколко принципа, предопределящи аргументната реализация на базата на събитийни и аспектуални свойства на аргументите, обединени в две прототипни (прото)роли – *Протоагенс* и *Протопациенс*, чиято цел е да се преодолеят недостатъците на традиционните тематични роли. Подобно на отношенията на изпъкналост у Гримшоу, проторолите се определят релационно в рамките на лексикалносемантичното описание на даден предикат. Всяка от тях се дефинира чрез множество от свойства, наречени съответно протоагенсни и протопациенсни. Даден аргумент може да притежава едно или повече от едните и/или от другите. Приписването на една от двете протороли се извършва

въз основа на преобладаващия тип свойства – на аргумента с повече протоагенсни свойства (достатъчно е и само едно) се приписва ролята *Протоагенс*, а на аргумента с повече протопациенсни свойства – *Протопациенс* (Даути 1991:571-573). Свойствата на *Протоагенса* включват (14):

14. а. волево участие в събитието или състоянието;

б. съзнание (и/или способност за възприемане);

в. причиняване на събитие или промяна в състоянието у друг участник;

г. движение (по отношение на друг участник в ситуацията);

(д. съществуване, независимо от ситуацията, описвана от предиката.)

Свойствата на *Протопациенса* са дефинирани по следния начин (15):

15. а. претърпяване на промяна в състоянието;

б. инкрементална тема;

в. причинно засягане от друг участник;

г. неподвижност по отношение на друг движещ се участник;

(д. съществуване, предизвикано в резултат ситуацията, описвана от глагола или несъществуване.)

Подборът на свойствата би трябвало да отразява онези аспекти на отношенията между аргументите и предикатите, които предопределят как аргументите участват в ситуацията. Комбинации от определени признаци съответстват на дефиниции на общоприети семантични роли. Например конфигурацията [+волево участие; (+каузация; (+движение; +съзнателно участие))] съответства на ролята *Агенс*, конфигурацията [+каузация; +движение; –волево участие; –съзнателно участие] – на ролята *Инструмент* и т.н. (Даути 1991:577).

Важно е да се отбележи, че както посочва Тени, разграничението между протоагенсните и протопациенсните свойства се основава на това, дали

„измерват събитието“ – протопациенсни, или не – протоагенсни. По-конкретно, достигането до крайната точка на ситуацията в резултат от изменение (или движение) може да се съотнесе с всяко от следните свойства – промяна в състоянието (а), зависимо от ситуацията съществуване (д) (което също може да се разглежда като промяна в състоянието), засегнатост (в), *Инкрементална тема* (б) (Тени 1992:22). Заключението на авторката е, че проторолите, дефинирани от Даути, са мотивирани от Хипотезата за аспектуалния интерфейс.

Аналогичен паралел може да се прокара между част от свойствата на *Причината* у Гримшоу и признаците на *Протоагенса* – причиняване на събитието и/или промяна в състоянието на участник (в), волево участие в събитието или състоянието (а), като (а) е характерно само за *Агенсите*, които винаги са *Причини*. Изводът, който логично следва от тези наблюдения, е, че съществена част от свойствата на проторолите експлицират признаци на тематичните роли, които имат отношение към аспектуално-събитийната структура.

Механизмът за съотнасяне между аргумент с дадена протороля и синтактична позиция се формулира от *Принципа за селекция на аргумент* (Даути 1991:576), който има следния вид (16):

16. При предикати с граматически субект и обект аргументът, който удовлетворява най-голям брой свойства на *Протоагенса*, се лексикализира като субект; аргументът, удовлетворяващ най-много свойства на *Протопациенса*, се лексикализира като пряк обект.

Следствие 1: Ако два аргумента удовлетворяват (приблизително) еднакъв брой свойства на *Протоагенса* и на *Протопациенса*, всеки от тях или и двата може да се реализира като субект (съответно като обект).

Следствие 1 обяснява различната селекция на субект между семантично близки предикати и показва защо аргументи с тематична роля, намираща се по-високо в тематична йерархия, се реализират в по-ниска синтактична позиция

(например психологическите предикати).

Следствие 2: При триместни предикати, несубектният аргумент с най-много свойства на *Протопациенса* се лексикализира като пряк обект, а несубектният аргумент с по-малко свойства на *Протопациенса* – като непряк обект. При приблизително еднакъв брой свойства за двата несубектни аргумента всеки от тях или и двата може да се лексикализират в прякообектна позиция.

Следствие 2 мотивира семантичните алтернации с различна селекция на пряк и непряк аргумент, като локативната диатеза и много други.

Проторолите не класифицират аргументите изчерпателно, уникално, или като дискретни понятия. Определени аргументи не получават нито една роля, различни аргументи на един и същи предикат може да получат една и съща роля, различни аргументи може в еднаква степен да удовлетворяват изискванията и за двете протороли (Даути 1991: 576). Именно невъзможността за уникално и непротиворечиво описание на аргументите е сред основните недостатъци на тематичните роли. В този смисъл формулировката на Даути е опит да се защити теоретичният им статус. Същевременно, теорията му е критикувана именно заради това, че не е изяснено каква е семантичната мотивация за посочените признаци (Л&РХ 2005: 63), нито е ясно дали тези множества са необходими и достатъчни за описанието на аргументите на различните предикати. Нещо повече, доказано е, че признаците нямат равностоен принос към причисляването на аргумент към дадена протороля. Признакът „каузация“ стои по-високо от „движение“ (Левин 2009) и съответно при два аргумента, притежаващи по едно от тези свойства, каузаторът се реализира като субект. Свойствата не са и независими едно от друго – напр. *Инкрементални теми* са аргументите, които поне условно претърпяват промяна (Левин 2009). Така възникват случаи, в които от признаците на аргументите не е възможно да се предскаже аргументната реализация, освен ако между тях не се

установи йерархия. Например в (17):

17. *Иван гледа идващите към него ученици.*

Иван и *идващите към него ученици* притежават по едно протоагенсно свойство „съзнателност“ (*Иван*) и „движение по отношение на друг участник“ (*ученици*). За да се обясни защо аргументите получават точно този синтактичен израз, трябва да се приеме, че или признакът „съзнателност“ е по-определящ за агентивността от „движение“, или че *ученици* е причинно засегнат, което е трудно доказуемо.

Важен принос на теорията на Даути е формулирането на ролята *Инкрементална тема*, чиято дефиниция е аспектуална и по същество се основава на същото отношение между аргумент и ситуацията, на която се базира и ролята *Измерител на събитието* у Тени (Даути 1991:570)[25]. *Инкременталната тема* е семантичен участник, при който е налице *хомоморфизъм*[26] (Крифка 1992) между части от него и подсъбития на ситуацията. Хомоморфизмът е функция, при която дадена структурна релация (в случая „част-от“), дефинирана върху определена дефиниционна област, се запазва върху множеството от стойности (Даути 1991: 567). Например: *„Иван окоси една трета от поляната“* съответства на подсъбитие, при което една трета от ситуацията *косене на поляната от Иван* е приключила, *„Иван окоси поляната наполовина“* – на подсъбитие, съизмеримо с приключването на ситуацията наполовина и т.н.

Като разновидност на *Инкременталната тема* се формулира ролята *Холистична тема* (*Holistic theme* – Даути 1991: 569), която се приема от аргумента, означаващ изминатия път при глаголи за движение. Необходимостта от двете отделни роли произтича от факта, че при глаголите за движение (*бутам косачката*) хомоморфизмът се дефинира не между части на обекта и

[25] Аналогична е и ролята *Градуален пациенс* (gradual patient) у Крифка (1992: 40-42), вж. Глава 2.

[26] „a homomorphism is a function, from its domain to its range, which preserves some structural relation defined on its domain in a similar relation defined on the range“ (Даути 1991:567)

подсъбития, а между изминатия от обекта път и подсъбития на ситуацията.

За разлика от формулировката на Тени *Инкрементaлната/Холистичната тема* при Даути не се свързва с конкретен аргумент. Въпреки че често *Инкрементaлните теми* са преки вътрешни аргументи, субектите също могат да получат тази роля (пример 12 по-горе); *Холистичните теми* обикновено са непреки вътрешни аргументи.

Терминът *Инкрементална/Холистична тема* се използва широко и извън теорията на Даути за назоваване на участници, за които се дефинира хомоморфизъм (в посочения горе смисъл) или изменение по скала.

Трите разгледани теории имат съществен принос за преосмислянето на определителите на семантико-синтактичното съотнасяне. В трите теории, макар и по различен начин, се извежда тезата, че аргументната реализация се определя от аспектуално-събитийни свойства. Може да се заключи, че определени участници (най-често съотносими с прекия вътрешен аргумент) имат по-специален статут в протичането на ситуацията, като измерват развитието ѝ. Друг тип аргументи – с агентивен или в по-общ план с причинен характер – са съотносими със субекта. Съществен извод, който приемаме, е, че тематичната и аспектуално-събитийната структура са взаимосвързани, но отделни аспекти на лексикалносемантичното описание. На нивото на тематичната структура се дефинират релациите между участниците и предиката, а на равнището на аспектуално-събитийното представяне се извършва организиране на тематичната структура спрямо отношението на семантичните конституенти към протичането на ситуацията и се предопределя аргументната реализация.

Разгледаните теории дискутират главно съотнасянето между определени аргументи и синтактичните позиции. При Гримшоу и Тени се предпоставя наличието на структурирано лексикалносемантично описание под формата на събитийна структура (Гримшоу) или структурирана лексикална статия (Тени

1992: 3). Твърдението е валидно и за теорията на Даути. Йерархизирането на аргументите чрез съотнасянето им с проторолите може да се разглежда като тип структурирано описание. Тези представяния, обаче, имат много общ вид и не са формализирани.

1.2.2.3. Предикатна декомпозиция

Един от придобилите най-голяма популярност модели за лексикалносемантично описание е предложен в по-ранна работа на Даути (Даути 1979) и представлява формализирано представяне на аспектуалните класове с помощта на предикатната декомпозиция, установена в рамките на генеративната семантика (Лейкоф 1965, Макоули 1968а, 1968б), и формалносемантичния модел на Граматиката на Монтегю – (Монтегю 1970, 1973)).

В рамките на генеративната семантика (напр. Лейкоф (1965, у Даути 1979:40-42) чрез предикатната декомпозиция се формализира кореспонденцията между стативни, инхоативни и каузативни предикати от вида (18):

18. Супата е студена » Супата изстина » Детето изстуди супата

с помощта на абстрактни предикати, дефинирани чрез анализ на лексикалните и аналитичните инхоативи (19) и лексикалните и аналитичните каузативи (20):

19. Супата изстина. » Супата стана студена.

20. Детето изстуди супата. » Детето направи така, че супата да стане студена.

В дълбоката структура на лексикалните инхоативи и каузативи се съдържат абстрактни предикати с признак съответно +ИНХОАТИВНОСТ (+INCHOATIVE) и +КАУЗАТИВНОСТ (+CAUSATIVE), които в перифразите се изразяват със съответните лексикални глаголи *ставам* и *причинявам/правя/каузирам*. Дълбоката структура на стативите е вложена в тази

на инхоативите, а тя на свой ред в структурата на каузативите. Чрез трансформация абстрактните предикати се заместват с лексикални глаголи със съответната абстрактна характеристика. По този начин идентични семантични компоненти, споделяни от различни лексикални единици, се изразяват независимо от лексикалното значение чрез относително малко множество от оператори (Даути 1979:46). Идеята е съотносима с разграничаването на семантична структура и семантично съдържание или на концептуална и структурна част на лексикалната статия и други аналогични формулировки.

Даути предлага модел, в който основните разлики между лексикалноаспектуалните класове се изразяват чрез абстрактни оператори като КАУЗИРАМ (CAUSE), СТАВАМ (BECOME) и др. в логическата структура на предикатите от съответния клас, аналогично на *студен-изстивам-изстудявам* (Даути 1979:51-52). В предложената от него предикатна декомпозиция аспектуалните свойства на предикатите се описват чрез стативни предикати (нелогически константи), съответстващи на езиковите предикати за състояние, от които с помощта на няколко оператора и конектора (логически константи) се извеждат логическите структури на останалите аспектуални класове.

Езикът на логическите структури е формулиран във формалносемантичния модел на Граматиката на Монтегю[27] (1970, 1973). Той се състои от множество от индивидни променливи, множество от индивидни константи и множество от предикати (стативни предикати), заедно с логическите символи на стандартна логика от първи ред и няколко специални символа като В (AT), СТАВАМ (BECOME), КАУЗИРАМ (CAUSE) и ПРАВЯ (DO). Езиковите изрази се представят чрез формули, съставени от индивидните константи, индивидните променливи и предикатите, които се съчетават рекурсивно по определени правила (Парти 2005б: 1-3) с помощта на логическите и специалните символи. Например *Иван* и *Мария* са индивидни

[27] Р. Монтегю (1970, 1973) разглежда естествените езици като формални езици, състоящи се от обекти и отношения между обектите, които имат интерпретация в определен модел (в даден(и) или във всички възможни светове) (по Парти 1995; Парти 2005а).

константи, *x, y, z* са индивидни променливи, глаголите *обичам, играя* са предикати (още константи от тип „релация“), обичам(*Иван*, *Мария*), играя(*x*) са формули.

Като се отдалечаваме в известна степен от означенията, възприети от Даути, и пренебрегваме кванторите, операторите за продължителните времена и други детайли на неговото описание, по-долу представяме структурите във вида, в който са наследени у редица формални модели като *логическите структури* в Граматиката на ролята и референцията (Ван Валин 1990, Ван Валин и ЛаПола 1997), *събитийните структури* (Л&РХ 2005, РХ&Л 1998а) и т.н. (21):

21. *състояния* (*states*) – предикат (x)

дейности (*activities*) – ПРАВЯ[предикат (x)]

постижения (*accomplishments*) – ПРАВЯ [(x) КАУЗИРАМ [СТАВАМ предикат (y)]]

изпълнения (achievements) – СТАВАМ [предикат (x)][28]

Предложеният от Даути модел служи за формализиране на структурата на предикатите от различните онтологични типове. На базата на тази формализация се теоретизира взаимодействието между аспектуалния клас и граматичните времена и съчетаемостта на предикатите с адвербиални изрази за време. В рамките на конкретната разработка (Даути 1979) предикатната декомпозиция не служи за извеждане на правила за аргументна реализация. В следващите части (1.2.2.3.1, 1.2.2.3.2.) ще бъдат представени два варианта на аспектуално ориентирана предикатна декомпозиция, в които съотнасянето на аргументите със синтактичните позиции следва от позицията им в логическата структура на предиката.

[28] Даути изравнява *изпълненията* с инхоативните глаголи, като заличава разграничението по *мигновеност/продължителност*, докато при Вендлер именно това противопоставяне различава *изпълненията* и *постиженията*. Тази многозначност в значението на термина се наследява и в по-късни разработки (Л&РХ следват Даути), Ван Валин и Лапола (1997, 2001 и др.) следват Вендлер, като заменят оператора BECOME с INGR в логическата структура на изпълненията.

1.2.2.3.1. Предикатната декомпозиция в Граматиката на ролята и референцията. Ван Валин и Лапола (1997, 2001), Ван Валин (2007)

Основавайки се на по-ранни изследвания на Фоли и Ван Валин (1984) и Ван Валин (1990, 1993), Ван Валин и Лапола (1997) представят цялостна теория за структурата на изреченията, централно място в която заема лексикалносемантичното представяне на предикатите. Класификацията им (1997:82-138) се основава на съотнасянето на концептуализациите за протичането на явленията в света, наречени *състояния на нещата* –СНН (*state-of-affairs*)[29], към класове предикати в езика. СНН се подразделят на четири основни типа - (i) *ситуации (situations)* – статични, нединамични СНН, които обозначават местоположение, състояние, положение или вътрешно преживяване на участник; (ii) *събития (events)* – СНН, които протичат мигновено; (iii) *процеси (processes)* – СНН, свързани с промяна в състояние, положение или вътрешно преживяване на участник, която протича в течение на времето; и (iv) *действия (actions)* – динамични СНН, в които участник върши нещо (1997: 83). Всяко *състояние на нещата* може да протича спонтанно (без специфициран външен причинител) или да бъде предизвикано от друг участник.

Четирите типа *състояния на нещата* се съотнасят еднозначно към четирите лексикалноаспектуални класа. Формално те се описват от три признака, всеки от които може да има положителна или отрицателна стойност [+/-статичност], [+/-пределност[30]], [+/-мигновеност]. *Ситуациите* се изразяват чрез предикати за *състояние* – нединамични и темпорално неограничени: [+статичност; -пределност; -мигновеност]; *действията* – чрез предикати за *дейност* – динамични и темпорално неограничени: [-статичност; -пределност;

[29] Извън представянето на Граматиката на ролята и референцията в дисертацията на термина „състояние на нещата“ съответства общоприетият термин *ситуация*. В тази част това се избягва, тъй като *ситуация* в класификацията на ГРР е тип *състояние на нещата* (на което съответстват стативните глаголи).

[30] В оригинал *telic*. Значението на този термин се дискутира подробно в Глава 2; предвид разбирането в рамките на ГРР за момента *telic* и *telicity* се приемат като еквиваленти на термините *пределен* и *пределност*.

-мигновеност]; *процесите* – чрез *постижения* – продължително протичащи изменения в състоянието на участник, ограничени от вътрешно присъща крайна точка: [-статичност; +пределност; -мигновеност]; *събитията* – чрез *изпълнения* – мигновено протичащи промени в състояние на участник или в изпълнението на дейност, ограничени от вътрешно присъща крайна точка: [-статичност; +пределност; +мигновеност] (Ван Валин и ЛаПола 1997: 93). Четирите типа могат да се нарекат спонтанно протичащи, т.е. непредизвикани от причинител или причина, като на всеки от тях съответства и каузиран вариант.

Съвместимостта на каузацията с аспектуалните типове показва, че сама по себе си тя не е аспектуално свойство, доколкото аспектуалността се отнася до вътрешната темпорална организация на състоянията на нещата в света и начина на тяхното протичане – продължително или мигновено, ограничено или неограничено от вътрешен предел. При разглеждането на теорията на Гримшоу бе дискутирано, че каузацията всъщност е свойство на аспектуално-събитийната организация, което има отношение към изразяването на аргументите, като определя аргумента в субектна позиция. В някои теории, принципно основаващи се на аспектуалните класове, лексикалносемантичните описания се преосмислят чрез наличието (сложни събитийни структури) или отсъствието (прости събитийни структури) на каузиращо подсъбитие Левин (2006: 9).

В ГРР лексикалносемантичните описания във вид на предикатна декомпозиция се наричат *логически структури* (Ван Валин и ЛаПола 1997:102). За разлика от Даути (Даути 1979) авторите приемат за примитивни предикати, от които останалите класове се извеждат, не само *състоянията*, но и *дейностите*. *Състоянията* се представят чрез прости предикати, които присъединяват аргументи (22):

22. **предикат`** (x) - *спя, болен съм*;[31]

[31] Примерите по-долу са преводни или аналогични на предложените от авторите на теорията, освен където е посочено изрично.

предикат` (x, y) - *гледам, зная, намирам се*;

съм`**(x, [**предикат`]) - идентификационни и атрибутивни конструкции: *полицай съм, висок съм*;

чувствам се`**(x, [**предикат`]) - *страхувам се, радвам се, изненадан съм*;

Дейностите съдържат в логическата си структура обобщения предикат **правя`** (**do`**):

23. **правя`** (x, [**предикат`** (x)]) - *тичам, скачам, плувам*;

правя`** (x, [**предикат` (x, y)]) – *ям, пия* (в интерпретацията им като дейности, вж. поясненията по-долу).

Логическата структура на производните предикати се образува чрез присъединяването на оператор[32] към ЛС на *дейност* или *състояние*. В речника даден предикат се въвежда с основния си лексикален аспект, а останалите се произвеждат с помощта на лексикални правила.

Операторът ИНГР (мигновена промяна) служи за деривация на *изпълненията* (24):

24. ИНГР **предикат`**(x) – *разбия се/разбивам се, счупя се/счупвам се*;

ИНГР **предикат`**(x, y) – *съзра/съзирам, узная/узнавам, науча(вам) (новината)*;

ИНГР **правя`**(x, [**предикат`**(x)]) – *разплача се/разплаквам се, разсмея се/разсмивам се*;

ИНГР **правя`**(x, [**предикат`** (x, y)]) – *запиша/записвам (=започвам да пиша)*,

зачета/зачитам (=започвам да чета);

Постиженията се произвеждат с помощта на оператора СТАВАМ (25):

25. СТАВАМ **предикат`**(x) – *стопя(вам) се, заледя(вам) се,*

[32] Освен разгледаните по-долу оператори се използват още и логически оператори – за отрицание (**НЕ**) и за едновременност (^), на които няма да се спираме.

потъна/потъвам;

СТАВАМ **предикат`**(x, y) – *науча/научавам (руски)*;

СТАВАМ **правя`** (x, [**предикат`** (x)]) – *проговоря/проговорвам (=научавам се да говоря)*[33];

СТАВАМ **правя`** (x, [**предикат`** (x, y)]) – *проговоря/проговорвам (руски) (научавам се да говоря даден език)*.

Четирите основни аспектуални типа са допълнени с още два – *активни постижения* и *семелфактиви (още еднократни*, или *едноактни глаголи)*.

Известно е, че в рамките на ГРР глаголите като *ям, пия, пиша, чета* и много други имат интерпретация като *дейности*, когато са употребени безобектно или с нереференциален обект (без конкретен референт в изказването), и интерпретация като *постижения*, когато са употребени с референциален обект[34]. Към тях се отнасят и глаголи за движение без крайна точка (*дейности*) и техни съответствия с фраза, въвеждаща цел на движение (аналогични на разглежданите при Тени и Даути). За обектните варианти авторите приемат термина *активни постижения* (*active accomplishments*). Извеждането на *активните постижения* от *дейностите* се извършва чрез лексикално правило, което за руски и грузински (и по аналогия за български) има следния вид (26):

26. **правя`** (x,[...]) + представка → **правя`** (x, [**предикат`** (x, y)]) & СТАВАМ **предикат`** (y)

а. **правя`** (x, [**предикат$_1$`** (x, (y))]) & СТАВАМ **предикат$_2$`**(y) – *изям/изяждам, прочета/прочитам, напиша/написвам;*

б. **правя`** (x, [**предикат`** (x, (y))]) & СТАВАМ **съм на място`** (z, x) – *изтичам/изтичвам (до магазина), избутам/избутвам (шкафа до прозореца)*.

У Ван Валин (2007: 35) като отделен клас са представени

[33] Примерите за тази и следващата ЛС са на авторката на дисертацията, тъй като предложените от авторите на цитирания труд примери (Ван Валин и ЛаПола 1997:104-105) не са уместни за български.

[34] Повече по този въпрос във втора глава.

семелфактивите със съответните логически структури:

27. СЕМЛ[35] **предикат`** (x) – *белна се/белвам се*[36]*;*

СЕМЛ **предикат`**(x, y) – *зърна/зървам (Мария)*;

СЕМЛ **правя`** (x, [**предикат`** (x)]) - *мигна/мигвам, трепна/трепвам*;

СЕМЛ **правя`** (x, [**предикат`** (x, y)]) – *светна/светвам (фенерчето), отгризна/отгризвам*.

На всеки от шестте аспектуални типа съответства каузативен вариант, получен с помощта на оператора КАУЗИРАМ, двуаргументен абстрактен предикат, който присъединява добре оформени логически структури. Получената ЛС има следния общ вид (28):

28. α КАУЗИРА β

където α, β са добре оформени логически структури от всеки от аспектуалните класове, като не е задължително даден език да реализира всички възможности.

Следните примери (29, 30) илюстрират каузативни логически структури:

29. изпълнение » каузирано изпълнение

Балонът се спука. » Котката спука балона.

[ИНГР **спукан`** (балон)] » [**правя`** (котка, Ø)] КАУЗИРАМ [ИНГР **спукан`** (балон)]

30. постижение » каузирано постижение:

Прозорецът се счупи. » Макс счупи прозореца.

[СТАВАМ **счупен`** (прозорец)] » [**правя`** (Макс, Ø)] КАУЗИРАМ [СТАВАМ **счупен`** (прозорец)]

Каузираните варианти на всички онтологични типове са посочени в Приложение 1.

Класификацията, предложена от авторите, отчита както спецификите на

[35] В оригиналния текст SEML (Ван Валин 2007: 35).
[36] Примерът е на авторката на дисертацията.

протичането на ситуациите във времето според признаците, на които се основава разграничението между тях – статичност/динамичност, продължителност/моменталност, отсъствие на вътрешен предел/наличие на вътрешен предел, така и други свойства на събитийната организация, които обикновено се причисляват към аспектуалните – каузативността и агентивността.

Както бе илюстрирано, каузативността се проявява във всички аспектуални класове. В теорията специално място се отрежда на агентивността. Тя се разглежда като лексикално свойство само при онези предикати, които задължително изискват съзнателен субект, който действа волево и целенасочено (Ван Валин и ЛаПола 1997: 119-120). Логическата структура на тези предикати се образува с помощта на специален оператор ПРАВЯ, който се присъединява към ЛС на *дейност* или на производен от *дейност* предикат (31):

31. ПРАВЯ (x, [**правя`** (x, [...

Този оператор не се включва в структурата на предикати, които в определени свои употреби могат да имат агентивен субект, но не са стриктно агентивни.

Логическите структури представляват ядрото на лексикалната статия на предикатите. Въпросът, който следва да се разгледа, е как от тях се извеждат правилата за аргументна реализация.

Дефиниране на аргументната реализация в ГРР

Като следват Джакендоф (1976) авторите на ГРР разглеждат семантичните роли като релации, дефинирани от конкретни аргументни позиции в логическата структура. Значение за определяне на дадено тематично отношение имат аспектуалният и семантичният клас на предикатите (1997:114-116). Броят на посочените роли не е краен, при необходимост може да се добавят нови, като според авторите поне част от тематичните отношения са универсални.

По-долу (32) са посочени предложените дефиниции на някои роли (Ван

Валин и Лапола 1997:85-86) и позицията им в логическите структури (1997:113-128):

32а. *Агенс* (*Agent*) – означава волеви, целенасочен причинител на действие или събитие; съотнася се с *x* аргумента на предикати с ЛС от вида: ПРАВЯ (x, [**правя`** (x, [...

32б. *Ефектор* (*Effector*) – означава вършител/причинител на действието, не е задължително (да е способен) да действа волево или целенасочено; свързва се с *x* аргумента на предикати с ЛС от вида: [**правя`** (x, […

32в. *Сила* (*Force*) – означава неконтролируем причинител (природна сила и под.); съотнася се с неодушевен *x* аргумент с ЛС от вида:

[**правя`** (x, [...])] КАУЗИРАМ [[... **правя`** (y, [...])] КАУЗИРАМ [СТАВАМ / ИНГР **предикат`** (...)]]

Подробен списък на формулираните в рамките на ГРР семантични роли е представен в Приложение 2.

Аргументите на *постиженията* и *изпълненията* получават същите роли като аргументите на съответния стативен предикат. На свой ред техните логически структури може да се включват в каузативна логическа структура.

Съотнасянето между семантичните роли и синтактичните позиции се опосредства от приписването на макророли. Тематичните отношения се разполагат в семантичен континуум, чиито крайни точки са определени от ролите *Агенс* и *Пациенс* според доминиращия си агентивен или пациенсен характер. Според авторите в голяма степен наредбата е универсална, но все пак мястото на дадена роля може да варира в известни граници между езиците (Ван Валин и ЛаПола: 1997: 127).

33. Агенс >> Ефектор >> Експериенцер >>....>> Локатив>> .... >> Тема >> Пациенс

Така получената тематична йерархия се проектира на по-високо ниво на

абстракция, на което всяко от тематичните отношения се съотнася с една от две макророли, съответно *Актор* (*Actor*) и *Повлиян* (*Undergoer*[37]). Макроролите съответстват на прототипните аргументни позиции при транзитивните предикати – *Агенс* и *Пациенс*. Функцията им е да опосредстват съотнасянето на тематичните отношения към синтактичните позиции. Определено тематично отношение се съотнася към дадена макророля в зависимост от мястото си в семантичния континуум – аргументът с по-силно изразени агентивни свойства, получава макроролята *Актор*, а аргументът с по-силно изразени пациенсни свойства – макроролята *Повлиян*, аналогично на съотнасянето на проторолите със синтактичните позиции.

Съществен момент в теорията е, че се дефинира и йерархия на аргументните позиции по отношение на приписването на макророля (Ван Валин и Лапола 1997:175-176). Маркираността за приписване на макроролята *Актор* се увеличава от ляво на дясно, а за *Повлиян* от дясно на ляво (34):

34. Арг. ПРАВЯ > 1-ви арг. **правя`** > 1-ви арг. **предикат`** (x, y) > 2-ри арг. **предикат`** (x,y) > арг. на **предикат`** (x)

Тук трябва да се уточни, че авторите разграничават семантична и синтактична валентност, означаващи съответно броя на семантичните и на синтактичните аргументи, като не е задължително той да съвпада. Броят на семантичните аргументи и на макроролите също не винаги е еднакъв. Макроролите (даден предикат може да получава между [0; 2] макророли) означават броя на семантичните аргументи, които трябва да се изразят чрез синтактичен аргумент. Изключение правят м-атранзитивните глаголи като *rain* (*вали*), на които не се приписва нито една макророля и се приписва един синтактичен аргумент[38]. М-нетранзитивни са предикатите, на които се приписва една макророля. Например броят на семантичните аргументи на *ям* може да е 1 или 2 в значението му като *дейност*, но му се приписва само една макророля,

[37] Преводът на термините е заимстван от Джонова 2005 и Ницолова 2005.
[38] Важи за английския език, където всяко изречение трябва да има подлог.

откъдето следва нереференциалната интерпретация на обекта, ако е изразен. М-транзитивни са предикатите, на които се приписват две макроороли, например като *активно постижение ям* има два семантични аргумента и две макроороли.

Приписването на макроороли на аргументите както на дву- и повече местните, така и на едноместните атранзитивни, нетранзитивни и транзитивни предикати се регулира от *Принципа за приписване на макророля по подразбиране*, т. е. при немаркирана синтактична реализация (Ван Валин и Лапола 1997:152):

35а. Брой: броят на макроролите, които даден глагол приписва, е по-малък или равен на броя на аргументите в логическата му структура.

1. Ако в логическата структура на даден предикат има два или повече аргумента, му се приписват две макроороли.

2. Ако в логическата структура на даден предикат има един аргумент, той приема една макророля.

35б. Предикати, които приемат една макророля:

1. Ако в логическата структура се съдържа активен предикат, то макроролята е *Актор*.

2. Ако в логическата структура се съдържа стативен предикат, то макроролята е *Повлиян*.

Съотнасянето на макроролите със синтактичните позиции се регулира от Принципа за селекция на субект. Във варианта за акузативните езици (1997:175-176) аргументът с макроролята, която се намира най-високо в йерархията, е привилегирован за субектна реализация. При предикатите, приписващи две макроороли, по подразбиране кандидат за субектната позиция е аргументът с роля *Актор* в активен залог и *Повлиян* – в страдателен. При глаголите, приписващи една макророля, съответният аргумент се реализира в субектна позиция.

На Граматиката на ролята и референцията тук е отделено специално внимание, тъй като в нея ясно са формулирани зависимостите между аспектуалния клас, логическата структура, включваща и събитийни свойства, различни от строго аспектуалните, и аргументната реализация. Аргументите са съотнесени с позиции в логическата структура. Важна отличителна черта на представянето в рамките на ГРР е, че тематичните отношения са дефинирани едновременно от гледна точка на позицията на аргумента в логическа структура от определен тип – т.е. във връзка с аспектуалните и аспектуално-събитийните свойства на ситуациите, и от гледна точка на семантичния клас, към който принадлежат (за част от ролите).

Теорията има голяма описателна сила, тъй като позволява представянето на предикати с по-комплексна семантика чрез включването на логически структури към други добре оформени логически структури, например (36) (Ван Валин и ЛаПола 2001: 47):

36а. *Иван взе книгата от Мария.*

36б. [**правя`** (Иван, *Ø*)] КАУЗИРАМ [СТАВАМ НЕ **имам`** (Мария, книга) & СТАВАМ **имам`** (Иван, книга)]

Не е ясно, обаче, как точно се дефинира механизмът, който ограничава разширяването на структурите, така че да са добре оформени.

При някои класове глаголи логическата структура включва описателни нелексикализирани в езика предикати. Техният брой не е уточнен, не е ясно дали са крайно или отворено множество, и в какви случаи се налага дефинирането им, например (37):

37а. *говоря:* [**правя`** (x, [**изразявам** (α).**на**.(β).**на**.**език**.(γ)` (x, y)])][39]

37б. *отивам:* [**правя`** (x, [**отдалечавам.се.от.начална.точка`** (x)]) & СТАВАМ **съм-място`** (x, y)][40]

[39] *speak:* **do`** (x, [**express**(α)**.to.**(β)**.in.language.**(γ)` (x, y)]) (Ван Валин и ЛаПола 1997: 117)

[40] *go:* **do`** (x, [**move.away.from.ref.point`** (x)]) & BECOME **be-Loc`** (x, y) (Ван Валин и ЛаПола 1997: 155)

Използваните по-нататък в дисертацията предикатни декомпозиции в голяма степен възприемат принципите на представянето в ГРР, макар да не го следват точно. Например, приема се, че предикати като *ям*, *пиша* и т.н. са *постижения*[41], които имат и интерпретация като *дейности*, когато са употребени безобектно или с нереференциален обект (Ротстайн 2004), а не *дейности* с интерпретация като *постижения* (ГРР). При все това, предикатната им декомпозиция следва представянето на *активните постижения* в ГРР (38а). За глаголите, разглеждани в ГРР като *каузирани постижения*, също се възприема предложената в тази теория структура (38б):

38а. *ям (ябълка):* [**правя`** (x, [**предикат`** (x, y)]) & СТАВАМ **предикат`** (y)]

38б. *суша дрехи*: [**правя`** (x, *Ø*)] КАУЗИРАМ [СТАВАМ **предикат`** (y)]

Различните лексикалносемантични описания на двата типа глаголи показват важни типологични специфики, установени в лингвистиката, от които произтичат значими разлики в синтактичните им свойства. Смятаме, че тези разлики са отразени най-добре в представянето чрез логически структури, предложено в рамките на Граматиката на ролята и референцията. Двата типа предикати ще бъдат разгледани накратко в т. 1.2.2.3.2, а по-подробно – в Глава 3.

1.2.2.3.2. Събитийни структури (РХ&Л 1998а, Л&РХ 1999, Л&РХ 2005)

Вариант на лексикалносемантично описание чрез предикатна декомпозиция са *събитийните структури*[42] (*event structures*) (съкр. СС) (РХ&Л 1998а, Л&РХ 1999, Л&РХ 2005, Левин 2006 и много други). Въпреки че тази теория произхожда от аспектуалната традиция, постепенно авторите ѝ предефинират принципите за аргументна реализация по отношение на

[41] Приемаме *постижение* и *изпълнение* като генерични термини, назоваващи глаголи с вътрешен предел, които означават съответно процесна или мигновена промяна. Термините *каузирани постижения* и *каузирани изпълнения* са заимствани така, както са дефинирани в ГРР. За назоваване на предикатите, класифицирани като *постижения* и *изпълнения* в ГРР ще използваме термините *инхоативни постижения* и *инхоативни изпълнения*. Глаголите, съответстващи на *активните постижения* в ГРР, са наричани *постижения* с *Инкрементална тема* – вж. Глава 3 и Приложение 3.

[42] Тук терминът означава вид предикатна декомпозиция, в който е представена аспектуално-събитийната структура.

комплексността или некомплексността на събитийната структура (Л&РХ 2005, Левин 2006).

Събитийната структура на даден предикат се състои от два компонента – структурен, представен чрез *събитиен темплейт/шаблон* (*event structure template*) и идиосинкретичен, наричан още *основа*, или *константа* (*root, constant, idiosyncratic component*). Събитийният шаблон представя в схематичен вид *събитийния тип* (*event type*) на *ситуацията* (*eventuality*), описвана от съответния предикат, като съдържа и позиция, в която се реализира константата. Тя от своя страна представя значението, което различава конкретния предикат от останалите предикати, принадлежащи към същия събитиен тип (Левин 2006). В този смисъл структурният компонент е аналогичен на семантичната структура (Гримшоу), структурната част на лексикалната статия (Тени), логическата структура (Ван Валин и ЛаПола), а идиосинкретичният – на семантичното съдържание (Гримшоу), концептуалната част на лексикалната статия (Тени), примитивните предикати (Ван Валин и ЛаПола).

Събитийните типове се разделят на прости, състоящи се от едно, и сложни – състоящи се от две подсъбития, всяко от които е правилно оформено просто подсъбитие. Разглеждат се следните шаблони[43], първите три от които са прости, а 4 и 5 – сложни (39а-39д):

39а. [x ВЪРША$_{<НАЧИН>}$ (y)][44] – едноаргументи, двуаргументни и т.н. предикати, означаващи *дейности – тичам, плувам, търкам, бърша*; в ъгловите скоби се посочва името на константата, напр. [x ВЪРША$_{<ТИЧАМ>}$]; тук спадат и *семелфактивите* (Левин 1999б, цитирана в Левин 2006)

39б. [x<СЪСТОЯНИЕ>[45] (y)[46])] – едноаргументни, двуаргументни и т.н. предикати, означаващи *състояния – вися, лежа, седя, виждам, зная* и т.н.

[43] Представянето е по РХ&Л 1998а (РХ&Л 1998а: 108-109), като са отчетени някои модификации, наравени у Левин 2006.

[44] В оригиналния вариант [x ACT$_{<MANNER>}$ (y)]

[45] В оригиналния вариант [x<STATE> [y])]

[46] Авторките не посочват двуаргументни състояния, но тук са добавени за пълнота.

39в. [СТАВАМ [x<СЪСТОЯНИЕ>]] – инхоативни предикати (в РХ&Л 1998а – *achievements*[47]), съответстващи едновременно на *изпълненията* и *постиженията* у Ван Валин и ЛаПола (1997);

39г. [[x ВЪРША$_{<НАЧИН>}$] КАУЗИРАМ [СТАВАМ [y <СЪСТОЯНИЕ>]]] – *постижения* (*accomplishments* – РХ&Л 1998а), образувани от *дейности* чрез разширяване на събитийната структура (вж. по-долу);

39д. [[x ВЪРША] КАУЗИРАМ [СТАВАМ [y <СЪСТОЯНИЕ>]]] - глаголи за промяна в състоянието (резултативни глаголи, *accomplishments* у РХ&Л 1998а, *result verbs* у Левин 2006)) – *чупя/счупя/счупвам*, *убия/убивам*, *пълня/напълня/напълвам*. В класификацията на Ван Валин и Лапола (1997) им съответстват *каузирани постижения* или *каузирани изпълнения*.

В тази теория, поне доколкото ни е известно, не се разглеждат варианти, съответстващи на *каузираните дейности*, *каузираните семелфактиви* и *каузираните състояния* при Ван Валин и ЛаПола.

Константата спада към определен онтологичен тип измежду крайно относително малко множество: *средство/начин (manner)*, *състояние (state)*, *резултативно състояние (res-state)*, *инструмент (instrument)*, *нещо/предмет (thing)*, *вещество (stuff)*, *място (place)* (аналогично на Джакендоф 1990, Пинкър 1989). Тя се асоциира с определена събитийна структура като аргумент (в ъглови скоби) или като модификатор (долен индекс в ъглови скоби) в съответствие с формулирани правила за канонична реализация, напр. (РХ&Л 1998а: 109):

40а. средство/начин → [x ВЪРША$_{<НАЧИН>}$] – *тичам, плувам, свирукам, светя*;

40б. инструмент → [x ВЪРША$_{<ИНСТРУМЕНТ>}$] – *реша, бръсна, чукам*;

40в. обект, който търпи преместване/поставяне[48] → [x КАУЗИРАМ [СТАВАМ [y С <НЕЩО>]]] - *покрия/покривам, намажа/намазвам* (вариант за запълване);

[47] За разминаването между съдържанието на термина achievements и accomplishments стана дума по-рано при разглеждането на предикатната декомпозиция у Даути (Даути 1979)
[48] Съответства на термина *placeable object* в оригиналния текст.

40г. място → [x КАУЗИРАМ [СТАВАМ [y <МЯСТО>]]] - *(на)пъх(в)ам, (на)тик(в)ам, мушвам/мушна, гарирам, намажа/намазвам* (вариант за поставяне);

40д. вътрешно предизвикано състояние → [x <СЪСТОЯНИЕ>] – *цъфтя, гния, раста* и др.;

състояние, предизвикано от външен причинител→ [[x ВЪРША] КАУЗИРАМ [СТАВАМ [y<СЪСТОЯНИЕ>]]] → *чупя/счупя/счупвам, суша/изсуша/изсушавам, втвърдя(вам)*.

В резултат от асоциирането на константа със събитиен шаблон се получава структурна конфигурация, която всъщност представлява събитийната структура. Тя изразява основно (непроизводно) значение на определен предикат. Проектирането на лексикалната информация се извършва чрез съотнасянето на семантичните участници, изисквани от константата – т.е. мотивирани от семантиката на предиката и необходими за интерпретацията му – със „семантично съвместими“[49] променливи в събитийния шаблон (РХ&Л 1998а: 110). Шаблонът е избран така, че да гарантира съотнасянето с променлива на всеки от минималното множество участници, които определят даденото глаголно значение. Така например *тичам* лексикализира константа за начин и следователно се съотнася с темплейта за *дейност* (41):

41. [x ВЪРША$_{<НАЧИН>}$]

Единственият участник – *тичащият*, е семантично съвместим с променливата, която трябва да се запълни от някакъв вид вършител, и следователно се съотнася с нея (РХ&Л 1998а: 110).

Не всички семантични участници, свързани с константата, се съотнасят с

[49] „Две роли r1 и r2 са семантично съвместими, ако r1 може да се интерпретира като конкретен израз на r2, или ако r2 може да се интерпретира като конкретен израз на r1. Например участникът *Ритащ* във фрейма *ритам* може да се съотнесе с ролята на *Агенса* в дитранзитивната конструкция, тъй като ролята *Ритащ* може да интерпретира като частен случай на ролята *Агенс*.“ („Two roles r1 and r2 are semantically compatible if either r1 can be construed as an instance of r2, or r2 can be construed as an instance of r1. For example, the kicker participant of the kick frame may be fused with the agent role of the ditransitive construction because the kicker role can be construed as an instance of the agent role.“) (Голдбърг 1995:50)

променлива. В това отношение те се делят на два типа – *структурни* (*structure participants*) и *идиосинкретични, неструктурни* (*pure root participants*) в зависимост от това, дали в събитийния шаблон има отворена аргументна позиция, в която да се реализират, или наличието им се определя изцяло от значението на константата.

Например предикатите за *дейност* имат проста събитийна структура с един структурен участник и съответно минималният брой задължителни участници се състои от един член – вършителят. Наличието на други участници се определя от конкретната природа на *дейността*, лексикализираща константата, например 1 за предикатите за движение като *плувам, вървя;* 2 – за *предикатите за консумиране – ям, пия, пуша*; 3 – за предикатите за „поставяне/запълване“ - *мажа, плескам, пръскам* и т.н. Идиосинкретичните участници съответстват на аргументите без макророля в ГРР и на аргументите на семантичното съдържание (Гримшоу 1993/2005).

От факта, че участниците на константата не се асоциират с аргументни позиции в събитийния шаблон, напр. [x ВЪРША$_{<ТРИЯ>}$ (y)] (незадължителността се изразява в скоби или чрез подчертаване – в пример 45а по-долу), произтича свойството им да остават синтактично неизразени.

За разлика от *дейностите* други предикати имат втори аргумент, който изисква задължително изразяване[50], за да могат да се интерпретират – такъв е например участникът, който търпи промяна, при глаголите за промяна в състоянието. Неговото синтактично изразяване се налага не само от семантиката на предиката, но и от събитийния шаблон, с който константата се свързва. СС е комплексна, състои се от две подсъбития и има вида (42):

42. [[x ВЪРША] КАУЗИРАМ [СТАВАМ [y <СЪСТОЯНИЕ>]]]

Първото подсъбитие се асоциира с активен предикат (*дейност*), докато второто означава настъпване на промяна в състоянието, чийто характер е

[50] Могат да се имплицират само ако са елиптирани.

заложен в лексикалната семантика на предиката и се изразява чрез стативната константа <СЪСТОЯНИЕ>. И двата аргумента са структурни участници, т.е. за тях има отворени аргументни позиции в събитийния шаблон. Участникът, който извършва *дейността* и предизвиква промяната в състоянието, е семантично съвместим с променливата в активното подсъбитие, а този, който търпи промяната в състоянието – с променливата в резултативното подсъбитие, тъй като е същността, която търпи изменение.

Различието в структурата разделя предикатите на два основни големи типа (Левин 2006:10): (i) предикати, означаващи *дейност*, извършвана чрез или с помощта на определен *начин/средство/инструмент*, и (ii) предикати, изразяващи резултат от дейност. При първите концептуализацията на ситуацията е ориентирана към *дейността* от гледна точка на начина, по който се извършва, като протичането ѝ може да доведе до определен резултат, но постигането му не е лексикализирано в семантиката на глагола[51] (Талми 2000, цит. по Левин 2006:11). Вторият клас предикати лексикално изискват осъществяването на определен резултат - *чупя/счупя/счупвам*, *убия/убивам*, *сложа/слагам*, *пъхам* и др. В един и същ семантичен клас може да участват както глаголи, означаващи *начин*, така и такива за *резултат*, например (Левин 2006:11):

43а. глаголи за поставяне/покриване – *мажа*, *пръскам* (начин) – пълня/*напълня/напълвам*, *покрия/покривам* (резултат);

43б. глаголи за отстраняване – *бърша*, *мета* (начин) - *изпразня/изпразвам* (резултат).

В теорията се отделя голямо внимание на факта, че различната събитийна структура предопределя различните синтактични свойства. Едно от тях бе посочено – идиосинкретичните участници могат да останат имплицирани, структурните – получават синтактичен израз (РХ&Л 1998а: 102):

[51] „A means/manner verb often names an action performed to bring about some conventionally associated result, even though the verb itself does not lexically entail the achievement of this result.“

44а. Бърша (прах(а)/картини(те)).

*44б. *Пълня.*

Втора важна разлика е, че от основното значение на предикатите с проста събитийна структура може да се „произвеждат“ други значения (аналогично на създаването на по-комплексни логически структури в ГРР). Това става чрез присъединяване на други добре оформени събитийни структури, като резултатът също трябва да е добре оформена събитийна структура. Механизмът се нарича *разширяване на събитийната структура* (*template augmentation* – РХ&Л 1998а:118-121). По същество той се изразява в присъединяването на резултативно подсъбитие към простата СС. В получената комплексна СС активното подсъбитие представлява първото (каузиращото) подсъбитие.

Резултативното подсъбитие се въвежда от предикативен елемент. Тази функция може да изпълняват някои предлози – *off, out* (Левин 2006: 25), константи, изразяващи състояние (*clean*, по-долу) и др. В български, както и в много други славянски езици, и езици от други семейства същата роля се поема от представки (Спенсър и Зарецкая 1998), а в германските езици и от частици (Свенониъс 2004а, 2004б и много други).

В приведените по-долу примери предлогът позволява въвеждането на допълнителен аргумент (веществото, което се отстранява), който става субект на подсъбитието, а аргументът на глагола (мястото, откъдето се отстранява) – негов обект (Левин 2006:25):

45а. She wiped the crumbs off the table. Тя избърса трохите от масата.

[[x ВЪРША$_{<БЪРША>}$ y] КАУЗИРАМ [СТАВАМ [z НЕ НА <МЯСТО>]]]

45б. She wiped the table clean. Тя избърса масата.

[[x ВЪРША$_{<БЪРША>}$ y] КАУЗИРАМ [СТАВАМ [y <ЧИСТ>]]]

В резултат от различното резултативно подсъбитие двата производни варианта на глагола се характеризират с различен брой аргументи и различна

аргументна реализация.

При глаголите със сложна събитийна структура участникът, който се изразява в прякообектна позиция, е структурен, поради което тези предикати не могат да изразят различен от вече специфицирания резултат и следователно – да присъединят друго резултативно подсъбитие (РХ&Л 1998а: 122):

*46. * Kelly broke the dishes off the table. Кели счупи чиниите от масата.*

Същото важи и за производните глаголни значения, образувани от предикати с проста събитийна структура.

В рамките на теорията се приема, че близки глаголни значения с еднакъв брой аргументи, но с различна аргументна реализация, също имат различна събитийна структура, получена чрез разширяване (Л&РХ 2005: 206):

47а. Товаря багажа в буса.

товаря(1): [x КАУЗИРАМ [y ДА ЗАЕМЕ ПОЛОЖЕНИЕ ВЪРХУ z] /ТОВАРЯ]

47б. Товаря буса с багаж.

товаря(2): [[x КАУЗИРАМ [z ДА ПРЕМИНЕ В СЪСТОЯНИЕ]] ЧРЕЗ [x КАУЗИРАМ [y ДА ЗАЕМЕ ПОЛОЖЕНИЕ ВЪРХУ z]] /ТОВАРЯ][52]

В рамките на ГРР (Ван Валин и ЛаПола 1997: 157, Ван Валин 2007: 48) се предпоставя една и съща логическа структура и за двата варианта:

48а. [**предикат`** (Пат, Ø)] КАУЗИРАМ [СТАВАМ **съм-върху`** (камион, слама)][53]

48б. Пат натовари слама(та) в камиона.

48в. Пат натовари камиона със слама.

Разликата в аргументната реализация се отдава на това, че в първия

[52] [x CAUSE [y TO COME TO BE AT z] /LOAD]
[[x CAUSE [z TO COME TO BE IN STATE]] BY MEANS OF [x CAUSE [y TO COME TO BE AT z]] /LOAD]
Разликата в означаването идва от различните версии на теорията, тук е запазен оригиналният вариант.

[53] [do' (Pat, Ø)] CAUSE [BECOME be–on' (truck, hay)]

вариант за ролята *Повлиян* е избран информационно немаркиран участник, а в локативния вариант (*натовари камиона*) – маркиран.

Тук се приема тезата на Левин и Рапапорт Ховав, че различните закономерности при аргументната реализация на двата варианта на *товаря* са следствие от факта, че става дума за близки по значение, но различни лексеми, които имат различно лексикалносемантично описание.

Следват някои уточнения. В разглежданата теория глаголите като *eat* (*ям)*, *wipe (бърша)* и т.н. имат проста събитийна структура, когато изразяват вътрешния си аргумент дори и ако той е референциален[54] (49а). Когато същите глаголи участват в резултативни конструкции, където резултативното подсъбитие е въведено с помощта на друг предикативен елемент, те имат сложна структура (49б):

49а. She swept the floor. (най-общо съответства на *Тя (по)мете пода.)*

[x ВЪРША$_{<МЕТА>}$ у] (проста структура)

49б. She swept the floor clean. (Тя помете пода.)

[[x ВЪРША$_{<МЕТА>}$] КАУЗИРАМ [СТАВАМ [у <ЧИСТ>]]] (сложна структура)

За български също може да се приеме за валидно твърдението, че глаголите, изразяващи *дейности* или имащи интерпретация като *дейности*, имат проста логическа/събитийна структура. Аналогично в тези случаи вътрешният аргумент може да е имплицитен (50а) или нереференциален (50б):

50а. Ям/Пия/Чистя.

50б. Пиша писма/Ям ябълки./Чистя стаята.

За разлика от схващането у Левин и Рапапорт Ховав, обаче, когато ситуациите изразяват резултат (в общия случай глаголите са префигирани),

[54] Условието за комплексност е двете подсъбития да не съвпадат (т.е. да са независими) във времево отношение (Л&РХ 1999, Л&РХ 2005:115-117)

съответните предикати имат сложна структура, и съответстват на *активните постижения* в ГРР (51). Както ще бъде показано, по свойствата си те в голяма степен съответстват на предикатите с резултативни конструкции:

51. Изядох баницата.

правя`** (аз, [**ям` (баница)]) & СТАВАМ НЕ **съществувам`** (баница)

Въпросът, който възниква, е, каква е структурата на изходните непрефигирани глаголи с изразен обект, който има референт. В тези случаи според славистичната традиция глаголите са пределни (Маслов 1984) и изразяват насоченост към резултат. Според класификацията на Вендлер те се категоризират като *постижения*, а не като *дейности*, тъй като имат зададен предел (чрез обекта). Още повече, че ако условие за интерпретацията като *дейност* е обектът да няма конкретен референт (Ван Валин и ЛаПола 1997: 122), се стига до противоречие с долния пример (52):

52. Тя яде баничката, която си купи от лавката, вече половин час.

Представянето на глаголните значения с помощта на предикатни декомпозиции изразява двете крайни точки в развитието на ситуацията – *дейността* и *постижението* с реализиран резултат, но не и междинното положение, при което ситуацията е в развитие. Този аспект от значението на предикатите се формализира по-добре чрез хомоморфизъм или скала.

Тези два подхода за представяне на *постиженията* – чрез резултативни конструкции и чрез скала – обикновено се разглеждат отделно, въпреки че принципно не си противоречат и дори в някои теории участват съвместно в определянето на вътрешно присъщите аспектуални свойства на предикатите и аргументната реализация. Например Ротстайн (2001, 2004) разглежда структурата на *постиженията* като комплексна ситуация, която се състои от *дейност* (подсъбитие e_1) и инкрементален *процес на изменение* (подсъбитие $e_{2)}$) СТАВАМ-P-ed[55] (e_2), в течение на което обектът (*Тема*) е подложен на

[55] P – предикат, -ed обозначава суфикса за минало време.

дейността. Процесът на изменение е изграден от *инкрементална верига* от стадии, които са подредени според мястото си в развитието на ситуацията (Ротстайн 2001: 153). Критичната точка на изменението – настъпването на промяната, предопределя кулминацията на цялата ситуация.

В едно от последните си изследвания Левин и Рапапорт Ховав (Л&РХ 2009) изказват тезата, че резултативните глаголи (глаголи със сложна структура) изразяват изменение, протичащо по скала, а предикатите, означаващи начин/средство на протичане (с проста структура) – нескаларно изменение. В друга статия (Левин 2005) се посочва, че много от *дейностите* се асоциират с повече от една скала. Така например за *бърша* могат да се дефинират поне две скали – по отношение на постигането на чистота – *избърсах масата* (=направих масата чиста чрез бърсане), или за отстраняване – *избърсах мръсотията (от масата)* (=отстраних мръсотията от повърхността на масата).

Очевидно двата подхода не си противоречат. В рамките на дисертацията е направен опит те да бъдат съвместени при представянето на префигираните предикати. Следвайки в голяма степен Филип (Филип 2008), значителна част от представките в българския език ще бъдат разглеждани именно като елементи, които задават скала за измерване на ситуацията, описвана от изходния предикат и/или дефинират максималната ѝ стойност. Наличието на скала с определена горна граница обуславя способността на префигираните предикати да изразяват резултативни значения – потенциални (насоченост към резултат) и актуални (достигане до резултат).

Някои представки в комбинация с определени основи налагат скала, която съществено изменя значението на изходния предикат и предизвиква ефекти, аналогични с тези при резултативните конструкции, разгледани при събитийните структури. При това могат да бъдат засегнати както само аргументите, така и други участници на изходния глагол. Под „засегнати“ се има предвид, че по някакъв начин се променя статутът им – от адюнкти стават

аргументи и обратно и т.н. и съответно се променя и синтактичната им реализация. Тези ефекти са следствие от изменения в концептуалната структура, настъпващи в резултат от взаимодействието между представките и предикатите.

Механизмът на взаимодействие ще бъде разгледан в Глава 2. В Глава 3 ще бъде представена типология на тези взаимодействия. Изходният и производният предикат ще бъдат представени под формата на двойки предикатни декомпозиции, в които освен аргументите са посочени и останалите участници, които са засегнати при префиксацията. Описанието на участниците – задължителни и незадължителни – е заимствано от семантичните фреймове във ФреймНет.

1.2.2.4. Семантика на фреймовете. ФреймНет[56]

Семантиката на фреймовете, разработена от Филмор и редица други автори (Филмор 1977, Филмор и Аткинс 1992, Петрук 1996), се основава на концепцията, че всяко лексикално значение активира определена концептуална рамка (семантичен фрейм), и евентуално профилира[57] елементи или аспекти от нея. Фреймът представлява структуриран фрагмент от човешкото познание, необходим за разбирането на дадена лексикална или фразова единица. Иначе казано фреймовете представляват описания на концептуални структури, представящи ситуации, обекти, събития от света, заедно с участниците в тях (аспекти или елементи на представяната ситуация, които се свързват с конкретни средства за езиково изразяване) и свойствата, които притежават (Рупенохофър и др. 2010: 5). Като част от даден фрейм участниците се наричат *фреймови елементи* (ФЕ) и се разделят на три вида – *ядрени* – концептуално задължителни, необходими за интерпретирането на фрейма компоненти, които в

[56] https://framenet.icsi.berkeley.edu/

[57] Профилиран елемент е елемент на фрейма, който се интегрира пряко в семантичната структура на дадено изказване (Филмор и др. 2002).

специфичната си конфигурация правят фрейма уникален, *периферни* – характеризиращи ситуацията от различни аспекти на протичането ѝ, без да въвеждат нови събития (включват свойства като време, място, начин, степен и т.н.) и без да характеризират фрейма уникално – могат да участват и в други фреймове. Третият тип са *екстратематичните* ФЕ, които концептуално не принадлежат към конкретния фрейм, в който се включват, а на друг, абстрактен фрейм (Рупенхофър и др. 2010:20), като ситуират първия в по-широк контекст или сценарий, активиран от втория, или осигуряват допълнителни детайли от описанието на участниците или средата (Рупенхофър и др. 2010:97). Екстратематичните за даден фрейм елементи могат да бъдат периферни или ядрени в друг фрейм. Така например участникът *Реципиент* е ядрен във фреймовете на глаголи като *давам*, *изпращам* и т.н. (53а) и екстратематичен при предикати за създаване като *шия*, *пека* и т.н. (53б)*:*

53а. *[pro]*$_{\text{ИЗПРАЩАЧ}}$ *Изпратих [писмо]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[на Мария]*$_{\text{РЕЦИПИЕНТ}}$.

53б. *[pro]*$_{\text{ГОТВАЧ}}$ *Изпекох [торта]*$_{\text{ПРИГОТВЕНА ХРАНА}}$ *[за Мария]*$_{\text{РЕЦИПИЕНТ}}$.

Езиковите единици „активират“ определени фреймове. В случая с предикатите фреймовите елементи са участниците в ситуациите, описвани от тях. Фреймовите елементи могат да се съотнесат косвено към аргументната структура. Разграничението между аргументи и адюнкти е формулирано чрез статуса на ФЕ – ядрен/неядрен (Рупенхофър и др. 2010:18[58], 63). Следователно, може да се заключи, че аргументите съответстват на ядрени ФЕ, адюнктите – на периферни и екстратематични ФЕ. Не се дефинира алгоритъм за съотнасяне между фреймовите елементи и позициите в синтактичната структура; то се заявява декларативно при анотацията на примери за употреба, като за даден ФЕ се посочва граматичната му функция и фразовата му категория, например:

[58] „Синтактиците подразделят комплементите на аргументи и адюнкти, или аргументи и модификатори. Във ФреймНет това разграничение се прави чрез определянето на статута на даден фреймов елемент по признака ядреност...“ („Syntacticians commonly divide the complements of a predicate into arguments and adjuncts, or arguments and modifiers. In FrameNet, the semantic spirit of this distinction is covered by the distinctions of coreness status...“)

54. Фрейм *Консумиране* (*Ingestion*[59])

„*Консумиращият* поема храна или напитка (*Консумирано вещество*) през устата в храносмилателната си система. Възможно е да използва *Инструмент*...“

В (55) е илюстрирана реализацията на елементите на фрейма. Ядрените елементи са *Консумиращ* и *Консумиран обект*. *Инструментът* е периферен елемент заедно с още няколко ФЕ като *Продължителност*, *Източник*, *Място*, *Време* и др. Възможна е и реализацията на екстратематични елементи – *Копартиципант*:

55. [Всеки ден]$_{\text{ВРЕМЕ}}$ *[в Борисовата градина]*$_{\text{МЯСТО}}$ *[Иван]*$_{\text{КОНСУМИРАЩ}}$ *яде [сладолед]*$_{\text{КОНСУМИРАН ОБЕКТ}}$ *[от будката]*$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ *[с лъжичка]*$_{\text{ИНСТРУМЕНТ}}$ *[в продължение на часове]*$_{\text{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}}$ *[заедно с Мария]*$_{\text{КОПАРТИЦИПАНТ}}$.

Възможна синтактична реализация в деятелен залог е *Консумиращият* да е външен аргумент с фразова категория NP, а *Консумираният обект* – обект с фразова категория NP. При различна синтактична конфигурация (пасив) се променят и граматичната функция и фразовата категория. Тези закономерности са експлицирани в анотацията на конкретните единици, които активират фрейма. За изчерпателна дискусия върху ФреймНет в теоретичен план и с оглед на българския език вж. Коева (2010).

1.2.3. Представянето на българските префигирани глаголи

Преимущество на семантичните фреймове, което мотивира използването им за представянето на префигираните глаголи в дисертацията, е че описват всички участници в ситуацията. Бе споменато, че промяната на глаголното значение вследствие на префиксацията може да доведе до изменения в броя на аргументите и релациите им с предиката, а оттам и в аргументната реализация (в съпоставка с изходния глагол). В терминологията на семантичните фреймове

[59] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Ingestion

тези изменения водят до активиране на различен фрейм. В резултат от това участниците на изходния фрейм се съотнасят със семантично съвместими[60] участници в новия фрейм, ако има такива. При това участници, периферни или екстратематични за първия фрейм, могат да получат ядрен статус, ядрени участници – да получат различен ядрен или неядрен статус и т.н.

Целта на аспектуално-събитийно ориентираните лексикалносемантични описания е да представят онези аспекти на значението на даден предикат, които предопределят аргументната реализация на същия предикат. Неядрените участници не се асоциират с подсъбитие и обикновено не се включват в събитийната/логическата структура[61]. Същевременно, за да се покаже механизмът на префиксалната деривация и какви промени претърпява даден концептуален участник, той трябва да е включен в лексикалносемантичното описание. От тази гледна точка семантичните фреймове са ценен ресурс, тъй като представят необходимата информация. Те, обаче, не са достатъчни за описанието, тъй като не кодират аргументната реализация в самия фрейм, а само в анотацията на примерите. По тази причина за целите на представянето на българските префигирани глаголи е необходим формализъм, какъвто е описанието под формата на предикатна декомпозиция.

Без да се обвързваме строго с дадена теория или решенията на авторите в конкретни случаи, за целите на работата ще се стремим да използваме предимствата както на формалното представяне чрез предикатна декомпозиция, така и на семантичните фреймове. Преимущество на избрания комбиниран подход е, че с помощта на семантичните фреймове се представя тематичната структура, а с помощта на предикатната декомпозиция се формализират аспектуално-събитийните свойства на фреймовете. Производните глаголи ще бъдат съпоставяни с изходния предикат, като стремежът е да се изясни неговата

[60] Смятаме, че по-рано въведеният термин на Голдбърг е уместен и в случая.

[61] Това не означава, че представянето им в лексикалносемантичното описание е невъзможно. В теорията на Ван Валин и ЛаПола адюнктите могат да се включват в логическата структура на изречението (Ван Валин и ЛаПола 1997:159):
Сам опече сладкиш в кухнята. >> съм-в` (кухня, [[правя` (Сам, Ø)] & [BECOME опечен` (сладкиш)]]

роля и ролята на представката в оформянето на тематичната и аспектуално-събитийната структура и промяната в лексикалното значение на префигираните глаголи.

В останалата част от дисертацията ще се разглежда именно взаимодействието между тематичната и аспектуалната структура в резултат от префиксацията. Хипотезата, въз основа на казаното дотук, е, че взаимодействията между тях са възможни в няколко посоки:

(i) *ям – изям/изяждам* – променят се лексикалноаспектуалните свойства на изходния предикат, което води до усложнена структура и задължителна реализация на вътрешния аргумент;

(ii) *кова (пирон) – вкова/вковавам (пирон)* – променят се лексикалноаспектуалните и отчасти се модифицират лексикалните свойства;

(iii) *кова (пирон) – обкова/обковавам (с пирони), тичам (десет километра) – изтичам (десет километра)* – променят се тематичните и лексикалноаспектуалните свойства, като освен това значението се модифицира от лексикалния компонент на представката.

Както ще бъде демонстрирано по-нататък, възможна е и префиксация, при която се модифицира само лексикалното значение – *хвърля/хвърлям – разхвърля/разхвърлям* (= хвърлям в много посоки), както и префиксация, при която към значението се добавя количествена характеристика, без да се променят лексикалноаспектуалните (в значението, дефинирано по-горе) или тематичните свойства – *почета*, *повърви* и др.

1.3. Представянето на лексикалносемантичните описания в българската лингвистична литература

В лингвистична литература вече са правени подробни прегледи на българския принос към лексикалносемантичното описание на глаголите (вж. напр. Джонова 2005, Несторова 2008 и др.). Тук стремежът ще е да се скицират

тенденциите и да се очертаят най-новите развития, както и да се посочи мястото на настоящата работа в контекста на съвременната българска лингвистика.

Първите разработки, в които се въвеждат семантичните роли в духа на Филмор, принадлежат на Й. Пенчев (1984, 1993), като именно в тях генеративният синтаксис се въвежда в българската лингвистична литература и се прилага за описание на българския език. Авторът формулира основен набор от семантични роли, повечето от които, дефинирани по същия или сходен начин, се утвърждават трайно в българската лингвистика.

Друга много ясно изразена тенденция е предикатите да се представят във формалния апарат на GPP, като се ползва и дефинираният в рамките на теорията инвентар от семантични роли. Този подход е застъпен у редица автори – Атанасов, Влахова, Джонова, Ницолова и др.

В изследванията върху семантичната структура и аргументната реализация се очертават няколко кръга от теми и проблеми, основните от които ще бъдат посочени по-долу.

Част от изследванията са ориентирани към изучаване на реализациите на семантичните роли в различен план – от гледна точка на: (i) синтактичните позиции, заемани от определена роля; (ii) ролите, с които се свързва определена синтактична позиция, а в някои случаи и определена фразова категория (в определена позиция); (iii) ролите, които се реализират при определени класове думи или форми.

Първата посока – синтактичната реализация на дадена семантична роля в българския език, е представена в дисертацията на Джонова (2004). Трудът е посветен на предикатите, които присъединяват аргумент с роля *Експериенцер*. Разглежда се в кои синтактични позиции се изразява *Експериенцерът* и към кои семантични (под)класове се отнасят съответните предикати. Изследвания върху същия обект са публикувани и в по-късни статии на авторката (напр. Джонова 2005, Джонова 2008), като глаголите се разглеждат не само от семантична и

синтактична гледна точка, но и от гледна точка на информационната структура на изреченията, в които участват (Джонова 2005).

В противоположната тенденция – установяването на множеството от семантични роли, които се реализират в дадена синтактична позиция, се вписва дисертацията на П. Несторова върху семантичните роли на подлога при глаголи за движение в българския език (Несторова 2006). Авторката разглежда възможните семантични роли на аргументите, които се изразяват в подложна позиция, както в деятелен, така и в страдателен залог.

В статиите на Атанасов и Влахова се изследват възможните семантични роли на предложни фрази в предикативна позиция, въвеждани от различни предлози – „с“ (Влахова и Атанасов 2006), „на“ (Атанасов 2010), други предлози (Влахова и Атанасов 2010).

Семантичните роли се разглеждат и във връзка с определени класове думи. В тази насока е ориентирана работата на Мери Лакова (1991) върху въпросителните местоимения съществителни. Изследването обхваща два плана – способността/неспособността на дадено местоимение да изразява различни роли в различни изречения, и способността/неспособността на различни местоимения да изразяват една и съща роля.

Аналогична посока на изследване е съотнасянето на семантичните роли с редове форми. В тази тенденция се вписва дисертацията на Петрова (2006) върху семантичните роли на дателните клитики.

Добре изразен е и интересът към езикови явления, които са по-слабо изучени, или такива, които са характерни за българския език.

В този план трябва да се спомене работата на Р. Ницолова, представена в две статии (Ницолова 2005а, 2005б). В първата (Ницолова 2005а) се разглежда какви семантични роли получават аргументите в предикатно-аргументни структури с отглаголни съществителни, позицията, която заемат аргументите по отношение на номинализирания предикат, предлозите, които ги въвеждат, и

другите начини за изразяването им. Във втората статия обект на анализ е значението на предложните съчетания според ролята им в семантичната структура (аргументи, адюнкти, аргумент-адюнкти) и семантичната роля, която получават. Разглеждат се и семантичните роли, които дадени предлози изразяват.

Характерно за българския език явление са глаголите с прономинален елемент – дателни и винителни клитики, включително рефлексивни – много от които са префигирани. Тези предикати са обект на изследване в няколко статии на Влахова (2001, 2005, 2006). Глаголите са разгледани от гледна точка на тематичните роли (дълбокия падеж) на участниците (акцентът е върху тези от тях, които се изразяват от клитиките), както и от гледна точка на семантичните признаци на аргументите и семантичния клас на глаголите. В статията от 2001 г. се прави анализ и на значението на представката и на начина на действие на глаголите. Дискутира се и връзката между рефлексивността и компонента „интензивност“ на префикса.

Голям по обем изследвания са посветени на определени семантични класове глаголи, като част от разработките имат теоретичен характер, докато други се фокусират върху описанието на избрания клас или група предикати.

В статията си върху аргументната структура, тематичните отношения и правилата за съотнасяне към синтактичните позиции Светла Коева (Коева 1998а) разглежда тематичната структура и синтактичната реализация на перцептивните предикати в българския език. Конкретната цел е да се обясни с помощта на съвременните лингвистични теории възможността подлогът на подчиненото изречение да се реализира като пряко допълнение на глагола в главното изречение. Достига се до извода, че синтактичните позиции, които този клас предикати субкатегоризират, са с една повече от аргументите. Освен това е възможна синтактичната реализация на аргумент на един предикат в аргументна позиция на друг предикат. Изхождайки от това разбиране, в друга

статия (Коева 2005б) авторката изказва тезата, че синтактичните позиции са независими от конкретните предикатно-аргументни структури. Това дава възможност за изразяване на аргументи в неаргументни позиции и на адюнкти в аргументни позиции, като те имат различни прономинални субститути и различни синтактични свойства.

В статията на Ницолова (2001) тематичната структура на предикати за знание – *зная* и *известно ми е* и реализацията на аргументите им се разглеждат от прагматична гледна точка – фактитивността/нефактитивността на комплементите им, начина им на изразяване чрез изречения, въвеждани от различни комплементизатори, и комбинаториката на отношенията между епистемичния субект и говорещия. В друга теоретична статия (1998) се разглеждат в съпоставителен план (български, руски и английски) предикати за „помнене“, съответстващи на английския глагол *remember*. Установява се, че различията между тях се дължат на онтологичния клас, към който принадлежат отделните значения. Анализът на предикатите е приведен като доказателство в подкрепа на теоретичните изводи за характера на синтактичната реализация в ГРР – предопределянето ѝ от лексикалната семантика и множество от морфо-синтактични принципи.

В съпоставителен план е и дисертацията на Росица Декова (Декова 2006). В труда се разглежда лексикалното кодиране на глаголите за „контакт чрез удар“ и глаголи за „хвърляне“ (по Левин 1993) в български и английски и синтактичната реализация на аргументите им, като се правят изводи за междуезиковото кодиране на семантико-синтактичното съотнасяне.

На същия обект на изследване е посветена и съвместната статия на Димитрова-Вълчанова и Декова (2009), като се разглеждат глаголи за „контакт“, за „смяна на интегритет“ и др. в български и английски. Двете разработки използват теорията на *Знаковия модел* (Димитрова-Вълчанова 1996/1999).

Изследване върху предикати за ненасочено движение е предложено в

няколко други статии (Декова и Несторова 2010, Несторова 2011, Несторова и Декова 2011 и др.). Авторките представят лексикалносемантичното и синтактичното описание на разглежданите глаголи с оглед на създаването на речниковите им статии в Българския ФреймНет[62]

Глаголи за движение са обект на интерес и в статията на Ив. Петрова (2006). Авторката извършва анализ на избрани предикати с оглед на събитийната структура и синтактичното им поведение.

Като друг тематичен кръг се очертава изследването на граматични класове, сред които се отличават реципрочните глаголи и безличните глаголи.

В студията на Илиева и Коева (Илиева и Коева 2001) се разглеждат лексикално реципрочни и синтактично реципрочни глаголи, както и условията за реализацията на транзитивен или реципрочен вариант. Важен принос е, че се установява, че те могат да бъдат както семантични, така и прагматични.

Безличните предикати са обект на изследване в дисертационния труд на А. Атанасов (Атанасов 2006). В него се представя анализ и класификация на аргументните конфигурации, в които се реализират безличните глаголи, разглеждат се тематичните роли на аргументите и съотнасянето им със синтактичните позиции. Предложен е и формален модел за представянето им. Безличните глаголи са изследвани и в други статии на автора (напр. Атанасов 2005)

Друг подход към същите предикати е представен у Лакова (2006). Авторката обособява безличните предикати в семантични класове в зависимост от набор от семантични признаци и разглежда семантиката на изреченията, в които те се реализират – *действия*, *състояния* и др.

Отделна проблематика представляват синтактичните и семантико-синтактичните трансформации, характерни за българския език. Те са обект на изследване в няколко статии на Св. Коева. У Коева 2005а е представена

[62] По-долу следва кратко представяне на Българския ФреймНет.

класификация на синтактичните алтернации, включващи пасиви, *се*-пасиви, реципрочни и оптативни глаголи, а в по-ранно изследване са включени и рефлексивни глаголи (Коева 2004). Разграничават се глаголи с постоянно рефлексивно, реципрочно, пасивно или оптативно лексикално значение, и рефлексивни, реципрочни и оптативни трансформации. Вторите се разглеждат в съпоставка със съответстващите им изходни структури.

В други няколко разработки на същата авторка се представя класификация на семантичните алтернации в българския език (Коева 2006, Коева 2007а, Коева 2008а). За целта са анализирани диатезите, предложени от Левин (1993), като синтактичните алтернации (трансформации) са разграничени от семантичните и са добавени специфични за българския език диатези. У Коева 2010 (2010: 124-126) е направено изрично разграничение между (i) диатезите, при които има редукция на семантичните релации между аргументите и предиката; (ii) семантичните алтернации, при които се променят семантичните релации между аргументите и предиката; и (iii) синтактичните алтернации, при които промяната е само в синтактичната реализация, но не и в семантичните релации.

Последната тенденция в изследването и формалното представяне на лексикалната семантика на българските глаголи, която ще бъде посочена, е представена в рамките на изграждането на Българския Фреймнет. Българският ФреймНет е база от данни, в която се представят значенията на български лексикални единици. Концептуалният му модел е представен у Коева (Коева 2008а, Коева 2010). В речниковата статия се включва информация за лексикално-семантичните и синтактичните свойства на единиците, както и ограниченията при съчетаемостта им. Лексикалносемантичната структура се представя с помощта на семантичните фреймове от ФреймНет, а синтактичните свойства – чрез синтактични фреймове, включващи информация за задължителните обкръжения на единиците и за комбинаторните ограничения (Коева 2010:7). За всяка единица е посочен и граматичният клас, който определя

флективната ѝ парадигма. Статията включва още примери, анотирани със семантична и синтактична информация. Семантичната анотация включва маркиране на фразата, която изразява даден елемент на фрейма, и означаването ѝ с името на елемента. Синтактичната анотация представлява маркиране на синтактичните аргументи, означаване на синтактичната им категория, на опората (при фразовите категории) и на граматичната им функция (Коева 2010: 120). Резултати от работата по Българския ФреймНет са публикувани в редица статии върху конкретни (под)класове (серия статия в Коева и др. 2008, посочените по-горе Несторова 2011, Несторова и Декова 2011 и др.), както и в теоретични трудове (Коева 2010). Отличителна черта на тези публикации е, че в тях се предлага подробно и унифицирано описание на конкретни предикати във възприетата теоретична рамка, което се основава на автентичен езиков материал.

В заключение може да се каже, че в съвременната българска лингвистика съществува богата традиция в изследванията върху лексикалната семантика, релациите между аргументите и предикатите и синтактичната реализация. Фокус на разработките в много случаи са явления, които по принцип остават встрани от вниманието на учените. При все това вероятно поради силната аспектоложка традиция и съсредоточаването на изследванията върху префигираните глаголи върху начините на действие и словообразуването представките и префиксацията са разглеждани именно в тези аспекти. Доколкото ни е известно, не съществува системно изследване за българския език върху ефекта на префиксацията върху лексикално-концептуалната структура и аргументната реализация. В славистичната традиция този въпрос е засяган в отделни разработки, основно с оглед на преходността (Димитрова 1999/2000, Иванова 1968), но не се разглежда семантичната структура на предикатите и промените, които настъпват в нея вследствие на префиксацията. В рамките на западната славистика (включително български автори, работещи в тази традиция) взаимодействието между представките и основите е обект на

интерес главно в контекста на лексикалния и граматичния аспект, а семантико-синтактичните ефекти обикновено се споменават мимоходом. Разбира се, има и изключения – както за български, така и за другите езици (може би най-подробното представяне е изследването на Спенсър и Зарецкая 1998[63] за руски в съпоставка с английски), но общото впечатление е, че въпросът е слабо изучен.

В този смисъл изследването на тези взаимодействия, изясняването на приноса на представките към значението на предикатите и измененията в концептуалната и синтактичната структура, настъпващи в резултат от префиксацията, би допринесло в две посоки – за по-пълното изучаване на концептуалната структура на предикатите и на семантиката и свойствата на представките.

[63] По-подробно ще бъдат разгледани в Глава 2.

Глава 2. Глаголна префиксация, пределност, перфективност. Префиксацията и лексикално-концептуалната структура

2.1. Увод

В българската, славянската и западната лингвистика се е установило схващането, че глаголните представки притежават разнородни свойства. Макар да няма консенсус между различните автори, най-често изтъкваните от тях са: i) да перфективират основите, към които се присъединяват; (ii) да „подчертават“ вътрешно заложен предел или да въвеждат предел (Маслов 1984: 17); iii) да характеризират протичането на ситуацията – признак, обикновено свързван с *начина на действие* в традиционната славистика. Тези свойства на представките предопределят интереса към тях в аспектоложките и в лексикалносемантичните изследвания. Тъй като това не е обект на дисертацията, тук само схематично ще бъдат очертани общите тенденции.

В изследванията върху глаголната префиксация в славянските езици съществува богата традиция и множество по-нови изследвания, насочени към изучаването на взаимодействието на префиксацията с категорията аспектуалност, рефлексията му в глаголния вид и видово-времевите отношения (Бабко-Малая 1999, Бондарко 1967, Борик 2002, Брагински и Ротстайн 2008, Веркьойл 1993, Де Сварт и Веркьойл 1999, Иванчев 1970, Иванчев 1971, Иванчев 1974, Крифка 1992, Крифка 1998, Маслов 1958, Маслов 1959, Маслов 1961, Маслов 1984, Падучева 1986, Падучева 1998, Падучева 2009, Слабакова 2005, Станков 1968, Филип 2000, Филип 2003, Филип 2005, Филип 2008, Филип и Ротстайн 2006, Чаралозова 2009, както и много други автори). В контекста на това направление са се очертали две противоположни тенденции. Част от

изследователите разглеждат префиксацията като явление на нивото на функционално-семантичната категория аспектуалност. Според значението, изразявано от представките, префигираните глаголи се причисляват към аспектуални подкласове, отговарящи на *начините на действие* (Маслов 1984: 11). В този смисъл префиксацията е разграничена от граматичната категория вид, чиито членове в много случаи се реализират в рамките на даден НД. Това разбиране е силно застъпено в славянската славистична традиция. Другата тенденция е представките или поне част от тях да се разглеждат като перфективиращи морфеми. В западната лингвистика, например, са се наложили редица термини като *перфективиращи представки*, *аспектуални представки* и др. (по-подробно по този въпрос в т. 2.2.1). Това разбиране предполага, че част от синтактичните свойства (задължителното изразяване на вътрешния аргумент) се свързват с перфективацията. Въпросът за статута на префиксацията ще бъде разгледан в т. 2.2.

Друга голяма група изследвания се съсредоточават върху описанието на лексикалносемантичния принос на представките към значението на глаголите и съответно – причисляването на предикатите към определен разред според начина на действие. Наред с това се изучава съчетаемостта между предикатите и префиксите както по принцип, така и между конкретни семантични класове и определени значения на дадени представки, продуктивността на представките при производството на глаголи, спадащи към определен начин на действие и др. Това течение е широко застъпено в славянската традиция, като има редица последователи и днес (Агрел 1908, Деянова 1976, Деянова 1978, Деянова 1985, Иванова 1966, Иванова 1968, Иванова 1974, Иванчев 1970, Иванчев 1971, Исаченко 1960, Исаченко 1962, Лилов 1964, Радева 1991 и много други автори). Изследванията в тази област често засягат повече или по-малко въпроса за аспектуалността, като фокусът е върху характера на отношението между начините на глаголното действие и вида, наличието на видово противопоставяне и видовата дефективност в рамките на различните НД и под.

Представянето на представките в този план най-често има описателен характер. Едва в по-ново време нараства броят на разработките, фокусирани върху взаимодействието между семантиката на изходните и на получените префигирани глаголи, върху съотносимостта на значението на дериватите със значението на мотивиращите предикати и под., напр. у Халачева, Куртева, и др. (Куртева 2003а, Куртева 2003б, Куртева 2004, Куртева 2007, Лесева 2009, Халачева 1997/1998а, Халачева 1997/1998б, Халачева 1999/2000).

За разлика от липсата на подобни изследвания в българското езикознание, в западната лингвистика през последните десет-петнайсет години се наблюдава натрупване на научни разработки, които разглеждат способността на глаголните представки да въздействат не само върху лексикалноаспектуалната структура, но и върху тематичната и синтактичната структура (Бабко-Малая 1999, Брагински 2009, Ван Валин и Лапола 1997, Димитрова-Вълчанова 2003, Романова 2006, Свенониъс 2004а, Свенониъс 2004б, Спенсър и Зарецкая 1998 и много други). Усилията на учените са насочени към търсене на обяснение на наблюдаваните изменения в лексикално-концептуалната структура и синтактичните свойства на предикатите, които настъпват вследствие на префиксацията. Тази проблематика обикновено обхваща и отражението на тези изменения върху лексикалния аспект и глаголния вид. Част от наблюденията, мотивирали последната група изследвания, ще бъдат посочени още тук.

Известно е, че много непрефигирани преходни предикати могат да се реализират както безобектно (така наречената абсолютна употреба), така и обектно[64]. В славистиката тези изходни глаголи са известни като *двойствени*[65] (Маслов 1984: 10), *пределни/непределни процеси* (Чаралозова 2009) и др. Двата типа реализация се обвързват с лексикалноаспектуалната двойственост на тези предикати. В абсолютна употреба те се разглеждат като непределни, а при

[64] Наблюдението за съчетаемостта между изразяването на обекта и пределността е валидно и за други езици и е широко застъпено в редица теории, както бе споменато в Глава 1 и ще бъде показано по-нататък.

[65] Има се предвид способността на тези глаголи да имат както пределно, така и непределно значение, т.е. да са двойствени по признака пределност/непределност – Маслов 1984: 10). За краткост ще бъдат наричани „двойствени“.

наличие на комплемент[66] – като пределни (Маслов 1984: 11). В множество случаи префигираните глаголи, произведени от двойствените предикати, също са пределни и изискват задължително изразяване на вътрешния аргумент (напр. Димитрова 1999/2000, Иванова 1968). В традиционния подход те се отнасят към резултативните начини на действие, като инвариантната им семантика е (насоченост към) резултат от действието, описвано от изходния глагол. Може да се заключи, че в тези случаи префиксацията води до блокиране на непределната интерпретация, като при това съществува зависимост между префиксацията (деривационен механизъм) и синтактичната реализация на аргументите (синтактична експлицитност), която от своя страна е маркер за пределност/непределност (лексикалноаспектуално свойство) и предпоставка за реализация на резултативно значение. В други теоретични рамки задължителността на обекта се отдава на усложняване на лексикалносемантичната структура чрез съпредикация между представката и изходния глагол, вследствие от което възниква резултативно подсъбитие (Спенсър и Зарецкая 1998), включване на добре оформена логическа структура към друга добре оформена логическа структура по определени правила (Ван Валин и Лапола 1997), реализация на комплементно резултативно малко изречение във VP (Рамчанд 2004, Свенониъс 2004а, Свенониъс 2004б) и други. Тези подходи не само че не противоречат с възприетите в славянската традиция, но и дават формален израз на понятието за резултативност, което се свързва с много от префигираните глаголи. Оставяйки различията настрана, може да се обобщи, че отделните теории се основават на разбирането, че задължителната синтактична реализация на вътрешния аргумент е следствие от промяна в състоянието или местоположението на семантичния участник, изразяван от този аргумент, която настъпва в резултат от протичащата ситуация.

Друг езиков факт, произтичащ от първия, който привлича вниманието на

[66] В конкретната формулировка на Маслов – допълнение или обстоятелствено пояснение за цел на движение (при глаголи за движение – бел. моя)

изследователите към концептуалната структура, представляват най-общо казано *различните селективни ограничения върху аргументит*е на много префигирани предикати в сравнение с изходните за префиксацията непрефигирани глаголи (Бабко-Малая 1999: 51-52, Рамчанд 2004, Романова 2006, Свенониъс 2004а, 2004б, Спенсър и Зарецкая 1998 и много други).

Имплицитно в горната формулировка е разбирането, че префигираният глагол изисква вътрешен аргумент, който има различна семантика от вътрешния аргумент на изходния предикат. Езиковите факти сочат, че това твърдение следва да се постави в по-общ план – производните глаголи може да се характеризират и с различно множество от аргументи, както и с аргументи, идентични с тези на основния непрефигиран глагол, но намиращи се в различна семантична релация по отношение на предиката. В синтактичен план тези изменения в лексикално-концептуалната структура обикновено са съпроводени с различна аргументна реализация, но могат да останат и „скрити“. Настоящата дисертация е посветена на изучаването на именно тези явления.

Не на последно място обект на изследване във връзка с представките е полипрефиксацията. Тъй като по-нататък това явление няма да бъде разглеждано, освен доколкото е нужно при класифицирането на представките според способността им да изменят лексикално-концептуалната структура на изходния предикат, тук накратко ще бъдат очертани тенденциите.

Полипрефиксацията е изследвана (i) от гледна точка на комбинаториката на префиксалните значения и ограниченията върху съчетаемостта и линейната им подредба, както и с оглед на това, как всяка представка модифицира значението на основата, към която се присъединява. За български в по-ново време въпросът е изследван най-системно у Истраткова (2004) и Атанасова (2011). В дисертацията си Атанасова разглежда подробно и моделите за прибавяне на представките към основата и модифицирането на предходното значение от всяка следващата представка или представков комплекс. Въпросът е

разглеждан под една или друга форма и у редица други автори (Иванова 1974, Куртева 2007, Лакова 1999/2000, Пенчев 1990 и други автори).

В западната славистика явлението се изследва в плана на позиционната обусловеност и комбинаторните възможности на представките, като се изхожда от разграничаването им на *лексикални* и *надлексикални* според свойствата и възможната им позиция спрямо основата. Приема се, че първите взаимодействат по-тясно с изходната основа, в състояние са да видоизменят или променят както лексикалното значение, така и тематичните свойства и лексикалния аспект, като при това семантичният им принос е некомпозиционен и като цяло – идиосинкретичен и непредсказуем. Надлексикалните префикси привнасят допълнително „адвербиално“ или подобно значение, което е предвидимо и закономерно, не променят тематичните и синтактичните свойства, макар че могат в известна степен да налагат определени изисквания върху аргументите[67], и могат да променят лексикалния аспект (Бабко-Малая 1999, Панчева 2004, Свенониъс 2004а, Свенониъс 2004б, Рамчанд 2004, Романова 2004, Романова 2006). Именно в това течение се вписва и работата на Истраткова (2004), която извежда правила за линейната подредба на надлексикалните префикси. Основната закономерност, обобщена от изследователите, е, че при полипрефигиране само най-близката до основата представка е лексикална, а всички вляво от нея – са надлексикални.

Това обобщение има важни последствия и за настоящата дисертация, тъй като от него следва, че само непосредствено стоящата до основата представка може да променя тематичната структура и лексикалноаспектуалните свойства. Останалите префикси могат да променят лексикалния аспект (напр. начинателните представки) и в известна степен да налагат изисквания върху количествени признаци на аргументите, както и да модифицират лексикалното значение, но не взаимодействат пряко с тематичната структура. По-детайлно

[67] Има се предвид отбелязваното у редица автори (напр. у Иванова 1974, Романова 2004) изискване за множественост върху аргумента в прякообектна позиция при кумулативните и дистрибутивните представки.

разликите между двата типа ще бъдат представени в Глава 3.

В изследванията върху българския език ролята на представките в аргументната структура често е споменавана мимоходом като езиков факт (напр. у Ди Счуло и Слабакова 2002, Слабакова 2005), без да бъде детайлно разглеждана. Все пак, както бе споменато, в българистичната литература има разработки върху способността на префиксите да изискват задължително изразяване на вътрешния аргумент (напр. Иванова 1968, Димитрова 1999/2000), като при това налагат различни селективни ограничения (Иванова 1968) или превръщат непреходни глаголи в преходни (Иванова 1968, Димитрова 1999/2000). Димитрова-Вълчанова (2003) дискутира сходно явление – повдигането на предложния обект, изразяващ траектория на движение, в пряк обект (напр. *плувам през – преплувам*), и семантичните ограничения върху това явление. Панчева (2004) разглежда съчетаемостта на глаголи за начин на движение с дирекционални представки, изразяващи различна част от пътя (начало, среда, край), като свързва комбинаториката на префиксите с наличието на определен компонент в лексикалносемантичната структура на предиката. Р. Влахова (2001, 2004, 2006а, 2006б) изследва семантико-синтактичното съотнасяне при префигирани глаголи с прономинален дателен или винителен елемент и префигирани формално рефлексивни (*-се*) глаголи, като се фокусира върху тематичните роли на аргументите, които се изразяват с прономиналните елементи, падежната им реализация и синтактичната им позиция. Изменението на селективните свойства на аргументите на българските глаголи в резултат от префиксацията се разглеждат у Лесева (Лесева 2006, Лесева 2008, Лесева 2010, Лесева 2011).

Очевидно е, че отделните подходи към глаголната префиксация не си противоречат, а акцентират върху различни аспекти на взаимодействието между мотивиращите основи и представките. Тези аспекти най-често се реализират в комбинация в значението на една и съща представка, както илюстрират

следните примери:

(i) лексикална промяна без изменение в лексикалноаспектуалните, тематичните и синтактичните свойства и граматичния вид: *куцам – накуцвам, тичам – подтичвам, платя/плащам – надплатя/надплащам, купя/купувам – изкупя/изкупувам*;

(ii) лексикална промяна с изменение на лексикалноаспектуалните свойства и „лицензиране“ на опозицията по вид:

- *състояние* » *изпълнение*: (**предикат`**(x) » ИНГР **предикат`**(x)): *спя – заспя/заспивам; стоя – застана/заставам; вися – увисна/увисвам*;
- *дейност* » *изпълнение*: **правя`**(x, [**предикат`** (x)]) » ИНГР **правя`**(x, [**предикат`** (x)]): *плача – заплача/заплаквам, разплача се/разплаквам се*; *смея се – засмея се/засмивам се, разсмея се/разсмивам се*;

(iii) непроменено лексикално значение, съпроводено с изменения в лексикалноаспектуалните (блокиране на непределната реализация) и синтактичните свойства (задължително изразяване на вътрешния обект) и „лицензиране“ на опозицията по вид: *пиша – напиша/написвам, чета – прочета/прочитам, ям – изям/изяждам, строя – построя(вам), пея – изпея/изпявам*;

(iv) промяна в лексикалното значение, съпроводена с изменения в лексикалноаспектуалните (блокиране на непределната реализация) и синтактичните свойства (задължително изразяване на вътрешния обект) и „лицензиране“ на граматичновидовата опозиция: *мажа – размажа/размазвам, бия – вбия/вбивам, кова – вкова(вам), кова – откова(вам), водя – изведа/извеждам, доведа/довеждам, отведа/отвеждам*;

(v) промяна в лексикалното значение, съпроводена с изменения в лексикалноаспектуалните (блокиране на непределната реализация), тематичните (различни селективни ограничения) и синтактичните свойства (задължително изразяване на вътрешния обект) и лицензиране на

граматичновидовата опозиция: *копая – обкопая/обкопавам*, *кова – обкова/обковавам*, *гриза – прегриза/прегризвам*; *търкам – претъркам/претърквам*; *горя – прогоря/прогарям.*

Лексикалната промяна може да съвместява повече от едно отчетливо префиксално значение (по Иванова 1974), няколко от които са споменати:

(i) итеративност+делимитативност – *пробуча(вам)*, *проскърц(в)ам*, *проблея/проблейвам*;

(ii) итеративност+атенуативност – *побутвам/побутна*, *поскърц(в)ам*, *поблея/поблейвам*;

(iii) аугментативност+ингресивност – *разбеснея се/разбеснявам се*, *разплача се/разплаквам се;*

(iv) ингресивност+интензивност+продължителност - *забъбря(м) се*, *заседя се/заседявам се.*

Въпросът, който възниква, е какви са зависимостите между различните нива – аспектуален клас (лексикален аспект), аспектуален подклас (начин на действие), тематична структура (брой и релации на аргументите), синтактична реализация, граматичен вид.

Най-напред ще бъде разгледано отношението между префиксацията и граматичния вид, както и природата на префиксацията (т. 2.2.).

2.2. Префиксация и перфективация

2.2.1. Представките като перфективатори – за и против

Следвайки богатата традиция и някои съвременни изследвания, в настоящата работа морфологичният ефект (възникването на перфективни глаголи в резултат от префиксалната деривация) и семантичният механизъм, който го мотивира, са разграничени, като перфективацията се разглежда като следствие от префиксацията.

Представките модифицират лексикалното значение на изходния глагол, като при това обикновено участват в глаголното видообразуване – произвеждат свършени по вид префигирани глаголи. На базата на това наблюдение в литературата се е установило схващането, че представките имат две основни функции – словообразувателна и граматична (перфективираща) (Андрейчин 1944: 198-199, цит. у Станков 1968: 171, Достал 1954, цит. у Лилов 1964: 66, Иванова 1966: 135, Иванова 1974: , Иванчев 1971, Иванчев 1974, Исаченко 1960, Исаченко 1962, Куцаров 2007:362, Лилов 1964: 65-66, Маслов 1959: 121-122, Маслов 1961: 167, Маслов 1984:17, Ницолова 2008: 250-252, Пашов 1999: 135, Радева 1991: 186, Станков 1968:166 и много други). Широко разпространено е разбирането, че най-често двете функции се проявяват едновременно, при това перфективиращата произтича от деривационната. Наличието на две отчетливи функции на представките е възприето и в западната лингвистика (Бабко-Малая 1999, Борик 2006, Борър 2005, Веркьойл 1993, Де Сварт и Веркьойл 1999, Ди Счуло и Слабакова 2005, Зуки 1997, Крифка 1992, Крифка 1998, Пиньон 1994, Рамчанд 2004, Свенониъс 2004а, 2004б, Слабакова 2005, Смит 1991, Филип 1999, Филип 2000, Филип 2004, Филип 2005, Филип и Ротстайн 2006, Филип 2008 и много други).

Известно е също така, че повечето представки поне в едно свое значение са семантично избледнели (или *абстрактни*), поради което не привнасят отчетлив семантичен компонент към значението на основата, с която се свързват. Това е дало основание значенията на префиксите да се делят на *десемантизирани (празни, с избледняло значение)* и *пълнозначни* (напр. у Иванова 1966, Иванова 1974, Исаченко 1960, Маслов 1984 и много други). Именно във връзка с така наречените десемантизирани представки възникват противоречия. Една част от изследователите смятат, че те имат чисто видообразуваща функция, а друга – че тази функция винаги съпътства словообразуващата. Повечето учени не се изказват категорично за характера на връзката между двете и не разглеждат възможността словообразуващата да се

проявява самостоятелно от видообразуващата. Срещат се и изключения, които ще бъдат посочени по-нататък. По-долу ще бъдат изложени аргументите в подкрепа на всяка от двете тези.

В основата на разбирането, че част от представките имат чисто видообразуваща функция поне имплицитно са залегнали няколко предпоставки, главните от които ще посочим.

На първо място, общоизвестно е, че по-голямата част от основните непрефигирани глаголи са от несвършен вид и само около 50 глагола са от свършен вид (Куцаров 2007: 551). Поради това чисто статистически представките много по-често се свързват с имперфективни основи, отколкото с перфективни. Този факт дори води някои автори до извода, че представките се свързват единствено с имперфективни глаголи (Пиньон 1994: 493-494, цит. у Филип 2000:29/31).

На второ място в огромната част от случаите полученият при деривацията глагол е от свършен вид. Отражение на това е фактът, че в българската морфологична система перфективацията се е установила като основен механизъм за деривация на свършени по вид глаголи, независимо от това дали представката е десемантизирана или пълнозначна. Въпреки че има случаи, в които префигирането не е придружено от перфективация, те са значително по-малко и рядко са обект на научни изследвания (ще бъдат посочени по-долу). В случаите, когато представката няма отчетливо лексикално значение, граматичната перфективация е основният пряк наблюдаем ефект от префиксацията.

Свързан с предходния аргумент е и фактът, че префигираните с така наречените десемантизирани представки глаголи изразяват насоченост или достигане до резултат, заложен в семантиката на изходния глагол, тоталност, завършеност. Във връзка с това Иванова отбелязва, че главното основание учените да говорят за чисто видови значения са именно наблюденията върху

общорезултативните глаголи, които означават достигане (св. в.) или насоченост към такъв резултат (несв. в.) (Иванова 1974:45). Причината за това е, че значението на пределните глаголи в тези случаи „се доближава до свършения вид“ (напр. у Станков 1968: 169). По-точно това схващане може да се формулира по следния начин – семантиката на пределността се експлицира най-добре в глаголите от свършен вид, тъй като те изразяват ситуации, при които пределът се достига. Заличаването на границата между семантичната категория (пределност) и морфологичната категория (свършен вид) води до погрешното заключение, че граматичният вид е изразител на пределността.

На базата на тези доводи някои учени твърдят, че перфективността се реализира чрез определени префиксални значения, които се разглеждат като *граматикализирани, (чисто) видови, чисто телични, перфективиращи оператори, перфективни/аспектуални маркери, граматични маркери на перфективния аспект, перфективизатори, перфективни префикси* и др. Това твърдение има редица привърженици предимно сред представителите на съвременната западна славистика (Бабко-Малая 1999, Борър 2005, Веркьойл 1993, Де Сварт и Веркьойл 1999, Димитрова-Вълчанова 2003, Ди Счуло и Слабакова 2005, Зуки 1997, Крифка 1992, Крифка 1998, Пиньон 1994, Рамчанд 2004, Свенониъс 2004а, 2004б, Слабакова 2005, Смит 1991 и др.), но не е непознато и в българистиката (напр. у Чаралозова (2009), а в по-далечно време Мутафчиев (1964, цит. у Станков 1968: 170-171). Отделни автори (Бабко–Малая 1999:50) дори обособяват перфективиращите префикси в отделна група от резултативните, на основанието, че селективните ограничения, налагани от глаголите, образувани с чисто перфективиращи представки, са идентични с тези, налагани от изходния предикат, докато образуваните с резултативни представки имат различни селективни ограничения. Други автори (напр. Свенониъс 2004а, 2004б) експлицитно обособяват перфективиращите представки от лексикалните и надлексикалните.

2.2.2. Префиксация и перфективация

Противниците на горната теза, сред които са цитираните по-горе Андрейчин, Достал, Иванова, Исаченко, Лилов, Маслов, Ницолова, Радева, Станков, а в по-съвременните изследвания в западната славистика – Филип, застъпват позицията, че префиксите са преди всичко словообразувателни морфеми със собствено значение. Централният аргумент е следният – дори при представките със силно избледняла семантика не може да се говори за лексикално изравняване между основния непрефигиран глагол и префигирания дериват. Видообразуващата функция е следствие от взаимодействието, при което „представката участва най-напред в оформянето на новото лексикално значение, което благодарение на нея е коренно различно от значението на простия глагол, и едва след това оказва и граматическо въздействие“ (Лилов 1964: 65). И в максимално избледнялото си значение глаголните представки „внасят или подчертават значението за пределност“ и следователно са маркер за пределността на глаголите, а не средство за перфективация (Маслов 1984:17). В подобен дух са и заключенията на Иванова (1966:134): „Дори в случаите, когато граматикализацията обхваща всички значения и употреби на глагола, в префиксалните образувания остават следи от лексикално изразена резултативност, която не се слива със значението на свършения вид“. Аналогично е мнението и на Станков (1968: 168, 170-172), който специално изтъква, че наличието на вторична имперфективация в случаите, когато представките са граматикализирани, е доказателство за това, че дори когато не привнасят лексикален компонент, префиксите налагат нов начин на действие (Станков 1968: 172).

В следващата част ще бъдат изложени основните доводи, оборващи тезата за съществуването на изцяло перфективни представки. Аргументите, които ще бъдат приведени, показват, че представките имат дистрибутивни и семантични свойства, които са характерни за деривационните морфеми, но не и за

граматичните маркери. Нещо повече, ще твърдим, че така наречената съпътстваща граматична функция не се реализира като автоматично следствие от префиксацията, а само при наличието на определени условия. Следователно, схващането за преплитането на словообразуващата и видообразуващата функция, наложено в литературата, има нужда от уточнение. Аргументацията по-долу се основава главно на наблюденията на Маслов, Филип и др.

Най-напред, както отбелязват мнозина учени, в езиковата система не се е установил един-единствен неутрален префикс, който да се е десемантизирал във всички свои употреби, да се присъединява към всички несвършени по вид глаголи с едно и също устойчиво чисто граматично значение, което да изразява перфективност (напр. у Курилович 1929: 645, цит. по Иванова 1966:25, Маслов 1984: 17, Филип 2000:32/34).

Не само че такъв перфективен префикс не съществува, но и различните основи се свързват с различно множество от представки, като взаимодействието *представка + основа* е строго регламентирано и синонимията е рядко явление. Наред с това префиксите са многозначни и могат да се съчетават в различни свои значения с различни основи. Семантиката на получените предикати често не е композиционна и предсказуема от значението на компонентите. Освен това представките имат способност да изменят лексикално-концептуалната структура, включително броя на аргументите и семантичните отношения между аргументите и предиката, да налагат изисквания върху морфологичния падеж и граматичната им функция, върху техни количествени признаци и т.н. Както изтъква Филип (2000:29/31), тези свойства са типични за словообразувателните, а не за граматичните морфеми.

На второ място, ако се приеме, че твърдението, че представките са перфективни оператори, е вярно, то би имало две важни следствия, които са в противоречие с езиковите факти, а именно: i) представките би трябвало да се присъединяват само към имперфективни основи (Филип 2000:33); ii)

префиксацията би трябвало винаги да води до перфективация.

Относно първото следствие, ясно е, че подобно ограничение не съществува. Префигират се както глаголи от несвършен, така и първични глаголи от свършен вид (*перфектива тантум*): *дам – подам, раздам, додам*, *скоча – подскоча*, *хвърля – подхвърля;* свършени префигирани – *поотскоча*, *пораздам*; биаспективи (на *-ирам/-изирам*, *-увам*, *-овам*). Нещо повече, представките, включително и така наречените „перфективиращи представки“ присъстват в морфемния състав както на префигирания перфектив, така и на вторичния имперфектив, образуван от него (Маслов 1984: 96, Филип 2000:34/36), и са носители на идентично значение и при двата глагола. Това, обаче, би означавало, че статутът на граматичен маркер на префикса зависи от видовата принадлежност на глагола, с който се съчетава (Филип 2000:34/36). Освен това, ако представката е носител на перфективното значение, а наставката на имперфективното, една и съща лексема би съдържала граматичните маркери на противоположните членове на една и съща категория (Филип 2000:36/38, Слабакова 2005:6). И двата факта противоречат с принципите на организация на граматичните системи.

Второто следствие също се опровергава от езиковите данни – не винаги префиксацията води до перфективация. Така например Ницолова (2008: 251) посочва, че някои стативни глаголи като *принадлежа*, *подлежа*, *отстоя*, *предстоя*, *състоя се* (тук би могло да се добави *произхождам*) не са се перфективирали в резултат от префиксацията, а също така изтъква и факта, че представките от чужд произход (*де(з)-*, *ре-*, *им-*, *екс-*) не променят вида на глагола. Разбира се, би могло да се възрази, че стативите не представляват продуктивен модел, тъй като от съвременна гледна точка връзката между префикса и основата не е „прозрачна“, а що се отнася до чуждите представки – приведените примери са с така наречените двувидови глаголи, чиято основа в различен контекст може да се държи като свършена или като несвършена, напр.

дезинтегрирам, *импортирам*. Но могат да се приведат и други примери, от които се вижда, че явлението на префиксация, несъпътствана от перфективация, е по-обхватно – например, когато представките *под-* и *на-* в атенуативното им значение се свържат с непределен глагол (*дейност*, *състояние*), резултатът е липса на перфективация, например *тичам – подтичвам (*подтичам)*, *куцам – накуцвам (*накуцам)*, *мириша – намирисвам (*намириша)* и др.

По-важното, което авторката изтъква, е, че граматичната функция на представките е обвързана с лексикалния аспект, с което се обяснява и липсата на перфективация при някои съчетания от префикс и основа: „... представките са започнали да променят вида на глагола в свършен, когато не са имали статично значение (за местоположение), а финално значение, т.е. означавали са някакъв предел в развоя на глаголното действие, квантували са го.“ (Ницолова 2008: 251). В подобен дух е отбелязаното от Маслов (1984:17), че възникването на префигирано пределно значение от свършен вид се наблюдава, където има условия за това, а именно – когато със същата представка в същото пределно значение е възникнало глаголно значение, което означава протичащ незавършен процес. Представките изразяват пределност, НД, пространствени значения, но нямат пряко отношение към вида, а самото видово противопоставяне се изразява чрез наличието или отсъствието на имперфективен суфикс (Маслов 1984: 96). Следователно граматичната функция наистина съпътства словообразувателната, но не като необходимо следствие, а като „страничен продукт“ (Маслов 1956: 121, цит. у Иванова 1966: 12). Ако се разгледат отново примерите с атенуативните *под-* и *на-* – най-общо казано, когато непределни глаголи се свържат с представки, които не въвеждат предел или темпорална граница (напр. *по-* в *повърви*), те си остават непределни, а оттам и видово дефективни.

Не на последно място, разбирането за представките като перфективатори е несъвместимо с полипрефиксацията – префиксацията на вече префигирани

глаголи не би трябвало да е възможна, тъй като би означавала рекурсивно приложение на граматични морфеми (Филип 2000: 32/34, Филип 2003: 71).

Във връзка с разглежданите по-нататък езикови факти е нужно да се коментира и още едно твърдение. Ако перфективацията е неотделима от префиксацията, не е възможно да се обясни способността на вторичните имперфективи да изразяват основното значение на несвършения вид – процесността. По този въпрос е изказвано становище (напр. Чакърова 1998), че вторичните имперфективи прототипно изразяват итеративно значение. Процесното (дуративна употреба у Чакърова) се разглежда като „частен случай при реализацията на итеративността“, при който итеративното значение се „деперфективира“. Това твърдение не е обосновано, тъй като съществуват множество префигирани глаголи, при които лексикално-концептуалната структура на префигирания перфектив и вторичния имперфектив се различава съществено от тази на изходния глагол и между тях и мотивиращия предикат не съществува отношение на лексикално тъждество[68]. При тези глаголи връзката с основния имперфектив е между производна основа и мотивираща основа и всички употреби, характерни за несвършения вид – както актуалните, така и неактуалните, се изразяват от вторичния имперфектив, напр. *втърквам*, *обшивам* и т.н. (по-подробно в 2.4.).

Стремежът в следващата част от тази глава ще бъде да се потърси общ подход към всички представки, като се установи обща база на взаимодействието между префиксите и мотивиращите основи, въпреки хетерогенността на класа.

Изхождайки от горните заключения, приемаме, че представките са словообразователни морфеми, които имат собствено лексикално значение с различна степен на абстракция. Представките, които някои автори наричат *видови*, *граматикализирани*, *перфективиращи* и т.н. представляват подмножество на всички представки, за членовете на което е характерно

[68] Има се предвид възможността да се замести перфективен глагол с имперфектив в итеративни контексти, когато няма разлика в лексикалното им значение (Маслов 1984: 66-67).

абстрахиране на лексикалното значение. Приема се позицията, че значението на префигираните с такива представки глаголи не е идентично с това на изходните предикати.

2.3. *Лексикален аспект и пределност*

Докато между префиксацията и граматичния вид съществува косвена връзка, то префиксацията и аспектуалността са тясно обвързани. Според наложилото се в славистиката схващане начините на глаголното действие представляват конкретни реализации на категорията *пределност/непределност*, според която глаголите се обособяват в аспектуални класове (Маслов 1984:10-11, Бондарко 1987:66, цит. по Чаралозова 2009).

В този смисъл категоризацията на глаголите в аспектуални разреди ги причислява към определена *онтологична категория*, която е съотносима с *лексикалния аспект*[69], както се дефинира той в западната литература. Главното аспектуално свойство, което дели глаголната лексика на лексикалноаспектуални класове и в двете традиции, е именно наличието/отсъствието на естествен предел в развитието на ситуациите. Второто свойство в класификацията на Вендлер – дуративността/моменталността също има израз чрез начините на действие. В по-ново време различни изследователи доказват, че онтологичните категории са приложими към славянските лексикалноаспектуални класове (Брагински и Ротстайн 2008, Падучева 1996, цит. у Брагински и Ротстайн 2008, Падучева 2009, Филип 1999 и много други). Наблюденията върху българските глаголи, приведени в дисертацията, също подкрепят тази гледна точка.

Тук е необходимо едно уточнение, което обикновено не се прави в литературата. В западната традиция с термина *Aktionsart*, възприет в славяноезичната славистика като еквивалент на *начин на глаголното действие* (откъдето е и калкиран славянският термин), обикновено се назовава именно

[69] Паралелно с термина *лексикален аспект* се използват и редица други термини със същото значение – *вътрешен аспект/вътрешна аспектуалност (inner aspect(uality)* – Веркьойл 1993, Де Сварт и Веркьойл 1999: 110), *ситуационен аспект* (*situation aspect* – Смит 1991) и др.

лексикалният аспект (напр. у Ротстайн 2008б). При все това, обхватът на двете понятия не е идентичен и те не могат да се съотнесат еднозначно. От една страна се открива значително припокриване – в голямата си част глаголите, причислявани към *статалния* НД, съответстват на *състоянията*, тези от *ефективния* НД – на *постижения* или *изпълненията* (в смисъла на Ван Валин и ЛаПола 1997), от *комуникативно-ефективния* НД – на *каузираните постижения* и *изпълнения* (в смисъла на Ван Валин и ЛаПола 1997), а от *резултативните* НД – на предикатите, участващи в диатезата *дейност-постижение*[70]. Въпреки че съотнасянето между посочените разреди/класове не е абсолютно еднозначно, съществува ясно очертана тенденция. От друга страна много от начините на действие характеризират ситуацията от гледна точка на свойства, които излизат извън обхвата на лексикалния аспект, като *степен* или *интензивност* на проявление спрямо някаква норма, *кратност*, *продължителност* и др. Следователно *Aktionsart* има различен обхват в двете традиции, като отношението между тях е на частично припокриване, но не и на пълно съответствие.

В тази работа ще се използва терминът *лексикален аспект*, а към начините на действие ще се правят препратки при паралели с установената традиция и при разглеждането на конкретни значения на представки.

Значимостта на онтологичните класове следва от това, че се основават на езиково релевантни и в значителна степен универсални принципи на организиране на вътрешната структура на глаголните значения. Поради това лексикалноаспектуалната принадлежност дава възможност да се предскажат синтактичните свойства, адвербиалната съчетаемост на предикатите, а в славянските езици, както изтъква Падучева (1998:43) – видовата принадлежност и наличието или отсъствието на корелат от другия граматичен вид и дефективността на частновидовите значения.

[70] Общоприето наименование на редуването между интерпретация като *дейност* и като *постижение* при глаголите като *ям*, *пия* и т.н. (Левин 1993).

Лексикалният аспект се отнася до вътрешно присъщата темпорална структура на ситуациите (напр. у Смит 1991: 1). На него се противопоставят понятията *граматичен аспект*, *външен аспект/външна аспектуалност*, *ракурс* (*viewpoint aspect* – Smith 1991, преводът е зает от Падучева 2009:109), *перспектива* (Падучева 1986, цит. у Падучева 2009:109), които съответстват на граматичния вид, какъвто е познат и в славянските езици и на неговите аналози в другите езици. *Лексикалният/ситуационният аспект* е част от семантичната спецификация на глагола и се изразява чрез „глаголно-аргументната констелация“, докато граматичният, или *ракурсът* представя ситуацията от определена перспектива, като дава пълен или частичен поглед към нея (Смит 1991:2).

В англоезичната литература като аналог на пределността като свойството на ситуациите да притежават естествена крайна точка в известна степен се използва понятието *теличност* (*telicity*[71]). Най-общо в този смисъл терминът се използва у редица автори (Ван Валин и ЛаПола 1997, Вендлер 1957/1967, Гримшоу 1993/2005, Даути 1979, Даути 1991, Депретер 1995, Смит 1991 и други). По силата на това разделение *състоянията* и *дейностите* са *нетелични*, а *постиженията* и *изпълненията – телични*.

Забелязано е, обаче, че това свойство не е докрай определено от лексикалната семантика. Глаголи, отнасяни от част от авторите към *постиженията*, могат да бъдат опора на непределно VP в зависимост от наличието на синтактично изразен вътрешен аргумент и от морфо-синтактичните му свойства. За този тип предикати се приема, че имат двойствена аспектуална принадлежност – в едни свои употреби се отнасят към класа на *дейностите*, а в други – към *постиженията* (Веркьойл 1972, Даути 1979, Даути 1991, Ван Валин и ЛаПола 1997, Ван Валин и ЛаПола 2001, Гримшоу 2005). Паралелът с двойствените по отношение на пределността

[71] За назоваване на telicity ще бъде използван терминът *теличност*, за да се избегне смесване на различните значения на оригиналния термин.

глаголи в славянската аспектология е очевиден.

Като *дейности* тези глаголи не изразяват насоченост към постигането на определен резултат или въздействие, а само характеризират природата на ситуацията (напр. *ядене, пиене* и т.н.). Вътрешният аргумент изразява вътрешноприсъщи свойства на *дейността* и няма конкретен референт в дискурса, т.е. представлява *нереферениален обект* (Ван Валин и ЛаПола 1997:99, 122-123)[72]. Поради това той може да не се изрази синтактично (=безобектна/абсолютна употреба), а когато се изразява е чрез именна група с опора броимо съществително име в неопределена форма за множествено число (bare plural – *eat apples* (*ям ябълки*)) или съществително за неразчленимо количество без квантификатор (mass noun) (*drink water* (*пия вода*)).

Семантиката на реализацията на същите глаголи като *постижения* е промяна на състоянието на участника, идентифициращ се с вътрешния аргумент, в резултат от определено въздействие, изразено чрез *дейността*. В този случай той има специфично, конкретно значение и определен референт (Ван Валин и ЛаПола 1997:99-100)[73]. Синтактичното му изразяване е задължително, като именната група е с опора квантифицирано (quantified) – *eat an apple* (*ям ябълка*) или определено броимо съществително (definite singular, definite plural noun) – *eat the apple/apples* (*ям ябълката/ябълките*) или неброимо съществително, което е модифицирано с квантификатор – (quantified mass noun) – *drink a glass of water* (*пия чаша вода*).

Както бе споменато, двойствеността по признака пределност/непределност е характерна и за славянските езици, като в голяма степен обхваща същата част от глаголната лексика. В славистиката за обозначаване на вътрешно заложена в семантиката на предикатите крайна точка като цяло се е наложил терминът *пределност*. Предлагани са и други термини[74].

[72] Още – аргумент на семантичното съдържание – Гримшоу 1993/2005:83, или аргумент, изискван от константата – Р&ХЛ 1998а)

[73] Още – аргумент на семантичната структура – Гримшоу 2005:83, или *структурен аргумент* – РХ&Л 1998а

[74] Съдържанието на понятието е общоприето, но някои автори използват други наименования. Например според

В по-тесен смисъл под *пределност* някои учени имат предвид инкременталното развитие на ситуацията, характерно за *постиженията*, свойство, по което те се противопоставят на *изпълненията*, които са *моментални* (опозиция *пределност/моменталност*) (Падучева 2009: 109). Както става ясно от казаното досега, пределността в славяноезичната традиция (тук понятието се разбира в по-широкия смисъл) се възприема като лексикално свойство на предикатите. Като маркери за непределно (*дейност*) или пределно значение (*постижение*) се приемат следните особености – дали прякото допълнение (вътрешният обект) е синтактично изразено – тогава са пределни (т.е. *постижения*), или се реализират в абсолютна употреба – непределни (т.е. *дейности*) (напр. у Маслов 1984: 11, 92, Шелякин 1983: 251, цит. у Чаралозова 2009:156). Едва в по-ново време и под влияние на западната традиция авторите разглеждат и квантифицираността на обекта и съчетаемостта на глаголните групи с адвербиални изрази (Брагински и Ротстайн 2008, Падучева 2009).

Друг клас глаголи също дават доказателства в полза на недетерминативността на аспектуалния тип. Това са *дейности* за начин на движение, които в съчетание с предложна група, изразяваща крайната точка (целта) на движението, имат пределно значение: *run* ***to the store*** (*тичам до магазина*), *push the cart* ***to the house*** (*бутам количката до къщата*).

За български този тип обикновено не се дискутира при предикатите, които могат да са и пределни, и непределни, тъй като аналогичните значения се реализират основно чрез префигирани глаголи: *изтичвам* ***до магазина***, *избутвам каруцата* ***до къщата***. Отбелязано е сходно явление – използването на непрефигирани глаголи за движение с обектни фрази, означаващи изминато разстояние, вместо префигирани предикати, напр. *плувам пет километра* вместо *преплувам/изплувам пет километра* (Иванова[75] 1968: 159), но то е

Падучева по-подходящо е да се използва *терминативност*, тъй като признакът *пределност/моменталност* служи за разграничаване на *постиженията* и *изпълненията* (Падучева 2009:109).

[75] Според авторката явлението е ограничено в разговорната лексика на спортистите, в съвременното състояние на езика може да се каже, че е по-широко разпространено. Аналогията с английските примери не е пълна, тъй като непрефигираните глаголи са характерни за неактуалните употреби, а в актуалните се използват

разглеждано като нетипична разговорна употреба.

Наблюденията върху предопределянето на свойствата на глаголните фрази съвместно от взаимодействието на предикатите и на техните аргументи са формализирани в теорията за *аспектуалната композиция* (Крифка 1992, 1998). Крифка приема, че типът на референциалните изрази в определена аргументна позиция влияе върху *„темпоралната конституция“* (*temporal constitution* – терминът е използван от автора за назоваване на аспектуалните класове – Крифка 1992: 30) на глаголните фрази, като това влияние се предопределя в голяма степен от лексикалната семантика на предиката. Във връзка с това именните групи се разделят на *квантифицирани* (quantized) и *кумулативни* (cumulative). *Квантифицираните* са такива именни групи, за които е валидно, че ако *x* се означава от даден израз (*an apple* (*ябълка*), *the apple* (*ябълката*), *a glass of wine* (*чаша вино*)) и *y* е същинска част на *x*, то *y* не може да се означи със същия израз (Крифка 1992: 30, 1998:2). За *кумулативните* важи, че ако *x* и *y* се означават от даден израз, то и тяхната сума може да се означи със същия израз (*apples* (*ябълки*), *wine* (*вино*)). Квантифицираните NP означават обекти с определени граници, а кумулативните – недефинирани конкретно или неограничени обекти, изразявани езиково чрез неброими съществителни (*вино*) или чрез неопределена форма на множествено число (*ябълки*). Вижда се, че дистрибуцията и морфо-синтактичните свойства на кумулативните и на квантифицираните NP съвпадат съответно с тези на изразите без референт в изказването и на изразите с конкретен референт (Ван Валин и Ла Пола 1997).

Аргументът трябва да удовлетворява определено изискване, което Крифка и Даути (1991) специфицират чрез съответстващата му тематична роля – *Градуален пациенс* (gradual patient – Крифка 1992: 40-42) или *Инкрементална тема* (Даути 1991:567) – части от аргумента да се съотнасят еднозначно към части от ситуацията, т.е. на всеки времеви отрязък от ситуацията да отговаря точно една част от аргумента. В Глава 1 бе посочено, че това свойство на

префигираните предикати.

аргументите се формализира чрез *хомоморфизъм* от части на обекта към отрязъци от протичането на ситуацията (Крифка 1992:39, Даути 1991:567).

Аналогично ситуациите без вътрешен аргумент също може да са кумулативни или квантифицирани. При първите (напр. *run* (*тичам*)) винаги може да се дефинира по-голямо събитие, което има по-отдалечена крайна точка (Крифка 1992:34-35) и което може да се означи със същия израз. При вторите (*run a mile* (*тичам един километър*)) няма строг отрязък от ситуацията, който да е идентичен с нея. Развитието ѝ се измерва с отрязъци от пътя, който е изминат, следователно отново е налице хомоморфизъм между свойство на обекта (изминатия от него път) и ситуацията.

В по-късна статия (Крифка 1998) към теличните предикати се причисляват и такива като *walk for an hour* (*вървя в продължение на един час*), които не са квантифицирани (Крифка 1998: 15). *Теличността* произтича от наличието на хомоморфизъм между темпоралната следа (*temporal trace*) от протичането на ситуацията и отрязъци от нея.

В първоначалния си вид теорията цели да формализира отношението между лексикалния аспект на предикати с определена семантика, свойствата на техните аргументи и аспектуалността на глаголните фрази, чиито опори са тези предикати. Но както се вижда, Крифка експлицитно се разграничава от свързването на *теличността* с наличието на вътрешен предел (Крифка 1998:1), като тя се определя от това, дали ситуациите достигат до крайна точка, без значение какъв е нейният характер. Следователно, в тази формулировка не може да се сложи знак за равенство между *дейностите* и *състоянията* и *нетеличните* предикати от една страна (*He walked for an hour* е теличен непределен), и *постиженията* и *изпълненията* и *теличните* предикати.

По-долу ще бъде направен опит да се обясни на какво се дължи предефинирането на *теличността*, без да се претендира за изчерпване на проблематиката. Разминаването, което води до преосмисляне на обхвата на

понятието *телична*, произтича от смесването на две различни позиции за лексикалния аспект – като свойство на предикатите и като свойство на фразата (Брагински и Ротстайн 2008). Като стандартен тест за определянето на *телична*ността на предикатите – но на практика приложим на равнището на глаголната група – се използва съчетаемостта с адвербиални изрази за продължителност (*durative adverbials*) и за ограничено времетраене (*time-span adverbials*), като VP, модифицирани от първите, са телични, а от вторите – нетелични.

В по-ранни разработки се приема за дадено, че съчетаемостта с адвербиални изрази съответства на съчетаемостта на предикатите с квантифициран или с кумулативен вътрешен аргумент, която кореспондира с лексикалноаспектуалната интерпретация – като *постижения* и като *дейности*. Примерите, върху които се основават тези анализи, са основно с глаголи за *консумация*, *създаване*, *унищожаване*[76], при които дистрибуцията на адвербиалните изрази съвпада с дистрибуцията на квантифицираните и кумулативните фрази от една страна, а от друга – при интерпретацията на глаголите като *постижение* достигането на ситуацията до вътрешния предел съвпада с темпоралната граница, задавана от адвербиалния израз. Това води до некоректното заключение, че адвербиалната съчетаемост е диагностична процедура за лексикалноаспектуалния клас (1-2):

*1а. He drank a glass of beer in an hour/ *for an hour.*

*1б. Той изпи чаша бира за един час/ *в продължение на един час.*

*2а. He drank beer for an hour/ *in an hour.*

*2б. Той пи бира в продължение на един час/ *за един час.*

По-късно редица автори (Голдбърг 2010; Филип 2008; Хей, Кенеди и Левин 1999) демонстрират, че за много глаголи това обобщение не е валидно и идентични VP се съчетават както с единия, така и с другия тип адвербиални

[76] Крифка (1998) нарича тези класове стриктно инкрементални глаголи.

изрази, напр.:

3а. He read the grant proposal for an hour. Той чете проекта в продължение на час.

3б. He read the grant proposal in an hour. Той прочете проекта за един час.

В случая с *read* теличната употреба означава, че ситуацията е достигнала до темпорална граница, която съвпада с достигането до вътрешния ѝ предел, а нетеличната – темпорален предел, различен от вътрешно заложената крайна точка. Двете интерпретации нямат отношение към лексикалния аспект на самия предикат, тъй като не може да се твърди, че в единия случай интерпретацията на *read* е като *дейност*, а в другия – като *постижение*. Разликата между двете изречения е в начина на възприемане на идентична ситуация от гледна точка на протичането ѝ във времето, т.е. в *ракурса*, от който се възприема. Че това е така, се вижда и от преводните еквиваленти, при които се използват глаголи от различен вид.

От горното изложение се изяснява мотивацията за различния обхват на термина *теличност* в западната и славянската лингвистика. В славянските езици противопоставянето на изреченията в (4а, 5а) и (4б и 5б) е системно свързано с избора на глагол от несвършен или свършен вид:

4а. Нина яде шоколад(а) вече три минути.

4б. Нина изяде шоколада за три минути.

4а. Нина превежда документа в продължение на цял следобед.

4б. Нина преведе документа за един следобед.

Поради това не се наблюдава смесване между нивата (лексикално, фразово, изреченско), на които се извършва разграничаването на онтологичните класове.

Друг важен извод е, че както показват наблюденията върху съчетаемостта

между двойствените предикати с квантифицирани или кумулативни вътрешни аргументи, първоначалните изводи на Крифка са приложими към „композирането“, или *интерпретирането* на лексикалния аспект.

В светлината на предикатно-аргументната съчетаемост някои автори принципно поставят под въпрос релевантността на онтологичните класове (Веркьойл 1993, Де Сварт и Веркьойл 1999). Според тях класификацията на Вендлер е езиково немотивирана (коментар на Ротстайн в Ротстайн 2008б: 3), тъй като аспектуалните свойства са предсказуеми единствено от това, дали даден предикат е динамичен или стативен и дали вътрешният аргумент означава специфицирано количество и следователно онтологичните свойства на предикатите играят минимална роля при определянето на аспектуалните свойства на фразите, чиито опори са.

Тук се приема, че действително интерпретацията на глаголните фрази се композира от взаимодействието между предиката и неговия вътрешен аргумент и следователно тя не е еднозначно предопределена от онтологичната принадлежност на предикатите. Възможните интерпретации произтичат пряко от онтологичната категория, като лексикалният аспект на предикатите се реализира на нивото на глаголната група в съответствие с лексикалноаспектуалния им потенциал (формулировката е подобна на предложената в Падучева 2009: 109, 118).

На първо място разграничението между двойствените по отношение на пределността предикати, т.е. глаголите, които позволяват интерпретация като *дейности* и като *постижения*[77], и същинските *дейности* (напр. *вървя*, *тичам*, *танцувам*) се определя от способността на първите техен аргумент да „измерва“ развитието на ситуацията, докато при вторите – такъв аргумент може да бъде включен в аргументната структура. Наличието на участник, който да има (при първите) или който да получи съответния аргументен статут (при

[77] И по-рано бе казано, че а разлика от Ван Валин и Лапола (1997) приемаме, че онтологически спадат към класа на *постиженията*, а не на *дейностите.*

вторите), е заложено в лексикалносемантичната спецификация на съответния предикат, и не е сводимо до свойството *динамичност/статичност* на предиката и *специфицирано/неспецифицирано количество* на аргумента, както предлага Веркьойл (1993).

В подкрепа на тази теза е и фактът, че само определени предикати имат двойствена интерпретация. Така например съществува голяма група *постижения* – деадективни глаголи, които лексикализират свойство, изразявано от адективна константа, напр. *суша*: [СТАВАМ **сух** [x]]. Тези глаголи са винаги пределни и не могат да имат интерпретация като *дейности.*

Друго доказателство в полза на релевантността на онтологичния клас идва от славянското езикознание – фактът, че граматичният вид и частновидовите значения произтичат от лексикалноаспектуалната принадлежност. Например дефективността по отношение на свършения вид е характерна за *дейностите* и за *състоянията* (напр. Маслов 1984:11), първите от които са динамични, а вторите – статични; принадлежността към лексикалноаспектуалния клас на *постиженията* предопределя реализацията на ситуацията в процес на протичане с глагол от несвършен вид (5а, 6а), а ситуацията, достигнала до (естествения си) край – с глагол от свършен вид (5б, 6б):

5а. В момента Мария решава задачата по математика, която им дадоха за домашно.

5б. Мария реши задачата по математика и излезе да играе.

6а. Чуй, Мария пее песента, на която я научих току-що.

6б. Мария изпя песента без грешка.

От категоризацията на даден глагол към *изпълненията* следва, че той може да има актуална употреба в сегашно време, която се интерпретира като *„движение на забавен каданс“* (*slow motion* – Ротстайн 2008б:31), например (7):

7. В момента наблюдаваме как момичето влиза в стаята.

Тези особености са част от лексикалната спецификация на предикатите и не са изводими на базата на синтактичната им съчетаемост.

Тази теза е в съответствие с мнението на Ротстайн (2008б:33-34), според която основанието за разграничението между *постиженията* и *дейностите* не е това, че едните са *телични* (в смисъла, влаган от Крифка), а другите – не, тъй като както едните, така и другите могат да имат и двете интерпретации, а че първите (8) имат вътрешно присъща крайна точка (*телос – telos*), определяна от отношението на предиката с неговия вътрешен аргумент, а вторите – не (9):

8а. She eats. Тя яде. (нетеличен вариант)

8б. She ate a whole cake. Тя изяде цяла торта. (теличен вариант)

9а. He runs. Той тича. (нетеличен вариант)

9б. He ran a mile. Той изтича един километър. (теличен вариант)

Тази формулировка експлицитно разграничава онтологичните класове от тяхната езикова реализация, което я сближава с разбирането за пределността в славянската лингвистика.

Както ще бъде показано, в интерпретацията на лексикалния аспект активно участват представките. В т. 2.4 и т. 2.5. ще бъдат разгледани префигираните предикати и ролята на префиксите в концептуалната структура.

2.4. Префиксация и пределност

В началото на Глава 2 бе посочено, че префиксацията внася или подчертава значението за пределност (Маслов 1984: 11). Тази функция на представките ще бъде наричана *лексикализация на предел*.

В славяноезичната славистика обикновено фактът, че определени типове префиксация водят до задължителното изразяване на аргумент в прякообектна позиция, се отдава на това, че префигираният глагол е задължително преходен.

В резултат от това префигираните корелати на основните несвършени преходни глаголи, които имат абсолютна употреба, задължително изразяват обекта си, а основни непреходни глаголи се транзитивират. Асиметрията в изискванията за аргументната реализация на непрефигираните предикати и префигираните производни е изтъквана в литературата (напр. у Влахова 2001, Димитрова 1999/2000, Иванова 1968 и др.), като в общия случай се отдава на промяната на начина на действието на новообразуваните глаголи, обикновено *резултативен* (Иванова 1968: 157). Извеждани са конкретни зависимости между синтактичните свойства (преходност, непреходност, наличие на абсолютна употреба) на класове непрефигирани глаголи и на префигираните им корелати (Димитрова 1999/2000), разглеждани са групи предикати, префигирани с определени представки (Влахова 2001, Иванова 1968), отчасти и селективните ограничения на префигираните глаголи (Иванова 1968). Това обаче са отделни изследвания, които поради обема си, са ограничени и в обхвата си.

В западната традиция също се акцентира върху резултативността на префигираните глаголи (Димитрова-Вълчанова 2003, Рамчанд 2004, Свенониъс 2004а, Свенониъс 2004б, Спенсър и Зарецкая 1998 и др.). При префиксацията, която води до възникването на резултативи, се извършва усложняване на лексикалносемантичната структура чрез добавяне на резултативно подсъбитие, свързано с промяната в състоянието на даден аргумент. Както бе посочено в Глава 1, Ван Валин и ЛаПола (1997) разглеждат глаголните представки в руски и грузински като оператори за произвеждане на *активни постижения* от *дейности*, при което добре оформени логически структури от определен тип се присъединяват към логическата структура на изходните предикати. Правилото за произвеждане на *активни постижения* в грузински и руски (важи и за български) има следния механизъм (Ван Валин и ЛаПола 1997: 183):

10. **правя`** (x, [...]) + представка → **правя`** (x, [**предикат`** (x, y)]) & СТАВАМ **предикат`** (y)

Конкретизацията му за глаголи за възникване, напр. (*пиша – напиша/написвам*) има следния вид:

11. **правя`** (аз, [**пиша`** (аз, писмо)]) + на- → **правя`** (аз, [**пиша`** (аз, писмо)]) & СТАВАМ **съществувам`** (писмо)

По аналогичен начин се произвеждат глаголи за движение с достигане до крайна цел от *дейности* за начин на движение – напр. *тичам – изтичам/изтичвам:*

12. **правя`** (аз, [**тичам`** (аз)]) + из- → **правя`** (аз, [**тичам`**] (аз)]) & СТАВАМ **съм-на-място`** (магазин, аз)

Логическите структури илюстрират факта, че префигираните глаголи имат по-сложен строеж спрямо изходните непрефигирани предикати. Това наблюдение не е напълно коректно, защото в актуални контексти резултативно подсъбитие, или логическа структура от типа СТАВАМ p(x) се реализира само при свършените по вид глаголи, тъй като именно те изразяват действително достигане на ситуацията до вътрешно заложения предел, докато основните несвършени глаголи в актуална употреба означават насоченост към предела.

В такъв случай резултативността е обусловена от пределността, тъй като пределността е лексикалноаспектуално свойство на предикатите независимо от техния граматичен вид, а резултативността се реализира от пределен глагол с определена видова принадлежност. В този смисъл по-коректно би било префиксацията да се разглежда с оглед на пределността, а не на резултативността[78].

Под лексикализация на предела, задаван от предиката, се има предвид, че изразяваната с помощта на вътрешните аргументи естествена крайна точка (при основните несвършени предикати) при префигираните глаголи е лексикално кодирана и морфологично изразена. Следователно те са задължително

[78] За да не се влиза в противоречие с установилата се терминология, глаголните двойки, чийто член от свършен вид изразява резултативност, ще бъдат наричани резултативни, с уговорката за условността на това наименование.

пределни. Обозначават конкретно извършване на дейността, насочено към естествения предел, при достигането на който се реализира определен резултат. Не позволяват абсолютната употреба и нереференциални/кумулативни обекти (13б):

13а. Ям ябълки/захар.

*13б. *Изяде ябълки/захар.*

Пределното значение е характерно и за основните непрефигирани глаголи, напр. *ям*, когато имат референциален/квантифициран обект:

14. В момента ям (много вкусна) ябълка.

Разликата между изходния и префигираните глаголи е в това, че при вторите пределната интерпретация е единствената възможна.

В актуален контекст, за да се изрази достигане до предела на конкретна ситуация, трябва да се селектира префигиран свършен по вид глагол:

*15а. *Нина изяде шоколада, но ѝ остана половината.*

15б. Нина яде шоколада цял следобед, но ѝ остана половината.

Основният несвършен глагол също може да изразява достигане до предела, но това е контекстова интерпретация, която се основава на имплицирано знание:

16. Снощи тя яде три ябълки.

Невъзможно е обаче съчетанието с адвербиален израз за ограничена продължителност:

*17. Снощи тя яде три ябълки в продължение на цяла вечер/ *за цяла вечер.*

Следователно чрез лексикализирането на предела префиксацията видоизменя лексикалноаспектуалните свойства на двойствените предикати, като ги прави задължително пределни.

Бе изтъкната и друга особеност на някои представки – способността им

да променят тематичната структура на префигираните глаголи в сравнение с изходните и да налагат различни ограничения за селекцията на аргумент. За разлика от *ям*, където представката експлицира предела, асоцииран с вътрешния аргумент на изходния глагол, при примерите по-долу в резултат от префиксацията в значението и тематичната структура на префигираните корелати настъпват значителни промени, свързани с промяна в броя и/или статута на аргументите. Това води до избор на различен участник, чрез който да се измерва протичането на ситуацията – аргумент в (18) и (19), адюнкт в (20), и съответно – съотнасяне с различни синтактични позиции на останалите участници, засегнати от семантичните промени.

18а. Шаферките шият цветчета върху булото.

18б. Шаферките обшиват булото с цветчета.

19а. Жрецът трие с билки заболелия.

19б. Жрецът втрива билките в кожата на заболелия.

20а. Детето рисуваше картина с водни бои.

20б. Детето изрисува всичките боички.

Засега само ще бъде засегната същността на явлението. В статията си *Verb Prefixation in Russian as Lexical Subordination* (1998) Спенсър и Зарецкая разглеждат такива случаи като пример за лексикална субординация (lexical subordination), която се изразява в „подчиняването“ на изходния за префиксацията предикат (който става семантично вторичен) от друг предикат (представка – в случая с руски, частица, прилагателно име и т.н. в други езици). Образуваните по този начин глаголи – *обшия/обшивам*, *втрия/втривам*, *изрисувам* също са със сложна лексикално-концептуална структура, но за разлика от *изям/изяждам* представката е семантично главният предикат, който се асоциира с промяна в състоянието, предизвикана от прилагането на комплексния предикат към обекта – булото е **покрито** с цветчета, билките са **въведени** в кожата, боята е **изразходена**, а основата на изходния глагол е

подчинен предикат, който означава характера на дейността, чрез която е постигнат резултатът (*шиене*, *триене*, *рисуване*).

Изводът е, че когато семантиката на представката е съществено различна от значението на мотивиращата основа (по-нататък ще се уточни по какъв начин), то тя налага свойствата си върху тези на основата.

На промяната в тематичните свойства съответства различно дефиниране на предела. Ще бъдат разгледани различията между предела, лексикализиран от *из-* в *изям/изяждам*, и от *об-*, *в-* и *из-* в *обшия/обшивам*, *втрия/втривам* и *изрисувам*. При *изям/изяждам* кулминацията е определена по отношение на вътрешния аргумент на изходния глагол, а хомоморфизмът от частите на обекта (*ябълката*) към отрязъците от ситуацията е валиден и за префигираните предикати. При останалите глаголи това не важи: при *трия* пределът се определя по отношение на повърхността, която се покрива, при *втрия/втривам* – на веществото, което се нанася чрез триене в посока навътре; при *шия* – по отношение на степента, в която предмет е прикрепен към материал, а при *обшия/обшивам* – за покриването на повърхност с предмети. При *рисувам* пределът е дефиниран за създавания обект (*картина*), а при *изрисувам* – за степента, в която е изразходен материалът. Следователно, докато при примери като *ям – изям/изяждам* пределът, определен за префигираните глаголи, е идентичен с този на изходните, то при втората група примери (18-20) представката дефинира предел, който е различен от асоциирания с мотивиращия предикат. При *изтич(в)ам* се въвежда предел, тъй като *тичам* е непределен.

Приносът на други представки не може да се обясни чрез лексикализацията на вътрешно присъщ предел.

В следващата част (2.5.) понятието за предел ще бъде поставено в по-общия контекст на способността на представките да пораждат скала за „измерване“ на ситуациите.

2.5. Представките и дефиниране на скала

В следващото изложение ще бъдат представени теоретичните схващания, на които ще се основава по-нататък изследването. В статията *Events and Maximization: the case of telicity and perfectivity* (2008) Хана Филип предлага цялостна теория за природата на *теличността* (в смисъла на достигане до темпорална граница, влаган от Крифка) и разглежда средствата за изразяването ѝ в германските и славянските езици. Във връзка с втората езикова група се дискутира характера на префиксацията и връзката ѝ с опозицията перфективност/неперфективност. Изложените по-рано доводи срещу обвързването на словообразувателния механизъм на префиксацията с морфологичната категория на вида и в частност с перфективацията в голяма степен се основават на предложените от авторката разсъждения в тази и предходни статии.

В предложената теория лексикалният и лексикалноаспектуалният принос на представките се формализира чрез скала, спрямо която се измерва ситуацията. В голяма степен основните положения се основават на теорията на Крифка, като разширяват неговите наблюдения, тъй като, както бе показано, те не са валидни за всички глаголи.

Изхожда се от идеята, че в голямата си част предикатите означават *ненаредени множества от събития* (Филип 2008: 1, 5), или нямат *измерима дименсия* (*measurable dimension* – Крифка 1998). Неформалната формулировка, която съответства на това наблюдение, е, че тези предикати са непределни. Поради това ситуациите не притежават свойството да кулминират (завършват) сами по себе си (Зуки 1999), тъй като възможността за кулминация се свързва с развитие на ситуацията във времето, насочено към крайна точка, определена от някакво свойство, или *измерение*.

Същевременно, ситуациите могат да кулминират, ако на ненаредените множества се наложи „частична наредба“, критерий, който да зададе

максимална стойност за някакво свойство, по отношение на която (и при достигането на която) да завършват.

Критерият за частична наредба (*partial ordering criterion* – Филип 2008) развива идеята за хомоморфизма в духа на Крифка и Даути, като обобщава измерването на ситуацията чрез части от обекта или чрез времеви интервали в по-абстрактна форма – като наредба на множество елементи по скала в зависимост от степента, в която притежават определено свойство. Формално понятието за *скала*, възприето в лингвистиката, се определя чрез:

i) *множество от стойности* за определено ii) *измерение* и iii) *релация на наредба* (*ordering relation*), дефинирана за *множеството от стойности* (Кенеди 2005, Филип 2008: 4).

Измерението е физическо свойство, лексикално определено от глагола (Хей, Кенеди и Левин 1999: 2-3)[79], с чието изменение се измерва развитието на ситуацията. *Множеството от стойности* е съвкупността от възможни степени на *измерението* (например деленията на температурната скала, дискретните единици от дължина или време, на които се подразделя пространствен участък или времеви интервал и т.н.). *Релацията на наредба* е принципът, на който се основава подредбата на стойностите една спрямо друга. Така например релацията *„по-голямо от“* означава наредба по възходящ ред по скалата, измерваща съответното свойство.

Развитието по така зададената скала представлява наредено множество от изменения на свойството в определена посока (Рапапорт Ховав 2008:4). Тази наредба на свой ред определя критерий за наредбата на множеството от дискретни събития, които съответстват на степените на изменение (Филип 2008: 4). Например при глаголите *ям–изям/изяждам* измерението на скалата е

[79] В тази статия се предлага една от най-ранните формулировки на идеята, че не самият аргумент с роля *Инкрементална тема* служи за измерване на развитието на ситуациите, а негово релевантно физическо свойство, лексикално специфицирано от глагола. При това положение протичането на ситуацията се съизмерва чрез степента на изменение на свойството. В по-обобщения вариант, предлаган от Филип, свойството не е задължително асоциирано с аргумент, а може да се дефинира и по отношение на темпоралните свойства на ситуациите.

количеството (захар, вино) или обемът на вътрешния обект (ябълка, круша, пица и т.н.). Множеството от стойности са дискретните количествени деления – *хапки*, *трохи* и т.н. Стойността *„две хапки“* отговаря на стадий от ситуацията, при който са изядени две хапки от нещо, и представлява по-напреднала фаза (a more developed version – Ландман 1992: 23) спрямо фазата, съответстваща на *„една хапка“*. Съотнасянето между двете области (на събитията и на обектите) се дефинира чрез хомоморфизъм между структурата на ситуациите и структурата на обектите. Аналогично, при *вървя десет минути* критерият за подредба на събитията е времева скала, дефинирана от темпоралната следа на *10 минути* (Филип и Ротстайн 2006: 12-13). По-малките отрязъци на ситуацията *вървя десет минути* са наредени спрямо съответните интервали от време. В тези случаи хомоморфизмът е релация между темпоралната следа и ситуацията. Тук трябва да се отбележи, че в този смисъл със скала се асоциират не само пределните глаголи в класическия смисъл, а и непределни в същия смисъл предикати, които са ограничени времево. Следователно пределните ситуации са частен случай на прилагане на критерий за подредба.

В различните езици са се установили различни средства за дефиниране на скала и на *критерий за частична подредба* – определени типове вътрешни аргументи, резултативните XP и PP, изразяващи цел на движение, в германските езици (Филип 2008: 16-17), някои представки в немския и нидерландския, представките в славянските езици (Филип 2008: 21).

Асоциирането със скала е характерно за много от префиксите – представките за насочено движение изразяват движение в пространството, абстрактните резултативни значения изразяват най-общо значение на насоченост към резултат/предел, което е съотносимо с абстрактно движение и т.н. Не може да се обобщи, обаче, че всички представки или всички значения на дадена представка имат това свойство. Лесно може да се провери, че твърдението, че представките задават скала и критерий за наредба, в резултат от

което ситуациите могат да кулминират, не е общовалидно. Бе показано, че представките *на-* в *накуцвам*, *под-* в *подтичвам* и др. не променят лексикалноаспектуалните свойства и съответно граматичния вид на префигираните глаголи спрямо изходните *куцам* и *тичам*. Единственото значение, което привнася префиксът в случая е специфичен начин, по който се извършва съответното действие.

Необходимо е да се внесе уточнение относно източника на свойството, по отношение на което се дефинира скала. При *ям–изям/изяждам* това е обемът на вътрешния аргумент, но това не винаги е така. Вътрешната структура на *постиженията* естествено се свързва с изменение по скала[80], поради което те са прототипните предикати с това свойство и често – фокус на изследванията, откъдето се създава впечатлението, че скалата се дефинира само по отношение на вътрешния обект. Както бе показано, скала може да се припише и на други участници в ситуацията. Това зависи от взаимодействието между свойствата на префикса и свойствата на мотивиращата основа. Примерите с *търкам–втъркам/втърквам*, *шия – обшия/обшивам* и *рисувам – изрисувам* илюстрират именно случаи на скала, различна от тази, която се асоциира с изходния предикат. Освен това непределни глаголи като *тичам*, не се асоциират с критерий за подредба, така че индуцираната от *из-* скала за изминаване на път в *изтич(в)ам* е определена от префикса, а не от изходния предикат.

Чрез понятието за дефиниране на скала за измерване на ситуацията се постигат едновременно две цели – (i) описва се взаимодействието на префиксацията с лексикалноаспектуалните свойства и измененията, които предизвиква в тях; (ii) описва се взаимодействието ѝ с тематичната структура – въвеждане на нови аргументи, предефиниране на релациите между участници и промяна на аргументния им статут и т.н.

[80] Както бе казано, хомоморфизмът между отрязъци от обекта и отрязъци от ситуацията се предефинира като хомоморфизъм между изменението на стойностите по скалата и отрязъци от протичането на ситуацията. По аналогичен начин Ротстайн (Ротстайн 2001: 153, Ротстайн 2004, Глава 8, цит. у Брагински и Ротстайн 2008: 19-20) обяснява инкременталната структурата на *постиженията* чрез иманентната подредба на стадиите на ситуациите (вж. също Глава 1).

В други случаи скалата е дефинирана не по отношение на вътрешно присъщо свойство на конкретна ситуация, а за общи свойства на ситуациите като продължителност, интензивност, количество, степен и др. Този вид скала не променя концептуалната структура, а само я квантифицира по един или друг начин, поради което ще бъде наричана *външна скала* (*extensive measure function* – Филип 2000:3). Външната скала не влияе на пределността, разбирана като потенциал на ситуациите да достигат до вътрешно присъща крайна точка.

Друг въпрос, на който е нужно да се отговори, е дали, след като изразяването на вътрешния аргумент от предикатите с двойствена интерпретация ги прави пределни, този конституент има способността да дефинира и критерий за подредба, както бе посочено за германските езици.

Брагински и Ротстайн (2008) демонстрират за руски, че адвербиални изрази като *постепенно, X-по-X* се употребяват само с глаголи с инкрементална структура (*постижения*) и могат да се използват като тест за наличието на инкрементална структура. *Постиженията* са прототипните глаголи, които се асоциират със скала, именно заради наличието на инкрементална структура в семантиката им. Следователно в следните примери глаголът *рисувам* е асоцииран със скала:

21а. Художникът рисува портрета мазка по мазка.

21б. Художникът рисува стената мазка по мазка.

При това в двата случая тя е дефинирана за различно *измерение* на различен участник – „физическия обхват“[81] на създавано художествено произведение (21а) и „пространството“ на покривана повърхност (21б).

Оттук произтича и следният въпрос – ако основните несвършени пределни предикати се асоциират със скала, както показва предният пример, защо се налага те да се префигират, за да могат да изразят приключваща ситуация. При това в много случаи се свързват с абстрактни представки, които

[81] Под „физически обхват“ тук се има физическото измерение на обект, който възниква в резултат от определена дейност или въздействие (съответства на термина *physical extent*).

не определят различна скала и не внасят допълнително лексикален компонент в значението на предиката. Логично би било да се предположи, че след като скалата е идентична, префиксацията е редундантна.

Действително въпреки инкременталната структура (22а) не е възможно ситуацията да се представи като достигаща кулминацията си (22б):

22а. Същата нощ на вечеря тя за пръв път яде сложеното пред нея ястие бавно, хапка по хапка, като се наслаждаваше на вкуса му.

*22б. *Същата нощ на вечеря тя яде сложеното пред нея ястие за има-няма три минути.*

Кулминацията представлява достигане до максималната стойност на скалата и е възможна тогава, когато за скалата е дефинирана такава стойност. В такъв случай, въпреки че основните несвършени пределни глаголи обозначават множество от наредени събития, те не задават горната граница на скалата. Разликата между тях и префигираните е, че вторите винаги съдържат в денотацията си максимална стойност. Единственият възможен елемент, на който тя би могла да се дължи, е представката.

2.6. Максималност

Фокусът в посоченото изследване на Филип (2008) е върху дефинирането на *теличността*. Авторката приема съдържанието на термина в духа на Крифка, като го разбира като завършеност, достигане до крайна точка, *кулминация*. Както бе казано по-рано, ситуациите кулминират само ако са частично наредени по отношение на дадена скала. В този смисъл *теличността* се разбира като *максималност* по отношение на дефинираната скала (Филип 2008: 1), т.е. достигане до максималната ѝ стойност (горната граница). Всяко събитие е максимално по отношение на определена точка от скалата – напр. *пия чаша чай* е максимално спрямо стойността „една чаша чай“, а *пия три чаши чай* – по отношение на стойността „три чаши чай“ – като кулминацията на

всяко от двете събития настъпва, когато бъде достигната дадената стойност, т.е. бъдат изпити една чаша чай или три чаши чай, съответно.

Максималността се дефинира посредством специален оператор за максимализация MAX_E. Той се прилага единствено върху основи, за които е изпълнена *предпоставката за кулминиране* (culmination condition – Филип 2008: 23), а именно наличието на частична подредба на събитията. MAX_E „избира“ от частично подреденото множество от събития най-голямото уникално събитие, описващо конкретната ситуация (Филип 2008: 1, 5, 6, 22).

Самият оператор няма собствена фонетична форма. В германските езици интерпретацията на дадена ситуация като максимална се извършва на нивото на VP или IP и зависи от семантиката на предиката в съчетание с вътрешния му аргумент, както и на редица контекстови и прагматични фактори (Филип 2008: 18). В редица случаи е възможно и максимално, и немаксимално четене. Примерите по-долу са заимствани от (Филип 2008: 7) – (23) и (Хей, Кенеди и Левин 1999, цит. у Филип 2008: 11) – (24):

23а. John read the grant proposal for an hour.

23а'. Снощи[82] Джон чете проекта в продължение на един час.

23б. John read the grant proposal in an hour.

23б'. Джон прочете проекта за един час.

24а. The tailor lengthened my pants for an hour.

24а'. Вчера шивачът удължава панталоните ми в продължение на един час.

24б. The tailor lengthened my pants in an hour.

24б'. Шивачът удължи панталоните ми за един час.

Българските преводни еквиваленти показват, че немаксималната и максималната интерпретация на английските изречения се предават с различни по вид глаголи – съответно с първичен несвършен/вторичен несвършен (23а',

[82] Адвербиалните изрази са добавени в българските преводни еквиваленти, с цел да се покаже времето на глагола при многозначните форми.

24а') и със свършен (23б', 24б').

В славянските езици нулевият оператор за максимализация е граматикализиран във формите на перфективните глаголи. Доказателство за това е фактът, че само те означават ситуации[83], които са достигнали максималната стойност на дефинираната скала и следователно кулминират. За разлика от тях имперфективите не означават достигане до горната граница, не кулминират и са немаксимални (Филип 2008: 22-23).

Както показват примерите *(не)максималността* не зависи от механизма на образуване. Немаксимални са както първичните несвършени (*чета*, *ям*), така и вторичните несвършени, образувани суфиксално (*решавам*) и префиксално-суфиксално (*удължавам, облепвам, пристигам*). Перфективите са максимални също независимо от морфологията си – първични (*реша*) или префигирани (*прочета*, *изям*, *удължа*, *облепя*, *пристигна*):

*25а. Нина яде своя шоколад **вече един час** и още ѝ остава половината.*

*25б. *Нина яде своя шоколад **за един час**.*

*25в. Нина изяде шоколада **за две минути**.*

*25г. *Нина изяде шоколада **в продължение на две минути**.*

*26а. Децата решаваха задачата **цял следобед**.*

*26б. *Децата решиха задачата **цял следобед**.*

*26в. Децата решиха задачата **за един следобед/за рекордно време**.*

*26г. *Децата решаваха задачата **за един следобед/за рекордно време**[84].*

*27а. Анархистите облепваха площада с плакати **цяла нощ**.*

*27б. *Анархистите облепиха площада с плакати **цяла нощ**.*

*27в. Анархистите облепиха площада с плакати **за има-няма една нощ.***

*27г. *Анархистите облепваха площада с плакати **за има-няма една нощ**.*

[83] Имат се предвид актуалните контексти.

[84] В (26г) и (27г) се има предвид, че изреченията са неправилни в актуална (неитеративна) употреба.

28а. Влакът пристигна на гарата.

*28б. Влакът пристига на гарата **в момента**.*

Предложената теория потвърждава някои от фундаменталните тезиси относно префиксацията и перфективността в славянската традиция. Вече бе казано, че някои автори приемат, че видовото противопоставяне е възможно единствено когато има предпоставки за него, а именно при възникване на процесуализирано пределно значение – т.е. значение, при което е изпълнена *предпоставката за кулминиране* – с което перфективното значение, реализиращо *изискването за кулминиране*, да влезе в опозиция. Пак там се приема, че пределните значения възникват с помощта на представките, а както бе показано пределността е частен случай на наредбата на събитията, съставящи ситуацията, спрямо скала.

Макар да представлява следствие от горното изложение, ще уточним, че максималността не зависи от наличието на предел във възприетия тук смисъл. Максимални могат да бъдат както пределни, така и непределни ситуации, стига към тях да е приложен критерий за подредба. Оставено на естествения си ход, протичането на ситуация, описвана от пределен глагол, кулминира при достигането на вътрешно присъщата му крайна точка. Същевременно същата ситуация може да бъде прекратена преди настъпването на естествения ѝ завършек. Непределните предикати потенциално могат да продължават неограничено, но обикновено рано или късно се преустановяват. В езиков план това рефлектира във възможността за образуване на глаголи, изразяващи *прекратени дейности* или *състояния*. Условие за прекратяването както на пределните, така и на непределните, е предикатите да се асоциират със скала, която задава критерий за наредба спрямо ограничено времетраене. Класическият механизъм за приписване на такава скала е чрез префиксацията с представката *по-*. Получените глаголи са познати като *делимитативи* или *пофективи* (съответно у Падучева 1996 и у Пиньон 1993, цит. у Брагински и

Ротстайн 2008: 30):

29а. Почетох две-три страници и ми доскуча.

29б. Тя поспа в продължение на половин час.

Максималната и немаксималната интерпретация кореспондират с така наречената *перспектива* (Падучева 1998:44-46, 2009: 109), или *ракурс* (Смит 1991: 2), споменати в началото на Глава 2. При *ретроспективата* наблюдателят възприема ситуацията като цялостна в плана на миналото, а в *синхронна перспектива* – като развиваща се в плана на едновременността. *Ретроспективните значения* се изразяват от перфективни глаголи и се съчетават с адвербиални изрази за темпорална ограниченост, а *синхронните* – от несвършени по вид глаголи в комбинация с адвербиални изрази за продължителност (Падучева 2009: 116).

Максималността/немаксималността не си противоречи нито с *перспективата*, нито с дихотомията *цялостност – нецялостност*, залегнала във видовото противопоставяне в българските граматики (Куцаров 2008: 550), тъй като ситуациите могат да се разглеждат като *цялостни*, или *максимални* само ако се оценяват в момент, който е по-късен от момента, когато са кулминирали, т.е. в *ретроспектива*. В *синхронна перспектива* по аналогични причини (ако ситуацията е в развитие в момента, в който се наблюдава, не може да е достигнала крайната си точка) могат да се концептуализират само *некомплексни*, *немаксимални* ситуации.

Двойките предикати с еднакво лексикално значение, реализиращи опозицията *максималност/немаксималност*, имат еднаква лексикално-концептуална структура и се различават единствено по характера на описанието на събитието във времето. Това дава право при разглеждането на взаимодействието между основите и представките, глаголният вид да не се дискутира, тъй като тези явления засягат концептуалната структура.

2.7. Видовата принадлежност и лексикалноаспектуалните класове

Въз основа на разгледаните случаи може да се обобщят следните съответствия между лексикалния и граматичния аспект. Свършеният вид системно изразява *цялостност*, *завършеност*, *максималност*, а несвършеният вид - *нецялостност*, *незавършеност*, *немаксималност*.

Потенциалът да се реализира максимална или немаксимална интерпретация се предопределя от лексикалноаспектуалния клас. За *дейностите* и *състоянията* разграничението не е релевантно, тъй като те не се асоциират със скала и се изразяват от несвършени по вид глаголи – *тичам*, *плувам*, *вървя*, *спя*, *стоя*.

За *изпълненията*, които са *мигновени*, е характерна максималната интерпретация и съответно – свършеният вид – *вляза*, *пристигна*, *забележа*, *открия*[85].

Постиженията имат максимална или немаксимална интерпретация в зависимост от *перспективата* (Падучева 2009: 117-118), като перфективите изразяват *ретроспектива*, а имперфективите – *синхронна перспектива*.

Семелфактивите – *ударя*, *мигна*, *светна*, *скоча* – са *мигновени*, поради което също обикновено се свързват с максимална интерпретация и се изразяват от свършени по вид глаголи.

Известно е, че предикатите, причислявани към даден онтологичен клас, имат и употреби, които на пръв поглед са несъвместими с лексикалноаспектуалната им принадлежност (Ротстайн 2008б: 31-32)

Както бе посочено, съществуват механизми за образуване на *прекратени дейности/състояния (пофективи, делимитативи)*. Типично те изразяват максимална ситуация и се изразяват от свършения вид.

[85] Срещат се и основни несвършени глаголи, лексикално специфицирани като *изпълнения*, но те са по-скоро изключение, напр.: *чупя*.

Изпълненията могат да означават немигновени ситуации, когато са представени като продължаващи във времето – така нареченото *„движение на забавен каданс“*. Тази тяхна употреба е немаксимална и се изразява от несвършени по вид глаголи – *влизам*, *пристигам*, *забелязвам*, *откривам*.

На последно място ще бъдат споменати *семелфактивите*. Както е известно (напр. у Л&РХ 2005: 34), те често не се разграничават от *дейностите*, тъй като за тях е много типична итеративна употреба (известна още като многоактна дейност (*многоактная деятельност* – Падучева 1998: 42). В този случай, както личи по названието, *семелфактивите* се разглеждат като непределни, съответно *немаксимални*, и се изразяват от несвършени по вид глаголи – *удрям*, *мигам*, *светя*, *скачам*. Като едноактни обикновено не се разграничават от *изпълненията*.

От изложените факти се вижда, че лексикалноаспектуалният клас предопределя в голяма степен, но не изцяло възможната реализация на предикатите по отношение на тяхната *(не)максималност*. Съществуват възможности за реконцептуализация, при която изразяваното значение за *(не)максималност* на пръв поглед е несъвместимо с онтологичната категория. В тези случаи са валидни общите закономерности за изразяване на *максимална/немаксимална* интерпретация със съответния видов корелат.

2.8. Актуалност и префиксация

Обвързването на видовото противопоставяне с префиксацията и разглеждането на представките като перфективни оператори несъмнено отчасти се корени в дефективността, която вторичните имперфективи, образувани с така наречените граматикализирани представки, проявяват по отношение на процесуалното (немаксимално) значение. Характерните за тези глаголи неактуални употреби се обясняват с това, че предикатите са образувани от максималните перфективи и затова изразяват повторително комплексно

значение (напр. у Чакърова 1998).

Известно е, че дефективността на вторичните имперфективи по отношение на актуалните значения, е обвързана с взаимодействието между основния глагол и представката (Иванова 1966, Станков 1968 и много други). По емпиричен път може да се провери, че колкото по-близко е значението на даден вторичен имперфектив до значението на изходния несвършен глагол, т.е. колкото по-малко представката променя лексикалното значение и лексикално-концептуалната му структура, толкова по-силна е тенденцията вторичният имперфектив да не може да изразява процесуално немаксимално значение:

*30. *Нина изяжда шоколада **вече цял следобед**.*

При все това в литературата е отбелязвано (напр. Станков 1968: 167), че част от дефективните глаголи при осигуряване на подходящи контекстови условия, позволяват употреби в актуален презенс и имперфект, т.е. немаксимална интерпретация:

31а. Дунав бавно, но сигурно изяжда земята на България. (Интернет)

31б. Изпивам последните капки от виното. (Станков 1968: 167)

31в. Изкопавам дупка, за да посадя това дръвче. (Станков 1968: 167)

От друга страна, известно е, че ограничения в употребата в актуалните времена при префигираните несвършени глаголи, които лексикално се различават от изходните основни имперфективи, няма, както се вижда от приведените по-рано примери с *обшивам*, *изрисувам* и *втърквам.*

Очертават се следните изводи: немаксимална интерпретация могат да имат не само глаголите, при които представката привнася допълнително лексикално значение, пример (32в) по-долу, като включително променя тематичните свойства (32б), но и предикати, образувани с представка с абстрактна семантика, и много близки лексикално до основния имперфектив – (32а), (32г), (32д). Други вторични имперфективи по-скоро изразяват намерение

за постигането на определен резултат (32е):

32а. ***Виж*** *как малката изписва името си. «* ***Виж*** *как малката пише името си.*

32б. ***Спри я****, изписва ти златната химикалка.*

32в. ***Вече три часа*** *дописвам заключението на главата.*

32г. ***Какво правиш****? – Записвам си какво трябва да направя утре. « Пиша си какво трябва да направя утре.*

32д. Почиствам стаята ***вече цял следобед****. « Чистя стаята* ***вече цял следобед****.*

32е. ?Изсушавам ти дрехите ***от половин час****. « Суша ти дрехите* ***от половин час****.*

Приемливостта на немаксималните четения не може да се отдаде на конкретна представка, така например – *изписвам* в значение: *„нанасям писмено (буква, дума, текст)“* и *„с писане изчерпвам, довършвам (обикн. мастило, хартия)“* (РБЕ т. 6: 446) се образуват със същата представка като *изяждам* (независимо от значението – *„ям нещо – докрай, до свършване“* и *„изронвам, подкопавам“* в примерите по-горе) (РБЕ т. 6: 790-791). Докато *изписвам* свободно изразява актуално значение, при *изяждам* тази способност е силно ограничена.

От друга страна невъзможност за немаксимална употреба се наблюдава и при глаголи, образувани с представки с отчетливо лексикално значение:

*33а. *Проспивам лекцията от десет минути.*

*33б. *Почитам книга отпреди малко.*

Следователно, изводът е, че немаксималността на вторичните имперфективи се обуславя преди всичко от семантични фактори. На първо място е степента на отдалеченост на значението на изходния имперфектив от значението на префигирания корелат. В случаите, когато близостта е много голяма, немаксималната интерпретация се поема от основния имперфективен

глагол. Тъй като семантично сходство/различие е относително, то и приемливостта на немаксималната интерпретация може да варира в различни контексти, включително под влияние на прагматични фактори и за различни носители на езика. Употребата на вторичните имперфективи, образувани с абстрактни представки, в *максимално* (неактуално) значение е силна тенденция, която не важи за всички глаголи (*почиствам*, *записвам* в примерите по-горе) или може да бъде отменена в конкретен контекст (примера с *изяждам*). Второ, някои префикси се асоциират със скала, която не позволява немаксимално четене. В тези случаи вторичните имперфективи са ограничени в плана на неактуалността (*проспивам*, *почитам*).

2.9. Обобщение

От разгледаните в тази част на дисертацията факти се налага изводът, че значението на представката взаимодейства с изходната основа, в резултат от което се формира нова основа, обща за префигирания перфектив и вторичния имперфектив. Значението на префикса не е прикрепено към глаголния вид.

Префиксацията взаимодейства с лексикално-концептуалната структура. Приписаната скала налага вътрешна подредба на събитията спрямо стойностите на свойството, за което е дефинирана. Получената при присъединяването на представката основа може да се нарече абстрактна, доколкото не се реализира в езика отделно от граматичните, включително видовите, и други значения, характерни за глаголните форми. Тя определя лексикалната семантика на глагола – броят на и отношенията между участниците в ситуацията и лексикалноаспектуалните му свойства. Абстрактната основа не е видово маркирана, но именно нейните свойства предопределят способността на глаголите да кулминират, на която се основава видовото противопоставяне и потенциалът за видова реализация. Глаголният вид представлява граматичен рефлекс на способността на представките да квантифицират ситуацията. Изложената теза се основава на подобни идеи у Филип (2000, 2008).

Всичко това дава право префигираните двойки да се анализират като глаголи с еднаква лексикална семантика и идентични лексикалноаспектуални свойства. Следователно, при разглеждането на взаимодействията между основите и представките фокусът ще бъде върху ефекта от префиксацията, а не върху глаголния вид.

Глава 3. Взаимодействие между префиксите и основите – механизъм, специфики, закономерности

Целта на настоящата глава е да се разгледат типовете взаимодействия между лексикалносемантичната структура на изходните предикати и скалата, определяна от представките, както и резултатът, наблюдаван в структурата на получените префигирани глаголи. В т. 3.1. са представени най-важните свойства на лексикалните и надлексикалните префикси и са коментирани особеностите на едните и другите с оглед на влиянието им върху тематичните свойства на предикатите, с които се съчетават. В 3.2. са описани типовете скала, които се свързват с лексикалните представки. В основната част от главата – 3.3. се разглежда механизмът на взаимодействие между представките и изходните предикати и последствията за аргументната реализация. Осъществяването на лексикалната префиксация, както и семантичните и синтактичните ефекти се определят едновременно от свойствата на префикса и свойствата на основата, към която тя се присъединява. Представена е типология на взаимодействията и са описани условията и механизмите, при които те протичат.

3.1. Лексикални и надлексикални представки

В Глава 2 бе отбелязано, че представките се поделят на поне две основни групи в зависимост от значението и приноса им към основата, с която се свързват. С оглед на целите на дисертацията приемането на това деление е ползотворно, доколкото позволява да се идентифицира класът на лексикалните префикси, които поради потенциала си да взаимодействат с лексикално-концептуалната структура на основата, с която се свързват, са основният обект на интерес в настоящата глава.

Разграничението на представките на *лексикални* и *надлексикални*, най-напред предложено у Смит (1991), е общоприето в западната славистика и

застъпено у множество автори (Бабко-Малая 1999, Ди Счуло и Слабакова 2002, Панчева 2004, Рамчанд 2004, Романова 2004, Романова 2006, Свенониъс 2004а, Свенониъс 2004б, Слабакова 2005 и много други). Различията между отделните разработки се състоят основно в установяването на множеството от значения на представките, които се включват в едната или в другата категория. Колебанията при категоризирането се дължат на факта, че някои представки притежават свойства на членовете и на двата класа. Поради това е предлагано и обособяването на трети, хибриден клас, напр. така наречените *междинни представки* (*intermediate prefixes* – Татевосов 2008).

В литературата се посочват няколко основни признака, по които надлексикалните представки се различават от лексикалните. По-съществените от тях са следните:

(i) Надлексикалните представки изразяват значения, съпоставими с тази на адвербиалните изрази, като **количествени отношения** – *голямо/малко количество или брой*, *цялото налично количество или брой* и др., сродни с тях отношения като **кратност** (*еднократност*, *многократност*, *повторителност*), **степен** или **интензивност** – *атенуативност*, *аугментативност*, *майоративност*, *дистрибутивност*, **фазови значения** – *начинателност*, *финалност* и др.

Надлексикалните представки се свързват с глаголната основа по системен, предсказуем начин, а значението им е ясно отделимо от това на основата: напр. *повървя(вам)*, *поплувам*, *накупя/накупувам*, *напека/напичам*, *зачета/зачитам*, *дочета/дочитам*, *прегоря/прегарям*, *приболи ме/приболява ме*, *изпищя(вам)* и т.н.

Обратно, лексикалните представки често имат идиосинкретично, лексикално неотчетливо, неподдаващо се на анализ значение, напр. *измисля(м)*, *въплътя/въплъщавам*, *разям/разяждам (метала)*, *изкореня(вам)*, *подпиша/подписвам* (примерите са заимствани от Свенониъс 2004а: 227).

(ii) За разлика от лексикалните представки надлексикалните не засягат тематичната структура и не влияят върху условията за синтактична реализация на аргументите, макар някои от тях да могат да налагат изисквания върху количествени признаци на аргументите. Добре известно е, например, че кумулативното значение на *на-* изисква аргумент в множествено число, ако е броимо съществително (напр. у Романова 2004: 265).

Различният обхват на действие на лексикалните и надлексикалните представки се обяснява с различното ниво, на което се пораждат в синтактичната структура. Така например според Бабко-Малая (Бабко-Малая 1999: 76) лексикалните представки се присъединяват към лексикални опори, а надлексикалните – към функционални (над VP). Аналогични идеи има и у Рамчанд (2004), Свенониъс (2004а, 2004б), Слабакова (2005) и много други.

(iii) Следствие от различното ниво на пораждане е, че при полипрефиксация надлексикалните заемат по-външна позиция (по-лява) спрямо лексикалните представки. Възможно е да има повече от една надлексикална представка, но най-много една лексикална, като тя се присъединява най-близко до основата.

(iv) (Повечето от) лексикалните префикси изразяват резултативни значения, насоченост към или достигане до вътрешно заложения предел на ситуацията (Бабко-Малая 1999: 79), докато надлексикалните въвеждат външен критерий за измерване на обекти и/или ситуации (*екстензивна функция за измерване*, Филип 2000: 3).

Ще изтъкнем още една разлика между двата типа представки, която, доколкото ни е известно, не е посочвана в литературата, а именно:

(v) Лексикалните представки са в състояние да произвеждат глаголи от неглаголни основи, напр.:

а) предикати за промяна в състоянието, назовавано от неглаголна основа.

Представляват подмножество на глаголите за промяна в състоянието,

аналог на *комуникативния* и *ефективно-комуникативния* начин на действие у Иванова (Иванова 1974), например *опитомя(вам) - питомен*, *вгорча(вам) - горчив, вкиселя(вам) - кисел, скъся(вам) - къс, удължа(вам) – дълъг* и т.н.

б) предикати с мотивиращата дума съществително име, което съдържа специфичен семантичен компонент, съвместим със значението на представката *– залеся(вам) – лес, обрамча/обрамчвам – рамка, взахаря(вам) – захар* и др.

Посочените в (i-iv) различия са общоизвестни. По-долу ще бъдат внесени някои допълнителни уточнения към тях. Действително надлексикалните представки изразяват отчетливи смислови компоненти, свързват се по предсказуем и системен начин с глаголните основи, а комплексът, който образуват с тях, може да се анализира до значенията на компонентите (*префикс + основа*). Същевременно съществуват ограничения върху интерпретацията им, които се обуславят от лексикално-концептуалната структура на предиката, с който се свързват. Например, когато *по-* се присъедини към вече префигирани предикати, в много случаи се реализира *атенуативното*[86] (Иванова 1974: 71) значение на представката (1а), докато при присъединяване директно към основата – *делимитативното* (Иванова 1974: 77) (1б), срв.:

1а. *Поизпекохме картофите.* (в известна степен)

1б. *Попекохме картофите.* (известно време)

От друга страна, обобщението, че значенията на лексикалните представки са идиосинкретични и непредсказуеми, не е общовалидно и води до некоректни заключения. Не може да се отрече, че най-вече при общорезултативните глаголи (обозначаващи достигане на ситуацията до естествения ѝ предел) е трудно да се установи закономерност на свързването на дадена глаголна основа с точно определена представка, което вероятно е причината за твърдението, изказано в (i) по-горе. Общоизвестно е, обаче, че представките с пространствена (напр. *за-, об-, о-, над-, под-)* и дирекционална семантика (*в-, из-, раз-)* изразяват отчетливи

[86] За целите на работата използваме едно и също название за начина на действие и съответното значение на представката, което го реализира.

лексикални значения. Към тях може да се причисли и представката *из-* (в значение за изчерпване), *про-* (в трансдуративно, трансгресивно, резултативно-перкурсивно значение) и др. Както ще бъде показано, взаимодействията между представка и основа се подчиняват на определени закономерности, а идиосинкретичността в много случаи се дължи на високата абстрактност, която някои общорезултативни значения на префиксите са развили.

Обособяването на междинните представки е мотивирано от това, че притежават свойства, характерни за другите два вида. Изтъкнатите у Татевосов (2008: 5-15) и кореспондиращи с наблюденията за български особености на тези префикси (напр. *до-* в *дефинитивно* (Иванова 1974: 91) и *пре-* в *рекурсивно* значение (Иванова 1974:49-50) са следните:

(i) подобно на надлексикалните представки тяхното значение е прозрачно, резултатът от свързването им с глаголна основа е композиционен;

(ii) не променят тематичните свойства на изходния предикат;

(iii) когато участват в процес на полипрефиксация, ако някоя от останалите представки спада към лексикалните, те се подреждат вляво от нея, например *пре-на-пиша*, *до-на-пиша*, а ако друга(та) представка, участваща в полипрефиксацията, е надлексикална – вдясно от нея – *по-пре-пиша*, *на-пре-пиша*. Посочените от автора свойства, различаващи така наречените междинни представки от надлексикалните, се отнасят главно до граматичния вид на основата, към която се присъединяват, и не са валидни за български. Това, което различава конкретните представки от строго надлексикални като *по-* в разглежданото тук значение или *за-* в ингресивно значение и ги сближава с лексикалните, е фактът, че когато се присъединят към основата, предизвикват задължително изразяване на вътрешния аргумент (2а), подобно на абстрактната лексикална представка *на-* в *напиша*, *нарисувам* и т.н. За сравнение, *по-* и *за-* в посочените значения не предизвикват подобен ефект (2б) и (2в):

2а. **Дописвам.*

2б. Порисувах, после полегнах.

2в. Децата запяха.

Пряко към основата със същия ефект върху вътрешния аргумент се присъединяват и представки, които традиционно са причислявани към надлексикалните (3):

3а. Аз снощи набелих една тава кромид и измих морков. (Интернет)

*3б. *Аз снощи наобелих една тава кромид...* (трансформиран пример)

3в. Накупих дрехи за децата.

В пример (3а) *на-* се свързва с основата и лексикализира скалата, характерна и за неутралния резултативен глагол *обеля*, като добавя значение за голямо количество. При това присъединяването ѝ вляво от *о-* (3б) е неграматично. В (3в) се демонстрира, че *на-*, както останалите надлексикални представки, може да се присъединява и към глаголи, които са лексикално асоциирани със скала (*изпълнение*) и обикновено изразяват вътрешния си аргумент.

Тук се приема гледната точка, че надлексикалните представки, които квантифицират обекти, изискват тяхното задължително изразяване, и в отсъствие на друга представка, която да лексикализира скала, изпълняват тази функция (повече по този въпрос в т. 3.4.). Целта на работата не е да се прокарва строго разграничение между лексикални и надлексикални представки, което в редица случаи е условно. Причисляването на дадено значение на представка към единия или другия вид, е уместно и от интерес, доколкото обобщава типичните свойства на това значение и съответно – спецификите на взаимодействието на префикса с основите. Фокусът на изследването е главно върху класически лексикални представки. Където има спорни случаи, това ще бъде коментирано.

3.2. Лексикален аспект и скала. Типове скала

3.2.1. Лексикален аспект и скала

Още от Вендлер е прието, че *състоянията* са статични, а останалите три класа предикати – динамични. В рамките на динамичните Даути (1979: 184) обособява *дейностите* от *постиженията* и *изпълненията* на основанието, че първите означават *неопределена* (*indefinite change*), а вторите – *определена промяна* (*definite change*). В по-съвременните изследвания се приема или че *дейностите* не са свързани с промяна (напр. Ротстайн 2004), или че изразяват *нескаларна промяна* (*non-scalar change* – Филип 2008:9, Рапапорт Ховав 2008:4 и мн. др.). Следователно, в лексикалносемантичната структура на *състоянията* и *дейностите* няма дефиниран критерий за подредба на събитията, съставящи ситуацията. Това означава, че представките въвеждат скала[87] при свързването си с тях. Условието да се извърши това, е в концептуалната структура на изходния предикат да има участник, който притежава свойство, за което скалата да се дефинира.

Постиженията и *изпълненията* се различават по това, че първите означават промяна, която протича в рамките на продължителен времеви интервал, т.е. изменение от състояние β в състояние α, между които е възможен интервал, в който са верни както ¬β, така и ¬α, докато вторите са *пунктуални* и означават мигновена промяна от α в ¬α (Ротстайн 2008:2).

Преведено в термините на скалите различието между двата класа може да се сведе до разграничаване на скалите, с които се асоциират, съответно на *скали с многоелементно множество от стойности* (*multiple-point scales*) и скали с *двуелементно множество от стойности* (*two-point scales*) (Бийвърз 2008: 6, Рапапорт Ховав 2008: 6). Преимущество на този подход е, че унифицира вътрешната темпорална структура на *постиженията* и *изпълненията* от гледна

[87] В Глава 2 бе казано, че не всички представки дефинират критерий за подредба. Тъй като тук се разглеждат само префикси, които имат това свойство, това уточнение няма да се прави занапред.

точка на времевия характер на изменението. В редица случаи, включително във връзка с префиксацията, по-важно е разграничението между тях от една страна и *дейностите* и *състоянията* от друга, отколкото открояването на спецификите помежду им. Така например, може да се твърди, че *проговоря* е *изпълнение* в (4а) и *постижение* в (4б), но доколкото се интересуваме от ингресивното значение (настъпването на промяната) на префигираните глаголи, а не от начина ѝ на настъпване, това разграничение е нерелевантно:

4а. *Тя мълча, мълча, пък накрая проговори.* (= започна да говори)

4б. *Детето проговори гладко в рамките на някакви си две седмици.* (= научи се да говори)

По този начин могат да се обяснят и приликите между предикатите от двата онтологични типа в определени контексти, когато *постиженията* се представят като протичащи в рамките на силно ограничено времетраене (5а), и обратно, така нареченото значение за развитие на забавен каданс, характерно за *изпълненията* (5б):

5а. *Тя изгълта млякото на една глътка.*

5б. *В „Песен за Ролан“ героят умира в протежение на сто строфи.*

Ако се допусне, че стойностите на многоелементната скала може да са толкова сближени, че тя да може да се интерпретира като двучленна скала, дефинирана от началната и крайната си стойност, а стойностите на двучленната – да са отдалечени времево, така че преходът от α в ¬α да може да се разглежда като интервал, следва и възможността за съответната нетипична интерпретация на *постиженията* и *изпълненията*.

Тъй като предикатите от тези два класа се асоциират със скала, то при префиксацията скалата на представката и скалата на предиката взаимодействат помежду си. Както бе казано в Глава 2, скалата, асоциирана с непрефигираните глаголи за *постижение* не е определена по отношение на максималната си стойност, поради което критерият за подредба се специфицира с помощта на

представката, която дефинира горната граница на скалата. При *изпълненията* критерият за подредба е изцяло лексикално определен. Следователно възможностите за префиксация са по-малко (обикновено включват внасянето на допълнителни характеристики към скалата, фазови значения, темпорално ограничение). Поради това като цяло *изпълненията* остават встрани от изследването.

3.2.2. Типове скала

В литературата (Хей, Кенеди и Левин 1999:15, Рапапорт Ховав 2008:4-5 и др.) са установени три типа скала, според свойството, за което се определят: i) скала, дефинирана за физическо измерение на участник; ii) скала, определена за степен на проявление на градируемо свойство на участник; iii) скала, дефинирана за изминат път от участник (в пространствено/времево отношение).

Първият тип скала се определя от релевантно физическо свойство – *обем*, *протежение*, *площ* и под. – на определен участник в ситуацията, като самото свойството е лексикално специфицирано от предиката (Хей, Кенеди и Левин 1999:3). Така например в *кося ливадата*, *ям ябълка*, *пуша цигара* скалата, която измерва прогреса на ситуацията, е определена по отношение на физическото измерение на селектираните от предиката аргументи – *площ* (ливада), *обем/количество* (ябълка, цигара). Скалата от тип 1 е характерна за глаголите с *Инкрементална тема.*

Вторият тип скала се асоциира с глаголите за промяна на състоянието. Тя измерва изменението, което настъпва в степента на проявление на градируемо свойство на даден аргумент - *температура*, *височина*, *яркост* и т.н., като самият признак обикновено се лексикализира от прилагателно, споделящо идентична константа с глагола (Джакендоф 1996, Рамчанд 1997, Тени 1994) – например *(с)топля(м) – топъл, (из)суша(вам) – сух* и т.н. Характерното за този тип скала е, че се специфицира от глаголите лексикално чрез константата, а не чрез

техните аргументи както в тип 1. При все това аргументът, за който се дефинира съответното свойство в общия случай трябва да е синтактично изразен, както се вижда от неправилността на (6б):

6. Какво правиш?

6а. Топля супата.

*6б. *Стоплям/топля.*

Третият тип скала се асоциира с глаголи за движение, като чрез нея се измерва изменението в пространственото положение на движещ се участник. Следователно *Инкрементalната тема* е не самият обект – *количката* в (7), а пътят, изминат от него (*до строежа*), така наречената *Холистична тема* (Даути 1991:659, вж. също Глава 1):

7. *Майсторът* (*из/до)бута количката с камъни до строежа.*

Част от глаголите, асоциирани с *изминат път*, лексикализират скалата – *вляза/влизам, изляза/излизам, прекося(вам), преплувам* и други. Някои от тях я реализират синтактично чрез PP (8а), а други – чрез NP (8б):

8а. Птицата влетя в стаята.

8б. Петър Стойчев преплува Босфора.

И в този случай скалата се задава не от физическия обект (*Босфор*) или от неговото свойство (*ширина)*, а от изминатото разстояние, измеримо чрез ширината му. Изминатият път е ограничен от предела (границата) на обекта, който се изразява чрез NP (Джакендоф 1983, цит. в Рапапорт Ховав 2008: 8).

Хей, Кенеди и Левин (1999) предлагат унифициран подход към трите типа скали, като ги преформулират като изменение в стойността на свойство на даден участник, чийто тип – *физическо измерение* (=скала от първи тип), *градируемо свойство, асоциирано с константата* (=скала от втори тип), *пространствено измерение* (=скала от трети тип) се определя от предиката (1999:15). В настоящата работа също няма да бъде правена специална разлика

между скалите, като те ще бъдат разграничавани единствено според конкретното *измерение*, което задават.

И трите вида скала се реализират при префиксацията с лексикални представки. От тях ще бъдат разглеждани основно глаголи със скала от тип 1 и тип 3, тъй като глаголите от тип 2 (предикати за промяна на състоянието) лексикализират скалата и съответно представката не може да селектира свойство, различно от вече определеното.

По-долу (т. 3.2.3) ще бъде показано, че глаголите, образувани чрез префиксация с лексикални представки, притежават семантични и синтактични свойства, характерни за глаголите за промяна на състоянието, които произтичат от факта, че както едните, така и другите лексикализират скала.

3.2.3. Непрефигирани и префигирани глаголи и реализация на скалите

Ще бъдат съпоставени свойствата на непрефигирани глаголи с лексикализирана скала (глаголи за промяна на състоянието) и на непрефигирани глаголи, които се асоциират със скала, дефинирана за техен аргумент (глаголи с *Инкрементална тема*). Ще бъде показано, че в резултат от предизвиканите от префиксацията промени в лексикално-концептуалната структура, префигираните предикати, производни от глаголи и от двата типа, притежават свойства, характерни за предикатите с лексикализирана скала.

1. Глаголи с лексикализирана скала (ГЛС)

По отношение на лексикалния аспект ГЛС представляват *постижения*, ако дефинират скала с многоелементно множество от стойности – *суша*, *топля*, *мокря*, и *изпълнения* при скала с двуелементно множество от стойности – *взривя(вам)*, *убия/убивам*, *сложа/слагам*, *пъхам* и др.

(i) В преходния си вариант представляват *каузирани постижения/изпълнения* (следвайки терминологията на Ван Валин и ЛаПола

1997). Предикатната им декомпозиция се състои от каузиращо и резултативно подсъбитие[88:]

9а. [x КАУЗИРАМ {[СТАВАМ[89] у **състояние**]]} – *суша*, *топля*, *мокря*, *взривя(вам)*, *убия/убивам;*

9б. [x КАУЗИРАМ {[СТАВАМ у **на-място** z]]} – *сложа/слагам*, *пъхам* и др.

Второто подсъбитие съответства на структурата на непреходните варианти, които ще наричаме *инхоативни постижения/изпълнения* (само *постижение* или *изпълнения* у Ван Валин и ЛаПола 1997):

10а. [СТАВАМ у **състояние**] – *суша се*, *топля се*, *мокря се*, *взривя(вам) се;*

10б. [СТАВАМ у **на-място** z]]) – *пъхам се.*

Стативният предикат често се изразява чрез прилагателно, лексикализиращо свойството, което се измерва (Ван Валин и ЛаПола 1997, РХ&Л 1998а и много други):

11. [СТАВАМ у **сух/топъл/мокър/мъртъв**]

(ii) В общия случай ГЛС, включително непрефигираните, изразяват прекия си вътрешен аргумент в съответствие с установеното в лингвистиката изискване именната фраза, чрез която се реализира участникът, на който е приписана скала, да е синтактично изразена (Рапапорт Ховав 2008: 11). Нереализиране на обекта на ГЛС се допуска, когато референтът вече е известен и възстановим от контекста (така наречената *определена нулева реализация* (Рупенхофър и др. 2010: 24 и много други).

(iii) ГЛС не проявяват характерната за глаголите с *Инкрементална тема*

[88] В Глава 2 бе изтъкнато, че резултативността в тесен смисъл се свързва с максималните глаголи, т.е. несвършените по вид глаголи, изразяващи насоченост към съответния резултат, не са същински резултативи. Изразяването на резултативното подсъбитие в структурата на непрефигирания предикат има за цел да обозначи естествения резултат, който се достига при кулминирането на ситуацията. Така се отчита и фактът, че резултативното значение се реализира и от непрефигираните глаголи при общофактични и други неактуални контексти. Резултативно подсъбитие в структурата на непрефигираните несвършени по вид предикати ще бъде ограждано във фигурни скоби {}.

[89] Операторът СТАВАМ ще бъде използван в предикатната декомпозиция както на *постиженията*, така и на *изпълненията*, (доколкото вторите са засегнати в тази глава), тъй като в случая се интересуваме от приликите между двата типа.

диатеза *дейност-постижение.*

(iv) Допускат само резултативни ХР, които са семантично съвместими със скалата, лексикализирана от самите глаголи (Филип 2008:13):

*12. The lake froze solid/*dead/*hot. Езерото замръзна на лед/*мъртво/*горещо.*

Тази особеност произтича от езиковото ограничение измерването на дадена ситуация да се извършва само по една скала (Голдбърг 1995, Л&РХ 1995, Рапапорт Ховав 2008, Тени 1994, Филип 2004, Филип 2008 и др.). В българския език това свойство рефлектира в ограничените възможности за префиксация, които се свеждат до лексикализиране или модифициране (специализиране на значението) на вече дефинираната вътрешна скала или до приписване на външна скала:

13а. Сушихме дрехите.

13б. Изсушихме дрехите на слънце.

13в. Оставете прането да се досуши на открито.

13г. Стоплих ръцете си на огъня и веднага се почувствах по-добре.

13д. Затоплете фурната до 200-250 градуса.

13е. Мразя да притоплям храната, така че сядайте на масата.

14ж. Постоплих стаята, можете да влизате.

За сравнение възможностите за образуване на нови значения с помощта на различни типове аргументи при глаголи с *Инкрементална тема* са много по-големи:

14а. *Написах ти бележка къде отивам.*

14б. Изписахме цялата хартия и пет химикала.

14в. Вандалите изписаха цялата стена с графити.

14г. Запиши си телефона ми.

14д. Вписахме данните в регистъра, дано администрацията не затрие нещо.

14е. Надписахме книгата за рожденика.

14ж. Подписахте ли се на документите?

2. Глаголи, които се асоциират със скала, дефинирана за техен аргумент[90]

i) В лексикалноаспектуален план спадат към *постиженията с Инкрементална тема*, (*активни постижения* според Ван Валин и ЛаПола 1997), които при определени условия имат интерпретация като *дейности*. Както бе казано в Глава 1, тук те се разглеждат отделно от същинските *дейности*. Лексикалносемантичната им структура включва активно подсъбитие (15а), а в интерпретацията на предиката като *постижение* – и резултативно подсъбитие (15б):

15а. [x ПРАВЯ (y)]

15б. [x ПРАВЯ (y) & {[СТАВАМ y **състояние**]}

Предикатът за състояние е предикат като **съществувам** (при глаголи за създаване), **не съществувам** (при глаголи за консумация, изчерпване и т.н.) и др., които се изразяват чрез причастие на съответния глагол. В съответствие с Ван Валин и ЛаПола (1997) и мн. др. тук се приема, че активното подсъбитие не каузира резултативното[91].

ii) Могат да оставят неизразен аргумента си или да присъединят нереференциален обект, като получават интерпретация като *дейност*. В такъв случай не се асоциират и със скала. За разлика от същинските *дейности* аргументът, макар и имплицитен, е наличен в структурата им.

iii) Възможно е да се дефинира скала, която е различна от тази, която

[90] Разглеждат се глаголите с *Инкрементална тема*.

[91] Въпреки изказваните възражения в литературата (напр. у Рапапорт Ховав 2008) срещу твърдението, че всички глаголи с *Инкрементална тема* се свързват с резултативно подсъбитие - напр. трудно може да се твърди, че при приключването на *чета* възниква ново състояние, тук ще приемем понятието „резултат“ в по-широк смисъл и ще разглеждаме кулминирането на динамична ситуация в крайно състояние като преминаване в ново състояние в духа на Ван Валин и ЛаПола 1997, Ротстайн 2001, Ротстайн 2004 и др.

предикатът задава за участник, идентифициран като вътрешния пряк аргумент, стига последната да не се реализира (тъй като скалата не се лексикализира от глагола, условието, забраняващо приписването на повече от една скала, не би се нарушило). Следователно, предикатите от този тип имат потенциала да се свързват и със скали, които се дефинират за различни от каноничните участници и дори за различни свойства на каноничните. Под *каноничен участник* се има предвид:

16. задължителен конституент на концептуалната структура на изходния предикат, за свойство на който предикатът дефинира скалата, чиято максимална стойност изразява достигане до предсказуемия от семантиката на глагола резултат.

В общия случай това е вътрешният аргумент на основния непрефигиран глагол. За съответната скала приемаме наименованието *канонична скала*. Например каноничната скала на *ям* и *пия* е дефинирана по отношение на свойството „количество“ на участника, означаващ продукт, който се консумира.

В резултат от това в английски тези глаголи допускат по-голямо разнообразие от резултативни ХР, свързани с една и съща константа, но с различни конфигурации от аргументи (17а-в):

17а. He drunk the wine up. Изпи виното.

17б. He drunk oneself into oblivion. Напи се до забрава.

17в. They drunk the pub dry. Пресушиха кръчмата.

За български тази особеност се реализира чрез възможността за префиксация с различни по значение лексикални представки (18а-е):

18а. Майсторът сковава маса от дъбови плоскости.

18б. Заковах пирона с два удара на чука.

18в. Заковаха сандъка с пирони.

18г. Траките обковавали ритуалните съдове със злато.

18д. Като разковаха дъските, се видя, че са били прогнили.

18е. Те си поръчаха миниатюри при много добър майстор, вковаха ги в златна рамка на кристална бонбониера и ми я подариха толкова галантно, че аз бях очарован. (Интернет)

Аналогични са и примерите с *пиша* по-горе и т.н.

3. Префигираните глаголи в съпоставка с ГЛС и глаголите с *Инкрементална тема*

Префигираните глаголи с лексикална (или действаща като лексикална) представка проявяват свойствата, характерни за ГЛС.

i) Принадлежат към класа на *постиженията* или *изпълненията* в зависимост от това, дали скалата дефинира многоелементно или двуелементно множество от стойности. Префигираните глаголи от непрефигирани ГЛС имат структурата в (19):

19а. [x КАУЗИРАМ [СТАВАМ у **състояние**]] – *стопля(м), изсуша(вам), измокря(м)*;

19б. [СТАВАМ у **състояние**] – *стопля(м) се, изсъхна/изсъхвам, измокря(м) се*;

Предикатната декомпозиция на префигираните предикати от глаголи с *Инкрементална тема* е следната:

20. [x ПРАВЯ (y) & [СТАВАМ у **състояние**]] – *изям/изяждам, напиша/написвам, скова(вам), обкова(вам).*

ii) Следователно изискват задължително изразяване на аргумента, на който е приписана скалата, освен в случаите, когато той се подразбира от контекста (21):

*21. *Той стопли/изсуши/ измокри/изяде/написа/обкова....*

iii) не участват в диатезата *дейност-постижение.*

iv) не позволяват дефиниране на нова вътрешна скала (22г, 22д), а само моделиране в известни граници на значението с помощта на външна скала (22а-в):

22а. Майсторът сведе глава и отново засковава каквото там майстореше. (конструиран пример)

22б. ... ама ти пожелавам:... да досковеш хвърчилото... (Интернет)

22в. С тия ловни чакала, дето ги насковаха навсякъде и където чакат на пусия край предварително нахвърляна царевица или завързани ярета, нашите тъй наречени ловци съвсем загубиха идея какво значи истински лов. (Интернет).

*22г. *с-об-кова(вам)*

*22д. *в-за-кова(вам)*

В т. 3.3. се разглежда механизмът на взаимодействие между представките и изходните основи и последствията за аргументната реализация. Осъществяването на лексикалната префиксация, както и семантичните и синтактичните ефекти се определят едновременно от свойствата на префикса и свойствата на основата, към която тя се присъединява.

3.3. Механизъм на префиксацията. Типология на взаимодействията

3.3.1. Механизъм

Скалите се дефинират за определено множество от стойности и дадено *измерение*. Дотук бяха разгледани два типа единици, които изразяват скала – (i) предикати, които лексикализират скала и (ii) предикати, които се асоциират със скала. Третият тип единици са представките. За разлика от другите два те не се реализират самостоятелно в езика.

Представките индуцират скала – т.е. дефинират структура, която означава наредено множество от стойности (включително максималната) за дадено *измерение*. Така например представката *до-* със значение: *„стигане на действието до определена граница, предел (за пространство, време и степен)“* (РБЕ, т. 4: 131, зн. 2) дефинира път в пространството в посока към дадена крайна точка, която е и максималната стойност на скалата.

Префиксите дефинират скала, но не и обект, на който да я припишат. По тази причина е необходимо да се свържат с езиков израз с определени свойства. В случая *до-* дефинира път и крайна точка за движение на материално тяло в пространството, така че за да се реализира, трябва да се „припише“ на езиков израз, означаващ движение на тяло в пространството, т.е. на глагол за движение. В лексикално-концептуалната структура на този тип предикати има участник (тялото, което се движи), носител на *измерението* „насочен път в пространството“, за което се дефинира скалата на префикса. При присъединяването на *до-* към глагола, скалата се приписва на участника със съответното *измерение* и индуцира критерий за подредба на събитията, съставящи ситуацията. При глаголите за движение скалата се дефинира за пътя, изминат от обекта.

Например глаголът за начин на движение *тичам* описва кумулативна ситуация, изградена от ненаредени елементарни събития, всяко от които е идентично с по-големите от него отрязъци. Критерият за подредба, който се прилага при присъединяването на представката *до-*, налага хомоморфизъм между събитията, изграждащи ситуацията, и точките от пътя, в които се намира движещият се обект в момента на всяко от събитията. Вследствие от това глаголите *дотичам/дотичвам* означават насочено движение в пространството по път до крайна точка. Тъй като фразата, чрез която се реализира участникът, на който е приписана скала, трябва да има синтактичен израз, то глаголът присъединява аргумент, означаващ целта на движението (*до магазина*):

23. Дотичах до магазина.

За по-кратко ще се казва, че:

24. скалата се приписва на участник с определено свойство (*измерение*), или че *скалата се дефинира за определено свойство на даден участник*.

При глаголи за същински *дейности* и за *състояние*, които не дефинират скала сами по себе си, скала може да се припише от представка, при условие че в концептуалната структура на предиката има участник с подходящо свойство, за което тя да се дефинира. На този тип взаимодействие между префикси и основи ще бъде обърнато внимание в т. 3.3.4.4.7.

В много случаи изходният предикат дефинира скала за свойство на свой аргумент. Между скалата на представката и скалата на изходния предикат може да съществува или да не съществува съвместимост. Под *съвместимост между скали* се разбира, че:

25. (i) *две скали дефинират идентичен критерий за подредба за едно и също измерение на един и същи (каноничния) участник* или (ii) *скалата на представката не специфицира конкретно измерение и участник*.

Така например *об-* в значение *„засягане, обхващане цялата повърхност на нещо или на някого с действието, означено от основата, което се довежда до завършек, резултат“* (РБЕ, т. 11: 10) дефинира скала по отношение на пространствено измерение – *периметър, площ* и под. Глаголът *мажа* – *„покривам повърхността на някакъв предмет или част от него с тънък слой от някакво вещество, обикновено в течно или полутечно състояние“* (РБЕ, т. 9: 50) дефинира скала за *повърхността*, която се покрива чрез дейността *мазане*. Следователно скалата на *об-* и скалата на *мажа* са съвместими. Скалата на представката се приписва на каноничния участник на изходния предикат, като същевременно модифицира значението му, добавяйки семантичния компонент „от всички страни или по цялата повърхност“ (26):

26а. Борците мажели телата си с масло, за да затруднят противника си.

26б. Борците обмазвали телата си с масло, за да затруднят противника си.

Внасянето на допълнителен лексикален компонент зависи от това, доколко специфично е значението на представката. Абстрактните префикси модифицират лексикалното значение в незначителна степен.

При несъвместимост между двете скали, е възможно скалата, задавана от префикса, да бъде приписана на неканоничен участник в лексикалносемантичното описание на предиката, който е съвместим с нея. В тези случаи се говори за *съвместимост между скалата на представката и участник в лексикално-концептуалната структура на предиката*. Участникът може да е с аргументен (т. 3.3.4.4.1) или с неаргументен (т. 3.3.4.4.2-3.3.4.4.3) статут. Възможно е скалата да се дефинира и за свойство на каноничен участник, различно от определящото каноничната скала (т. 3.3.4.4.4.) и т.н.

В настоящата работа възможните взаимодействия между основа и представка се разглеждат от гледна точка на съвместимостта на скалата, задавана от префикса, със скалата, дефинирана канонично за изходния глагол (когато такава е налице). Всички взаимодействия, които не са реализация на канонично свързване, ще наричаме неканонични.

3.3.2. Синтактични ефекти

При префиксацията с лексикални представки участникът, към който се приписва скалата, обикновено се реализира в прякообектна позиция независимо от статута си в концептуалната структура на изходния предикат. Отклонение представляват глаголите за насочено движение, където скалата измерва пътя, изминат от участника, който търпи движението, като крайната точка на пътя (и съответно на скалата) се изразява чрез PP.

Проекцията в прякообектна позиция отразява факта, че участникът, на който е приписана скалата, има или получава централен статут в концептуалната структура, в резултат от което е селектиран като пряк вътрешен

аргумент. Промяната в статута произтича от това, че протичането на ситуацията се измерва или започва да се измерва чрез изменението в свойство на този участник. Както бе посочено, скала може да се приписва за *измерение* на участник, различен от каноничния, и дори на периферен конституент. Резултат от това са наблюдаваните в примерите в (27) синтактични ефекти – задължително изразяване на аргумент (27а), (27б); включване на аргумент – *пет километра* във (27в), *до магазина* в (27г); изключване на аргумент – *рисунка* в (27д); промяна в статута участниците – напр. повишаване на неаргумент в аргумент – *поляната* в (27е), повишаване на непряк вътрешен аргумент в пряк вътрешен аргумент – *пакета* в (27ж), понижаване на пряк вътрешен аргумент в непряк вътрешен аргумент – *марки* в (27ж), понижаване на непряк вътрешен аргумент в адюнкт – *златни конци* в (27з). Наблюдавани са и примери, в които нововключен аргумент се асоциира с екстратематичен участник (27и):

27а. Тя рисува (нова картина). срв. **Тя нарисува.*

27б. Нина яде (шоколад). срв. **Нина изяде.*

27в. Бягам (пет километра). срв. **Пробяга.*

27г. Тичам (към магазина). срв. **Изтичвам.*

27д. Драскам рисунка с флумастери. срв. *Детето издраска флумастерите.*

27е. Строя къщи (по поляната). срв. *Застроявам поляната с къщи.*

27ж. Лепя марки върху пакета. срв. *Облепиха пакета с марки.*

27з. Шият пайети по подгъва на полата със златни конци. срв. *Обшиват подгъва на полата с пайети (със златни конци).*

27и. Пушим заедно с половината клас. срв. *Изпуших половин кутия цигари и надпуших половината клас.*

Участниците, реализиращи се в прякообектна позиция в резултат от различните селективни ограничения, налагани от резултативните конструкции

(в германските езици) и от префиксацията (в славянските) са известни като „неселектирани обекти“. Този въпрос следва да се коментира. Изхождайки от факта, че независимо от статута си в структурата на изходния предикат те са задължителни за семантичната интерпретация на префигираните глаголи и поради това – задължителни от синтактична гледна точка, тук се приема мнението на Спенсър и Зарецкая (1998:24) в полза на аргументния статус на тези участници. Терминът „неселектирани обекти“ не е приложим, тъй като за разлика от синтактичните резултативни конструкции в английски, в български (и останалите славянски езици) въпросните участници са интегрирани в концептуалната структура на глаголите. Семантичната интеграция рефлектира в морфологичната форма (присъединяването на определен префикс, който в много случаи налага отчетливи селективни ограничения) и в синтактичното изразяване – прякообектна позиция. За сравнение в английския език определени значения се реализират изцяло в рамките на синтактичните конструкции. Освен това, както се отбелязва в литературата (Спенсър и Зарецкая, 1998: 24), „неселектираните обекти“ на префигираните славянски глаголи удовлетворяват тестовете за аргументност – пасивизация, номинализация и др. Следователно, когато в такива случаи лексикална скала (скала, дефинирана от лексикална представка) се припише на даден участник, то той придобива аргументен статус.

Преди да бъдат представени типовете скала, дефинирани от представките, ще се спрем на формалното представяне на лексикалносемантичната структура на предикатите и представките, възприето в настоящата работа.

3.3.3. Концептуална структура – формално представяне

Способността на представките да определят критерий за подредба на събитията по скала е свързан със значенията им за насочено движение в пространствено (както бе показано за *до-*) или в друго, включително абстрактно, измерение (Филип 2008:21). Съотносимостта между характера на

изменението по скала и структурите за насочено движение позволяват те да се приложат към формализирането на представките. Общият произход на много представки и предлози е отразен и в сходната им структура, което позволява класификации и модели, разработени за предлозите, да се прилагат в анализа на аналогични значения на представките (напр. Панчева 2004 за български, Романова 2006 за руски и др. прилагат алгебричния модел на Зварц 2005 за представяне на предлозите за насочено движение).

Тук ще бъде използван опростен вариант на концептуалните структури за предлозите за движение, разработени от Джакендоф. Обобщената концептуална структура, предложена от автора, има следния вид (Джакендоф 1983:164-165):

28. [$_{\text{Път}}$ ФУНКЦИЯ НА ПЪТЯ [$_{\text{Място}}$ ФУНКЦИЯ НА МЯСТОТО [$_{\text{Обект}}$ у]]]

Път е посоката или направлението на движението и се определя чрез *функциите* ОТ, ДО и ПРЕЗ (FROM, TO, VIA), отговарящи на трите елемента – *Източник*, *Цел* и *Маршрут*, чрез които в когнитивистиката се дефинира схемата *Път на насочено движение* (*source-path-goal schema* – напр. Лейкоф 1987). Във всеки един момент от своето движение даден обект се намира в един от тези участъци от пътя. *Мястото* е местоположение в пространството (*Фон* (*Ground*) – Талми 2000), спрямо което обектът (*Фигура* (*Figure*)– Талми 2000) се намира или се движи. За *Мястото* са определени *функции* като В, НА, ВЪРХУ, ПОД (IN, AT, ON, UNDER) и т.н. *Обектът у* е референтен (физически) обект, по отношение на който се определят параметрите на движението.

Пътят се подразделя на три вида според отношението му към референтния обект (Джакендоф 1983:165):

i) *ограничен път* (*bounded path*) – при него е специфициран референтен обект (*реката* в примерите по-долу), който представлява граница на движението – начална (*Източник*) или крайна точка (*Цел*) на *Пътя*, напр.: ***до*** *реката*, ***от*** *реката;*

ii) *насочен път* (*directed path*) – означава движение от начална или към

крайна точка, като референтният обект лежи на продължението на *Пътя*, например – ***към*** *реката*, ***по посока на*** *реката*, ***откъм*** *реката*;

iii) *траектория* (*route*) – специфицира междинен отрязък от *Пътя*, като референтният обект е съотнесен с точка, която е вътрешна за маршрута – ***през*** *реката*, ***покрай*** *реката*.

За представянето на лексикалносемантичната структура, с която се асоциират представките, ще използваме структури от следния вид:

29. [аргумент (m)] път-[функция] [+модификация] ([реф-аргумент])

където стойността на [аргумент] е променливата на участника в лексикалносемантичната структура на изходния глагол, за който се дефинира *измерението* (*m*) на скалата, а референтният аргумент [реф-аргумент] е участник, аналогичен с референтния обект по-горе. Стойностите на [функция] са аналогични с функцията на пътя или на функцията на мястото, а [+модификация] е допълнително характеризиране като *интензивност*, *множественост* и т.н. При представките, означаващи абстрактно движение към крайна точка, стойността на [реф-аргумент] е [m-max] и означава нововъзникващото при достигането на абстрактната крайна точка състояние.

За представяне на лексикалносемантичната структура на изходните и на получените от тях префигирани предикати ще бъде използван съкратен запис на концептуалната структура, съответстваща им във ФреймНет (Рупенхофър и др. 2006, Рупенхофър и др. 2010), като в случай че няма подходящ съответстващ фрейм или той е неуместен за представяне на българските единици, това ще бъде изрично упоменато. Записът има вида, посочен в (30) и илюстриран с примерите в (31):

30. (i) Дефиниция на съответния фрейм във ФреймНет.

(ii) Запис на концептуалната структура, който има следния вид:

- списък от променливи – x, y, z,..., съответстващи на семантичните

участници;

- имена на елементите от семантичния фрейм, които съответстват на променливите (означени като долен индекс);
- *измерението*, за което е определена скалата.

31а. $[x]_{\text{АГЕНС(АВТОР)}}$ пише $[y(e)]_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕХТ)}}$ e = физически обхват

31б. $[x]_{\text{АГЕНС}}$ копа $[y(q)]_{\text{ТЕМА}}$ [извън $z]_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ q = количество

31в. $[x]_{\text{КОНСУМИРАЩ}}$ яде $[y(v)]_{\text{КОНСУМИРАН ОБЕКТ}}$ v = обем

Този запис ще бъде съвместен с предикатна декомпозиция в духа на логическите структури на Ван Валин и ЛаПола (Ван Валин и ЛаПола 1997) и събитийните структури на Рапапорт Ховав и Левин (РХ&Л 1998а)[92].

При представянето ще се посочва и съотнасянето на ядрените участници със съответстващите им аргументни позиции (външен, вътрешен пряк, вътрешен непряк аргумент) и настъпващите промени в аргументния статут на участниците в резултат от префиксацията.

Комбинирането на концептуалния подход към лексикалносемантичното описание с аспектуално ориентираното представяне произтича от изложената в дисертацията теза, че тематичните и лексикалноаспектуалните специфики на предикатите заедно предопределят техните семантични и синтактични свойства и че лексикалната префиксация взаимодейства именно с тези аспекти на концептуалната структура. Предикатната декомпозиция отразява събитийните аспекти на ситуацията – броя на подсъбитията, участието на аргументите в тях, факта, че при кулминирането на ситуацията и достигането до нейния предел (крайната точка, определена от скалата) възниква ново състояние. Основното предимство на концептуалните фреймове е, че представят в пълнота вътрешната

[92] Записът, който е предложен тук, обединява черти на формалното представяне в двете теории, които позволяват адекватно и опростено представяне на разглежданите явления.

структура на предикатите и участниците в описваните от тях ситуации, включително тези, които имат второстепенна роля и обикновено не се включват в *събитийните/логическите структури*. Това е важно за разглежданите в дисертацията езикови явления, тъй като реконцептуализациите на ситуациите в света, които се извършват и чрез лексикалната префиксация, водят до лексикалносемантични промени, които в много случаи са свързани с промяна на тематичните отношения и/или на статуса (задължителен/незадължителен) на определени участници.

3.3.4. Типове скали, асоциирани с представките

3.3.4.1. Абстрактна скала

В контекста на представяния модел се приема, че *абстрактна скала* е скала, асоциирана с лексикална представка, чиито компоненти – *измерението*, *множеството от възможните стойности* и *критерият за наредба* – се определят изцяло от предиката и неговия каноничен аргумент. Приносът на представката е да зададе максималната стойност на скалата, дефинирана от предиката, при чието достигане ситуацията кулминира. Абстрактната скала означава абстрактно движение до крайна точка (състояние), чийто характер се конкретизира от предиката, с който се свързва. Предлаганата структура за нея има вида (32):

32. [...(m)] път-до-крайна-точка [...(m-max)]

С (...) се означава позицията на неспецифициран от представката аргумент, за чието измерение е дефинирана скалата. Както бе посочено, с (*m-max)* се отбелязва нововъзникващото състояние.

Този тип скала се лексикализира от абстрактните (десемантизираните) представки. Изследванията показват, че повечето глаголни представки в (поне) едно от значенията си могат да се причислят към този клас. Например, у Иванова (Иванова 1974: 142-144) са посочени 15 представки, които са

изразители на общорезултативния начин на действие. Такива са: *о-*, *у-*, *при-*, *пре-*, *на-*, *из-*, *по-*, *с-*, *за-*, *раз-*, *от-*, *про-*, *под-*, *в-*, *въз-*. Не може да се прокара еднозначно съответствие между абстрактните представки и представките, изразяващи общорезултативен НД, но в голяма степен има припокриване – напр. *опека/опичам, оплета/оплитам, увехна/увяхвам, ушия/ушивам, пресуша(вам), претопя/претопявам, напиша/написвам, нарисувам, извехтея/извехтявам, изгния/изгнивам, построя(вам), посадя/посаждам, стопля(м), скроя(вам), разуча(вам), отхраня/отхранвам, отраста/отраствам, прочета/прочитам, пропилея/пропилявам, подклада/подклаждам, подпаля/подпалвам, вдигна/вдигам, втреса/втрисам, възваря(вам), възвра/възвирам*.

Селективните ограничения, които регулират образуването на префигирани глаголи с абстрактните представки, са строго определени за конкретна изходна основа, като в отделни случаи се наблюдава синонимия, например *изпека/изпичам* и *опека/опичам, изгубя/изгубвам* и *загубя/загубвам*. Доколкото от съвременна гледна точка не може да се установи семантична мотивация за съчетанието на глаголни основи с конкретни десемантизирани префикси, може да се говори за идиоматизация.

Типична абстрактна представка е *на-* в значение *„изчерпване, свършване на действието, довеждане на действието до резултат“* (РБЕ, т. 10: 14, зн. 1). Характерен пример за взаимодействието между *на-* и глагол е префиксацията на *пиша – „излагам в писмена форма някаква препоръка, заповед, покана, молба и под. или съобщавам на някого, споделям с някого в писмен вид факти, които го интересуват, свои преживявания, мисли, разбирания и др.“* (РБЕ т. 12: 455, зн. 2). Предикатът активира фрейма *Създаване на текст*[93], чиято дефиниция е: „*Автор* създава писмен или устен *Текст*, ... съдържащ определена езикова информация...“. Фреймът съдържа два ядрени и множество от неядрени

[93] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Text_creation На български дефиницията е предадена свободно и със съкращения, но без да се изменя същността.

елементи[94]. В записа на лексикалносемантичната структура в (33а) са включени само ядрените участници. В семантичния фрейм във ФреймНет участникът, който тук е означен с наименованието *Създаван обект*, фигурира като *Текст*, а *Агенс* – като *Автор*. Това е възможно, тъй като ролите са семантично съвместими помежду си (в смисъла на Голдбърг 1995, вж. Глава 1). В настоящата дисертация се приема по-специфичните роли да са поставят в скоби след съответстващия им по-обобщен вариант, напр.: АГЕНС(АВТОР), за да се прави паралел с концептуално близки фреймове, чиито елементи изразяват семантично съвместими роли. Скалата, задавана от вътрешния аргумент на глагола, е дефинирана за измерението „физически обхват“ (e) на текста, като кулминацията се достига при завършването му:

33а. [x]$_{\text{АГЕНС(АВТОР)}}$ пише [y(e)]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕКСТ)}}$

33б. *[Момчето]*$_{\text{АГЕНС(АВТОР)}}$ *пише [писмо]*$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕКСТ)}}$.

Предикатната декомпозиция на *пиша* има следния вид:

33в. *пиша*: [[x]$_{\text{АГЕНС(АВТОР)}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ПИША)}}$ [y(e)]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕКСТ)}}$] {& [СТАВАМ **съществувам** y(e-max)]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕКСТ)}}$}

където {& [СТАВАМ **съществувам** y(e-max)]} е резултативното подсъбитие, което се асоциира с достигането на максималната стойност на скалата, зададена за *y*. Записът означава, че дейността *писане* (ПРАВЯ$_{\text{(ПИША)}}$) от *Агенса x* по отношение на обекта *y*, който е определен чрез физическото си измерение (e), води до промяна в състоянието, изразяваща се във възникването (написването) на *y*.

Както бе казано по-рано, резултативното подсъбитие в структурата на непрефигирания предикат обозначава каноничния резултат, който се свързва с кулминирането на ситуацията, описвана от този глагол. При неканоничните скали по този начин е възможна съпоставката между каноничния резултат,

[94] Фреймовите елементи във ФреймНет са участниците на даден фрейм. В дисертацията се използват основно термините *(семантичен) участник* и *(семантичен) конституент*. *(Фреймов) елемент* се използва рядко за избягване на повторението.

асоцииран с изходния глагол, и неканоничното резултативно подсъбитие, което се реализира. Включването му отчита и факта, че резултативното значение се реализира и от непрефигирания глагол при общофактични и други неактуални контексти, например (34):

34. Всеки ден пиша по десет имейла.

Поставянето на подсъбитието във фигурни скоби {} означава, че то е потенциално, тъй като скалата не е докрай определена (няма максимална стойност) и не е лексикализирана от предиката.

Взаимодействието между скалата на представката и скалата, задавана от глагола, може да бъде представена в следния вид:

35. на-: [...(m)] път-до-крайна-точка [...(m-max)] » [y (e)]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕКСТ)}}$ път-до-крайна-точка [y (e-max)]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕКСТ)}}$

Вляво от знака » се записва общата структура на представката, а вдясно – реализацията за конкретен аргумент и конкретно измерение.

Както се вижда от идентичните имена и конфигурация на участниците, при префиксацията фреймът не се променя:

36. [x]$_{\text{АГЕНС(АВТОР)}}$ пише [y(e)]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕХТ)}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС(АВТОР)}}$ написва [y(e)]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕХТ)}}$

Вляво от знака » се представя изходния фрейм, а вдясно – фреймът, който се активира от префигираните глаголи.

При съпоставката с предикатната декомпозиция на *пиша* се установява, че и резултативното подсъбитие при *пиша* и при *напиша/написвам* е идентично:

37. напиша/написвам: [[x]$_{\text{АГЕНС(АВТОР)}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ПИША)}}$ [y(e)]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕХТ)}}$] & [СТАВАМ **съществувам** y(e-max)$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕХТ)}}$]

Конкатенирането на резултативното подсъбитие без фигурни скоби означава, че скалата е докрай определена, лексикализирана от глагола. Приема се резултативното подсъбитие да е подчертано & [СТАВАМ **съществувам** y(e-

max)СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕХТ)], за да се изрази фактът, че кулминацията на ситуацията е потенциална. Тя се реализира само от този член от видовата двойка, който изразява максималното значение (свършения вид).

В синтактично отношение лексикализирането на скалата предизвиква задължителното изразяване на аргумента, за който е дефинирана.

3.3.4.2. Идентична скала

За илюстрация на идентичната скала ще бъде приведен пример, демонстриращ традиционния подход към представките и изразяваните от тях начини на действие.

„Десемантизацията“ не е абсолютна стойност и в известна степен се определя от взаимодействието между представката и глаголната основа. Така например, Иванова (1974: 66-67) посочва, че в състава на глаголи като *извадя/изваждам, изгреба/изгребвам* и др.[95] представката *из-* е десемантизирана, въпреки че запазва екскурсивното си значение, тъй като „се „разтваря“ в значението, посочено от глаголната основа“ (1974: 66), т.е. налице е субсумпция[96]. Обратно, при глаголи като *изселя/изселвам, изплиск(в)ам* и др. това явление не се наблюдава и *из-* се разглежда като пълнозначна. Следователно, „десемантизацията“ може да представлява резултат както от абстракцията на значението (например при *на-*), така и от конкретни комбинации *представка + глагол*, където значението на представката се съдържа в значението на глагола.

Изходният глагол *копая* в значение „*изкарвам, вадя от земята нещо (глина, въглища, каменна сол и др.) със съответен инструмент; изравям, изкопавам*“[97] (РБЕ т. 8:11, зн. 4) съдържа семантичния компонент, изразяван от

[95] Тук би могло да се причислят и двойката глаголи *изкопая/изкопавам*, които авторката не включва в екскурсивното значение на представката.

[96] *Субсумпцията* означава, че представката изразява в обобщен вид понятието, което е съдържание на основния глагол (Иванова 1966:37).

[97] Във всеки конкретен случай се разглежда само релевантното значение или множество от значения на даден

представката *из-* – копаенето на даден материал или вещество представлява отстраняването му извън първоначалното му местоположение. Може да се каже, че в това значение *копая* специфицира *Източник* на движение:

38. Миньорите копаят въглища и диаманти от земните недра.

От друга страна, екскурсивното значение не е лексикализирано от *плискам – „изхвърлям вода или друга течност, обикновено със замах, при което се чува шум, плисък, плясък; лискам“* (РБЕ т. 12: 556, зн. 1). В т. 3.3.4.4.8 ще бъде демонстрирано, че този глагол е неспецифициран за определена част от *Пътя (Източник, Цел, Траектория)* (39):

39а. Тя плиска вода върху лицето си.

39б. Децата плискат весело водата във всички посоки.

39в. Децата плискат водата извън ваната и намокриха цялата баня.

Различните компоненти на *Пътя*, изминаван от течността, се лексикализират от различни префигирани глаголи – *изплиск(в)ам течност отнякъде (Източник), наплиск(в)ам течност върху/по някого/нещо (Цел), оплисквам някого/нещо с течност (Цел), разплисквам течност във всички посоки (Траектория).*

Същевременно, семантичният компонент, присъщ на представката, е изразен както при *изкопая/изкопавам*, така и при *изплиск(в)ам.* Смятаме, че не е оправдано *из-* да се разглежда като десемантизирана в единия и като пълнозначна в другия пример, тъй като „поглъщането“ на екскурсивното значение при *изкопая/изкопавам* се дължи на идентичния компонент в семантиката на префикса и на основата. Вместо това може да се твърди, че скалата, асоцииращa се с представката *из-, се съвместява* и *съидентифицира* със скалата на глагола *копая*, и *се съвместява*, но не *се съидентифицира* със скалата, задавана от глагола *плискам*.

Съидентифицирането представлява частен случай на съвместяване, при

изходен или префигиран глагол.

което значението на представката, е налице в семантиката на глагола. Резултатът от съидентифицирането е, че подобно на префиксацията с абстрактни представки лексикалното значение на изходния глагол не се изменя, въпреки че представката е пълнозначна. В тези случаи говорим за *идентична скала*.

Идентичната скала е скала, асоциирана с лексикална представка, чиито компоненти – *измерението*, *множеството от възможните стойности* и *критерият за наредба* – са идентични с тези, задавани от предиката.

В разглежданата глаголна двойка *изкопая/изкопавам из-* – *„извършване на насочено навън от някаква среда действие до неговия резултат“* (РБЕ т. 6: 56, зн. 2) дефинира скала на движение по път извън начална точка или център (*Източник*). Както бе казано, *копая* (в зн. 4) е глагол за *отстраняване*. Предикатът активира семантичния фрейм *Отстраняване* (*Removing*[98]), който е дефиниран по следния начин: „*Агенсът* предизвиква преместване на *Темата* в посока на отдалечаване от дадено място – *Източник...*“. Краткият запис на фрейма има следния вид:

40а. [x]$_{\text{АГЕНС}}$ копае [y(q)]$_{\text{ТЕМА}}$ [извън z]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$

40б. [Миньорите]$_{\text{АГЕНС}}$ *копаят [въглища и диаманти]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[от земните недра]*$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$.

Скалата на глагола е дефинирана по отношение на *измерението* „количество“ (q) на веществото (*Тема*), което се премества извън първоначалното си местоположение (*Източник*).

Предикатната декомпозиция на изходния глагол има следния вид:

40в. копая: [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(КОПАЯ)}}$ [y(q)]$_{\text{ТЕМА}}$ [извън z]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$] {& [СТАВАМ [y(q-max)]$_{\text{ТЕМА}}$ НЕ **съм на място** [z] $_{\text{ИЗТОЧНИК}}$]}

Кулминацията на ситуацията се достига при преместването на цялото количество от *Темата* и съответства на резултативното подсъбитие [СТАВАМ

[98] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Removing

[y(q-max)]$_{\text{ТЕМА}}$ НЕ **съм на място** [z] $_{\text{ИЗТОЧНИК}}$].

Концептуалната структура на представката включва движение на обект (*Тема*) извън първоначално място *Източник* и следователно може да се представи като:

41. *из-*: [...(m)]$_{\text{ТЕМА}}$ път-от [...]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$

При взаимодействието на двете скали участниците *Тема* и *Източник* в структурата на предиката и в структурата на представката се съотнасят еднозначно, а *измерението* се задава от скалата на глагола:

42. *из-*: [...(m)]$_{\text{ТЕМА}}$ път-от [...]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ » [y(q)]$_{\text{ТЕМА}}$ път-от [z]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$

Съответно изходният и префигираните предикати активират един и същи фрейм:

43. [x]$_{\text{АГЕНС}}$ копае [y(q)]$_{\text{ТЕМА}}$ [извън z]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС}}$ изкопава [y(q)]$_{\text{ТЕМА}}$ [извън z]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$

Предикатната декомпозиция на префигираните глаголи е следната:

44. *из-копая/изкопавам:* [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ИЗКОПАЯ)}}$ [y(q)]$_{\text{ТЕМА}}$ [от z]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$] & [СТАВАМ [y(q-max)]$_{\text{ТЕМА}}$ НЕ **съм на място** [z] $_{\text{ИЗТОЧНИК}}$]

Съидентифицирането на скалите следва от това, че и двете дефинират идентична релация (преместване на *Тема* с отдалечаване от *Източник*), в резултат от което се извършва и тривиалното съотнасяне на съответните участници.

Подобно на префиксацията с абстрактна скала кулминирането на ситуацията, описвана от *изкопая/изкопавам*, довежда до каноничния резултат, заложен в семантиката на мотивиращия глагол. Това се вижда от съответствието между резултативните подсъбития в предикатните декомпозиции на *копая* и на префигираните предикати. Такъв резултат от взаимодействието на представката и основата, както и самото взаимодействие, ще бъдат наричани *канонични*.

Дотук може да се направят следните заключения. В зависимост от

лексикалния принос на представката резултатът от каноничното взаимодействие може да се определя: i) изцяло от скалата, дефинирана от глагола, когато значението на представката е абстрактно, т.е. специфицирано единствено по отношение на достигането до максимална стойност; ii) от взаимодействието на представката и глаголната основа – като в този случай представката привнася определен семантичен компонент (*дирекционалност*, *степен*, *интензивност* и т.н.), но той е лексикално специфициран и за изходния глагол.

Значението на глаголите, традиционно отнасяни към общорезултативния начин на действие, представлява следствие от съвместяване между абстрактна скала и основа или от *съидентифицирането* на скалите на пълнозначна представка и основата.

Освен по тези начини съвместяване на скалата на представката с каноничната скала на предиката се реализира и чрез *модифицирането ѝ.*

3.3.4.3. Модифициране на скалата

Модифицирана скала е лексикална скала, чиито компоненти – *измерението*, *множеството от възможните стойности* и *критерият за подредба* – са идентични с тези, задавани от предиката, като същевременно скалата на префикса конкретизира, стеснява, специализира тази на глагола, без да изменя основните ѝ свойства.

За илюстрация ще бъде разгледан глаголът *мажа*, производните му глаголи, образувани с абстрактната представка *на-*, *намажа/намазвам*, и с модифициращата представка *раз- – размажа/размазвам.*

Приема се, че в едно от основните си значения (напр. у Левин 1993 и мн.др.) глаголът *мажа* означава „*поставям вещество/материал върху някаква повърхност*“[99] и съответно спада към *предикатите за поставяне*.

[99] Това значение не е отразено в Речника на българския език.

Семантичният фрейм, който той активира, е Поставяне (Placing)[100], със следната дефиниция: „*Агенс* поставя *Тема* на дадено място – *Цел...*“.

Записът на основната концептуална структура и предикатната декомпозиция съответно са (45):

45а. [x]$_{\text{АГЕНС}}$ маже [y(q)]$_{\text{ТЕМА}}$ [върху z]$_{\text{ЦЕЛ}}$

45б. *[Момичето]*$_{\text{АГЕНС}}$ *маже [масло]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[върху филийката]*$_{\text{ЦЕЛ}}$.

45в. [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(МАЖА)}}$ [y(q)]$_{\text{ТЕМА}}$ [върху z]$_{\text{ЦЕЛ}}$] {& [СТАВАМ [y(q-max)]$_{\text{ТЕМА}}$ **съм на място** [z]$_{\text{ЦЕЛ}}$]}

Скалата се дефинира по отношение на *измерението „количество“* (q) на вътрешния пряк аргумент (*Тема*), който претърпява движение в пространството до *Целта*. Ситуацията достига кулминацията си, когато цялото посочено количество се намира върху повърхността. Тя се лексикализира от двойката *намажа/намазвам*:

46. *[pro]*$_{\text{АГЕНС}}$ *Намазаха [маслото]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[на филийката]*$_{\text{ЦЕЛ}}$.

Въз основа на значението за достигане до максимална стойност и факта, че не внася собствен лексикален компонент в значението на глагола, се заключава, че представката се реализира в разгледаното по-рано абстрактно значение. В случая *измерението*, за което се дефинира скалата, е „*количество*“:

47. *на-:* [...(m)] път-до-крайна-точка [...(m-max)] » [y (q)]$_{\text{ТЕМА}}$ път-до-крайна-точка [y (q-max)]$_{\text{ТЕМА}}$

Тъй като взаимодействието е канонично, изходният и префигираните предикати активират един и същи фрейм (48) и имат съотносима предикатна декомпозиция (49):

48. [x]$_{\text{АГЕНС}}$ маже [y(q)]$_{\text{ТЕМА}}$ [върху z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС}}$ намазва [y(q)]$_{\text{ТЕМА}}$ [върху z]$_{\text{ЦЕЛ}}$

[100] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Placing (За простота не е представено пълното лексикалносемантично описание, което включва и други участници, например *Област*, който е несъвместим с участниците *Път*, *Цел* и *Източник*.

49. намажа/намазвам: [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(МАЖА)}}$ [y(q)]$_{\text{ТЕМА}}$ [върху z]$_{\text{ЦЕЛ}}$] & [СТАВАМ [y(q-max)]$_{\text{ТЕМА}}$ **съм на място** [z]$_{\text{ЦЕЛ}}$]

Модифицирано значение, привнесено от скалата на представката, се наблюдава при глаголната двойка *размажа/размазвам*. В посочените глаголи *раз-* се реализира със значението „*осъществяване на действието на основния глагол с голяма сила и центробежно в различни посоки*“ (БТР: 802). Скалата, дефинирана от префикса, е за движение/разпространение/преместване на обект(и) (*Тема*) в различни посоки с висока интензивност. Значението се характеризира като екскурсивно[101], но смятаме, че за разлика от *из-* не специфицира *Източник*, а *Посока* на разпространение. Предлаганата концептуална структура за представката и конкретната ѝ форма за *размажа/размазвам* е предложена в (50):

50. раз-: [...(m)]$_{\text{ТЕМА}}$ път-по-посока-на(разнопосочност) + висока интензивност [...(m-max)] » [y(q)]$_{\text{ТЕМА}}$ път-по-посока-на(разнопосочност) + висока интензивност[...(m-max)]

Скаларната структура, задавана от представката, се съвместява със скалата на предиката *мажа* канонично, като я модифицира чрез привнасянето на семантичните компоненти „разнопосочност“ и „интензивност“, характеризиращи разпространението на *Темата* върху *Целта.*

Предикатната декомпозиция на получените префигирани глаголи е следната:

51. размажа/размазвам: [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(МАЖА }\textbf{в различни посоки)}}$ [y(q)]$_{\text{ТЕМА}}$ [върху z]$_{\text{ЦЕЛ}}$] & [СТАВАМ [y(q-max)]$_{\text{ТЕМА}}$ **съм на място** [z]$_{\text{ЦЕЛ}}$]

Както се вижда, концептуалният фрейм, а следователно и събитийните структури на *намажа/намазвам* и *размажа/размазвам* са идентични. При кулминирането на ситуацията, описвана от *размажа/размазвам* се получават канонични резултати, които в сравнение с общорезултативните глаголи

[101] Резултативно-екскурсивно-дистрибутивен НД (Иванова 1974: 103)

изразяват по-специализирано значение, поради което могат да се нарекат *специалнорезултативни* по аналогия със специалнорезултативните НД (Иванова 1974).

В синтактично отношение аргументната реализация на общо- и специалнорезултативни глаголи, образувани от един и същ изходен предикат, е идентична:

52а. *[Децата]*$_{\text{АГЕНС}}$ *намазаха [боя(та)]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[върху платното]*$_{\text{ЦЕЛ}}$.

52б. *[Децата]*$_{\text{АГЕНС}}$ *размазаха [боя(та)]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[върху платното]*$_{\text{ЦЕЛ}}$.

На базата на наблюденията върху абстрактните, идентичните и модифицираните скали могат да се направят следните изводи.

(i) И за трите типа е характерно, че префигираните глаголи винаги лексикализират скала, съвместима с дефинираната от изходния предикат, като при модифицирането префиксът добавя допълнителен лексикален компонент. Характерът на скалата (абстрактна, идентична, модифицирана) се определя от това, дали съответната представка е абстрактна или пълнозначна, а при пълнозначните представки – и от специфичното взаимодействие на представката и глаголната основа.

(ii) Тематичната структура – броят на участниците и релациите между тях – е идентична с тази на изходните глаголи.

(iii) Аргументната реализация на префигираните глаголи се различава от тази на непрефигираните по това, че вътрешният аргумент трябва да е изразен.

(iv) Тъй като реализират канонично зададената от изходния глагол скала, получените префигирани предикати представляват канонични резултати.

3.3.4.4. Неканонична скала

Неканоничната скала се дефинира, като лексикална скала, чиито компоненти – *измерението, множеството от възможните стойности* и

критерият за подредба – са различни от тези на скалата на предиката.

Префиксацията е възможна, ако в концептуалната структура на основния глагол фигурира участник, притежаващ свойство, което може да се дефинира като *измерение* на скалата на префикса, т.е. участник, който е съвместим с нея. Потенциални кандидати измежду семантичните конституенти могат да бъдат: i) ядрени участници, различни от каноничния (тук наричани неканонични ядрени участници) (т. 3.3.4.4.1., 3.3.4.4.6); ii) периферни участници (т. 3.3.4.4.2); iii) екстратематични участници (т. 3.3.4.4.3); iv) канонични ядрени участници, за които е дефинирана различна от каноничната скала (т. 3.3.4.4.4.); v) канонични участници в неканонична релация (т. 3.3.4.4.5.); vi) нескаларни предикати (т. 3.3.4.4.7), и vii) ядрени участници, които се профилират от представката (т. 3.3.4.4.8). В Глава 4 ще бъдат разгледани префигирани глаголи с мотивираща основа от друга част на речта, които по дефиниция също встъпват в неканонично взаимодействие с представките (viii).

3.3.4.4.1. Скала, дефинирана за неканоничен участник, съотнасящ се с вътрешен аргумент

Този тип взаимодействие се наблюдава, когато представката задава скала с *измерение*, дефинирано за ядрен участник, реализиращ се като вътрешен аргумент, който е различен от каноничния, и следователно е възможно при глаголи с повече от един вътрешен аргумент. В този случай се извършва „пренареждане“ на ядрените участници, като неканоничният повишава статута си и става каноничен, а каноничният за изходния глагол участник се понижава в неканоничен (53):

53. неканоничен ядрен участник » каноничен ядрен участник

каноничен ядрен участник » неканоничен ядрен участник

Теоретична възможност е и понижаването на каноничния ядрен в периферен участник, но сред изследваните глаголи не е наблюдавано такова

взаимодействие. Това не означава, че съотнасяне от вида (54):

54. каноничен ядрен участник » периферен участник

не е възможно (т. 3.3.4.4.2), а само че конфигурацията, представена в (55), не е наблюдавана:

55. каноничен ядрен участник » периферен участник

неканоничен ядрен участник » ядрен каноничен участник

Това наблюдение повдига въпроса дали от теоретична гледна точка съществуват семантични ограничения, които да не позволяват определени типове „преподреждане“ на конституентите. Изследването на семантичните алтернации в българския език (Коева 2006) показва, че при тези от тях, при които са засегнати два вътрешни аргумента, не се наблюдава редуциране на броя на релациите, а промяна в релациите и различно синтактично изразяване на аргументите. Следователно, вероятно съществуват семантични ограничения, непозволяващи изменения в концептуалната структура, които биха довели до конфигурацията в (54).

Друго условие е изходният глагол да не спада към предикатите, позволяващи семантични алтернации (редувания). В резултат от семантичните редувания възникват две или повече лексикално близки значения с фонологично идентична или близка форма, всяко от които се характеризира с отделна лексикалносемантична структура, като едно от тях е изходно, а останалите са семантично производни от него. В общия случай се наблюдава промяна на релациите между аргументите и предиката, на броя на аргументите и/или синтактичната им реализация (Левин 1993 и мн. др.; класификация на българските семантични и синтактични редувания е представена у Коева 2006, Коева 2010). Различните концептуални структури и аргументна реализация, които съответстват на отделните значения, са канонични. Този тип глаголи ще бъдат разгледани в т. 3.3.4.5.

При глаголите с повече от един вътрешен аргумент, при които не се

наблюдават семантични редувания, участникът, с който се асоциира каноничната скала, както и каноничният резултат са еднозначно определени. Именно при тези предикати се наблюдава повишаване на неканоничен ядрен участник в каноничен. Най-напред ще бъде показано как се реализират каноничната скала и резултат, а след това в съпоставка с тях – и неканоничните.

Предикатите за *прикрепване* (*verbs of attachment* – Пинкър 1989[102]) са един от добре представените и изучени класове глаголи в английския език, които не участват в алтернации. Българските съответствия показват аналогични свойства, както се вижда от неправилността на пример (56б) с *лепя* в значението *„плътно прикрепвам нещо към друго, обикновено с лепило; залепям“* (РБЕ т. 8: 610, зн. 1):

56а. Работничките на поточната лента лепят етикети върху бутилките.

*56б. *Работничките на поточната лента лепят бутилките с етикети.*

За сравнение *мажа*, който е от предикатите, участващи в алтернации, позволява и двата варианта с уговорката, че това са различни, макар и близки, значения (57):

57а. Отгоре започнете да мажете сметаната, разбита с есенцията.

57б. Всеки ден от ваканцията баба ми мажеше филия с масло и червен пипер за закуска.

Семантичният фрейм *Прикрепване* (*Attaching*[103]), който се активира от *лепя*, включва два типа ситуации: i) *Агенсът* предизвиква прикрепването на един предмет към друг (несиметрично), и ii) *Агенсът* предизвиква свързването на две неща едно с друго (симетрично). Тук ще бъде представен първият тип ситуации, който се описва по следния начин: „*Агенс* прикрепва *Предмет* към *Цел* с помощта на *Свързващ елемент*....“. Формалният запис на концептуалната структура и предикатната декомпозиция има следния вид:

[102] В този клас са причислени глаголи като attach, fasten, glue, nail, paste, pin, staple, stick, tape (Пинкър 1989)
[103] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Attaching

58а. [x]$_{\text{АГЕНС}}$ лепи [y(d)]$_{\text{ТЕМА(ПРЕДМЕТ)}}$ [към z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с p]$_{\text{СВЪРЗВАЩ ЕЛЕМЕНТ}}$

58б. лепя: [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ЛЕПЯ)}}$ [y(d)]$_{\text{ТЕМА(ПРЕДМЕТ)}}$ [към z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с p]$_{\text{СВЪРЗВАЩ ЕЛЕМЕНТ}}$] {& [СТАВАМ [y(d-max)]$_{\text{ТЕМА(ПРЕДМЕТ)}}$ **съм на място** [z]$_{\text{ЦЕЛ}}$]}

Скалата, зададена от *лепя*, е дефинирана за *измерението* „степен на прикрепване“ (d) на *Предмета*, като кулминацията се достига, когато *Предметът* бъде прикрепен към *Целта*. Семантичната роля *Предмет* може да се разглежда като разновидност на *Тема*. Каноничната скала се лексикализира от глаголите *залепя/залепям*, образувани с представката *за-* в значение *„прикрепям, прикачвам, свързвам, съединявам, сближавам нещо с друго“* (РБЕ т. 5: 123, зн. 7). Значението на *за-* е специфицирано по отношение на *измерението*:

59. за-: [...(d-max)]$_{\text{ТЕМА}}$ път-до [...]$_{\text{ЦЕЛ}}$

Взаимодействието между двете скали е канонично (60), в резултат от което непрефигирания и префигираните глаголи принадлежат към един и същи фрейм (61) и имат идентична предикатна декомпозиция (срв. 62 и 58б):

60. за-: [...(d-max)]$_{\text{ТЕМА}}$ път-до [...]$_{\text{ЦЕЛ}}$ » [y(d-max)]$_{\text{ТЕМА}}$ път-до [z]$_{\text{ЦЕЛ}}$

61. [x]$_{\text{АГЕНС}}$ лепи [y(d)]$_{\text{ТЕМА(ПРЕДМЕТ)}}$ [към z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с p]$_{\text{СВЪРЗВАЩ ЕЛЕМЕНТ}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС}}$ залепва [y(d)]$_{\text{ТЕМА(ПРЕДМЕТ)}}$ [към z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с p]$_{\text{СВЪРЗВАЩ ЕЛЕМЕНТ}}$

Предикатната декомпозиция на префигираните глаголи има следния вид:

62. залепя/залепям: [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ЛЕПЯ)}}$ [y(d)]$_{\text{ТЕМА(ПРЕДМЕТ)}}$ [към z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с p]$_{\text{СВЪРЗВАЩ ЕЛЕМЕНТ}}$] & [СТАВАМ [y(d-max)]$_{\text{ТЕМА(ПРЕДМЕТ)}}$ **съм на място** [z]$_{\text{ЦЕЛ}}$]

63. [Те]$_{\text{АГЕНС}}$ *залепиха [първа страница на вчерашния брой на в. „Атака“]*$_{\text{ПРЕДМЕТ}}$ *[на стаята на парламентарната си група]*$_{\text{ЦЕЛ}}$. (БНК)

За илюстрация на дефинирането на различна от каноничната скала, която се задава за непрекия вътрешен аргумент, ще бъде разгледана глаголната двойка *облепя/облепям.*

Представката *об-* има следната дефиниция *„засягане, обхващане цялата*

повърхност на нещо или на някого с действието, означено от основата, което се довежда до завършек, резултат“ (РБЕ, т. 11: 10). Скалата, която дефинира, може да се означи като скала за *обхващане на пространство* – повърхнина/периметър/повърхност и под., като конкретното измерение зависи от лексикалните особености на изходния глагол: свойството *повърхнина* се дефинира за обемната повърхност на триизмерен предмет, напр. *обковавам (сандък), облепвам (пакет); периметър* се отнася до обиколката на двуизмерен обект – *обкопавам (дърво), обграждам (град със стена)*; *повърхност* – за площта на двуизмерен обект – *облепвам (стена с плочки*) и т.н. Разбира се, не винаги от контекста може да се разбере кое точно от измеренията се реализира.

На базата на тълковната дефиниция концептуалната структура на представката може да се представи по следния начин:

64. *об-*: $[...]_{\text{ТЕМА}}$ път-около/върху $[...(a\text{-max})]_{\text{ЦЕЛ}}$

където *a* е пространствено измерение на участник, който има локативна семантика.

Каноничният обект на *лепя – Предмет*, означава вещ или обект, който се премества в пространството и се прикрепва към повърхността, следователно не е семантично съвместим с изискванията на скалата на префикса и тя не може да се припише към него, срв. (65а, 65б и 65в):

65а. *Чиновничката лепеше специални марки на пратките за чужбина.*

65б. *Чиновничката залепяше специални марки на пратките за чужбина.*

65в. **Чиновничката облепяше специални марки на пратките за чужбина.*

Участникът *Цел* от фрейма *Прикрепване* има локативна семантика, тъй като обозначава мястото, към което се прикрепя *Предметът*, и съответно е съвместим със скалата на представката:

66. *об-:* $[...]_{\text{ТЕМА}}$ път-около/върху $[...(a\text{-max})]_{\text{ЦЕЛ}}$ » $[y]_{\text{ТЕМА(ПРЕДМЕТ)}}$ път-около/върху $[z(a\text{-max})]_{\text{ЦЕЛ}}$

В резултат от приписването на скалата за *обхващане на пространство* към *Целта* лексикално-концептуалната структура на предиката се променя. *Целта* придобива статут на каноничен участник и на пряк вътрешен аргумент в аргументната структура на получените префигирани глаголи и измества участникът *Предмет*, който се понижава в неканоничен ядрен участник.

Обхващането на пространството на *Целта* се концептуализира като покриване на *Целта* с *Предмет(и)* по начина, лексикализиран от константата (в случая чрез *лепене*), поради което може да се твърди, че при определена група изходни предикати, към които *лепя* спада, приложението на представката *об-* върху концептуалната им структура води до активиране на фрейма *Запълване (Filling*[104]*)*. Следователно в резултат от префиксацията се извършва реконцептуализация, която води до съотнасяне между два фрейма.

Лексикалните единици, които активират фрейма *Запълване*, се дефинират като: „думи, свързани с напълването на съдове или покриването на пространство с предмет(и), материал или вещество (*Тема*).“ Ядрените елементи, които могат да се реализират в субектна позиция са *Агенс* – съзнателно същество, което предизвиква ситуацията, и *Причина* – събитие, което предизвиква ситуацията, като даден глагол може да селектира само един от тях или и двата в различни контексти; *Цел* – съдът или пространството, което се изпълва; *Тема* – физически обект (вещ, материал, вещество), което променя положението си, така че да попадне в/върху съда или пространството.

Участникът *Агенс* от фрейма *Прикрепване* се съотнася пряко с *Агенса* във фрейма *Покриване*. Семантичните ограничения, които предиката *лепя*, налага върху конституента, реализиращ се като негов външен аргумент (*Агенс*), се наследяват от префигираната двойка, поради което е невъзможно в същата позиция да се реализира участник с роля *Причина*, каквато е една от възможностите във фрейма *Покриване*. Участникът *Предмет(и)* е семантично съвместим с *Темата* и се съотнася с нея. Участникът *Свързващ елемент* е

[104] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Filling

незадължителен семантичен конституент в концептуалната структура на префигираните глаголи (означено чрез подчертаване – [с р]$_{\text{СВЪРЗВАЩ ЕЛЕМЕНТ}}$) и се реализира като периферен участник (68). Съотнасянето между двата фрейма е представено в (67)*:*

67. [x]$_{\text{АГЕНС}}$ лепи [y(d)]$_{\text{ТЕМА(ПРЕДМЕТ)}}$ [за z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с р]$_{\text{СВЪРЗВАЩ ЕЛЕМЕНТ}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС}}$ облепва [z(a)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с y]$_{\text{ТЕМА(ПРЕДМЕТ)}}$ [с р]$_{\text{СВЪРЗВАЩ ЕЛЕМЕНТ}}$

68. Имам предложение [...]$_{\text{ЦЕЛ}}$ *да се облепи [...]*$_{\text{АГЕНС}}$ *[с някаква по-натурална „хартия“]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[с лепило от брашно]*$_{\text{СВЪРЗВАЩ ЕЛЕМЕНТ}}$ *...*

Предикатната декомпозиция на префигираните глаголи *облепя/облепям* е следната:

69. [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ЛЕПЯ)}}$ [y(d)]$_{\text{ТЕМА(ПРЕДМЕТ)}}$ [за z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с р]$_{\text{СВЪРЗВАЩ ЕЛЕМЕНТ}}$] & [СТАВАМ [z(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ **покрит** [с y]$_{\text{ТЕМА(ПРЕДМЕТ)}}$]

В синтактично отношение промяната в статута на участниците се изразява в повишаване на участника с роля *Цел* от непряк вътрешен аргумент в пряк вътрешен аргумент и задължителното му изразяване, понижаване на участника с роля *Предмет(и)* в непряк вътрешен обект и понижаване на *Свързващ елемент* от аргумент в адюнкт.

В Приложение 4 са илюстрирани кореспонденции между семантични фреймове, породени от промяна в статута на участниците, които се съотнасят с вътрешните аргументи, както и примери за останалите типове неканонични взаимодействия, изложени в следващите части (3.3.4.4.2–3.3.4.4.8).

3.3.4.4.2. Неканонична скала, определена за периферен участник

Този тип взаимодействие се наблюдава, когато представката селектира *измерение*, асоциращо се с неядрен участник в лексикално-концептуалната структура на изходния предикат. В резултат от него този участник се повишава в каноничен ядрен конституент и придобива аргументен статут, а каноничният за изходния глагол участник се понижава в неканоничен ядрен участник

(конфигурация 1), периферен участник или става имплицитен (вж. конфигурация 2). Обобщената конфигурация е представена в (70):

70. периферен участник » каноничен ядрен участник

каноничен ядрен участник » периферен участник[105]/имплицитен участник/неканоничен ядрен участник

Отново ще бъде разгледан каноничен тип взаимодействие, след което ще се направи съпоставка с неканоничния.

71. **Конфигурация 1:**

периферен участник » каноничен ядрен участник

каноничен ядрен участник » неканоничен ядрен участник

За пример ще бъде използвана глаголната двойка *застроя(вам)* в съпоставка със *строя/построя/построявам*.

Глаголът *строя – „създавам всяко от разнообразни съоръжения, конструкции и т.н. чрез механизираното изработване, монтиране и съединяване на отделни елементи или части“*[106]активира фрейма *Строене*, който във ФреймНет се дефинира като: „...действия по свързване или монтиране, при които *Агенсът* свързва *Компоненти*, като създава *Обект“*. Освен ядрените участници ще бъде посочен и периферният *Място*, който участва при неканоничното взаимодействие. Лексикално-концептуалната структура и предикатната декомпозиция имат следния запис (72а, 72б):

72а. [x]$_{\text{АГЕНС}}$ строи [y(e)]$_{\text{СЪЗДАВАН ОБЕКТ}}$ [от c]$_{\text{КОМПОНЕНТИ}}$ [върху z]$_{\text{МЯСТО}}$

72б. [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(СТРОЯ)}}$ [y(e)]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ}}$ [от c]$_{\text{КОМПОНЕНТИ}}$ [върху z]$_{\text{МЯСТО}}$] {& [СТАВАМ **съществувам** [y(e-max)]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ}}$]}

Скалата е дефинирана за *измерението* „физически обхват“ на участника с роля *Създаван Обект*, като кулминацията се достига при възникването на

[105] Сред изследваните глаголи не е наблюдаван случай с периферен участник, но смятаме, че не съществуват семантични ограничения за реализацията му по принцип.

[106] Използвана е дефиницията от БулНет: http://dcl.bas.bg/BulNet/general_en.html

обекта. Каноничният резултат се лексикализира от глаголната двойка *построя/построявам*. В конкретното значение *по-* е абстрактна представка – *по: „постигане на резултат от действието“* (РБЕ, т. 12: 630, зн. 10) и има структура, аналогична с предложената за *на-* по-рано. Измерението се специфицира от предиката:

73. *по-*: [...(m)] път-до-крайна-точка [...(m-max)] » [y(e)]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ}}$ път-до-крайна-точка [y (e-max)]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ}}$

Предикатната декомпозиция на префигираните глаголи е представена в (74):

74. *построя(вам)*: [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(СТРОЯ)}}$ [y(e)]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ}}$ [от c]$_{\text{КОМПОНЕНТИ}}$ [върху z]$_{\text{МЯСТО}}$] & [СТАВАМ **съществувам [**y(e-max)]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ}}$**]**

Глаголите *застроя(вам) – „покривам, изпълвам, запълвам някаква площ, терен с постройки, сгради“* (РБЕ, т. 5: 687, зн. 1) се образуват с представката *за-* в значение за засягане на повърхността на обект (*„извършвам действието, изразено от изходната дума, по, около повърхността на обекта или около обекта“* (РБЕ, т. 5: 123, зн. 6)). Следователно представката дефинира скала за *измерението* „повърхност“ (a) и има следната структура:

75. *за-*: [...]$_{\text{ТЕМА}}$ път-до [...(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$

Скалата, задавана от *за-*, не е съвместима с никой от ядрените участници. Единственият семантичен конституент с локативна семантика е периферният *Място* и тя се приписва към него.

76. *за-*: [...]$_{\text{ТЕМА}}$ път-до [...(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ » *за-*: [y]$_{\text{СЪЗДАВАН ОБЕКТ}}$]$_{\text{ТЕМА}}$ път-до [z(a-max)]$_{\text{МЯСТО}}$]$_{\text{ЦЕЛ}}$

Новообразуваният предикат активира фрейма *Запълване*. *Агенсът* се съотнася еднозначно, като подобно на *облепя(м)* селективните ограничения на константата *строя* ограничават избора на роля за субектна позиция, като не позволяват реализирането на *Причина*. Участникът *Създаван обект* се

реконцептуализира като *Темата* в *Запълване*. Реконцептуализацията на една роля в друга се означава чрез влагането на първата в средни скоби – [y]$_{\text{СЪЗДАВАН ОБЕКТ}}$]$_{\text{ТЕМА}}$. Значението на глаголната двойка *застроя(вам)* може да се разглежда като абстрактно поставяне (възникване) на *Тема* (артефакт(и) със селективните ограничения на *Създаван обект*) върху дадено пространство (*Място*), преосмислено като крайна точка на поставянето (*Цел)*, в резултат от което *Темата* изпълва или покрива *Целта*. Ситуацията достига максималната си стойност, когато цялата площ бъде покрита. Съотнасянето между двата фрейма е представено в (77):

77. [x]$_{\text{АГЕНС}}$ *строи* [y(e)]$_{\text{СЪЗДАВАН ОБЕКТ}}$ [от c]$_{\text{КОМПОНЕНТИ}}$ [върху z]$_{\text{МЯСТО}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС}}$ *застроява* [z(a)$_{\text{МЯСТО}}$]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с y]$_{\text{СЪЗДАВАН ОБЕКТ}}$]$_{\text{ТЕМА}}$

Предикатната декомпозиция има следния вид:

78. застроя(вам): [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(СТРОЯ)}}$ [y(e)]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ}}$ [от c]$_{\text{КОМПОНЕНТИ}}$ [върху z]$_{\text{МЯСТО}}$] & [СТАВАМ [z(a-max)$_{\text{МЯСТО}}$]$_{\text{ЦЕЛ}}$ **изпълнен** [с y]$_{\text{СЪЗДАВАН ОБЕКТ}}$]$_{\text{ТЕМА}}$

Състоянието, което възниква при кулминацията на *застроя* – „изпълване“, е различно от имплицираното от *строя* и реализираното от *построя* – „възникване“. Променят се и релациите между участниците и предиката. Тъй като именно за негово свойство е дефинирано *измерението*, периферният участник *Място* получава статус на каноничен ядрен участник и пряк вътрешен аргумент. Съответният семантичен конституент на изходния предикат е понижен в неканоничен ядрен участник и непряк вътрешен аргумент, а неканоничният ядрен *Компоненти* не фигурира в концептуалната структура на *застроя(вам)*. Доколкото изходният глагол и префигираните споделят обща константа, а именно тя задава уникалната релация и участниците в нея, то участниците, които не се съотнасят към новия фрейм, остават имплицитни в значението на константата. В случая *Компоненти* може да се реализира като пояснение на *Темата*:

79. [pro]$_{\text{АГЕНС}}$ *Застроиха [поляната]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[[с къщи [от тухли]*$_{\textit{КОМПОНЕНТИ}}$*]*$_{\text{ТЕМА}}$.

Семантични конституенти от изходния фрейм (А), които не се съотнасят с или реконцептуализират като участници с определена роля във фрейма на префигираните глаголи (Б), но могат да са участници във фрейм (В), активиран от някой от задължителните или незадължителните участници на Б, ще бъдат наричани *имплицитни участници*.

Конфигурация 2

80. периферен участник » каноничен ядрен участник

каноничен ядрен участник » имплицитен участник

За пример ще послужи представката *из-* в значение *„свършване, изчерпване докрай на действие, което обхваща целия предмет или всички предмети“* (РБЕ, т. 6: 56, зн. 1), формулирано още като „значение за пълнота“ (Куртева 2007:256). Предлаганите дефиниции са доста общи и обикновено се конкретизират от авторите[107], напр. *обхващане на много предмети или лица* (Куртева 2007:256), в общи линии съответстващо на *резултативно-панкурсивно-дистрибутивния НД* (Иванова 1974:68-69), *изчерпване* (Куртева 2007:256) и др.

Ще бъдат разгледани предикати със семантика за изчерпване. Част от тях спадат към каноничните общорезултативи – *изям/изяждам*, *изпия/изпивам*, *изпуша/изпушвам*, *изхарч(в)ам.* Съответните мотивиращи глаголи – *ям*, *пия*, *пуша*, *харча* – се причисляват към *предикатите за консумация/изразходване*, като в тях включваме както традиционните глаголи за консумиране на храна, напитки и т.н., така и изобщо глаголи за изразходване на ресурс. Критерият за подредба на множеството от стойности на скалата е дефиниран за намаляване на стойността до пълно изчерпване по *измерението* „количество“ (q), определено за вътрешния аргумент (*храна*, *питие* и други същности, които може да се нарекат обобщено „ресурс“). Структурата на представката има

[107] Приемаме, че конкретните варианти се предопределят от идиосинкретичното значение на мотивиращия глагол.

следния вид:

81. *из-*: [...(q)] път-до-крайна-точка + пълна степен [...(q-max)]

Значението за засягане в „пълнота“, определено за *измерението* „количество“ и посочения критерий за подредба, се концептуализира като „изразходване“. Тези специфики мотивират конкретизирането на структурата на представката в следния вид:

82. *из-*: [...(q)]$_{\text{РЕСУРС}}$ път-до-крайна-точка + пълна степен [...(q-max)]$_{\text{РЕСУРС}}$

Глаголите *ям, пия* и др. активират фрейма *Консумиране*[108], който се дефинира като: „*Консумиращият* поема храна или напитка (*Консумиран обект*) през устата в храносмилателната си система. Възможно е да използва *Инструмент*...“. Ядрените елементи са *Консумиращият* и *Консумирания обект* (83):

83. [x]$_{\text{КОНСУМИРАЩ}}$ яде [y(q)]$_{\text{КОНСУМИРАН_ОБЕКТ}}$

Участникът *Консумиран обект* може да се разглежда като разновидност на *Ресурс* и следователно скалата, задавана от представката, и скалата на изходните предикати се съвместяват:

84. *из-*: [...(q)]$_{\text{РЕСУРС}}$ път-до-крайна-точка + пълна степен [...(q-max)]$_{\text{РЕСУРС}}$ » [y(q)]$_{\text{РЕСУРС(КОНСУМИРАН_ОБЕКТ)}}$ път-до-крайна-точка+пълна степен [y(q-max)]$_{\text{РЕСУРС(КОНСУМИРАН_ОВЕКТ)}}$

Изходната и производната концептуална структура имат следния вид:

85. [x]$_{\text{КОНСУМИРАЩ}}$ яде [y(q)]$_{\text{КОНСУМИРАН_ОБЕКТ}}$ » [x]$_{\text{КОНСУМИРАЩ}}$ изяжда [y(q)]$_{\text{РЕСУРС(КОНСУМИРАН_ОБЕКТ)}}$

Освен това поради наличието на идентичен семантичен компонент „пълнота на изчерпване“ в значението на представката и на предиката двете скали се и съидентифицират. От това произтича общорезултативното значение на глаголите *изям/изяждам* спрямо *ям.* Предикатната декомпозиция на

[108] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Ingestion

изходния и на префигираните предикати има следния вид, срв. (86а), (86б):

86а. ям: [[x]$_{\text{КОНСУМИРАЩ}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ЯМ)}}$ [y(q)]$_{\text{КОНСУМИРАН_ОБЕКТ}}$ {& [СТАВАМ **не съществувам [**y(q-max)]$_{\text{КОНСУМИРАН_ОБЕКТ}}$]}

86б. изям/изяждам: [[x]$_{\text{КОНСУМИРАЩ}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ЯМ)}}$ [y(q)]$_{\text{КОНСУМИРАН_ОБЕКТ}}$ & [СТАВАМ **не съществувам** [y(q-max)]$_{\text{РЕСУРС(КОНСУМИРАН_ОБЕКТ)}}$]

В същото значение *из-* взаимодейства и с изходни глаголи, които дефинират скала за друго *измерение* – например *глаголи за създаване*, както и глаголи, които не се асоциират със скала (*говоря*). Ще бъдат разгледани и двата случая, съответно тук и в т. 3.3.4.4.7. Най-напред ще бъде демонстрирано взаимодействието между глагол, дефиниращ скаларно изменение, и *из-*, при което *измерението*, налагано от представката, е определено за периферен участник в концептуалната структура на изходния предикат.

За пример ще послужи деривацията на глаголната двойка *изпиша/изписвам* със значение *„с писане изчерпвам, довършвам (обикн. мастило хартия)“* (РБЕ т. 6: 446, зн. 3) от изходния предикат *пиша*, разгледан по-рано. В записа на лексикалносемантичната структура на *пиша* по-долу освен ядрените са включени и онези периферни участници, които имат отношение към взаимодействието между представката и изходния глагол (87):

87а. [x]$_{\text{АГЕНС}}$ пиша [y(e)]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕКСТ)}}$ [върху z]$_{\text{НОСИТЕЛ}}$ [с i]$_{\text{СРЕДСТВО}}$

87б. [Момчето]$_{\text{АГЕНС}}$ *пише [....]*$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕХТ)}}$ *[върху хартия]*$_{\text{НОСИТЕЛ}}$ *[с химикал]*$_{\text{СРЕДСТВО}}$.

87в. [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ПИША)}}$ [y(e)]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕХТ)}}$ [върху z]$_{\text{НОСИТЕЛ}}$ [с i]$_{\text{СРЕДСТВО}}$] {& [СТАВАМ **съществувам** [y(e-max)]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕХТ)}}$]}

При *пиша* и други глаголи за създаване – *драскам (скица) (с флумастер), рисувам* и т.н. скалата, задавана от *из-*, е приложима към два от периферните участници – *Средство* – приспособлението/материалът, с който се пише (88а), и *Носител* – материалът, върху който се пише (88б), при което съответният

участник се реконцептуализира като *Ресурс*, който се изчерпва:

88а. [...(q)]$_{\text{РЕСУРС}}$ път-до-крайна-точка + пълна степен [...(q-max)]$_{\text{РЕСУРС}}$ » [i(q)$_{\text{СРЕДСТВО}}$]$_{\text{РЕСУРС}}$ път-до-крайна-точка+пълна степен [i(q-max)]$_{\text{СРЕДСТВО}}$]$_{\text{РЕСУРС}}$

88б. [...(q)]$_{\text{РЕСУРС}}$ път-до-крайна-точка + пълна степен [...(q-max)]$_{\text{РЕСУРС}}$ » [z(q)$_{\text{НОСИТЕЛ}}$]$_{\text{РЕСУРС}}$ път-до-крайна-точка + пълна степен [z(q-max)$_{\text{НОСИТЕЛ}}$]$_{\text{РЕСУРС}}$

Прилагането на скалата на префикса към участника с роля *Средство* предизвиква следната промяна в концептуалната структура:

89. [x]$_{\text{АГЕНС}}$ пише [y(e)]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕХТ)}}$ [върху z]$_{\text{НОСИТЕЛ}}$ [с i]$_{\text{СРЕДСТВО}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС}}$ изписва [i(q)]$_{\text{СРЕДСТВО}}$]$_{\text{РЕСУРС}}$

Предикатната декомпозиция има следния вид (90а):

90а. изпиша/изписвам: [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ПИША)}}$ [y(e)]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕХТ)}}$ [върху z]$_{\text{НОСИТЕЛ}}$ [с i]$_{\text{СРЕДСТВО}}$]] & [СТАВАМ **не съществувам** [i(q-max)]$_{\text{СРЕДСТВО}}$]$_{\text{РЕСУРС}}$

90б. Миналата година [pro]$_{\text{АГЕНС}}$ *изписах [тонове мастило]*$_{\text{СРЕДСТВО}}$*]*$_{\text{РЕСУРС}}$ *в негова защита.*

Приписването на скалата към участника с роля *Носител* има аналогичен резултат (91):

91а. [x]$_{\text{АГЕНС}}$ пише [y(e)]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕКСТ)}}$ [върху z]$_{\text{НОСИТЕЛ}}$ [с i]$_{\text{СРЕДСТВО}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС}}$ изписва [z(q)]$_{\text{НОСИТЕЛ}}$]$_{\text{РЕСУРС}}$

91б. изпиша/изписвам: [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ПИША)}}$ [y(e)]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕКСТ)}}$ [върху z]$_{\text{НОСИТЕЛ}}$ [с i]$_{\text{СРЕДСТВО}}$]] & [СТАВАМ **не съществувам** [z(q-max)$_{\text{НОСИТЕЛ}}$]$_{\text{РЕСУРС}}$]

91в. Миналата година [pro]$_{\text{АГЕНС}}$ *изписах [тонове хартия]*$_{\text{НОСИТЕЛ}}$*]*$_{\text{РЕСУРС}}$ *в негова защита.*

Състоянието, което се достига при кулминацията на ситуацията, описвана от глаголите *изпиша/изписвам* в двата варианта (СТАВАМ **не съществувам**), е различно от каноничното състояние (СТАВАМ **съществувам**), имплицирано от *пиша* и реализирано от *напиша/написвам*. Дейността писане (ПРАВЯ$_{\text{(ПИША)}}$) от *x* по отношение на обект *y*, който е определен чрез физическото си измерение (q),

води до промяна в състоянието, изразена чрез изчерпването (изписването) на цялото количество от *Средството* (i (q-max) или *Носителя* (z (q-max)).

Въз основа на анализа на примерите може да се заключи, че взаимодействието между скалата на префикса и скалата на предиката води до активиране на фрейма – *Изчерпване на ресурс (Exhaust resource)*[109] със следната дефиниция: „*Агенсът* изчерпва *Ресурс*“. Реконцептуализацията на участниците е следната – *Агенсът* се съотнася еднозначно от единия в другия фрейм, а *Средството* или *Носителят* (или семантично сходен конституент в концептуалната структура на други глаголи, напр. *Материал*) – с участника *Ресурс*, като придобива каноничен ядрен статус и се реализира като пряк вътрешен аргумент. Ядреният елемент *Създаван обект* от фрейма *Създаване на текст* не участва пряко във фрейма *Изчерпване на ресурс*. Доколкото тук приемаме, че независимо от реконцептуализацията на ситуациите семантичната информация, присъстваща в значението на константата, се реализира под една или друга форма, смятаме, че *Създаваният обект* представлява имплицитен участник – от значението на константата *пиша* следва, че изразходването на *Средството* или *Носителя* е с цел създаването на текст. Възможно е този участник да се реализира като комплемент в структурата на периферния елемент *Намерение*[110], който изразява ситуации, представляващи целта, за която се изчерпва ресурса (92а, 92б):

92а. Миналата година [pro]$_{\text{АГЕНС}}$ *изписах [тонове мастило]*$_{\textit{СРЕДСТВО}}$*]*$_{\text{РЕСУРС}}$ *[за написването [на дисертацията]*$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕКСТ)}}$*]*$_{\text{НАМЕРЕНИЕ}}$.

92б. Миналата година [pro]$_{\text{АГЕНС}}$ *изписах [тонове хартия]*$_{\text{НОСИТЕЛ}}$*]*$_{\text{РЕСУРС}}$ *[за написването [на дисертацията]*$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕКСТ)}}$*]*$_{\text{НАМЕРЕНИЕ}}$.

Двата участника могат да се реализират едновременно (93):

[109] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Exhaust_resource

[110] Фреймът във ФреймНет *Изразходване на ресурс* (Exhaust_resource) не е разработен изцяло, поради което липсват достатъчно данни за спецификите на участника *Намерение* (*Purpose*) и примери за реализацията му. Твърдението, изказано тук – че участникът *Създаван обект* от изходния фрейм може да се реализира като комплемент на *Намерение*, е направено на базата само на наличните данни. Използваме *Намерение* като преводен еквивалент, тъй като *Цел* вече е дефинирано с друга семантика.

93. За тази дисертация [pro]$_{\text{АГЕНС}}$ *изписах [тонове хартия]*$_{\text{НОСИТЕЛ}}$*]*$_{\text{РЕСУРС}}$ *и [литри мастило]*$_{\text{СРЕДСТВО}}$*]*$_{\text{РЕСУРС}}$.

Разглежданият семантичен фрейм *Изразходване на ресурс* включва два ядрени участника. При изходни глаголи, активиращи фрейм с три и повече ядрени елемента, префиксацията води до редуциране на броя на задължителните конституенти (т. 3.3.5.). Елементът с роля *Ресурс* придобива статут на каноничен ядрен участник и пряк вътрешен аргумент, а каноничният за изходните глаголи участник няма съответствие в концептуалната структура на префигираните предикати.

3.3.4.4.3. Неканонична скала, дефинирана за екстратематичен участник

В Глава 1 бе казано, че в рамките на *Семантиката на фреймовете* освен ядрените и периферните се формулира и трети тип участници известни като *екстратематични* (*extra-thematic frame elements* – Рупенхофър и др. 2010). Това, което ги отличава от другите два типа, е, че са елементи на абстрактен фрейм, който присъединява като свои аргументи даден по-конкретен фрейм (А) и елемента, който е екстратематичен за А (Рупенхофър и др., 2010:20). Абстрактните фреймове модифицират конкретните, като ги разполагат в по-широк контекст или сценарий или дават допълнителни детайли от описанието на участниците или средата (Рупенхофър и др. 2010: 97).

При разглежданото взаимодействие екстратематичен участник получава статут на каноничен ядрен участник. Обобщената конфигурация има следния вид:

94. екстратематичен участник » каноничен ядрен участник

Такова взаимодействие се наблюдава при представката *над-* в значение *„вземане на връх, проявяване на превъзходство по отношение на някого или нещо, изпреварване на някого в някаква работа, действие или качество, извършване на нещо по-добре, по-бързо или в по-висока степен от друг“* (РБЕ,

т. 10: 141, зн. 3). Наред с глаголи като *надхвърля(м)*, *надмина(вам)*, *надделея/надделявам*, при които комбинацията между представката и глагола не е анализируема до *„вземам връх над някого чрез хвърляне/минаване“*, а самите глаголи в най-общ вид експлицират значението ѝ (могат да се дефинират като: *„вземам връх над някого по някакъв (неспецифициран от глагола) начин“*), *над-* образува, при това много продуктивно, глаголи, при които константата задава начина, чрез който някой или нещо постига надмощие или превъзходство над някого или нещо друг(о). Въз основа на наблюденията върху конкретни глаголи може да се заключи, че ядрените участници (без субектния) стават имплицитни:

95. екстратематичен участник » каноничен ядрен участник

ядрен участник » имплицитен участник

Фреймът *Превъзхождане* (*Surpassing*[111]), който съответства на глаголите с представката *над-*, има следната дефиниция: *„Профилираният обект* има по-висока стойност от друг обект – *Стандарт(от тип обект)* по скала, определена за даден *Признак*. ... Конкретната стойност на свойството (*Признака*) на *Стандарта(от тип обект)* или на *Профилирания обект* може да е посочена чрез *Стандарт(от тип признак)* или чрез *Профилиран признак.“* Последните два елемента изключват реализацията на елемента *Признак*.

96а. Решава да ги надвие, като [pro]$_{ПРОФИЛИРАН\ ОБЕКТ}$ *[ги]*$_{СТАНДАРТ(от\ тип\ обект)}$ *надспи.* (Интернет)

96б. [Никой]$_{ПРОФИЛИРАН\ ОБЕКТ}$ *не може да надплюе [Пипилота Виктуалия Транспаранта Ефраимова Ментолка - Дългия чорап]*$_{СТАНДАРТ(от\ тип\ обект)}$*!*

Скалата, която *над-* дефинира, се различава от разглежданите досега. Тя не е дефинирана за изменение на стойността на дадено *измерение* до определена (максимална) стойност, а съпоставя два обекта според стойността, която достигат по определено *измерение*. Например, ако развитието на ситуацията, описвана от *преплувам*, се измерва с разстоянието, което е изминато

[111] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Surpassing

с плуване, то при *надплувам* се сравняват постиженията на различни участници по отношение на разликата в разстоянието, което всеки от тях е изминал с плуване, или разликата във времето, за което е изминато дадено разстояние от всеки от участниците. Скалата няма инкрементален характер, не дефинира хомоморфизъм между изменението на измерението и отрязъци от ситуацията (97):

97. *над-*: [...]$_{\text{ПРОФИЛИРАН ОБЕКТ}}$ в-по-голяма-степен-от [...]$_{\text{СТАНДАРТ}}$

Изходните предикати са *дейности*, *постижения* или *състояния*. Образуването на глаголи с представката *над-* от *изпълнения* изглежда възпрепятствано от факта, че *изпълненията* представляват мигновени изменения. Съпоставката между *Профилирания обект* и *Стандарта* предпоставя известен период, през който ситуацията, която е база за сравнение, протича. Друго изискване към тези глаголи е да означават ситуация, в която някой или нещо друго може да участва съвместно със субекта. Този допълнителен участник е аналогичен с традиционните тематични роли от реда *Ко-агенс*, *Ко-пациенс*, *Ко-тема* и т.н.

Спецификата на глаголите с представката *над-* се състои в това, че *Стандартът* е участник, който във фрейма, активиран от изходния предикат се категоризира като екстратематичен елемент. За да може някой да *надбяга*, *надплува*, *надпее*, *надрисува*, *надплюе* и т.н. някого/нещо, то е нужно да има поне двама семантично сродни участници, които извършват съответната дейност – *бягане*, *плуване*, *пеене*, *рисуване*, *плюене* - заедно или в съревнование. Наличието на *съ-участник*, обаче, е изцяло контекстово обусловено, а не се изисква от значението на съответните глаголи. За сравнение – периферните участници като *Време*, *Място*, *Продължителност* и други също са неядрени, но фреймовете, които ги включват, са активирани от лексикални единици, които описват ситуации, притежаващи свойствата време, място, продължителност и т.н. Селективните ограничения, на които се подчинява екстратематичният

участник в случая, го класифицират като *Копартиципант*.

Ще демонстрираме семантичната деривация с глаголите за самостоятелно движение като *бягам, плувам, вървя* и др. Концептуалната им структура има вида[112] в (98а) (*Копартиципантът* е екстратематичен елемент), предикатната декомпозиция е представена в (98б):

98а. [x]$_{\text{ДВИЖЕЩ СЕ}}$ плува [от y]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ [към z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [по w]$_{\text{ТРАЕКТОРИЯ}}$ [в v]$_{\text{ПОСОКА}}$ [заедно с p]$_{\text{КОПАРТИЦИПАНТ}}$

98б. [[[x]$_{\text{ДВИЖЕЩ СЕ}}$]$_{\text{ПРОФИЛИРАН ОБЕКТ}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ПЛУВАМ)}}$ [от y]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ [към z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [по w]$_{\text{ТРАЕКТОРИЯ}}$ [в v]$_{\text{ПОСОКА}}$ [заедно с p]$_{\text{КОПАРТИЦИПАНТ}}$]

При прилагането на скалата на представката участникът *Движещ се* на изходния глагол се реконцептуализира като *Профилиран обект*, а *Копартиципантът* – като *Стандарт (*99), в резултат от което съотнасянето между фреймовете има вида в (100):

99. *над-*: [...]$_{\text{ПРОФИЛИРАН ОБЕКТ}}$ в-по-голяма-степен-от [...]$_{\text{СТАНДАРТ}}$ » *над-*: [x]$_{\text{ДВИЖЕЩ СЕ}}$]$_{\text{ПРОФИЛИРАН ОБЕКТ}}$ в-по-голяма-степен-от [p]$_{\text{КОПАРТИЦИПАНТ}}$]$_{\text{СТАНДАРТ}}$

100. [x]$_{\text{ДВИЖЕЩ СЕ}}$ плува [от y]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ [към z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [по w]$_{\text{ТРАЕКТОРИЯ}}$ [в v]$_{\text{ПОСОКА}}$ [заедно с p]$_{\text{КОПАРТИЦИПАНТ}}$ » [x]$_{\text{ДВИЖЕЩ СЕ}}$]$_{\text{ПРОФИЛИРАН ОБЕКТ}}$ надплува [p]$_{\text{КОПАРТИЦИПАНТ}}$]$_{\text{СТАНДАРТ(от тип обект)}}$.

Глаголът *надплувам* има следната предикатна декомпозиция:

101а. [[[x]$_{\text{ДВИЖЕЩ СЕ}}$]$_{\text{ПРОФИЛИРАН ОБЕКТ}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ПЛУВАМ)}}$ [от y]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ [към z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [по w]$_{\text{ТРАЕКТОРИЯ}}$ [в v]$_{\text{ПОСОКА}}$ [заедно с p]$_{\text{КОПАРТИЦИПАНТ}}$]] & СТАВАМ **надминат** [p]$_{\text{КОПАРТИЦИПАНТ}}$]$_{\text{СТАНДАРТ(от тип обект)}}$

101б. [Той]$_{\text{ДВИЖЕЩ СЕ}}$ не може да плува, а ти да го караш [pro]$_{\text{ДВИЖЕЩ СЕ}}$]$_{\text{ПРОФИЛИРАН ОБЕКТ}}$ да надплува [останалите]$_{\text{СТАНДАРТ(обект)}}$.

Концептуалната структура на производните глаголи е редуцирана спрямо

[112] Фреймът има и втори вариант, при който се реализира елементът Област (Area), който означава мястото, района, където се извършва действието. Този елемент е взаимоизключващ се с *Източник*, *Цел*, *Посока* и *Път*. За улеснение демонстрираме само единия вариант.

изходната и съдържа два ядрени участника, като екстратематичният *Копартиципант* получава ядрен статут. Останалите ядрени елементи остават имплицитни в значението на константата.

3.3.4.4.4. Неканонична скала, дефинирана за каноничен участник

При този тип взаимодействие скалата, определена от представката, се дефинира за каноничния участник на изходния предикат, но за различно от каноничното измерение. Каноничният ядрен участник запазва статута си, но тъй като вече участва в нова релация, се активира друг фрейм с различна конфигурация от участници и релации помежду им. Конфигурацията има следния общ вид (102):

102. каноничен ядрен участник(m) » каноничен ядрен участник(p)

където m и p са различни *измерения*.

По-долу ще бъде разгледана следната конкретна конфигурация:

103. каноничен ядрен участник(m) » каноничен ядрен участник(p)

неканоничен ядрен участник » имплицитен участник/неканоничен ядрен участник

Ще бъде разгледан случай с имплициране на неканоничния участник.

За пример ще бъде използвана отново представката *из-* в значението за *пълно обхващане, изчерпване*. Глаголът *пръскам – „правя нещо да се разпространява, да се разнася надалече“* (БТР: 787, зн. 2) спада към глаголите, участващи в алтернации, и активира два различни фрейма – *Предизвикване на движение на флуид (Cause fluidic motion)*[113] и *Запълване.* Тук като илюстрация ще бъде разгледан първият. Дефиницията му е: *„Агенс или Причина предизвиква движението на Флуид от Източник към Цел по протежение на Траектория или в рамките на Област.“*, като участниците *Цел*, *Източник* и *Траектория* могат да се реализират съвместно, а всеки от тях изключва реализацията на

[113] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Cause_fluidic_motion

Област. Съкратеният запис на концептуалната структура (посочен е вариантът с *Цел*, *Източник* и *Траектория*) е следният:

104. [x]$_{\text{АГЕНС}}$ пръска [y(q)]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$ [в/върху... z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [от w]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ [по протежение на v]$_{\text{ТРАЕКТОРИЯ}}$

Една от възможните реализации на канонична скала и резултат се реализират при глаголната двойка *напръскам/напръсквам – „пръскам с някаква цел, поради нужда някого или нещо, колкото е необходимо или изцяло, докрай“ (РБЕ т. 10: 428).*

Представката *на-* се реализира в значението *„изчерпване, свършване на действието, довеждане на действието до резултат“* (РБЕ, т. 10: 14, зн. 1). Скалата, задавана от вътрешния обект, измерва прогреса на ситуацията чрез степента, в която цялото или специфицирано в контекста количество (q) от *Флуида* е променило положението си до *Целта*:

105. на-: [...(q)] път-до-крайна-точка [...(q-max)] » [y(q)]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$ път-до-крайна-точка [y(q-max)]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$

Предикатната декомпозиция на получените предикати има следния вид:

106а. напръск(в)ам: [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ПРЪСКАМ)}}$ [y(q)]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$ [в/върху/... z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [от w]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ [по протежение на v]$_{\text{ТРАЕКТОРИЯ}}$] & СТАВАМ [y(q-max)]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$ **на място** [в/върху/... z]$_{\text{ЦЕЛ}}$]

106б. Съветът [pro]$_{\text{АГЕНС}}$ *да напръскате [парфюм]*$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$ *[във въздуха]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *и да минете под капчиците му е просто мит.*

Глаголите *изпръскам/изпръсквам*, образувани с посоченото по-рано значение на *из-*, имат следната дефиниция - *„с пръскане изразходвам, изхвърлям всичката течност от някъде“* (РБЕ, т. 6: 562). Скалата, задавана от представката, също се дефинира за *измерението* „количество“ на участника *Флуид*, но множеството от стойности и критерият за подредба са определени за изчерпването му. Прилагането ѝ към концептуалната структура на *пръскам* води

до активиране на фрейма *Изчерпване на ресурс*, като каноничният участник се реконцептуализира като *Ресурс*, а *Агенсът* се съотнася еднозначно*:*

107а. [...(q)]$_{\text{РЕСУРС}}$ път-до-крайна-точка + пълна степен [...(q-max)]$_{\text{РЕСУРС}}$ » [y(q)]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$]$_{\text{РЕСУРС}}$ път-до-крайна-точка + пълна степен [y(q-max)]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$]$_{\text{РЕСУРС}}$

107б. [x]$_{\text{АГЕНС}}$ пръска [y(q)]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$ [в/върху/... z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [от w]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ [по протежение на v]$_{\text{ТРАЕКТОРИЯ}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС}}$ изпръска [y(q)]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$]$_{\text{РЕСУРС}}$

107в. На мен ми е жал да си [pro]$_{\text{АГЕНС}}$ *изпръскам [парфюма]*$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$*]*$_{\text{РЕСУРС}}$ *докрай и вече имам доста шишенца...* (Интернет)

Предикатната декомпозиция има следния вид:

108. [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ПРЪСКАМ)}}$ [y(q)]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$ [в/върху/... z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [от w]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ [по протежение на v]$_{\text{ТРАЕКТОРИЯ}}$ & СТАВАМ **не съществувам** [y(q-max)]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$]$_{\text{РЕСУРС}}$]

Що се отнася до това, как и дали се реализират останалите ядрени елементи от концептуалната структура на изходния предикат, наблюденията сочат, че те са несъотносими с елементи в активирания от производните глаголи фрейм, поради което в съответствие с възприетото тук разбиране смятаме, че представляват имплицитни участници в концептуалната структура на константата (109) и нямат синтактичен израз като конституенти на глагола:

*109. *Тя си изпръска парфюма върху дрехите ми. (=Тя изхаби парфюма си с пръскане върху дрехите ми.)*

Реализирането на участниците, изразяващи елементи на *Пътя*, с глагол с формата *изпръск(в)ам* е възможно, но тогава представката има екскурсивно значение, а ситуацията означава отстраняване извън или встрани от *Източник* (активира се фреймът *Отстраняване*) и съответно значението на глагола е различно – *„изхвърлям, изпускам течност, като пръскам“* (РБЕ т. 6: 562, зн. 2).

От редуцирането на броя на ядрените участници произтича редуцирането

на аргументната структура до двучленна, като конституентите в аргументна позиция при изходния глагол запазват аргументния си статут и синтактичното си изразяване и при префигираните предикати.

3.3.4.4.5. Скала, асоциирана с неканонична релация за каноничен участник

Неканоничната релация се наблюдава, когато каноничният ядрен участник запазва статута си, но встъпва в различна релация с предиката.

Конфигурацията има следния вид:

110. каноничен ядрен участник(R) » каноничен ядрен участник(L),

където R и L са различни релации.

Като пример ще бъде използван глаголът *гриза – „като стържа със зъби нещо твърдо, отделям от него дребни частици, за да ги изям; гложда“* (РБЕ, т. 3: 399) и префигираните му корелати *прегриза/прегризвам – „с гризане прекъсвам“* (БТР: 726).

Приема се, че *гриза* активира фрейма *Консумиране* и има следната концептуална структура[114]:

111. [x]$_{\text{КОНСУМИРАЩ}}$ гризе [y(q/v)]$_{\text{КОНСУМИРАН_ОБЕКТ}}$

Скалата е дефинирана за *измерението* „количество“ (q) или „обем“ (v) на *Консумирания обект*, който, както бе посочено, е семантично съвместим с елемента *Ресурс*. Каноничният резултат се изразява от глаголите *изгриза/изгризвам*. Прилагането на скалата на представката е канонично (112):

112а. из-: [...(q/v)]$_{\text{РЕСУРС}}$ път-до-крайна-точка + пълна степен [...(q/v-max)]$_{\text{РЕСУРС}}$ » [y(q/v)$_{\text{РЕСУРС(КОНСУМИРАН_ОБЕКТ)}}$] път-до-крайна-точка [y(v-max)]$_{\text{РЕСУРС(КОНСУМИРАН_ОБЕКТ)}}$]

112б. [x]$_{\text{КОНСУМИРАЩ}}$ гризе [y(q/v)]$_{\text{КОНСУМИРАН_ОБЕКТ}}$ » [x]$_{\text{КОНСУМИРАЩ}}$ гризе [y(q/v)]$_{\text{КОНСУМИРАН_ОБЕКТ}}$

[114] Глаголът не е въведен във ФреймНет, затова тук принадлежността му към дадения фрейм е определена условно.

112в. [[x]$_{\text{КОНСУМИРАЩ}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ГРИЗА)}}$ y(v)$_{\text{КОНСУМИРАН_ОБЕКТ}}$] & [СТАВАМ **не съществувам** [y(y-max)]$_{\text{РЕСУРС(КОНСУМИРАН_ОБЕКТ)}}$]

Представката *пре-* означава *„извършване на действие за разделяне на някакъв обект на две части или за нарушаване на целостта му“* (РБЕ т. 13: 1023, зн.7). Въз основа на дефиницията се определя, че префиксът задава скала за пространственото *измерение* „ширина“ (w):

113. *пре-*: [...]$_{\text{АГЕНС}}$ път-през [...(w-max)]$_{\text{ЦЯЛО}}$

Приложена към конкретния глагол структурата има следния вид:

114. *пре-*: [...]$_{\text{АГЕНС}}$ път-през [...(w-max)]$_{\text{ЦЯЛО}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС(КОНСУМИРАЩ)}}$ път-през [y(w-max)]$_{\text{КОНСУМИРАН ОБЕКТ}}$]$_{\text{ЦЯЛО}}$ [на z]$_{\text{ЧАСТИ}}$

Глаголите *прегриза/прегризвам – „прекъсвам или продупчвам нещо с гризане; преяждам“* (РБЕ т.13: 1077, зн. 1) активират фрейма *Разделяне (Separating*[115]*)* – „*Агенс* или *Причина* разделя *Цяло* на *Части*“. Съотнасянето между фреймовете се извършва по следния начин. *Консумиращият* е семантично съвместим с *Агенса* и се съотнася с него, като селективните ограничения за субектния участник на изходния глагол не позволяват в тази позиция да се реализира *Причина*. *Консумираният обект* се съотнася с елемента *Цяло*. В резултат от неговото разделяне възникват нови обекти – *Части*. Концептуалната структура е следната (115):

115. *прегриза/прегризвам*: [[x]$_{\text{АГЕНС(КОНСУМИРАЩ)}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ГРИЗА)}}$ [y(v)]$_{\text{КОНСУМИРАН_ОБЕКТ}}$] & [СТАВАМ **разделен на две** [y(w-max)]$_{\text{КОНСУМИРАН_ОБЕКТ}}$]$_{\text{ЦЯЛО}}$] & СТАВАМ **съществувам** [z(e-max)]$_{\text{ЧАСТИ}}$]

Промяната в релацията не се наблюдава пряко в синтактичната реализация на вътрешния аргумент, тъй като каноничният ядрен участник запазва статуса си. Същевременно се включва нов (неканоничен) ядрен участник, който няма съответствие в изходния фрейм (*Части*). Следователно

[115] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Separating. Фреймът е представен в съкратен вид.

конкретната конфигурация има вида:

116. каноничен ядрен участник(R) » каноничен ядрен участник(L)

участник без съответствие в изходния фрейм » неканоничен ядрен участник

Участникът *Части* – въведеният неканоничен ядрен участник – се реализира като непряк вътрешен аргумент.

3.3.4.4.6. Скала, дефинирана за субекта

Въпрос, който следва да бъде разгледан, е дали е възможно семантичен конституент, който се реализира като субект, да участва в разглежданите тук взаимодействия, още повече, че при диатезите често са засегнати именно външни аргументи (Коева 2006).

Известно е, че резултативните конструкции не могат директно да се приписват на външния аргумент (Л&РХ 1995: 34) – (117а). Съществува механизъм за избягване на това ограничение – като чрез рефлексивно местоимение се експлицира „празен“ обект, кореферентен с външния аргумент (117б):

*117а. *She sang hoarse.*

117б. She sang herself hoarse. (Тя прегракна от пеене.)

В славянските езици са установени НД, при които резултативността се асоциира със състояние на външния аргумент, напр. *резултативно-сатуративният* НД (Влахова 2001: 69-70, Иванова 1974: 60-61) – *наговоря се/наговорвам се*, *натич(в)ам се*, *намързелувам се*[116]. Подобно на местоимението в английските рефлексивни резултативни конструкции, рефлексивното местоимение е „празно“, като функцията му е да означи кореферентност на реализирания в субектна позиция участник със семантичния падеж на главния

[116] Съществуват и нерезултативни НД като *аугментативния – разпищя(вам) се, раздрънк(в)ам се* (Влахова 2001: 72-73, Иванова 1974:102), при които в комбинация с префиксацията също се наблюдава рефлексивизация.

аргумент на глагола (Влахова 2001: 71, 73).

Сходството между английските синтактични конструкции и глаголите от резултативните НД в български не се изчерпва с формалната прилика. Префигираните глаголи означават достигане до състояние на пълно насищане на субекта вследствие на участието му в ситуацията – т.е. налице е резултативно подсъбитие, формално приписано към обект, който е кореферентен с външния аргумент, както в рефлексивните конструкции (Спенсър и Зарецкая 1998: 22-23).

Наличието на резултативно подсъбитие, чийто субект е идентичен със субекта на изходния предикат, и съответно на скала, свързана със степента на насищането му (d), означава, че ако мотивиращият глагол селектира вътрешен аргумент, статутът на този аргумент се променя. Този семантичен конституент, който е каноничен ядрен участник на изходния предикат, може да се изисква или да не се изисква от префигираните глаголи с *на- + се*. В първия случай се реализира като неканоничен ядрен участник, а във втория – като имплицитен. Глаголната двойка *наям се/наяждам се* изразява и двата варианта – *„ям до насита нещо, от нещо; отяждам си“* (РБЕ т. 10: 689, зн. 2) и *„ям докато уталожа глада си; нахранвам се“* (РБЕ т. 10: 689, зн. 1).

Обобщеният вариант на конфигурациите е представен в (118), където не се уточнява дали изходният предикат се асоциира с каноничен участник. **Конфигурация 1** (зн. 1 на *наям се/наяждам се*) и **Конфигурация 2** (зн. 2 на *наям се/наяждам се*) имат вида в (118а) и (118б) съответно:

118. ядрен участник (субект) » каноничен ядрен участник

118а. каноничен ядрен участник » имплицитен участник

ядрен участник (субект) » каноничен ядрен участник

118б. каноничен ядрен участник » неканоничен ядрен участник

ядрен участник (субект) » каноничен ядрен участник

Предлаганата структура за представката е:

119. *на-*: [...(m)] път до крайна точка + насищане [...(m)] » [x(d)] път до крайна точка + насищане [x(d-max)]

Кореспонденцията между структурите на непрефигирания и префигираните корелати може да се представи по следния начин (120), като (120а) съответства на (118а), а (120б) на (118б):

120а. [x]$_{\text{КОНСУМИРАЩ}}$ яде [y(q)]$_{\text{КОНСУМИРАН_ОБЕКТ}}$ » [x(d)]$_{\text{КОНСУМИРАЩ}}$ наяжда се

120а. [x]$_{\text{КОНСУМИРАЩ}}$ яде [y(q)]$_{\text{КОНСУМИРАН_ОБЕКТ}}$ » [x(d)]$_{\text{КОНСУМИРАЩ}}$ наяжда се [с y]$_{\text{КОНСУМИРАН_ОБЕКТ}}$

Предикатната им декомпозиция има следния вид:

121а. наям се/наяждам се(1): [[x]$_{\text{КОНСУМИРАЩ}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ЯМ)}}$ [y(q)]$_{\text{КОНСУМИРАН_ОБЕКТ}}$] & [СТАВАМ **наситен** [x(d)]$_{\text{КОНСУМИРАЩ}}$]

121б. наям се/наяждам се(2): [[x]$_{\text{КОНСУМИРАЩ}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ЯМ)}}$ [y(q)]$_{\text{КОНСУМИРАН_ОБЕКТ}}$] & [СТАВАМ **наситен** [x(d)]$_{\text{КОНСУМИРАЩ}}$ с [y]$_{\text{КОНСУМИРАН_ОБЕКТ}}$]

Аналогични изводи могат да се направят за глаголите от същия НД, образувани с *от-* като *отживея/отживявам си*, *отям си/отяждам си*, *отспя си/отспивам си*.

Докато обикновено каноничният участник понижава статута си, тъй като е „изместен“ от друг ядрен участник (който се реализира като (непряк) вътрешен аргумент), от периферен или от екстратематичен участник, в случая изменението е предизвикано от участника, който съответства на външния аргумент. В някои случаи аналогично взаимодействие не е придружено с рефлексивизация – *преям/преяждам*, *препия/препивам*, *препуша/препушвам* и др. При всички случаи каноничният ядрен участник е понижен в неканоничен ядрен конституент – и съответно е непряк вътрешен аргумент, или остава имплицитен.

3.3.4.4.7. Индуциране на скала при нескаларни глаголи

При глаголите с представката *над-* бе посочено, че изходните за деривацията предикати може да са *състояния* и *дейности*, следователно – глаголи, които не се асоциират със скала. В тази част по-подробно ще бъде разгледана способността на представките да индуцират скаларно изменение при нескаларни глаголи.

Механизмът е аналогичен като при останалите неканонични взаимодействия между префикс и основа. Представката се приписва на семантично съвместим участник от концептуалната структура на изходния предикат. В резултат от това този конституент получава каноничен ядрен статут и става пряк вътрешен аргумент в аргументната структура на префигираните глаголи. Разликата е, че тъй като изходният предикат не дефинира скала, съответно той не се асоциира с каноничен ядрен участник.

Конфигурацията има следния общ вид:

122. неканоничен ядрен участник/неядрен участник » каноничен ядрен участник

Ще бъде разгледана вариант с неядрен участник.

В едно от значенията си предикатът за *дейност говоря – „обменям мисли, информация с някого, общувам с някого чрез реч; разговарям“* (РБЕ т. 3: 252, зн. 10) активира фрейма *Бъбрене (Chatting[117])*, който се дефинира като *„Комуникант_1* и *Комуникант_2 разговарят един с друг.“* Фреймът включва като задължителни участници *Комуникант_1* и *Комуникант_2*. Взаимодействието между тях е реципрочно, като всеки в определен момент е или адресант, или адресат. Концептуалната структура на *говоря* е представена по-долу[118]. Освен ядрените участници е посочен и периферният елемент *Продължителност*, който има отношение към дефинирането на скалата:

[117] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Chatting. Тук фреймът е предаден в съкратен вид.

[118] Фреймът има вариант с реципрочен субект в множествено число, който се изключва взаимно с *Комуникант_1* и *Комуникант_2*.

123а. [х]$_{\text{КОМУНИКАНТ_1}}$ говори [с у]$_{\text{КОМУНИКАНТ_2}}$ [в продължение на р]$_{\text{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}}$

123б. Ако клиентът реши да ползва програмата, [той]$_{\text{КОМУНИКАНТ_1}}$ *ще говори безплатно [1000 минути на месец]*$_{\text{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}}$ *[с петима приятели]*$_{\text{КОМУНИКАНТ_2}}$.

Ще бъде разгледана глаголната двойка *изговоря/изговарям* в значението, засвидетелствано в следните изречения[119]:

124. В случай че не се изговорят безплатните минути, неизползваният остатък ще бъде прехвърлен за следващия месец. (Интернет)

Подобни примери се откриват и с близки по значение глаголи:

125. Тружениците с ръкавели избъбриха месечните пари за социални помощи на 100 000 българи. (Интернет)

От контекста се вижда, че значението на предикатите е *„изразходвам (предоставено за телефонни разговори време)“* или по-общо: *„с говорене/бъбрене изразходвам времеви ресурс“*.

Тъй като самите глаголи означават речева дейност и не дефинират скала, по която ситуацията да се измерва, то значението за изчерпване очевидно се дължи на представката *из-*. Следва, че скалата, с която се асоциира двойката *изговоря*/*изговарям*, е индуцирана от префикса и дефинирана за семантично съвместим участник в концептуалната структура на изходния предикат. Вече бе казано, че *из-* в значение за изчерпване дефинира скала за *измерението* „количество“, като критерият за подредба задава намаляване на количеството до пълно изразходване. Действително, за разлика от *говоря* (126а) префигираните му корелати се асоциират със скаларна и то инкрементална структура, характерна за *постиженията* (126б), както показва модифицирането с адвербиални фрази като *X по X*, *постепенно* и т.н. (Брагински и Ротстайн 2008):

*126а. *Говоря постепенно.*

[119] Конкретното значение не е посочено в РБЕ, БТР или останалите речници, поради което предлагаме собствена дефиниция, следваща принципите на създаване на дефиниции за подобни значения.

126б. Той изговори ваучера минута по минута/постепенно.

От примера се вижда, че участникът, който се реконцептуализира като времеви *Ресурс* в активирания от *из-* фрейм *Изразходване на ресурс* и е реализиран в прякообектна позиция, съответства на периферния елемент *Продължителност*.

Приписването на скалата има следния вид:

127. [...(q)]$_{\text{РЕСУРС}}$ път-до-крайна-точка + пълна степен [...(q-max)]$_{\text{РЕСУРС}}$ » [p(t)]$_{\text{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}}$]$_{\text{РЕСУРС}}$ път-до-крайна-точка + пълна степен [p(t-max)]$_{\text{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}}$]$_{\text{РЕСУРС}}$

В (128а) и (128б) е представена кореспонденцията между концептуалните структури и предикатните декомпозиции на изходния и на префигираните предикати:

128а. [x]$_{\text{КОМУНИКАНТ_1}}$ говори [с у]$_{\text{КОМУНИКАНТ_2}}$ [в продължение на p]$_{\text{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}}$ » [x]$_{\text{КОМУНИКАНТ_1}}$]$_{\text{АГЕНС}}$ изговаря [p(t)]$_{\text{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}}$]$_{\text{РЕСУРС}}$ [с у]$_{\text{КОМУНИКАНТ_2}}$

128б. говоря: [[x]$_{\text{КОМУНИКАНТ_1}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ГОВОРЯ)}}$ [с у]$_{\text{КОМУНИКАНТ_2}}$ [в продължение на p]$_{\text{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}}$] »

изговоря/изговарям: [[x]$_{\text{КОМУНИКАНТ_1}}$]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ГОВОРЯ)}}$ [с у]$_{\text{КОМУНИКАНТ_2}}$ [в продължение на p(t)]$_{\text{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}}$] & [СТАВАМ **не съществувам** [p(t-max)]$_{\text{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}}$]$_{\text{РЕСУРС}}$]

128в. В случай че [PRO]$_{\text{КОМУНИКАНТ_1}}$*]*$_{\text{АГЕНС}}$ *не се изговорят [безплатните минути]*$_{\text{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}}$]$_{\text{РЕСУРС}}$*, неизползваният остатък ще бъде прехвърлен за следващия месец.*

Участникът *Комуникант_2* запазва ядрения си статут, тъй като дефинирането на скалата не засяга релацията между *Комуникант_1* и *Комуникант_2*:

129. Ако [pro]$_{\text{КОМУНИКАНТ_1}}$]$_{\text{АГЕНС}}$ *изговаряте [всичките си минути]*$_{\text{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}}$]$_{\text{РЕСУРС}}$] *[с малък брой хора]*$_{\text{КОМУНИКАНТ_2}}$*, по-добре сменете*

плана си.

Характерен пример за индуциране на скала при нескаларни предикати представлява хомогенен клас глаголи, традиционно причислявани към *трансдуративния* НД (КИ 1974: 51, 109), които означават „*прекарвам някакъв период в определеното от семантиката на глаголната основа състояние*“ (КИ 1974: 51), напр.*:*

130. Едната сестра на младоженеца проседя [всички танци], а другата направо проспа [сватбата].

Изходните глаголи в конкретния пример са предикати за *състояние*, активиращи следните фреймове – *Положение на тялото (Posture*[120]*)* – „*Агенс* се намира на определено място *(Местоположение)* и тялото му е в определена позиция“ и *Спане* (*Sleep*[121]) – „Участник (*Спящ)* се намира в изменено състояние на съзнанието с понижена способност за възприемане и осъзнаване на външния свят.“. Концептуалните структури на предикатите са представени съответно в (131) и (132):

131. [x]$_{\text{АГЕНС}}$ седи [в/на/върху... y]$_{\text{МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ}}$ [p]$_{\text{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}}$

132. [x]$_{\text{ЕКСПЕРИЕНЦЕР(СПЯЩ)}}$ спи [p]$_{\text{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}}$

Представката *про-* дефинира скала по отношение на времетраенето на дадена ситуация в рамките на определен времеви период:

133. *про-*: в-рамките-на [...(t)]$_{\text{ВРЕМЕВИ ПЕРИОД}}$

Скалата се приписва на семантично съвместимия участник *Продължителност* в лексикалносемантичната структура на изходните предикати. Фреймът, който се активира в резултат от взаимодействието, може да се дефинира по следния начин[122]:

134. „*Агенс* прекарва *Времеви период* или *Събитие* по начина, лексикализиран

[120] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Posture. Фреймът е представен на български в съкратен вид.
[121] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Sleep
[122] Този семантичен фрейм е дефиниран в дисертацията и няма съответствие във ФреймНет.

от константата“, като *Времеви период* и *Събитие* са дизюнктивни.

Структурата на представката за *Времеви период* има следния вид:

135. про-: в-рамките-на [...(t)]$_{\text{ВРЕМЕВИ ПЕРИОД}}$ » в-рамките-на [p(t)$_{\text{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}}$]$_{\text{ВРЕМЕВИ ПЕРИОД}}$

Съответстващата концептуална структура и предикатна декомпозиция могат да бъдат представени по следния начин:

136а. [x]$_{\text{АГЕНС}}$ седи [в/на/върху... y]$_{\text{МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ}}$ [в продължение на p]$_{\text{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}}$] » [x]$_{\text{АГЕНС}}$ проседява [p(t)]$_{\text{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}}$]$_{\text{ВРЕМЕВИ ПЕРИОД}}$

136б. седя: [[x]$_{\text{ТЕМА}}$ СЪМ В СЪСТОЯНИЕ$_{\text{(СЕДЯ)}}$ [в/на/върху... y]$_{\text{МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ}}$ [в продължение на p]$_{\text{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}}$] »

проседя(вам): [x]$_{\text{АГЕНС}}$ СЪМ В СЪСТОЯНИЕ$_{\text{(СЕДЯ)}}$ ([в/на/върху... y]$_{\text{МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ}}$ [в продължение на p(t)]$_{\text{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}}$] & СТАВАМ **изминал** [p(t-max)]$_{\text{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}}$]$_{\text{ВРЕМЕВИ ПЕРИОД}}$]

Когато скалата се дефинира по отношение на продължителността на събитие, се реализира участникът *Събитие*:

137. про-: в-рамките-на [...(t)]$_{\text{СЪБИТИЕ}}$ » в-рамките-на [p(t)$_{\text{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}}$]$_{\text{СЪБИТИЕ}}$

138. [x]$_{\text{АГЕНС}}$ седи [в/на/върху... y]$_{\text{МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ}}$ [в продължение на p]$_{\text{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС}}$ проседява [p(t)]$_{\text{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}}$]$_{\text{СЪБИТИЕ}}$

139а. [Тя]$_{\text{АГЕНС}}$ *седя [по време на цялата сватба]*$_{\text{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}}$*, вместо да танцува.*

139б. [Тя]$_{\text{АГЕНС}}$ *проседя [сватбата]*$_{\text{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}}$*]*$_{\text{СЪБИТИЕ}}$.

В резултат от префиксацията на *седя* периферен участник се издига в каноничен ядрен конституент и получава аргументен статут. Подобно на *Комуникант_2* при *говоря* участникът *Местоположение* не е засегнат и запазва ядрения си статус. Това твърдение се различава от приеманото от много автори становище, че изразите за време към руските *про-* глаголи не са аргументи (напр. у Борик 2002: 58-59, Шоорлемер 1995). В полза на това са привеждани

доводи, че тези предикати не удовлетворяват тестовете за аргументност – пасивизация, номинализация, релативизация, средни диатези и др. Заключенията не важат за аналогичните глаголи с представката *про-* в български:

140а. Проспани бяха десетки години в опазването на културно-историческото наследство на България.

141б. Лявата страна на залата не отправи нито една забележка и по най-глупавия възможен начин промълча най-рестриктивния бюджет от целия период на прехода.

3.3.4.4.8. Лексикализиране на скала чрез профилиране

Тук се отнасят предикати, в чиято семантика параметрите на скалата не са изцяло определени. За пример ще послужи анализът на глагола *плискам* и префигирани глаголи, образувани от него. В едно от значенията си *плискам* „*изхвърлям вода или друга течност, обикновено със замах, при което се чува шум, плисък, плясък; лискам*“ (РБЕ т. 12: 556, зн. 1) активира фрейма *Предизвикване на движение на флуид*[123], чиято дефиниция е следната: „*Агенс* или *Причина* предизвиква движение на *Флуид* от *Източник* до *Цел* по протежение на *Траектория* или в рамките на *Пространство*.“

142а. [x]$_{\text{АГЕНС/ПРИЧИНА}}$ плискам [y]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$ [от w]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ [в/върху z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [по протежение на v]$_{\text{ТРАЕКТОРИЯ}}$

142б. [x]$_{\text{АГЕНС/ПРИЧИНА}}$ плискам [y]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$ [в рамките b]$_{\text{ПРОСТРАНСТВО}}$

Двата варианта на фрейма произтичат от дезюнктивната реализация на участника *Пространство* по отношение на *Източник*, *Цел* и *Траектория*. От тях ще бъде разгледан първият.

Глаголът *плискам* е неспецифициран по отношение на определен компонент на *Пътя* и може да изразява съответните участници отделно или

[123] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Cause_fluidic_motion

едновременно с помощта на предложни фрази, обозначаващи цел на движение (143а), източник на движение (143б) и траектория на движение, като е забелязано, че обикновено е достатъчно експлицирането и само на един от тях (Рупенхофър 2010: 21).

143а. ... изеднаж [българите]$_{\text{АГЕНС}}$ *започнаха да плискат [върху тях]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *... [гъсти струи нагорещена, кипнала смола]*$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$*. (БНК)*

143б. Траекторията на полета бе пресметната така, че сондата да премине през потоците вода, [които]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$ *[роботи]*$_{\text{АГЕНС}}$ *плискат [от спътника]*$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ *право [в Космоса]*$_{\text{ЦЕЛ}}$.

За разлика от *плискам* много глаголи профилират даден компонент от *Пътя*, в резултат от което се получават различни по-конкретни фреймове за движение (виж поясненията към фрейма *Движение*[124]). Например *мажа* в значението за „поставяне“ (фрейм *Поставяне*) изразява достигането на *Темата* до крайната точка на движение, т.е. профилира *Целта*.

Представките за движение лексикализират определен компонент на когнитивната схема *Път* и при свързването си с мотивиращ глагол за движение, профилират съответния елемент в концептуалната структура на предиката. Например, *из-* в значение за движение в посока извън дадена начална точка или място, профилира *Източника*. При взаимодействието на глагола *плискам* с представката (144) се образува глаголната двойка *изплискам/изплисквам*, чиято концептуална структура (145) отговаря на фрейма *Отстраняване*, който е типичен фрейм за профилиране на *Източника*:

144. из-: [...(m-max)]$_{\text{ТЕМА}}$ път-от [...]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ » [y(q-max)]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$ път-от [w]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$

145. [x]$_{\text{АГЕНС/ПРИЧИНА}}$ плиска [y]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$ [от w]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ [в/върху/... z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [по протежение на v]$_{\text{ТРАЕКТОРИЯ}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС/ПРИЧИНА}}$ изплисква [y]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$ [от w]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$

Предикатната декомпозиция има следния вид:

[124] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Motion

146. [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ПЛИСКАМ)}}$ [y(q)]$_{\text{ТЕМА}}$ [от w]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ [в/върху z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [по протежение на v]$_{\text{ТРАЕКТОРИЯ}}$] & [СТАВАМ [y(q-max)]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$ НЕ **съм на място** [w]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$]

Локативната представка *на-* *„извършване на действието докрай, довеждане на действието до резултат с насочване към, засягане на повърхността на обекта“* (РБЕ, т. 10: 14, зн. 8) профилира *Целта* (147), като получените глаголи активират фрейма *Запълване*:

147. *на-*: [...]$_{\text{ТЕМА}}$ път-до [...(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ » [y]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$ път-до [z(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$

148. [[x]$_{\text{АГЕНС/ПРИЧИНА}}$ плиска [y(q)]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$ [от w]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ [в/върху/... z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [по протежение на v]$_{\text{ТРАЕКТОРИЯ}}$] » [x]$_{\text{АГЕНС/ПРИЧИНА}}$ наплисква [z(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с y]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$

Предикатната декомпозиция има следния вид:

149. наплиск(в)ам: [[x]$_{\text{АГЕНС/ПРИЧИНА}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ПЛИСКАМ)}}$ [y(q)]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$ [от w]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ [в/върху z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [по протежение на v]$_{\text{ТРАЕКТОРИЯ}}$] & [СТАВАМ **покрит** [z(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с y]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$]

150. *[pro]*$_{\text{АГЕНС}}$ *Наплискаха [лицето на момичето]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с вода]*$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$.

Строго погледнато всяка от възможните скали, които профилират *Пътя*, е заложена в концептуалната структура на мотивиращия предикат. При все това, тъй като в резултат от присъединяването на различни представки се активират фреймове, различни от изходния, тук профилирането се разглежда като неканонично взаимодействие.

3.3.4.5. Глаголни алтернации

При разглеждането на глаголите *мажа* и *лепя* по-горе бе казано, че някои глаголи участват в семантични редувания, известни като алтернации. В настоящата част това твърдение ще бъде накратко доизяснено и ще бъдат скицирано отношението на глаголите с такива основи към префиксацията.

Под *семантична алтернация* се разбира закономерна промяна на семантичните релации между аргументите и предиката (Коева 2010: 126), при която тук приемаме, че възниква ново глаголно значение. Изменението в семантичните релации може да е съпътствано с изменение в броя на аргументите и обикновено е придружено с промяна в тяхната синтактична и морфо-синтактична реализация. Глаголните значения, участващи в дадена алтернация, често имат еднаква фонологична форма, макар че при някои видове се налагат ограничения в парадигмата, рефлексивизация и т.н. (Коева 2006, Коева 2010). Може още да се каже, че такива значения споделят една и съща константа, която е включена в различни концептуални конфигурации.

Предикатите, участващи в семантични алтернации, се свързват с различни скали, по които се измерва протичането на ситуацията. Предсказуемо следствие от посочените семантични различия е различната съчетаемост на близките по значения глаголи с представките.

Например два от предикатите, чрез които се реализира константата МАЖА, могат да се дефинират по следния начин: *мажа(1)* – *„поставям вещество/материал върху някаква повърхност“*[125] и *мажа(2)* – *„покривам повърхността на някакъв предмет или част от него с тънък слой от някакво вещество, обикновено в течно или полутечно състояние“* (РБЕ, т. 9: 50). На двете значения отговарят следните лексикално-концептуални структури:

151а. мажа(1): [x]$_{\text{АГЕНС}}$ маже [y(q)]$_{\text{ТЕМА}}$ [върху z]$_{\text{ЦЕЛ}}$

151б. мажа(2): [x]$_{\text{АГЕНС}}$ маже [z(a)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с y]$_{\text{ТЕМА}}$

В първия случай – *мажа(1)* – скалата е дефинирана за *измерението* „количество“ на *Темата*, която се поставя върху *Целта*, а при *мажа(2)* – за *измерението* „повърхност“ на *Целта*. Ситуацията, описвана от първия глагол, достига кулминацията си, когато цялото налично или посочено в контекста количество от *Темата* се намира върху *Целта*, а тази, описвана от втория – при

[125] Това значение не е отразено в Речника на българския език.

цялостното обхващане на повърхността на *Целта* с *Темата*.

Двата глагола спадат към различни семантични класове, съответно към *предикатите за поставяне* и към *предикатите за покриване*. При наличието на две отделни конфигурации, асоцииращи се с различни скали, може да се очаква, че на отделните значения отговарят два модела на префиксация, които реализират каноничния резултат, свързан със съответното *измерение*.

Както бе казано по-рано, селекцията между представка и основа при реализацията на общорезултативните канонични резултати в общия случай е идиосинкретична. В случая с *мажа(1)* и *мажа(2)* каноничният резултат се реализира чрез една и съща представка (*на-*), но в различни нейни значения.

В първия случай *на-* се реализира в общорезултативното значение *„изчерпване, свършване на действието, довеждане на действието до резултат“* (РБЕ, т. 10: 14, зн. 1) и дефинира абстрактна скала, чиито специфики се определят изцяло от релевантното измерение на вътрешния обект, в случая измерението „количество“ (q) на *Темата*:

152. на-: [...(m)] път-до-крайна-точка [...(m-max)] » [y (q)] път-до-крайна-точка [y (q-max)]

Предикатната декомпозиция има следния вид:

153. намажа/намазвам: [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(МАЖА)}}$ [y(q)]$_{\text{ТЕМА}}$ [върху z]$_{\text{ЦЕЛ}}$] & [СТАВАМ [y(q-max)]$_{\text{ТЕМА}}$ **съм на място** [z]$_{\text{ЦЕЛ}}$]

154. Маза масло(то) върху филия(та) » Намаза масло(то) върху филия(та).

Във второто значение на глагола – *мажа(2)* представката *на-* има локативно значение с дефиниция: *„извършване на действието докрай, довеждане на действието до резултат с насочване към, засягане на повърхността на обекта“* (РБЕ, т. 10: 14, зн. 8) подобно на *намятам, насолявам* и мн. др. Скалата, зададена от *на-*, също е дефинирана за измерението „повърхност“ на участника *Цел*, и се съвместява канонично със

скалата на глаголната основа.

155. *на-*: [...]$_{\text{ТЕМА}}$ път-до [...(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ » [y]$_{\text{ТЕМА}}$ път-до [z(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$

156. *намажа/намазвам*: [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(МАЖА)}}$ [z(a)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с y]$_{\text{ТЕМА}}$] & [СТАВАМ **покрит** [z(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с y]$_{\text{ТЕМА}}$]

157. *Намаза филия(та) с масло(то).*

Разгледаните примери илюстрират широко разпространената *spray/load* алтернация, при която броят на аргументите и релациите им остават непроменени, но се променя реализацията на вътрешните аргументи.

При други глаголи каноничното взаимодействие се реализира чрез фонологично различни представки. Например две от основните значения на глагола *шия* са *шия(1) – „прикрепвам, съединявам едно нещо към друго с игла и конец“* и *шия(2) – „изработвам, приготовлявам, правя чрез шев“* (БТР: 1080, съответно зн. 1 и зн. 2).

Глаголът *шия(1)* се причислява към *предикатите за прикрепване*, подобно на по-рано разгледания *лепя*. Краткият запис на концептуалната структура има вида:

158. [x]$_{\text{АГЕНС}}$ шие [y(d)]$_{\text{ТЕМА(ПРЕДМЕТ)}}$ [за z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с p]$_{\text{СВЪРЗВАЩ ЕЛЕМЕНТ}}$

Скалата, зададена за вътрешния аргумент, е дефинирана за степента на прикрепяне (d) на *Темата* към *Целта*. Каноничният резултат се реализира от глаголите *зашия/зашивам*, образувани с представката *за-*, в значение *„прикрепям, прикачвам, свързвам, съединявам, сближавам нещо с друго“* (РБЕ т. 5: 123). Тя се асоциира със следната скаларна структура:

159. *за-:* [...(d-max)]$_{\text{ТЕМА}}$ път-до [...]$_{\text{ЦЕЛ}}$

Тя се съидентифицира със скалата, задавана от изходния глагол:

160. *за-:* [...(d-max)]$_{\text{ТЕМА}}$ път-до [...]$_{\text{ЦЕЛ}}$ » [y(d-max)]$_{\text{ТЕМА}}$ път-до [z]$_{\text{ЦЕЛ}}$

Предикатната декомпозиция на префигираните глаголи има следния вид:

161. *зашия/зашивам*: [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ШИЯ)}}$ [y(d)]$_{\text{ТЕМА(ПРЕДМЕТ)}}$ [за z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с p]

СВЪРЗВАЩ ЕЛЕМЕНТ] & [СТАВАМ [y(d-max)]ТЕМА(ПРЕДМЕТ) **съм на място** [z]ЦЕЛ]

162. Заших копчето за предницата на роклята.

Значението *шия(2)* спада към глаголите за *създаване, изработка (от суровина или материал)*. Скалата, асоциирана с вътрешния аргумент, е дефинирана за физическия му обхват. За целите на работата се приема, че предикатът активира фрейма *Строене (Building)*[126], чийто съкратен запис е, както следва:

163. [x]АГЕНС шие [y(e)]СЪЗДАВАН ОБЕКТ [от c]КОМПОНЕНТИ.

Каноничният резултат се реализира от глаголната двойка *ушия/ушивам*. Структурата, асоциирана с представката *у- – „довеждане на действието на основния глагол до резултат“* (БТР: 994), е абстрактна скала за довеждане или достигане до резултат. Каноничната скала, получена при съвместяването на скалата на представката и скалата на изходния предикат, е дефинирана за *измерението* „физически обхват“ (e) на участника, идентифициран с ролята *Създаван обект*.

164. у-: [...(m)] път-до-крайна-точка [...(m-max)] » [y(e)] път-до-крайна-точка [y(e-max)]

Предикатната декомпозиция на префигираните предикати има вида:

165. ушия/ушивам: [[x]АГЕНС ПРАВЯ(ШИЯ) [y(e)]СЪЗДАВАН_ОБЕКТ [от c]КОМПОНЕНТИ] & [СТАВАМ **съществувам** y(e-max)СЪЗДАВАН ОБЕКТ]

166. [pro]АГЕНС Ушиха ù [рокля]СЪЗДАВАН ОБЕКТ [от най-фина коприна]КОМПОНЕНТИ.

Разгледаните значения на *шия* активират два различни концептуални фрейма, асоциирани с различни множества от ядрени участници. Алтернацията в случая представлява интегриране на константата на първото значение във фрейм за създаване: *създавам нещо чрез прикрепяне на едно нещо към друго с*

[126] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Building Тъй като глаголът *шия* към момента не е включен във ФреймНет, причисляването му към глаголите, активиращи фрейма *Строене*, е извършено на базата на анализа на възможните фреймове и значението на предиката.

игла и конец.

Тъй като се асоциират с различни скали, глаголите, участващи в семантични алтернации, взаимодействат с различно множество от префикси. Това явление ще бъде илюстрирано чрез примерите в (167-173), които демонстрират специфични за двете глаголни значения комбинации от *представка + основа*. Невъзможността за извършване на трансформациите (167б-173б) демонстрира несъвместимостта между значението на представката и даден вариант на основата:

*маж**а(1)*:

167а. ... и [бузата й]$_{\text{АГЕНС}}$ ***размаза*** *[още влажното мастило]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[върху писмото до Педрон Ниал]*$_{\text{ЦЕЛ}}$... (БНК)

*167б. * [pro]*$_{\text{АГЕНС}}$ ***размаза*** *[писмото]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с влажно мастило]*$_{\text{ТЕМА}}$

168а. ... [фугопокривна лента]$_{\text{ТЕМА}}$ *трябва да* ***се вмаже*** *незабавно [по централната ос на всички фуги]*$_{\text{ЦЕЛ}}$... (Интернет)

*168б. *[pro]*$_{\text{АГЕНС}}$ ***вмаза*** *[фугите]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с фугопокривната лента]*$_{\text{ТЕМА}}$

*маж**а(2)*:

169а. На Нова година ще колна една пуйка, първо ще я сваря със зеле, после [pro]$_{\text{АГЕНС}}$ *[я]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ ***замазвам*** *леко [с олио и червен пипер]*$_{\text{ТЕМА}}$ ... (БНК)

*169б. *[pro]*$_{\text{АГЕНС}}$ ***замазвам*** *[олио и червен пипер]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[на/върху/по пуйката]*$_{\text{ЦЕЛ}}$

170а. Сега мисля [pro]$_{\text{АГЕНС}}$ *да* ***обмажа*** *външно [цялата помпа]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[със силикон]*$_{\text{ТЕМА}}$. (Интернет)

*170б. *[pro]*$_{\text{АГЕНС}}$ ***обмазвам*** *[силикон]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[по цялата помпа]*$_{\text{ЦЕЛ}}$

171а. F 444E е материал, при който [полиестерна тъкан]$_{\text{ЦЕЛ}}$ ***се промазва*** *[с PVC]*$_{\text{ТЕМА}}$. (Интернет)

*171б. *[pro]*$_{\text{АГЕНС}}$ ***промазвам*** *[PVC]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[в тъканта]*$_{\text{ЦЕЛ}}$

172а. [Студенти]$_{\text{АГЕНС}}$ ***омазаха*** *[колата на Чарлз и Камила]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с бяла боя]*$_{\text{ТЕМА}}$.

*172б. *[Студенти]*$_{\text{АГЕНС}}$ ***омазаха*** *[бяла боя]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[върху/по колата на Чарлз и Камила]*$_{\text{ЦЕЛ}}$.

173а. [pro]$_{\text{АГЕНС}}$ ***Подмазвате*** *[тавата]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с малко олио]*$_{\text{ТЕМА}}$ *и загрявате на силна фурна.*

*173б. *[pro]*$_{\text{АГЕНС}}$ ***Подмазвате*** *[малко олио]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[върху/по тавата]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *и загрявате на силна фурна.*

Представените примери илюстрират следната закономерност – предикатът за *покриване* има способността да се свързва с представки с локативно значение – *о-*, *об-*, *за-*, *под-*, *про-*, а предикатът за *поставяне* – с префикси за насочено движение – *в-*, *раз-*, като и двата модела представляват канонична съчетаемост за съответното глаголно значение. Разбира се, примерите не изчерпват възможностите за префиксация на *мажа(1)* и *мажа(2).* От дотук разгледаните случаи става ясно, че при глаголите с два или повече вътрешни аргумента, които не позволяват алтернации, всеки вид префигиране, при което представката селектира в прякообектна позиция участник, различен от този, селектиран от непрефигирания изходен глагол, е неканонично (*лепя*). При предикатите, участващи в алтернации, бе показано, че в много случаи взаимодействието е канонично. Във връзка с това възниква въпросът дали при тях съществува неканонична съчетаемост.

Езиковите данни сочат, че това е възможно. Например, двойката глаголи

измажа/измазвам в значението *„покривам с мазилка, мажа нещо изцяло, напълно или всичко“* (РБЕ т. 6: 348, зн. 1) са специалнорезултативни предикати, получени вследствие на канонично взаимодействие между локативния вариант на *мажа* и представката, а в значението за изчерпване на ресурс – *„свършвам материалите за мазане; изразходвам материалите при мазане“* (РБЕ т. 6: 348, зн. 2) – съчетанието е неканонично, производно от значението за *поставяне*:

174. $[y(q)]_{\text{РЕСУРС}}$ път-до-крайна-точка + пълна степен $[y(q\text{-max})]_{\text{РЕСУРС}}$

175. $[x]_{\text{АГЕНС}}$ маже $[y(q)]_{\text{ТЕМА}}$ $[$върху $z]_{\text{ЦЕЛ}}$ » $[x]_{\text{АГЕНС}}$ измазва $[[y(q)]_{\text{ТЕМА}}]_{\text{РЕСУРС}}$

176. Измаза цялата боя и сега няма с какво да боядисаме.

Специфичната съчетаемост, която основните несвършени по вид глаголи, участващи в семантични алтернации, проявяват при свързване с множеството на лексикалните представки, е довод в подкрепа на тезата, че представляват отделни значения. Следователно, съчетаемостта има приложение като тест за разграничаване на семантично близки глаголи, получени в резултат от алтернации, които често се разглеждат като различни синтактични реализации на едно и също значение.

3.3.5. Съчетаемост между представки и основи

В т. 3.3.4.4. бе показано, че в резултат от неканонично взаимодействие между представка и определени мотивиращи основи се активират семантични фреймове, различни от асоциираните с изходните предикати. Предвид факта, че префиксите представляват абстрактни езикови елементи, логично е, че дадено значение на представка не се асоциира с един-единствен фрейм.

Многократно бяха привеждани примери с фрейма *Изчерпване на ресурс*, активиран от представката *из-* в съчетание с определени основи. В (177) са илюстрирани няколко префигирани глагола от този тип – *изрисувам*, *изшия*, *измажа*, *изпиша*, *издраскам* и оказионализма *издивея*:

177а. Свърши ми боята, [щерката]$_{\text{АГЕНС}}$ *[я]*$_{\text{РЕСУРС}}$ *изрисува...*

177б. [Младите момичета]$_{\text{АГЕНС}}$ *бързат да изшият [сто и четиридесет конеца]*$_{\text{РЕСУРС}}$*, понеже дядо Господ удрял със сто и четиридесет пръчки земята...* (Интернет)

177в. [Мойта шефка]$_{\text{АГЕНС}}$ *е измазала [2-3 опаковки]*$_{\text{РЕСУРС}}$ *по време на бременността си и каза, че и една стрия не ѝ е излязла.*

177г. ... иначе докато не [pro]$_{\text{АГЕНС}}$ *издраска [скицника]*$_{\text{РЕСУРС}}$*, не мирясва...*

177д. Отделил е бая време да се търкаля в пръстта из цяла България – „да взимам едни пари и [pro]$_{\text{АГЕНС}}$ *да [ги]*$_{\text{РЕСУРС}}$ *издивея“.*

Участникът, който се идентифицира като *Ресурс*, е *Средство* (*боя*, *химикал*) в концептуалната структура на *рисувам* (изходен фрейм *Създаване на физическо изображение*) и *пиша* (изходен фрейм *Създаване на текст*), *Свързващ елемент* (*конци*) – при *шия* (изходен фрейм *Прикрепване*), *Тема* (*опаковки*) при *измажа* (изходен фрейм *Поставяне*), *Повърхност на създаване* (*скицник*) при *драскам* (изходен фрейм *Създаване на физическо произведение*). Под въпрос е какъв би бил статутът на *пари* при изходния глагол в последния пример.

Изразходване на ресурс е един от фреймовете, активирани от представката *из-* в конкретното значение, при съчетание с определени основи. Посочените по-долу префигирани с *из-* глаголи активират фрейма За*пълване*. Като илюстрация ще бъде разгледана глаголната двойка *изпиша/изписвам* в значение: *„изпълвам с писане, с текст нещо докрай“* (РБЕ т. 6: 446, зн. 2). Фреймът *Създавам текст*, активиран от *пиша*, както и фреймът За*пълване* вече са разглеждани.

В примерите в (178) представката *из-* задава скала, различна от асоциираната с изходния предикат, което води до промяна на релацията и реконцептуализация на участниците. Новата скала се дефинира за измерението „повърхност“ (а) на периферния участник, който се преосмисля от физически *Носител*, върху който се създава текстът, в пространство, което се изпълва с

текст (*Цел*). Участникът, възникващ в резултат от описваната от изходния предикат ситуация (*Създаван обект)*, се реконцептуализира като материал (*Тема*), който чрез абстрактен пренос изпълва *Целта*. *Агенсът* се съотнася еднозначно:

178а. [Влюбената девойка]$_{\text{АГЕНС(АВТОР)}}$ *пише [красиви стихове]*$_{\text{СЪЗДАВАН ОБЕКТ(ТЕКСТ)}}$ *[в малката тетрадка]*$_{\text{НОСИТЕЛ}}$.

178б. [Влюбената девойка]$_{\text{АГЕНС(АВТОР)}}$ *изписа [малката тетрадка*$_{\text{НОСИТЕЛ}}$*]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[със стихове]*$_{\text{СЪЗДАВАН ОБЕКТ(ТЕКСТ)}}$*]*$_{\text{ТЕМА}}$.

Основният глагол (*пиша*) не участва в алтернация, при която се активира фрейма *Запълване* (179) и следователно промените в концептуалната структура са предизвикани от представката.

*179. *[Влюбената девойка]*$_{\text{АГЕНС(АВТОР)}}$ *пише [малката тетрадка*$_{\text{НОСИТЕЛ}}$*]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[със стихове]*$_{\text{СЪЗДАВАН ОБЕКТ(ТЕКСТ)}}$*]*$_{\text{ТЕМА}}$.

Потенциалът на префикса да произвежда глаголи за *запълване* наред с глаголи за *изчерпване* и др. се дължи на способността му да дефинира скала за различни *измерения* в зависимост от семантиката на предикатите. За *измерението* „повърхност“ семантичните специфики на представката („пълнота“, „всеобхватност“) се концептуализират като „обхващане на повърхност“, „покриване“ и под., дефинирани за участник с локативна семантика (напр. *Цел*). Може да се предложи следната структура:

180. из-: [...(a)] път-до-крайна-точка + пълна степен [...(a-max)] » [...(a)]$_{\text{ЦЕЛ/...}}$ път-до-крайна-точка + пълна степен [...(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ/...}}$

Способността за дефиниране на скала за различни *измерения* прави възможно преосмислянето и предефинирането на релацията *„създаване на текст“* в *„запълване“* или в *„изразходване“*.

За същото измерение „повърхност“ представката се дефинира и при глаголи като *измажа/измазвам, изпръск(в)ам, изрисувам, издраск(в)ам* и др., но

взаимодействието е канонично поради наличието на значение за покриване при изходните предикати (за илюстрация примерите с *рисувам* и *изрисувам* по-долу).

При разглеждането на предикатите, участващи в семантични алтернации, бе показано, че *мажа(1)* и *мажа(2)* образуват канонични резултативи с две различни значения на представката *на-*. Демонстрирано бе, че различно множество от представки взаимодейства с различен член на двойката предикати. В такъв случай възниква въпросът дали една и съща представка може да образува префигирани глаголи с различни значения, получени чрез алтернация. Възможност за това е префиксът да дефинира скала за различно *измерение*. Следните примери с *рисувам* илюстрират това явление.

Рисувам(1) –„изобразявам с помощта на четка, моливи, бои и др.“[127] активира фрейма *Създавам материално произведение*[128], чиято дефиниция е: „*Творец* създава произведение, което в типичния случай е иконично *Изображение* на реален или въображаем обект или събитие.“. Съкратеният запис има вида:

181а. [x]$_{\text{ТВОРЕЦ}}$ рисува [y(e)]$_{\text{ИЗОБРАЖЕНИЕ}}$ [върху z]$_{\text{ПОВЪРХНОСТ НА СЪЗДАВАНЕ}}$

181б. [Древните хора]$_{\text{ТВОРЕЦ}}$ *рисували [фрески]*$_{\text{ИЗОБРАЖЕНИЕ}}$ *[по стените на пещерите]*$_{\text{ПОВЪРХНОСТ НА СЪЗДАВАНЕ}}$

Рисувам(2) – „покривам повърхност с рисувани изображения“[129] е глагол, който активира фрейма *Запълване*. Сам по себе си той може да се разглежда като семантично производен на *рисувам(1)*, където реконцептуализирането на участниците е аналогично като при *пиша – изпиша/изписвам* (в зн. 2): участникът с роля *Творец* се съотнася с *Агенса*, *Изображение* – с *Темата*, а *Повърхност на създаване* – с *Цел*.

182а. [x]$_{\text{ТВОРЕЦ}}$ рисува [y(e)]$_{\text{ИЗОБРАЖЕНИЕ}}$ [z]$_{\text{ПОВЪРХНОСТ НА СЪЗДАВАНЕ}}$ » [x$_{\text{ТВОРЕЦ}}$]$_{\text{АГЕНС}}$

[127] http://talkoven.onlinerechnik.com/duma/%D1%80%D0%B8%D1%81%D1%83%D0%B2%D0%B0%D0%BC
[128] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Create_physical_artwork
[129] Това значение не е отразено в БТР.

рисува [z(a)$_{\text{ПОВЪРХНОСТ НА СЪЗДАВАНЕ}}$]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с у$_{\text{ИЗОБРАЖЕНИЕ}}$]$_{\text{ТЕМА}}$

182б. ... и [ние]$_{\text{АГЕНС}}$ *сме рисували [стените]*$_{\text{ПОВЪРХНОСТ НА СЪЗДАВАНЕ}}$*]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с графити]*$_{\text{ИЗОБРАЖЕНИЕ}}$*]*$_{\text{ТЕМА}}$ *в 8-ми клас...* (Интернет)

И двете глаголни значения имат префигирани корелати, образувани с представката *из-* – *„рисувам нещо изцяло, докрай; нарисувам“* и *„изпълвам, покривам нещо на много места или изцяло с рисунки“* (РБЕ т. 6: 623, зн. 1 и зн. 2 съответно).

В първото значение представката се дефинира за *измерението* „физически обхват“ (е) на каноничния участник *Изображение*:

183. из-: [...(е)] път-до-крайна-точка + пълна степен [...(е-max)] » [у(е)]$_{\text{ИЗОБРАЖЕНИЕ}}$ път-до-крайна-точка + пълна степен [у(е-max)]$_{\text{ИЗОБРАЖЕНИЕ}}$

184. [Зографът]$_{\text{АГЕНС}}$ *изрисувал [фрески]*$_{\text{ИЗОБРАЖЕНИЕ}}$ *[по стените]*$_{\text{ПОВЪРХНОСТ-НА-СЪЗДАВАНЕ}}$.

Същата скала се реализира и с глаголите *изрежа/изрязвам*, *издял(в)ам*, *извая/извайвам* и др. На базата на тези примери може да се заключи, че с подобни изходни предикати и *измерение* „физически обхват“ значението на представката се конкретизира като „създаване на предмет“.

Във второто значение *измерението*, задавано от предиката, е „повърхност“, дефинирано за *Целта*. Както бе изтъкнато по-горе, съотнасянето също е канонично:

185. [...(а)]$_{\text{ЦЕЛ/...}}$ път-до-крайна-точка + пълна степен [...(а-max)]$_{\text{ЦЕЛ/...}}$ » [z(a)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ път-до-крайна-точка + пълна степен [z(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$

186. [Зографът]$_{\text{АГЕНС}}$ *изрисувал [стената]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с фрески]*$_{\text{ТЕМА}}$.

Друга реализация на *из-* се наблюдава при глаголи за изминаване на път като *изтич(в)ам*, *изплувам*, *извървявам*, образувани от предикати за начин на движение. В резултат от взаимодействието между представката и изходните

предикати се активира фрейм *Прекосяване (Traversing)*[130] – „*Тема* променя местоположението си по отношение на определен *Път.*“. Скалата е определена за *измерението* дължина на пътя (l):

187. [x]$_{\text{ТЕМА}}$ (из)тич(в)а [y(l)]$_{\text{РАЗСТОЯНИЕ}}$

188. *[Маратонецът]*$_{\text{ТЕМА}}$ *изтичва [двайсет километра]*$_{\text{РАЗСТОЯНИЕ}}$ всеки ден.

От примерите може да се заключи, че представката *из-* е съвместима със скали за различни *измерения* – „количество“, „физически обхват“, „пространство“, „дължина“ и др., включително скали, дефинирани за различни участници при глаголите, участващи в семантични редувания.

Може да се приеме, че инвариантната ѝ структура има вида:

189. *из-*: [...(q/e/a/l...)] път-до-крайна-точка + пълна степен [...(q/e/a/l...-max)]

Конкретният фрейм, който се активира, зависи от семантиката на изходния предикат, от типа участник, за който представката дефинира скала, и от типа *измерение*, определено за даден участник (срв. значенията за *изразходване* и за *покриване* при *изпиша/изписвам*, *измажа/измазвам*, *изрисувам* и т.н.) в изходната концептуална структура. Високата съчетаемост на *из-* произтича от относително обхватното ѝ значение. Представките с по-специфична семантика също могат да активират различни фреймове при комбинацията си с определени основи. В (190) са посочени част от възможните *измерения*, дефинирани от представката *об-* – „повърхност“, „периметър“, „обем“.

190а. об-: [...]$_{\text{ТЕМА}}$ път-около [...(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$

190б. об-: [...]$_{\text{ТЕМА}}$ път-около [...(p-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$

190в. об-: [...]$_{\text{ТЕМА}}$ път-около [...(v-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$

190г. об-: [...]$_{\text{ТЕМА}}$ път-около [...(q-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$

Обвия/обвивам, *обгоря/обгарям*, *обгърна/обгръщам*, *облея/обливам*,

[130] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Traversing; в съкратения запис не са представени всички ядрени участници, тъй като нямат отношение към конкретния анализ.

обтрия/обтривам и т.н. са дефинирани за *измерението* „повърхност“. Други глаголи позволяват избор на *измерение*, без това да рефлектира върху фрейма, който се активира. Например при *обшия/обшивам*, *обкова(вам)*, *облепя(м)* и т.н. в резултат от взаимодействието между предиката и представката се активира фреймът *Запълване*, независимо дали е засегната цялата повърхност (двуизмерна или обемна) или периметъра ѝ. За други глаголи скалата се дефинира за периметър (р) (190б), като активираният фрейм е различен от *Запълване*, например *обградя/обграждам*, *обкопая/обкопавам*, *обкръжа(вам)* и др. При глаголи като *обгазя(вам)*, *обдиш(в)ам* представката дефинира измерението „обем“ (190в) и се активира *Запълване*. При *обходя/обхождам*, *обиколя/обикалям* скалата, зададена от представката, е дефинирана за *измерението* „брой/количество“ на последователно обхващани обекти (190г), като конкретните предикати активират фрейма *Прекосяване*.

3.4. Дефиниране на външна скала

В началото на Глава 3 бяха посочени общите свойства на така наречените надлексикални представки и бе изтъкнато, че не винаги може да се прокара ясна граница между тях и лексикалните. В рамките на тази работа фокусът е върху измененията главно в тематичните свойства, а тези в аспектуалната структура се разглеждат в случаите, когато засягат аргументната реализация. В този контекст разграничаването на лексикални и надлексикални префикси има смисъл, доколкото обобщава свойствата на представките, които дефинират външна за ситуациите скала. В тази част ще бъде показано какви са проблемите при тази класификация от гледна точка на предложения анализ.

Често в литературата представките *по-* (в посочените по-долу значения) и *на-* (в *кумулативно* значение) са разглеждани паралелно като надлексикални. И двете привнасят количествено значение със стойност „(по-)малко“ (за *по-*) и „много“ (за *на-*).

По-

Различават се няколко разновидности на *по-*, най-често посочваните от които са – *атенуативно* (слаба степен) (Иванова 1974:71), *делимитативно* (ограничено времетраене) (Иванова 1974:78), *итеративно-атенуативно* (с прекъсвания и в слаба степен) (Иванова 1974:82). Общата база за сравнение на значенията е критерият „стойност по определена скала, оценявана като по-ниска от някаква норма“ (Куртева 2007: 171). Наред с тях е отбелязвано и значение за измерване на разстояние (Филип 2000:11). Разновидностите са илюстрирани в следните примери:

191а. Повървяха два часа. (времетраене)

191б. Повървяха два километра. (разстояние)

191в. Попечете картофите още малко. (времетраене)

191г. Сложете кедровите ядки в едно тефлонено тиганче и ги поопечете леко. (степен)

191д. Заедно със свои бойни другари ... поопекла няколко яйца на очи върху предното му стъкло. (количество/степен)

191е. Вратата поскърцва. (с прекъсвания и в слаба степен)

В примери (191а) и (191б) интерпретацията се прецизира с помощта на *два часа* (времетраене) и *два километра* (разстояние), срв. *Повървяха*, което е двузначно. В примери (191г) и (191д), тъй като се присъединява към глаголи за *постижение*, *по-* изразява засягане на обекта, а с непрефигирания корелат – ограничено времетраене (191в). В пример (191д) количествено характеризираният обект предизвиква интерпретация за ограничено количество. В (191е) се модифицира ситуацията. Вижда се, че *по-* не променя лексикалноаспектуалните свойства на изходните предикати, а „измерва“ количествени признаци, като те могат да са признаци на самите ситуации –

„честота“, „интензивност“, „продължителност: и т.н., или на обекти – „количество“ и др. (Филип 2000: 11). В (191а), (191в) и (191е) представката измерва ситуации – в *делимитативното* значение чрез тяхната продължителност, в *итеративно-атенуативното* – чрез тяхната честота и интензивност. В останалите случаи се измерват признаци на обекти – квантифициране на вътрешния аргумент по различен критерий в зависимост от свойствата на обекта – степен (191г, 191д), количество (191д), разстояние (191б). Освен това представката заема външна позиция спрямо представка с резултативно значение (191г, 191д).

От примерите може да се обобщи, че *по-* се намира „извън VP“ (Свенониъс 2004а:232) и модифицира цялата група, от която зависи изцяло какъв количествен признак ще бъде квантифициран от представката. *По-* не предизвиква и изразяване на вътрешния аргумент. Поради тези свойства авторите непротиворечиво я причисляват към надлексикалните представки.

От гледна точка на взаимодействието между представките и концептуалната структура на предикатите, *по-* индуцира външен за ситуацията критерий за измерване, или *външна скала*.

На-

На- в кумулативното си значение също обикновено се категоризира към надлексикалните представки на базата на семантичния компонент, който привнася, на дистрибуцията ѝ – спрямо други представки при полипрефиксация (вляво от лексикалните, ако има такива *на-раздавам*) и по отношение на основите (неасоциирани със скала – *наговарям глупости*, с нелексикализирана скала – *насаждам картофи*, с лексикализирана скала – *накупувам дрехи*).

Проблемът при категоризирането на *на-* и някои други представки идва от това, че ако изходният предикат се асоциира със скала на изменение на вътрешния обект, представката квантифицира именно него (Романова 2004: 271,

Филип 2000: 42 и др.). Така в редица случаи – *наловя риба*, *набеля картофи* и т.н. – *на-* заема позицията на лексикалната представка и предизвиква изразяването на вътрешния аргумент. За разлика от лексикалните, обаче, не може да селектира различен участник и съответно не поражда неканонични взаимодействия. Както бе посочено, това свойство е характерно и за други представки – *до- (дефинитивно значение)*, *пре-* (*рекурсивно значение*) и др.

В такъв случай се оказва, че представки, които имат свойства, типични за надлексикалните, могат да дефинират скала за каноничния участник, като в същото време привнасят специфичното си значение. От друга страна не променят тематичната структура на изходния предикат. Следователно, когато са в съседство с основата, те имат и способността да модифицират скала, подобно на някои лексикални префикси. Тогава, по-коректно би било да се говори за лексикални и надлексикални употреби на едно и също значение на представката, още повече че двата вида употреби се проявяват в различни множества от контексти[131]. Когато такъв префикс се свързва с основата на предикат, който се асоциира с каноничната скала на изменение, тя лексикализира скалата – *дочитам книгата*, *преписвам писмото*, *набирам плодове* и т.н. В останалите случаи – *допрочитам книгата*, *пренаписвам писмото* и др. се свързва с вече префигиран глаголи и привнася външен измерител (външна скала) чрез лексикалния си компонент. В този смисъл разграничението между вътрешна и външна скала при тези представки съответства на противопоставянето лексикална и надлексикална употреба.

3.5. Заключение

В Глава 3 бяха разгледани основните видове взаимодействие между представки и основи. Очертани бяха типовете вътрешна скала в зависимост от приноса на представката и измененията в концептуалната структура.

В много от случаите скалата е дефинирана за *измерение* на участник,

[131] При това сечението на множествата от контексти е празното множество.

който се реализира като пряк вътрешен аргумент, като развитието на ситуацията се измерва с изменението в стойността на това свойство. Както бе показано, това не винаги е така. Като пример служи представката *над*-, при която участникът със статут на пряк вътрешен аргумент не е *Инкрементална тема*. Самата скала се основава на съпоставка на стойности, а не на градуално изменение.

Основните закономерности при неканоничните взаимодействия са, че обикновено участникът, с който се асоциира скалата на изменение, и съответно има каноничен ядрен статут, е понижен в неканоничен – ядрен или периферен, или не фигурира в концептуалната структура на активирания от префигираните предикати фрейм (и следователно е имплицитен). Неговото място се заема от участник с по-ниска позиция в концептуалната структура на изходния предикат, който се повишава, или издига. Останалите ядрени аргументи (освен когато един от тях не е издигнат в каноничен), най-често се понижават в периферни, или дори остават имплицитни в значението на константата.

В някои случаи неканоничността произтича не от асоцииране на скалата с различен участник, а от дефиниране на скала за различно *измерение* на каноничния участник, или от предефиниране на релацията между каноничния участник и предиката.

Каноничността и неканоничността не са свойства на определени представки, а се определят от взаимодействието между конкретно значение на дадена представка и определени основи или класове от основи в съпоставка с изходните за префиксацията предикати.

В резултат от това взаимодействие се активират дадени фреймове. Изходните предикати могат да принадлежат към различни класове, но споделят общи компоненти, в резултат от което е възможно дефинирането на скала за участници с различни роли в изходните концептуални структури и съотнасянето им с един и същ елемент в активирания фрейм.

Така формулираните взаимодействия отразяват зависимости между класове предикати, които са валидни не само в българския език, но както се вижда от прокараните паралели – и в други езици от различни езикови групи – славянски и германски. Разглежданите типове неканонична префиксация по същество представляват съотнасяне между фреймове, предизвикано от взаимодействието между префикса и основата. Важна посока за бъдещи изследвания би била системното изучаване на възможните междуфреймови кореспонденции. Например във ФреймНет съществува релация между фреймовете *Поставяне* и *Запълване*, която рефлектира широко представената в различните езици семантична алтернация. Наблюденията показват, че за български може да се формулира релация между фреймовете *Прикрепяне* и *Запълване*, като съотнасянето се реализира от глаголи, получени от един и същ изходен предикат с помощта на различни представки.

Глава 4. Изследване върху префигирани глаголи с локативна представка *за-*

4.1. Префигирани глаголи, образувани със *за-*

В тази глава са обобщени наблюденията върху глаголи с представката *за-* в локативното ѝ значение[132]. Префигираните глаголи спадат към относително малък брой хомогенни класове, които съответстват на няколко фрейма, от които ще бъде разгледан фреймът *Запълване*. Предикатите са анализирани в съпоставка с мотивиращите езикови единици (4.1.1–4.1.2.). Специално внимание се обръща на неканоничното междуфреймово съотнасяне (4.1.2.), като отделно се разглеждат префигираните глаголи, образувани от неглаголни константи (4.1.2.4.). В т. 4.2. се разглеждат диатезите, които глаголите за *Запълване* с представката *за-* образуват. Дискутират се междуфреймовите съотнасяния, предизвикани от диатезите, основните семантични свойства на получените предикати, синтактичните свойства, следващи от семантичните особености и селективните ограничения, които важат за тези глаголи, както и морфо-синтактичните особености, следващи от лексикалноаспектуалните им свойства.

В локативното си значение представката *за-* има следната дефиниция – *„извършвам действието, изразено от изходната дума, по, около повърхността на обекта или около обекта“* (РБЕ, т. 5: 123, зн. 6). Най-голямата част от префигираните предикати, образувани с нея, активират фрейма *Запълване*. Именно те ще бъдат разгледани в останалата част от Глава 4. Разгледаните глаголи са ръчно ексцерпирани от РБЕ (т. 5). В хода на анализа са изключени някои остарели и диалектни глаголи.

[132] Представените резултати представляват преработен и разширен вариант на предходна статия (Лесева 2010)

Фреймът *Запълване* се активира от езикови единици, които изразяват: „напълването на съдове или покриването на пространство с предмет(и), материал или вещество (*Тема*).“[133] Ядрените елементи, които могат да се реализират в субектна позиция, са *Агенс* – съзнателно същество, което предизвиква ситуацията, и *Причина* – причиняващо събитие, като даден глагол може да селектира само един или всеки от тях в различни контексти. Останалите ядрени участници са *Цел* – съдът или пространството, което се изпълва, и *Тема* – физически обект (вещ, материал, вещество), което променя положението си, така че да попадне в/върху *Целта*.

Префигурираните глаголи с представката *за-* са производни от различни изходни основи, лексикализиращи глаголни и неглаголни константи, групирани тук по следния начин:

(i) Префигурирани глаголи, производни от основни непрефигурирани предикати, които участват в семантични алтернации, асоцииращи се с междуфреймово съотнасяне от типа *Поставяне – Запълване*. Префиксацията със *за-* блокира значението за поставяне: *пълня – запълня/запълвам, мажа – замажа/замазвам, мацам – замац(в)ам; трупам – затруп(в)ам, сея – засея/засявам, садя – засадя/засаждам, стеля – застеля/застилам.*

Към тази група се причисляват и глаголи, на които не съответства непрефигуриран корелат – *завия/завивам*, *загърна/загръщам*, *загъна/загъвам*. Основанието за включването им е, че на базата на съпоставката на минималните двойки в (1а, 1б) и (1в, 1г) и в (2а) и (2б) може да се твърди, че спадат към предикатите, участващи в алтернации:

1а. [Около шината]$_{\text{ЦЕЛ}}$ *се увива [хартия]*$_{\text{ТЕМА}}$ *на руло [...]*$_{\text{АГЕНС}}$. (*Поставяне*)

1б. [pro]$_{\text{АГЕНС}}$ *Не увивайте [кабела]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[около уреда]*$_{\text{ЦЕЛ}}$. (*Поставяне*)

1в. [Картофите]$_{\text{ЦЕЛ}}$ *се увиват [във фолио]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[...]*$_{\text{АГЕНС}}$ *и се пекат*. (*Запълване*)

[133] При всички глаголи пространството или съда може да се изрази като пряк обект и получава роля Цел, тъй като представлява целта на движение на Темата.

1г. Щом тестото преседи един час, [pro]$_{\text{АГЕНС}}$ *увийте [го]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[в кърпа]*$_{\text{ТЕМА}}$. (*Запълване*)

2а. ...[третата]$_{\text{ТЕМА}}$ *се загъва*[134] *[около полученото двойно руло]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[...]*$_{\text{АГЕНС}}$... (*Поставяне*)

2б. ...слагате ги в купа и [pro]$_{\text{АГЕНС}}$ *[ги]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *загъвате [с фолио]*$_{\text{ТЕМА}}$ ... (*Запълване*)

Малък брой глаголи са образувани от изходни предикати, които активират *Запълване – запраша(вам), засмоля(вам),* но не проявяват алтернации.

(ii) Префигирани глаголите, образувани от основни глаголи, активиращи фрейм, различен от *Запълване*: *сипя – засипя/засипвам, строя – застроя(вам), вея – завея/завявам, лея – залея/заливам* и др.

(iii) Префигирани глаголи с мотивираща основа съществително име – *залоя(вам), затревя(вам), зарибя(вам).*

Тъй като особеностите при свързването на глаголите, участващи в алтернации, с представка с локативна семантика са разгледани по-рано (Глава 3 за *мажа* и др. глаголи), тук те ще бъдат разгледани съвсем накратко.

4.1.1. Канонично съотнасяне

4.1.1.1. Глаголи, участващи в алтернации

Глаголите, представени в тази част, реализират семантична алтернация между фреймовете *Поставяне* и *Запълване.* За пример ще послужи глаголът *трупам.* Неговата дефиниция е: *„слагам много неща на едно място, та става куп“* (БТР: 986, зн. 1). В повечето от намерените примери се наблюдава значението за *Поставяне.* Фреймът се определя като: *„Агенс поставя Тема на дадено място – Цел...“* (3а). Значението, което активира *Запълване* е по-рядко и не е представено в речниците (3б):

[134] Глаголът за поставяне в (2а) е образуван с друго значение на представката *за-*, което е близко до значението за прикрепяне, свързване, дефинирано в речниците (РБЕ т. 5: 123, зн. 7)

3а. ...гърците не могат да преживеят загубата на божествения Олимп и [pro]$_{АГЕНС}$ *постоянно трупат [камъни]*$_{ТЕМА}$ *[върху него]*$_{ЦЕЛ}$*, но той все пак не успява да достигне висините на Мусала...* (Интернет)

3б. ...красива масичка, която както дава удобство при работа с компютър, така и [pro]$_{АГЕНС}$ *можеш да [я]*$_{ЦЕЛ}$ *трупаш [с всякакви щуротии]*$_{ТЕМА}$ *...* (Интернет)

Концептуалните структури на глаголите от двата фрейма имат следния вид:

4а. трупам(1): [x]$_{АГЕНС}$ трупа [y(q)]$_{ТЕМА}$ [върху z]$_{ЦЕЛ}$

4б. трупам(2): [x]$_{АГЕНС}$ трупа [z(a)]$_{ЦЕЛ}$ [с y]$_{ТЕМА}$

При *трупам(1)* скалата се дефинира по отношение на *измерението „количество“* (q) на вътрешния пряк аргумент (*Тема*), който претърпява движение в пространството до *Целта*, а при *трупам(2)* – за *измерението* „повърхност“ на *Целта*. Ситуацията, описвана от първия глагол, достига кулминацията си, когато цялото налично или посочено в контекста количество от *Темата* се намира върху *Целта*, а тази, описвана от втория – при цялостното обхващане на повърхността на *Целта* с *Темата*.

Към тази група освен *трупам* и *мажа* се причисляват и още няколко глагола – *сея, садя, стеля, пълня, мацам* и др. В (5-8) примерите в (а) илюстрират значението, активиращо фрейма *Поставяне*, а в (б) – *Запълване*:

5. пълня – *„правя нещо да стане пълно“* (БТР: 794)

5а. [Добрите кредити}$_{ПРИЧИНА}$ *пълнят [пари]*$_{ТЕМА}$ *[в джобовете ни]*$_{ЦЕЛ}$ *и ни правят по-богати.*

5б. ...младоженецът трябва плати откуп, като за целта [pro]$_{АГЕНС}$ *пълни [с пари]*$_{ТЕМА}$ *[обувката на булката]*$_{ЦЕЛ}$*...*

6. сея:1 – *„хвърлям пръскам семена в земята, за да поникнат; засявам,*

насявам, посявам“ (БТР:880)

6'. сея:2 – *„хвърлям семена върху определена площ, заемам някаква площ с посев; засявам“* (БТР:880)

6а. [По-съобразителните]$_{\text{АГЕНС}}$ *сеят [забранените растения]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[сред посевите с царевица]*$_{\text{ЦЕЛ}}$.

6б. Тази есен [земеделците]$_{\text{АГЕНС}}$ *отрано сеят [нивите]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с пшеница]*$_{\text{ТЕМА}}$.

7. стеля – *„постилам, покривам“ (БТР: 924)*

7а. [Шарени черги]$_{\text{ТЕМА}}$ *[по земята]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[pro]*$_{\text{АГЕНС}}$ *стелят, пъстри килими рисуват.*

7б. Двама разделят цветна постеля, [пътища]$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[pro]*$_{\text{АГЕНС}}$ *стелят [с любов раздвоена]*$_{\text{ТЕМА}}$. (Интернет)

8. мацам – *„мажа, намазвам с нещо мазно, мокро някого или нещо“* (РБЕ т. 9: 242)

8а. [Колко грим]$_{\text{ТЕМА}}$ *мацат [по лицето си]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[днешните тийнейджъри]*$_{\text{АГЕНС}}$.

8б. [Хората]$_{\text{АГЕНС}}$ *мацат [лицата си]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[със сажди]*$_{\text{ТЕМА}}$*, за да не бъдат разпознати от злите духове.*

Аналогично на глаголите *мажа(1)* и *мажа(2)*, разгледани в Глава 3, каноничният резултат при *трупам* се лексикализира от двойки, префигирани с представка *на- – натрупам/натрупвам:*

9а. В бързината [момчето]$_{\text{АГЕНС}}$ *натрупа [леглото]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с дрехи]*$_{\text{ТЕМА}}$ *и изхвърча.*

9б. [Момчето]$_{\text{АГЕНС}}$ *натрупа [дрехи]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[по леглото си]*$_{\text{ЦЕЛ}}$.

На базата на анализа на префигираните глаголи в съпоставка с изходното значение се заключава, че в първия случай *на-* се реализира в

общорезултативното значение *„изчерпване, свършване на действието, довеждане на действието до резултат“* (РБЕ, т. 10: 14, зн. 1) и дефинира абстрактна скала, чиито специфики се определят изцяло от релевантното измерение на вътрешния обект, в случая измерението „количество“ (q) на *Темата*:

10. *на-*: [...(m)] път-до-крайна-точка [...(m-max)] » [y (q)] път-до-крайна-точка [y (q-max)]

11. [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ТРУПАМ)}}$ [y(q)]$_{\text{ТЕМА}}$ [върху z]$_{\text{ЦЕЛ}}$] & [СТАВАМ [y(q-max)]$_{\text{ТЕМА}}$ **съм на място** [z]$_{\text{ЦЕЛ}}$]

Във втория случай представката *на-* е в значение: *„извършване на действието докрай, довеждане на действието до резултат с насочване към, засягане на повърхността на обекта“* (РБЕ, т. 10: 14, зн. 8). Скалата, зададена от префикса, също е дефинирана за измерението „повърхност“ (a) на участника *Цел*, и се съвместява канонично със скалата на глаголната основа.

12. *на-*: [...]$_{\text{ТЕМА}}$ път-до [...(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ » [y]$_{\text{ТЕМА}}$ път-до [z(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$

13. *натрупам/натрупвам*: [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ТРУПАМ)}}$ [z(a)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с y]$_{\text{ТЕМА}}$] & [СТАВАМ [z(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ **покрит** [с y]$_{\text{ТЕМА}}$]

С локативната представка *за- трупам* образува глагола *затрупвам:2*, който се дефинира по следния начин: *„покривам нещо, като трупам отгоре“*(РБЕ т. 5: 740, зн. 1). Скалата на представката е дефинирана за *измерението* „повърхност“ (a). В конкретния случай приписването на скалата има вида:

14. *за-*: [...]$_{\text{ТЕМА}}$ път-до [...(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ » *за-*: [y]$_{\text{ТЕМА}}$ път-до [z(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$

15. *затруп(в)ам*: [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ТРУПАМ)}}$ [z(a)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с y]$_{\text{ТЕМА}}$] & [СТАВАМ [z(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ **покрит** [с y]$_{\text{ТЕМА}}$]

В резултат от префиксацията се блокира изразяването на фрейма *Поставяне*[135] (16):

[135] При част от глаголите – *засадя/засаждам, засея/засявам* – съществува значение идентично по форма

16а. [Вятърът]$_{\text{ПРИЧИНА}}$ *затрупа [пътищата]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[със сняг]*$_{\text{ТЕМА}}$.

*16б. *[Вятърът]*$_{\text{ПРИЧИНА}}$ *затрупа [сняг]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[по пътищата]*$_{\text{ЦЕЛ}}$.

Аналогично значение и аргументна реализация имат и останалите посочени глаголи.

Тук би могло да се добавят и *замацам/замацвам*, *зацапам/зацапвам*, които отговарят на дефиницията за *зацапвам:2 – „правя нещо да стане нечисто, да се покрие с петна, нечистотии и под; изцапвам, оцапвам, нацапвам, замърсявам“* (РБЕ т. 5: 787 зн. 1) или по-общо „покривам с мръсотия, петна“.

4.1.1.2. Глаголи, които не участват в семантични алтернации

Тази група включва *запраша/запраш(а)вам, засмоля(вам)* и др. Основните глаголи, от които са образувани префигираните предикати, активират само фрейма *Запълване*:

запраш(а)вам:1 – *„покривам нещо с прах, напрашвам, праша“* (РБЕ т. 5: 585)[136]

засмолявам – *„намазвам, покривам със смола, обикновено дървена повърхност, за да не пропуска вода“* (РБЕ т. 5: 664)

17а. и винаги носеше сива престилка върху дрехите си, за да [pro]$_{\text{АГЕНС}}$ *не [ги]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *праши.*

17б. [Силен вятър]$_{\text{ПРИЧИНА}}$ *запраши [въздуха]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *в софийското с. Мусачево, съобщи Агенция „Фокус“*. (Интернет)

По-особеното при тези предикати е, че изходните глаголи са образувани от именни константи, съответно *праша* от *прах* и *смоля* от *смола*, които лексикализират *Темата*. По тази причина този участник се изразява по-трудно и при по-специфични условия (вж. т. 4.1.2.4).

значение, образувано с друго значение на *за-*, което активира фрейма *Поставяне.*

[136] Друго значение на запрашвам:2 – *„покривам с тънък пласт от нещо насипно (брашно, захар, ориз)“*.

4.1.2. Неканонични съотнасяния. Кореспонденция между фреймове

4.1.2.1. *Поставяне » Запълване*

Глаголите, които се включват в тази група, активират фрейма *Поставяне*, но не участват в семантично редуване и следователно активирането на фрейма *Запълване* представлява неканонично взаимодействие.

Като пример ще послужи глаголът *сипя* в значението *„правя нещо да се пръска или излива, да пада в голямо количество“* (БТР: 885). На базата на анализ на дефиницията, примерите, както и на съответствието с близки по значение английски глаголи[137],се установява, че концептуалната му структура отговаря на описанието на фрейма *Поставяне:*

18а. ...той спира ветровете и [pro]$_{\text{АГЕНС}}$ *сипе безспирно [сняг]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[...]*$_{\text{ЦЕЛ}}$*, докато покрие върховете на високите планини и хълмовете...* (БНК)

*18б. *[Фъртуни]*$_{\text{ПРИЧИНА}}$ *сипят [пътищата]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[със сняг]*$_{\text{ТЕМА}}$

Краткият запис на структурата на *сипя* е следният:

19. [x]$_{\text{АГЕНС}}$ сипе [y(q)]$_{\text{ТЕМА}}$ [върху z]$_{\text{ЦЕЛ}}$

Скалата се дефинира за *измерението* „количество“ на *Темата*. Каноничният резултат се реализира от глаголите *посипя/посипвам*, където представката *по-* е в абстрактното си значение – „постигане на резултат от действието“ (РБЕ, т. 12: 630, зн. 10) и структурата ѝ има вида:

20. *по-*: [...(m)] път-до-крайна-точка [...(m-max)] » [y(q)] път-до-крайна-точка [y (q-max)]

Предикатната декомпозиция на каноничните глаголи има следния вид:

21. [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(СИПЯ)}}$ [y(q)]$_{\text{ТЕМА}}$ [върху z]$_{\text{ЦЕЛ}}$] & [СТАВАМ [y(q-max)]$_{\text{ТЕМА}}$ **съм на място** [z]$_{\text{ЦЕЛ}}$]

22. [Почистващите фирми]$_{\text{АГЕНС}}$ *посипват [луга]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[по големите*

[137] Например *shower*, който активира същия фрейм.

булеварди]$_{\text{ЦЕЛ}}$.

Резултативното подсъбитие изразява състояние, при което цялата специфицирана наличност от *Темата* се намира върху *Целта.*

Тълковното значение на глаголите *засипя/засипвам* се определя като: *„като се сипя, покривам някого или нещо изцяло; затрупвам“* (РБЕ т. 5: 647, зн.1)[138]. Фреймовете *Поставяне* и *Запълване*, между които става съотнасянето, имат едно и също множество от ядрени участници, които се съотнасят еднозначно *Агенс » Агенс, Тема » Тема, Цел » Цел*. В рамките на семантиката на фреймовете разликата между двата фрейма се заключава в профилирането на различен елемент, съответно *Тема* при *Поставяне* и *Цел* при *Запълване*. Във възприетия в дисертацията подход профилираният елемент в семантиката на фреймовете се дефинира като участника, който е асоцииран със скалата, измерваща развитието на ситуацията.

23. [x]$_{\text{АГЕНС}}$ сипе [y(q)]$_{\text{ТЕМА}}$ [върху z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС}}$ засипва [z(a)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с y]$_{\text{ТЕМА}}$

Предикатната декомпозиция на префигираните глаголи има следния вид:

24. *засип(в)ам*: [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ТРУПАМ)}}$ [y(q)]$_{\text{ТЕМА}}$ [върху z]$_{\text{ЦЕЛ}}$] & [СТАВАМ [[z(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ **покрит** [[с y]$_{\text{ТЕМА}}$]

Към тази група се причислява и разгледаният в увода към дисертацията *мятам* (25) – *„слагам, поставям нещо някъде, върху друго нещо, обикн. с рязко движение, с подхвърляне или със замах от разстояние; хвърлям, замятам“* (РБЕ, т. 9: 876, зн. 2) и образуваните от него *заметна/замятам* (26). Каноничният резултат се изразява от двойката *наметна/намятам*[139], където *на-* се реализира с абстрактното си значение*:*

25. *...свали си якето и [pro]*$_{\text{АГЕНС}}$ *[го]*$_{\text{ТЕМА}}$ *метна [върху гърба на стола]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *...* (БНК)

[138] Друго близко значение е: *„като се сипя, закривам повърхността на нещо; покривам“* (РБЕ т. 5: 647, зн. 2)

[139] В увода се разглежда значение на глаголите *наметна/намятам*, много близко до *заметна/замятам* (посочени са като синоними), което активира фрейма *Запълване.*

Глаголът *заметна/замятам – „слагам, мятам, обикн. дреха, шал и под., на гърба на някого или на своя гръб; намятам“* (РБЕ т. 5: 493, зн. 1)[140] в значението за *Запълване* има идентична структура и предикатна декомпозиция със *сипя*:

26. Свали якето и [pro]$_{\text{АГЕНС}}$ *[ме]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *заметна [с него]*$_{\text{ТЕМА}}$. (Интернет)

В тази група може да се причислят и глаголите *заровя/заравям, зарина/заривам, закопая/закопавам.*

заравям:2 – *„покривам, обикн. с пръст, нещо, поставено в издълбана в земята дупка, бразда и др.; закопавам“* (РБЕ т. 5: 610: зн. 1)

27. При турците не се е месел хляб с квас, а почти за всяко ядене са пекли пити в опалено огнище, като [pro]$_{\text{АГЕНС}}$ *са [ги]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *заравяли [с пепел и жар]*$_{\text{ТЕМА}}$.

заривам:2 – *„покривам, засипвам нещо с пръст, пясък и под.“* (624, зн.1)

28. Снася яйца в дупки в земята, дълбоки 5 до 8 см, [които]$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[pro]*$_{\text{АГЕНС}}$ *зарива [с пръст]*$_{\text{ТЕМА}}$.

закопавам:2 – *„засипвам яма с пръст, изравнявам я със земята, заравнявам“* (РБЕ т. 5. 373, зн. 2)

29. [Те]$_{\text{АГЕНС}}$ *закопали [входа й]*$_{\text{ЦЕЛ}}$*, скрили го с чимове и храсти и избягали във Влашко.*

От съответните изходни глаголи само за *копая* е отразено значение за „поставяне“ (РБЕ т. 8: 11, зн. 5; БТР: 383, зн. 3), което е отбелязано като простонародно:

30. Защо не земеш сега да му платиш борча..., ами копаеш парите в земята?... (примерът е от РБЕ, Т. 8: 11, зн.5)

Значението се среща рядко, а за другите два глагола не са открити

[140] За нюанс на същото значение е представена следната дефиниция: „// *слагам, мятам нещо върху някого или нещо, за да го покрия; намятам, покривам, завивам“*. Дефиницията и примерите в РБЕ обединяват значението на *замятам* за поставяне и за покриване. Както бе посочено и по-рано, такива фонетично съвпадащи значения се създават с помощта на различни значения на една и съща представка (разгледано при *намазвам/намажа* в Глава 3). Същото наблюдение важи и за близките значения на *наметна/намятам, засадя/засаждам, засея/засявам и други глаголи.*

примери за реализиране на фрейма *Поставяне:*

*31. *ровя/рина парите в земята*

Префигираните със локативната представка *за-* корелати на тези три глагола кореспондират с ред префигирани предикати за „поставяне“, също с представка *за-*[141], напр. *закопавам*:2 – *„слагам нещо в издълбана в земята яма и го покривам с пръст; заравям“* (РБЕ т.5: 373, зн. 1). Възможна хипотеза е, че глаголите за *Запълване* се образуват като корелати на съответните префигирани предикати за *Поставяне*, а не от основните глаголи (т.е. *заравям* за *Запълване* се образува от *заравям* за *Поставяне*, а не от *ровя*), като се развиват значения по аналогия с глаголите, които участват в семантичната алтернация между двата фрейма.

В резултат от неканонично приписаната скала каноничният ядрен участник в *Поставяне* (*Темата*) се понижава в неканоничен (непряк вътрешен аргумент в аргументната структура), а неканоничният ядрен участник – се повдига в каноничен (*Цел*) (пряк вътрешен аргумент).

4.1.2.2. *Предизвикване на движение (на Флуид)*[142] *» Запълване*

В тази група се включват две глаголни двойки *залея/заливам* и *завея/завявам*[143]. Фреймът, който се активира от изходните *лея* и *вея*, е *Предизвикване на движение на флуид (Cause fluidic motion)*[144], разгледан в Глава 3 (т. 3.3.4.4.4.). Той се дефинира по следния начин: *„Агенс* или *Причина* предизвиква движението на *Флуид* от *Източник* към *Цел* по протежение на *Траектория* или в рамките на *Област.“*. Участниците *Агенс* и *Причина* се

[141] Най-близкият кандидат измежду отразените в речниците значения на *за-* е значението за прикрепяне.

[142] Строго погледнато изходните *вея* и *лея* активират различни фреймове – съответно *Предизвикване на движение* и *Предизвикване на движение на флуид*, вторият от които наследява част от свойствата на първия. По-конкретният фрейм е еднакво уместен за описание на разглежданите глаголи, поради което именно той ще бъде използван.

[143] Тук може да се причисли и *запръсквам*: 2 – *„опръсквам, напръсквам някого или нещо, обикн. с кал, вода и под.; изпръсквам“* (РБЕ т. 5: 598), но значението е диалектно и не са открити примери.

[144] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Cause_fluidic_motion

взаимоизключват; *Цел, Източник* и *Път* могат да се реализират съвместно, като всеки от тях изключва реализацията на *Област*.

Във варианта с *Цел, Източник* и *Път* съкратеният запис на концептуалната структура има следния вид:

32. [x]$_{\text{АГЕНС/ПРИЧИНА}}$ вея/лея [y(q)]$_{\text{ТЕМА}}$ [от w]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ [в/върху/... z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [по протежение на v]$_{\text{ТРАЕКТОРИЯ}}$

В Глава 3 бе казано, че основни глаголи за движение се разделят в две групи в зависимост дали профилират определена част от Пътя или не. Глаголите *лея* и *вея* спадат към вторите:

33а. [Бурята]$_{\text{ПРИЧИНА}}$ *вее [снопове прах]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[по пътя]*$_{\text{ТРАЕКТОРИЯ}}$ *и право [в дворовете]*$_{\text{ЦЕЛ}}$. (конструиран пример)

33б. и храстите, които са без корени, [ветровете]$_{\text{ПРИЧИНА}}$ *[ги]*$_{\text{ТЕМА}}$ *веят [на всички посоки]*$_{\text{ТРАЕКТОРИЯ}}$... (Интернет)

34. [Свети Илия]$_{\text{АГЕНС}}$ *препуска с конете вихрогони по небето и [pro]*$_{\textit{АГЕНС}}$ *лее [от бъчвите]*$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ *[вода]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[върху земята]*$_{\text{ЦЕЛ}}$. (Интернет, трансформиран пример)

Тъй като локативните представки и представките лексикализират определен компонент на когнитивната схема *Път*, при свързването си с глагол за движение, те профилират съответния елемент в концептуалната структура на предиката, като му приписват скала. В резултат от това се активират различни фреймове, напр. *Отстраняване* (*изплиск(в)ам*), *Поставяне (влея/вливам)* и др.

Представката *за-* в разглежданото значение лексикализира *Целта*. Прилагането ѝ към концептуалната структура на предикатите води до профилиране на този участник и активиране на фрейма *Запълване* (35, 36):

35. *за-*: [...]$_{\text{ТЕМА}}$ път-до [...(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ » [y]$_{\text{ТЕМА}}$ път-до [z(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$

36. [x]$_{\text{АГЕНС/ПРИЧИНА}}$ вее/лее [y(q)]$_{\text{ТЕМА}}$ [в/върху/... z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [от w]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ [по протежение на v]$_{\text{ТРАЕКТОРИЯ}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС/ПРИЧИНА}}$ завява/залива [z(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с y]$_{\text{ТЕМА}}$

37. [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(ВЕЯ/ЛЕЯ)}}$ [y(q)]$_{\text{ТЕМА}}$ [в/върху/... z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [от w]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ [по v]$_{\text{ТРАЕКТОРИЯ}}$] & СТАВАМ [z(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ **покрит** [с y]$_{\text{ТЕМА}}$]

Получените глаголи имат следното значение:

завявам:2 – *„навявам, засипвам, заличавам с веене“* (РБЕ т. 5: 221, зн. 2)

37. След няколко дни [вятърът]$_{\text{ПРИЧИНА}}$ *завя [със сняг]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[скелета на сърната]*$_{\text{ЦЕЛ}}$*, а посред оголената полянка катеричките намериха едно от своите скривалища.* (Интернет)

заливам – „изсипвам, изливам вода или друга течност върху някого или върху нещо; поливам, обливам“ (РБЕ т. 5: 412, зн. 1)

38. Припомняме, [Айк]$_{\text{ПРИЧИНА}}$ *заля [с вода]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[курортния град]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *в събота.* (Интернет)

Междуфреймовото съотнасяне води до редуциране на броя на ядрените участници. Конституентите, които са общи за двата фрейма (*Агенс/Причина*, *Цел*, *Тема*), се съотнасят еднозначно. Приписването на локативна скала води до повдигане на *Целта* в каноничен ядрен и понижаване на *Темата* в неканоничен ядрен участник, и съответно – асоциирането им със съответстващите позиции в аргументната структура.

4.1.2.3. *Строене » Запълване*

Единствените установени в изследването глаголи, които реализират това съотнасяне между фреймове, са *застроя/застроявам*, разгледани в Глава 3 (т. 3.3.4.4.2), поради което тук ще бъдат представени накратко.

В конкретния случай приписването на скалата има вида:

39. за-: [...]$_{\text{ТЕМА}}$ път-до [...(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ » *за-*: [[y]$_{\text{СЪЗДАВАН ОБЕКТ}}$]$_{\text{ТЕМА}}$ път-до [z(a-max)]$_{\text{МЯСТО}}$]$_{\text{ЦЕЛ}}$

40. [x]$_{\text{АГЕНС}}$ строи [y(e)]$_{\text{СЪЗДАВАН ОБЕКТ}}$ [от c]$_{\text{КОМПОНЕНТИ}}$ [върху z]$_{\text{МЯСТО}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС}}$ застроява [[z(a)$_{\text{МЯСТО}}$]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [[с y]$_{\text{СЪЗДАВАН ОБЕКТ}}$]$_{\text{ТЕМА}}$

В (41) и (42) е представена съпоставка между предикатната декомпозиция на каноничните *построя/построявам* и на неканоничните *застроя/застроявам*:

41. построя(вам): [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(СТРОЯ)}}$ [y(e)]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ}}$ [от c]$_{\text{КОМПОНЕНТИ}}$ [върху z]$_{\text{МЯСТО}}$] & [СТАВАМ **съществувам** y(e-max)]

42. застроя(вам): [[x]$_{\text{АГЕНС}}$ ПРАВЯ$_{\text{(СТРОЯ)}}$ [y(e)]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ}}$ [от c]$_{\text{КОМПОНЕНТИ}}$ [върху z]$_{\text{МЯСТО}}$] & [СТАВАМ [[z(a-max)$_{\text{МЯСТО}}$]$_{\text{ЦЕЛ}}$ **покрит** [[с y]$_{\text{СЪЗДАВАН ОБЕКТ}}$]$_{\text{ТЕМА}}$

Същността на взаимодействието е, че *измерението* се приписва на периферен участник – *Място*, семантично съвместим с *Целта*, в резултат от което се съотнася с нея – *Място* » *Цел* и става каноничен ядрен конституент. Каноничният ядрен участник на изходния *строя* – *Създавания обект* е понижен в неканоничен ядрен *Тема*, а неканоничният ядрен остава имплицитен.

4.1.2.4. Неглаголни константи *» Запълване*

Голяма група префигирани със *за-* глаголи са образувани от константи, които езиково се изразяват със съществителни имена (именни, или номинални константи). В обобщен вид значението на получените предикати се дефинира като *„запълвам или покривам пространство, повърхност или съд с обект(и), материал или вещество, лексикализирани от константата“*. Реализацията на константите, означаващи материал, вещество и др., в глаголи със значение за покриване, е отбелязан у Радева (1991: 198) за предикати със суфиксално образуване, като *асфалтирам*, *циментирам* и др.

При глаголите, които се разглеждат тук, представката участва в произвеждането им наред със суфиксацията. Предикатите често нямат непрефигирани корелати, образувани само чрез суфиксация, например има глагол *смоля* със значение *„намазвам или напоявам със смола“*, но не и **ледя*). Представката активира фрейма *Запълване* и съотнася участници от изходния фрейм с участници в него. Образуваните префигирани предикати проявяват синтактичните свойства на останалите глаголи от същия фрейм, въпреки че

именните константи не съдържат във фрейма си всички елементи, които трябва да се съотнесат със задължителните участници в *Запълване*.

Част от изходните константи означават същности, които естествено заемат повърхности или имат свойството да се разпростират върху повърхности или в затворени пространства:

замъгля(вам), заледя(вам), запуша/запушвам, задимя(вам), заскрежа(вам) засланя(вам), заснежа(вам), залоя(вам), запотя(вам), затревя(вам), зашумя/зашум(вам), заплевя(вам), зарибя(вам), завиря(вам), залеся(вам)

Друг тип именни константи, представляват същности, чиято функция е да покриват някаква повърхност (част от тялото). Такива са *закачуля/закачулвам*, *забрадя/забраждам*, *забуля/забулвам*, *зачуля/зачулвам*, които активират фреймовете *Части от облекло* или *Облекло.*

Както се вижда от обобщената дефиниция, именните константи съответстват на същностите, които се реализират като *Тема* във фрейма *Запълване*. Такъв тип *Тема* се нарича *Инкорпорирана тема* (Джакендоф 1990:164), тъй като се лексикализира от константата. По тази причина често остава синтактично имплицитна, а когато се реализира, трябва да отговаря на селективните изисквания на константата и да изразява нередундантна, нова информация (Джакендоф 1990: 165). Новата информация може да представлява по-конкретно понятие (хипоним) – *пъстърва* (43б), количествена и/или качествена определеност – *поне два нови вида* (43в) и др.:

43а. [Рибовъдите]$_{\text{АГЕНС}}$ *и тази година зарибиха*$_{\text{ИНКОРПОРИРАНА ТЕМА}}$ *[горното течение на реката]*$_{\text{ЦЕЛ}}$.

43б. [Рибовъдите]$_{\text{АГЕНС}}$ *зарибиха*$_{\text{ИНКОРПОРИРАНА ТЕМА}}$ *[горното течение]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с пъстърва]*$_{\text{ТЕМА}}$

43в. През следващия сезон [езерото]$_{\text{ЦЕЛ}}$ *се зарибява*$_{\text{ИНКОРПОРИРАНА ТЕМА}}$ *[...]*$_{\text{АГЕНС}}$ *[с поне два нови вида]*$_{\text{ТЕМА}}$.

Според Джакендоф (1990) изразената *Тема* е адюнкт, въпреки че се подчинява на селективните ограничения, валидни за *Инкорпорираната тема* (1990: 165). От друга страна, известно е, че само ядрените участници, т.е. семантично задължителните конституенти на концептуалната структура, участват в диатези (Коева 2010: 56, Рупенхофър и др. 2010: 20). В следния пример се демонстрира такава диатеза (повече по този въпрос в 4.2.), при която *Агенсът/Причината* е редуциран(а), а в субектната позиция се реализира *Темата*:

44. Този мирис идва от боровите гори, [pro]$_{\text{ТЕМА}}$ *залесили гъсто [северните склонове на планината]*$_{\text{ЦЕЛ}}$.[145]

По тази причина тук се приема, че глаголите, които лексикализират *Инкорпорирана тема* присъединяват *Тема* задължителен конституент.

Природна област » Запълване

Като пример за образуването на префигираните глаголи ще послужи глаголната двойка *залеся(вам) – „засаждам с дръвчета някаква площ, за да стане гора, лес“* (РБЕ т. 5: 411, зн. 1). Съществителното *лес* активира фрейма *Природна област*[146], в който се включват географски области и местности, характеризирани откъм типа на екологичната система. Фреймът има един ядрен участник – *Местност*. Други елементи, които имат отношение към фрейма *Запълване* са *Съставни части* – частите, които съставят *Местността*, и *Относително местоположение* – пространствен обект, по отношение на който се оценява разположението на елемента *Местност*. Концептуалната структура има следния вид:

45. [y]$_{\text{МЕСТНОСТ}}$ [c]$_{\text{СЪСТАВНИ ЧАСТИ}}$ [z]$_{\text{ОТНОСИТЕЛНО МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ}}$

46. [В долината]$_{\text{ОТНОСИТЕЛНО МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ}}$ *расте [дъбова]*$_{\text{СЪСТАВНИ ЧАСТИ}}$

[145] примерът е от текст на Радичков, приведен като илюстрация към съответното значение на глагола *залесявам* в РБЕ т. 5: 411.

[146] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Biological_area

[гора]$_{\text{МЕСТНОСТ}}$.

В съпоставка *залеся(вам)* активира фрейма *Запълване*:

47. [Младежите]$_{\text{АГЕНС}}$ *залесиха[*$_{\text{МЕСТНОСТ}}$*]*$_{\text{ИНКОРПОРИРАНА_ТЕМА}}$ *[долината]*$_{\text{ОТНОСИТЕЛНО МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ}}$*]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с дъб]*$_{\text{СЪСТАВНИ ЧАСТИ}}$*]*$_{\text{ТЕМА}}$

Съпоставката между примерите показва, че ядреният участник *Местност* от изходния фрейм се инкорпорира в глаголната константа. Периферният участник *Относително местоположение* се съотнася с каноничния ядрен участник *Цел* от *Запълване*. Съотнасянето следва от преосмислянето на пространството, където се намира или където съществува природният обект, като пространство, което се запълва с обекти, и вследствие на това – приписването на скалата за изменение за неговото *измерение* „повърхност“. Периферният елемент *Съставни части* се концептуализира като ядрения участник *Тема* в *Запълване*. Съставните елементи на природния обект претърпяват въздействие, което може да се разглежда като абстрактно движение, в резултат от което запълват *Целта*.

В разглеждания случай два периферни участника от изходния фрейм се съотнасят с ядрени участници във фрейма, активиран от префигирания глагол.

Фреймовият елемент *Агенс*, който се реализира като външен аргумент на *Запълване*, не фигурира в концептуалната структура на константата, тъй като тя описва ситуация на съществуване, а не на съзнателна дейност. В случая в резултат от префиксацията се наблюдава въвеждане на семантичен конституент в съответствие с релацията и селективните отношения, валидни за външния аргумент на *Запълване*.

Активирането на този фрейм е възможно, тъй като съществуват условия за реализацията му – наличие на участници, които да се преосмислят като *Тема* (това, което се поставя), и пространство, върху което то се поставя и което запълва (*Цел*), в резултат от действието на вършител (*Агенс* или *Причина*). Както се демонстрира от правилото за канонична реализация на константата

<НЕЩО> (съотносима с *Темата*) при Рапапорт Ховав и Левин (1998а:109), значението за „запълване“ е онтологично присъщо на тези константи (48):

48. обект, който търпи преместване/поставяне →[x КАУЗИРАМ [СТАВАМ [y С <НЕЩО>]]]

В конкретния случай приписването на скалата и междуфреймовото съотнасяне имат следния вид (49, 50):

49. *за-*: [...]$_{\text{АГЕНС}}$ [...]$_{\text{ТЕМА}}$ път-до [...(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ » *за-*: [x]$_{\text{АГЕНС}}$ [c]$_{\text{СЪСТАВНИ ЧАСТИ}}$]$_{\text{ТЕМА}}$ път-до [z(a-max)]$_{\text{ОТНОСИТЕЛНО МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ}}$]$_{\text{ЦЕЛ}}$

50. [y]$_{\text{МЕСТНОСТ}}$ [c]$_{\text{СЪСТАВНИ ЧАСТИ}}$ [z]$_{\text{ОТНОСИТЕЛНО МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС}}$ залесява[$_{\text{МЕСТНОСТ}}$]$_{\text{ИНКОРПОРИРАНА ТЕМА}}$ [[z(a-max)]$_{\text{ОТНОСИТЕЛНО МЕСТОПОЛОЖЕНИЕ}}$]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [c [c]$_{\text{СЪСТАВНИ ЧАСТИ}}$]$_{\text{ТЕМА}}$

Емисия » Запълване

Някои глаголи имат непрефигирани корелати – *димя*, *пуша*, *кадя*, които по логиката, която се следва в изследването, би трябвало да са изходни за префигираните – *задимя(вам)*, *запуша/запушвам*, *закадя(вам).*

Димя има следните значения – „*изпускам, отделям дим, пуша*“ (БТР: 172, РБЕ т. 4: 69, зн. 1) и „*поемам и изпускам през устата си дим от цигара, лула, пура; пуша*“ (БТР: 172, РБЕ т. 4: 69, зн. 2).

Двата глагола спадат към различни фреймове – *Излъчване*[147] и *Поемам вещество*[148] със следните дефиниции и концептуални структури.

51а. *Излъчване* – „*Източник излъчвател* изпуска *Емисия* по *Траектория* до *Цел*“

51б. [x]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ дими [y(q)]$_{\text{ЕМИСИЯ}}$

Емисията е *Инкорпорирана тема.*

[147] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Emitting
[148] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Ingest_substance. Фреймът е представен в съкратен вид.

52а. Поемам вещество – „Поемащ приема в тялото си *Вещество...“*

52б. [x]$_{\text{ПОЕМАЩ}}$ пуши [y(q)]$_{\text{ВЕЩЕСТВО}}$ [със z]$_{\text{ПРИСПОСОБЛЕНИЕ}}$

Съответстващата им префигирана двойка *задимя(вам)* от фрейма *Запълване* има следното тълковно значение: *задимявам*:2 – *„изпълвам нещо с дим; опушвам“* (РБЕ т. 5: 269). Дефиницията се базира на именната константа *дим* за *задимя(вам)* и *пушек* за *запуша/запушвам*, а не на някоя от глаголните. По-долу ще бъде направен опит да се обясни защо това е така.

В пример (53а) *Агенсът* съответства на *Поемащия* в *Поемам вещество*. В (53б) *Причината* съответства на *Източника* в *Излъчване*. Във (53в) *Агенсът* представлява косвен причинител, който няма съответствие в нито един от двата възможни изходни фрейма. В (53г) се демонстрира, че не е необходимо участникът, който предизвиква *задимяването,* да е свързан със ситуацията *димене*.

53а. Станах, запалих цигара и отворих едното крило, за да [pro]$_{\text{АГЕНС}}$ *не задимя [стаята]*$_{\text{ЦЕЛ}}$.

53б. Според експерти само [две от гранатите]$_{\text{ПРИЧИНА}}$ *могат да задимят [цял стадион]*$_{\text{ЦЕЛ}}$.

53в. Циганите са запалили много огньове в местността „Бързан“ и [pro]$_{\text{АГЕНС}}$ *са задимили [всичко]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *наоколо.* (Интернет)

53г. Отворих прозореца и [pro]$_{\text{ПРИЧИНА}}$ *задимих [цялата стая]*$_{\text{ЦЕЛ}}$.

При глаголите в (53а), където се открива кореспонденция с *димя* в значение 2, и останалите примери, които показват съответствие със значение 1, няма разлика в значението. Начинът, по който дадено пространство се запълва с дим, може да се уточни от семантиката на реализиралите се като аргументи участници, като това не е задължително. Глаголите *запуша/запушвам, задимя(вам) и закадя(вам)* (по аналогия, тъй като последната двойка няма съответстваща именна константа) не специфицират начина, по който се

осъществява ситуацията „запълване“. Затова, както е отразено и в тълковната дефиниция, тук се приема, че тези глаголи произхождат от номиналната константа. По този начин се избягва и излишното усложняване на структурата.

Константите *пушек*, *дим* активират фрейма *Емисия*[149]. Концептуалната структура има два ядрени елемента – *Източник* и *Емисия*. Два от периферните участници – *Област* и *Цел* са потенциални кандидати за съотнасяне с *Целта* във фрейма *Запълване*:

54. [s]ИЗТОЧНИК [y]ЕМИСИЯ [w]ОБЛАСТ [z]ЦЕЛ

Като външен аргумент може да се реализира *Източникът* от изходния фрейм. В такъв случай той се съотнася с *Причина*:

55. [s]ИЗТОЧНИК [y]ЕМИСИЯ [w]ОБЛАСТ » [s]ИЗТОЧНИК]ПРИЧИНА глагол[ЕМИСИЯ]ИНКОРПОРИРАНА ТЕМА [w(a-max)]ОБЛАСТ]ЦЕЛ [[y]ЕМИСИЯ]ТЕМА

*56. [Коминте на старата фабрика]*ИЗТОЧНИК*]*ПРИЧИНА *задимиха*[ЕМИСИЯ]ИНК._ТЕМА *[цялата долина]*ОБЛАСТ*]*ЦЕЛ.

Друга възможност за реализация в субектната позиция е да се въведе участник, който се идентифицира като *Агенс/Причина*:

57. [s]ИЗТОЧНИК [y]ЕМИСИЯ [w]ОБЛАСТ » [x]АГЕНС/ПРИЧИНА глагол[ЕМИСИЯ]ИНКОРПОРИРАНА ТЕМА [w(a-max)]ОБЛАСТ]ЦЕЛ [[y]ЕМИСИЯ]ТЕМА

*58. [Работниците]*АГЕНС *задимиха [двора на фабриката]*ОБЛАСТ*]*ЦЕЛ *в знак на протест*.

Вещество/Обект » Запълване

Някои префигирани глаголи са образувани от именна константа, която би могло да се причисли към фрейма *Вещество*[150]. Такива глаголи са *замъгля(вам)*, *заледя(вам)*, *залоя(вам)*, *запотя(вам)*, *завиря(вам)*, *затиня(м)*, *закаля/закалвам*. Те имат един ядрен участник.

[149] Във ФреймНет няма такъв фрейм, но се приема, че той е аналог на фрейма *Излъчване*
[150] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Substance

59. [y]$_{\text{ВЕЩЕСТВО}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС}}$ глагол[$_{\text{ВЕЩЕСТВО}}$]$_{\text{ИНК._ТЕМА}}$ [z(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [[y]$_{\text{ВЕЩЕСТВО}}$]$_{\text{ТЕМА}}$

По този начин може да се представи и деривацията на глаголи с константа *Обект*[151] *– затревя(вам), зашумя/зашум(вам), заплевя(вам), зарибя(вам), затръня/затрънвам, закнижа/закнижвам, заоблача(вам), зазвездя(вам);*

60. [y]$_{\text{ОБЕКТ}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС/ПРИЧИНА}}$ глагол[$_{\text{ОБЕКТ}}$]$_{\text{ИНК._ТЕМА}}$ [z(a-max)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [y]$_{\text{ОБЕКТ}}$]$_{\text{ТЕМА}}$

Както се вижда, единственият съотносим с фрейма *Запълване* елемент, е този, който се реализира като *Инкорпорирана тема*. Следователно и трите задължителни участника се въвеждат от активирания фрейм.

Валеж » Запълване

Няколко глагола, префигирани със *за-*, и активиращи фрейма *Покриване – заскрежа(вам), засланя(вам), заснежа(вам),* са образувани от константи, спадащи към фрейма *Валеж*[152].

Дефиницията на фрейма е следната: „Вода в твърдо или течно агрегатно състояние (*Валеж*) пада от небето на определено *Място* и в определено *Време*, като събитието има определена *Продължителност*...

Концептуалната структура има следния вид:

61. [y]$_{\text{ВАЛЕЖ}}$ [z]$_{\text{МЯСТО}}$ [t]$_{\text{ВРЕМЕ}}$

При префиксацията *Валеж* се преосмисля като *Тема*, *Място* – като *Цел:*

62. [y]$_{\text{ВАЛЕЖ}}$ [z]$_{\text{МЯСТО}}$ [t]$_{\text{ВРЕМЕ}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС/ПРИЧИНА}}$ заснежава[$_{\text{ВАЛЕЖ}}$]$_{\text{ИНК._ТЕМА}}$ [z(a-max)$_{\text{МЯСТО}}$]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [y]$_{\text{ВАЛЕЖ}}$]$_{\text{ТЕМА}}$

63а. Поради липсата на достатъчно валежи [собствениците]$_{\text{АГЕНС}}$ *ще трябва да заснежат*[$_{\text{ВАЛЕЖ}}$]$_{\text{ИНКОРПОРИРАНА ТЕМА}}$ *[пистите]*$_{\text{ТЕМА}}$ изкуствено.

63б. [Обилен снеговалеж]$_{\text{ПРИЧИНА}}$ *заснежи [пистата]*$_{\text{ЦЕЛ}}$.

[151] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Entity
[152] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Precipitation

Пример (63а) показва, че заснежаването не е задължително свързано с глаголната константа *вали*. Тук също се приема, че изходни за префиксацията са именните константи.

(Части от) Облекло » Запълване

В тази група се включват префигирани със *за-* глаголи, чиито именни константи активират фреймовете *Части от облекло* и *Облекло* – *закачуля/закачулвам, забрадя/забраждам и забуля/забулвам:*

Дефинициите на изходните фреймове са:

Облекло: „*Облечен* носи *Дреха* в определен *Стил* и от определен *Материал*“[153].

Части от облеклото означава: „*Частите* от о*блеклото*, което се носи от *Облечен*, и които са изработени от определен *Материал*“[154].

В първия фрейм ядреният участник е *Дреха*, а във втория – *Части от облеклото*.

64. [y]ДРЕХА [z]ОБЛЕЧЕН [w]ПОВЪРХНОСТ ОТ ТЯЛОТО

65. [y]ЧАСТИ ОТ ОБЛЕКЛОТО [z]ОБЛЕЧЕН [z]ПОВЪРХНОСТ ОТ ТЯЛОТО

Елементът *Дреха* или *Част от облеклото* се съотнася с *Темата*, а *Облечен* (66, 67) или *Повърхност от тялото* (68, 69) – с *Цел.*

66. [y]ДРЕХА [z]ОБЛЕЧЕН [w]ПОВЪРХНОСТ ОТ ТЯЛОТО » [x]АГЕНС/ПРИЧИНА закачулва[ДРЕХА/ЧАСТИ ОТ ОБЛЕКЛОТО]ИНКОРПОРИРАНА ТЕМА [z(a-max)ОБЛЕЧЕН]ЦЕЛ [[y]ДРЕХА/ЧАСТИ ОТ ОБЛЕКЛОТО]ТЕМА

*67. ....всеки момент [pro]*АГЕНС *щели да закачулят*[ДРЕХА]ИНКОРПОРИРАНА ТЕМА *[всичките американки]*ОБЛЕЧЕН*]*ЦЕЛ *[с бурки*ДРЕХА*]*ТЕМА

68. [x]АГЕНС закачулва[ДРЕХА/ЧАСТИ ОТ ОБЛЕКЛОТО]ИНКОРПОРИРАНА ТЕМА [(w-max)ПОВЪРХНОСТ

[153] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Clothing. Фреймът е представен в съкратен вид.
[154] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Clothing_parts. Фреймът е представен в съкратен вид.

ОТ ТЯЛОТО]ЦЕЛ [У]ДРЕХА/ЧАСТИ ОТ ОБЛЕКЛОТО]ТЕМА

*69. В този край [свекървата]*АГЕНС *забражда*[ДРЕХА]ИНКОРПОРИРАНА ТЕМА *[главата на булката]*ПОВЪРХНОСТ ОТ ТЯЛОТО]ЦЕЛ *[с обшита с пендари кърпа*ДРЕХА]ТЕМА

За *Агенса* съществуват две възможности – да е нов участник, който не фигурира в изходните фреймове, или да съответства на елемента *Облечен:*

*70. Забраниха на учителките [pro]*ОБЛЕЧЕН]АГЕНС *да забулват*[ДРЕХА]ИНКОРПОРИРАНА ТЕМА *[лицата си]*ПОВЪРХНОСТ ОТ ТЯЛОТО]ЦЕЛ *[с фереджета]*ДРЕХА]ТЕМА *по време на часове.*

Допълнително ограничение представлява това, че когато *Агенсът* съответства на участника *Облечен* – като *Цел* може да се реализира както *Повърхност от тялото*, така и *Облечен*, като във втория случай Агенсът и Целта са кореферентни:

*71. Забраниха на учителките [pro]*ОБЛЕЧЕН]АГЕНС *да [се]*ОБЛЕЧЕН]ЦЕЛ *забулват*[ДРЕХА]ИНКОРПОРИРАНА ТЕМА *[с фереджета]*ДРЕХА]ТЕМА *по време на часове.*

В Таблица 1 са представени в обобщен вид префигираните глаголи със *за-*, които активират фрейма *Запълване*:

Фрейм на константата	**Участник, който се съотнася с *Агенс* или *Причина***	**Участник, който се съотнася с *Цел*** (а) – измерението, за което се дефинира скалата на глаголите със за-	**Участник, който се съотнася с *Тема***	**Префигирани глаголи**
Запълване	Агенс → Агенс Пр.[155] → Пр.	Цел(а) → Цел(а)	Тема → Тема	*запълвам*[156], *затрупвам, замазвам, застилам,*

[155] Пр. – Причина

[156] За краткост са посочени само несвършените по вид глаголи

Фрейм на константата	**Участник, който се съотнася с *Агенс* или *Причина***	**Участник, който се съотнася с *Цел*** (а) – измерението, за което се дефинира скалата на глаголите със за-	**Участник, който се съотнася с *Тема***	**Префигирани глаголи**
				засаждам, *засявам*, *засмолявам*, *запрашвам*, *завивам*, *загръщам*, *загъвам*, *зацапвам*, *замацвам*
Поставяне	Агенс → Агенс Пр. → Пр.	Цел → Цел(а)	Тема(q) → Тема	*замятам*, *засипвам*, *заравям*, *заривам*, *закопавам*
Строене	Агенс → Агенс Пр. → няма	Място → Цел(а)	Създ. обект(q) → Тема	*застроя(вам)*
Предизвикано движение	Агенс → Агенс Пр. → Пр.	Област/Цел → Цел(а)	Флуид(q) → Тема Тема(q) → Тема	*заливам*, *завявам*
Природна област	няма → Агенс няма → Причина	Отн.мест.[157] → Цел(а)	Местност → Инк.тема[158] Съст. части → Тема	*залеся(вам)*
Емисия	няма → Агенс няма → Причина Излъчвател → Причина	Област → Цел(а) Цел → Цел(а)	Емисия → Инк. тема Емисия → Тема	*замъглявам*, *запушвам*, *задимявам*, *закадявам*
Вещество	няма → Агенс	няма → Цел(а)	Вещество → Инк. тема	*заледявам*,

[157] Отн. мест. – Относително местоположение
[158] Инк. Тема – Инкорпорирана тема

Фрейм на константата	**Участник, който се съотнася с *Агенс* или *Причина***	**Участник, който се съотнася с *Цел*** (а) – измерението, за което се дефинира скалата на глаголите със за-	**Участник, който се съотнася с *Тема***	**Префигирани глаголи**
	няма → Причина		Вещество → Тема	*залоявам, запотявам, завирявам, затиням*
Обект	няма → Агенс	няма → Цел(а)	Вещество → Инк.тема Вещество → Тема	*затревявам, зашумвам, заплевявам, зарибявам, затръвнам, закнижвам, заоблачавам, зазвездявам*
Валеж	няма → Агенс няма → Пр. Валеж → Причина	Място → Цел(а)	Валеж → Инк. тема Валеж → Тема	*заснежавам, засланявам, заскрежвам*
Облекло/Част от облекло	няма → Агенс Облечен → Агенс	Пространство от тялото → Цел(а)	Облекло → Инк. тема Облекло → Тема Ч. от облекло → Инк. тема Ч. от облекло → Тема	*забраждам, закачулвам, забулвам, зачулвам*

Таблица 1. Списък на изходните константи и съотнасяне на участниците от изходните фреймове към *Запълване.*

4.2. Диатези

4.2.1. Диатези с участието на глаголите за *Запълване*, префигирани със *за-*

Разглежданите в тази глава глаголи имат сходни семантични свойства, на базата на които са причислени към един и същи фрейм – *Запълване*. В тази част ще бъдат разгледани още семантични и синтактични особености на тези предикати.

Глаголите за *Запълване* участват в диатези, като образуваните предикати активират друг фрейм. Известно е, че при диатезите се редуцира семантичната релация на аргумента, който се реализира като субект (Коева 2006, Коева 2010). Отпадането на външния аргумент води до промяна в граматичната функция на един от комплементите на изходния глагол.

72а. [Бурните ветрове]$_{\text{ПРИЧИНА}}$ *застлаха [пътя]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с килим от листа]*$_{\text{ТЕМА}}$.

72б. [Пътят]$_{\text{ЦЕЛ}}$ *се застла [с килим от листа]*$_{\text{ТЕМА}}$ **[от бурните ветровете]*$_{\text{ПРИЧИНА}}$..

72в. [Килим от листа]$_{\text{ТЕМА}}$ *застла [пътя]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ **[от бурните ветрове]*$_{\text{ПРИЧИНА}}$.

Значението за покриване присъства и в трите конфигурации, но първата има три аргумента, а при втората и третата субектната релация е редуцирана. В (72б) в субектна позиция се реализира елементът *Цел*, а във (72в) – *Темата*.

Демонстрираната закономерност представлява изменение в концептуалната структура, което се изразява в съответствие между фрейма *Запълване* и други два фрейма – *Изобилстване*[159] и Украсяване[160].

Изобилстване изразява: „Място (*Локация*), което е изпълнено или покрито с *Темата*. *Локацията* се реализира като външен аргумент, а Темата като PP комплемент“. Така дефинираният фрейм включва глаголи за *състояние*

[159] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Abounding_with
[160] https://framenet2.icsi.berkeley.edu/fnReports/data/frameIndex.xml?frame=Adorning

– *изобилствам, бъкам*, както и пасивни глаголи – *покрит съм, залят съм* и т.н:

73. *[Небето]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *е застлано [с облаци]*$_{\text{ТЕМА}}$.

В български освен стативен предикат, има и инхоативен, поради което приемаме, че трябва да се дефинира и инхоативен вариант на фрейма (инхоативен *Изобилстване*), изразяващ преминаването в съответното състояние:

74. *[Небето]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *се застла [с облаци]*$_{\text{ТЕМА}}$.

Съпоставката със *Запълване* показва следните закономерности. Тъй като релацията на елемента *Агенс/Причина* е редуцирана, този участник не се съотнася с участник във фрейма *Изобилстване. Целта* от фрейма *Запълване* се съотнася с елемента *Локация. Темата* е канонично съотнесена.

Фреймът *Украсяване* „изразява стативна (най-вече пространствена) релация между *Локация* и *Тема*. Всички стативно употребени глаголи, принадлежащи към този фрейм, активират и фрейма *Запълване*.“ В описанието на фрейма е отбелязано, че той кореспондира и с *Изобилстване*, като разликата между двата фрейма е в гледната точка към ситуацията. Българските глаголи, които активират този фрейм, освен стативния имат и инхоативен вариант (75б) (инхоативен *Украсяване*):

75а. *[Облаци]*$_{\text{ТЕМА}}$ *застилат [небето]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$. (стативен)

75б. *[Облаци]* $_{\text{ТЕМА}}$ *застлаха [небето]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$. (инхоативен)

Стативният вариант на *Изобилстване* описва ситуации, съответстващи на състояния (76а), инхоативният – преминаване в състоянието, изразявано от стативния (76б), а *Запълване* – предизвикване на преминаването в съответното състояние (76в):

76а. **покрит** [z]$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ [с y]$_{\text{ТЕМА}}$ »

76б. СТАВАМ **покрит** [z]$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ [с y]$_{\text{ТЕМА}}$ »

76в. [x]$_{\text{АГЕНС/ПРИЧИНА}}$ КАУЗИРАМ [СТАВАМ **покрит** [z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с y]$_{\text{ТЕМА}}$]

Отношението между фрейма *Запълване* и инхоативния вариант на

Изобилстване се изразява чрез каузативно-инхоативната диатеза (Левин 1993), при която се редуцира субектната релация (Коева 2006, Коева 2010):

77а. *[Камионите]*$_{\text{ПРИЧИНА}}$ *затрупаха [бунището]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с боклук]*$_{\text{ТЕМА}}$.

77б. *[Бунището]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *се затрупа [с боклук]*$_{\text{ТЕМА}}$.

Фреймът *Украсяване* концептуализира стативна пространствена релация между *Темата*, която заема определено място или пространство, и мястото, което заема – *Локацията* (78а). В инхоативния вариант се концептуализира преминаването в състоянието (78б).

78а. **съм на място** [z]$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ [y]$_{\text{ТЕМА}}$

78б. СТАВАМ **съм на място** [z]$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ [y]$_{\text{ТЕМА}}$

Отношението между *Запълване* и *Украсяване* (и инхоативния вариант) съответства на диатезата Locatum subject (Левин 1993: 81).

79а. *[Камионите]*$_{\text{ПРИЧИНА}}$ *затрупаха [бунището]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с боклук]*$_{\text{ТЕМА}}$.

79б. *[Боклукът]*$_{\text{ТЕМА}}$ *затрупа [бунището]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$.

Синтактични и морфологични свойства на предикатите

В Глава 1 психологическите предикати бяха посочени като доказателство за ролята на аспектуално-събитийната структура в аргументната реализация. Тематичната идентичност и различната аспектуална структура могат да получат и друг езиков израз – в морфо-синтактичните свойства и семантичната интерпретация.

Джакендоф (1990:74-75) посочва, че глаголите от типа на *surround (обграждам), hide (скривам), shelter (заслонявам), cover (покривам), block (закривам, скривам (от погледа)), support (поддържам), face (гледам/ориентиран съм към)* могат да бъдат *стативи* (глаголи за *пространствено разположение* и стативни глаголи за *покриване/изпълване*), когато са употребени с адюнкт за ограничена продължителност (*в продължение*

на два часа), или *инхоативи*[161] (глаголи за преминаване в определена пространствена конфигурация или разположение и *инхоативи* за *покриване/изпълване*), когато са употребени с адюнкт за изменение (*бързо*, *бавно*). Двата класа се съотнасят системно по следния начин – инхоативните описват промяна, чието крайно състояние е идентично със стативното значение.

Глаголите, които активират фреймовете *Изобилстване* (стативен и инхоативен) и *Украсяване* (стативен и инхоативен) в следващите примери, демонстрират особеностите на българските глаголи, аналогични на разгледаните у Джакендоф.

***Изобилстване* – стативен вариант**

80а. [Небето]$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *е застлано/се е застлало [с облаци]*$_{\text{ТЕМА}}$ *вече от три дни.*

*80б. *[Небето]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *е застлано [с облаци]*$_{\text{ТЕМА}}$ *постепенно.*

***Изобилстване* – инхоативен вариант**

Инхоативното значение се наблюдава при *се*-глаголи със същата тематична конфигурация, които изразяват преминаване в състоянието, описвано от пасивните глаголи, разгледани по-горе:

81а. [Небето]$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *се застила [с облаци]*$_{\text{ТЕМА}}$ *постепенно.*

81б. [Небето]$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *се застла [с облаци]*$_{\text{ТЕМА}}$ *постепенно.*

*81в. *[Небето]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *се застила [с облаци]*$_{\text{ТЕМА}}$ *от три дни.* (*в стативна интерпретация)[162]

*81г. *[Небето]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *се застла [с облаци]*$_{\text{ТЕМА}}$ *вече три дни.*

***Украсяване* – стативен вариант**:

[161] *Постижения* или *изпълнения* в ГРР.

[162] Уточнението за коя интерпретация на глагола се показва правилността/неправилността на изречението е необходимо, тъй като съчетанието от несвършен по вид глагол с израз за продължителност не е неграматично в инхоативното значение и съответно не може да послужи за проверка.

82а. [Облаци]$_{\text{ТЕМА}}$ *застилат/са застлали [небето]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *от два дни.*

*82б. *[Облаци]*$_{\text{ТЕМА}}$ *застилат [небето]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *постепенно.*

*82в. *[Облаци]*$_{\text{ТЕМА}}$ *застлаха [небето]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *от два дни.*

***Украсяване* – инхоативен вариант**

83а. [Облаци]$_{\text{ТЕМА}}$ *застилат [небето]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *постепенно.*

*83б. *[Облаци]*$_{\text{ТЕМА}}$ *застилат [небето]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *от два дни.* (*в стативна интерпретация)

83в. [Облаци]$_{\text{ТЕМА}}$ *застлаха [небето]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *постепенно.*

Двойките с различна аспектуална структура – *стативи* и *инхоативи* – имат различни морфологични маркери и проявяват различна адвербиална съчетаемост:

Изобилстване:

(i) *стативи*: пасивни или имперфектива тантум глаголи (*бъкам, изобилствам*), свършени по вид се-глаголи във форми за перфектните времена + съчетаемост с адвербиални изрази за продължителност;

инхоативни: се-глаголи + адвербиални изрази, означаващи изменение.

Украсяване:

(ii) *стативи*: видова дефективност в повечето контексти (само несв. в.), св. в. е позволен във формите за перфектните времена (82а) + съчетаемост с адвербиални изрази за състояние;

инхоативни: глаголи от двата вида с типичните видово-временни употреби + съчетаемост с адвербиални изрази, означаващи изменение.

Примерите демонстрират, че лексикалноаспектуалните различия могат да се изразяват по различни начини – не само чрез синтактичната реализация на

аргументите (като при психологическите предикати), но и чрез граматичния вид на предикатите, определени техни форми и/или съчетаемостта им с адвербиални изрази. Българските глаголи проявяват известната закономерност, изтъкната в Глава 2, че лексикалноаспектуалните свойства на глаголите (стативност) предопределят граматичните им свойства (дефективност по отношение на свършения вид). От друга страна, когато лексикалният аспект не налага ограничения върху видовата реализация, значението се реализира от видовата двойка, освен ако няма други семантични или прагматични ограничения.

В съпоставка с *Изобилстване* и *Украсяване* глаголите от фрейма *Запълване* не могат да имат стативна интерпретация поради наличието на *Агенс*. Всички глаголи, които участват в диатезите между трите фрейма, проявяват изложените по-горе свойства.

По-долу са представени закономерностите при участието на различни глаголи в съотнасянето с другите фреймове.

4.2.1.1. *Запълване – Украсяване – Изобилстване*

В следващите части ще бъдат разгледани реализациите на префигираните глаголи в различните фреймове. Предикатите са разделени според групата, към която принадлежат. Във всяка тройка примери пример (а) илюстрира фрейма *Запълване*, пример (б) – *Украсяване*, пример (в) – *Изобилстване*. В (б) и (в), където позволява контекстът, се посочват на първо място стативният вариант, на второ място инхоативният вариант, като глаголните форми са разделени с наклонена черта (/). Там, където поради граматичното време или конструкцията не е възможно да се посочат и двете форми, и двата варианта се приемат за валидни в подходящ контекст. От видовата двойка е употребен този глагол, който илюстрира по-добре конкретното значение, като важат изложените горе ограничения. Примери, които се приемат за неграматични, се отбелязват със

звездичка (*), а употреби, за които не са открити реални езикови примери, но не са установени семантични ограничения, които да правят даден глагол неграматичен, са маркирани с въпросителен знак (?) (предложени са конструирани примери).

(i) Поставяне/Запълване

Част от глаголите, образувани от глаголи за *Поставяне/Запълване* активират и трите фрейма:

запълня/запълвам, затрупам/затрупвам, застеля/застилам:

84а. [Виелицата]$_{\text{АГЕНС}}$ *затрупа [прохода]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *[със сняг]*$_{\text{ТЕМА}}$.

84б. [Сняг]$_{\text{ТЕМА}}$ *затрупва/затрупа [прохода]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$.

84в. [Проходът]$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *е затрупан/се затрупа [със сняг]*$_{\text{ТЕМА}}$.

85а. [Детето]$_{\text{АГЕНС}}$ *застла [масата]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с покривка]*$_{\text{ТЕМА}}$.

85б. [Трева]$_{\text{ТЕМА}}$ *застилаше/застла дори [улиците]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$.

85в. [Североизточната част на небето]$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *е застлана/се застила с облаци*$_{\text{ТЕМА}}$.

завия/завивам[163], загърна/загръщам[164]:

86а. [Зимата]$_{\text{АГЕНС}}$ *зави [света]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с дебело наметало]*$_{\text{ТЕМА}}$.

86б. Дълго време говорила за това как [мекият сняг]$_{\text{ТЕМА}}$ *завива/зави [семената]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *и хората си стоят вкъщи на топло и пеят песни.*

86в. [Семената]$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *са завити/се завиха [с мека завивка]*$_{\text{ТЕМА}}$.

[163] Само в значението „за завивка или дреха – метнат съм върху някого, поркивам някого“ (РБЕ т. 5: 189, нюанс към зн.1 на *завивам*:2)
[164] Важи същото ограничение като за *завивам*

запраша(вам)

87а. [pro]$_{\text{АГЕНС/ПРИЧИНА}}$ *[Запрашиха] [кърджалийско село]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с калцинирана сода]*$_{\text{ТЕМА}}$.

87б. За разлика от прахообразните бои [тази]$_{\text{ТЕМА}}$ *не запрашава/запраши [въздуха]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ.}}$

87в. ...[платката]$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *около сокета е запрашена/ е взела да се запрашава [с нещо бяло]*$_{\text{ТЕМА}}$*...*

зацап(в)ам, замац(в)ам, замажа/замазвам[165]

88а. [Децата]$_{\text{АГЕНС}}$ *замазаха [надписа]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с кал]*$_{\text{ТЕМА}}$.

88б. [Кал]$_{\text{ТЕМА}}$ *замазва/замаза [регистрационната табела]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$.

88в. [Регистрационната табела]$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *е замазана/се замаза [с кал]*$_{\text{ТЕМА}}$.

(ii) Поставяне

От префигираните глаголи, образувани от предикати за *Поставяне*, диатезите се наблюдават при *засипвам*[166]:

89а. [Вандали]$_{\text{АГЕНС}}$ *засипаха [с боклуци]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[пътя до централния плаж на Приморско]*$_{\text{ЦЕЛ}}$.

89б. [Боклуци]$_{\text{ТЕМА}}$ *засипват/засипаха [пътя до централния плаж на Приморско]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$.

89в. [Пътят до централния плаж]$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *е засипан/се засипа [с боклуци]*$_{\text{ТЕМА}}$.

[165] в значението: „заличавам, закривам нещо написано, изцапано и др., като го покривам с вещество, което се маже“ (РБЕ т. 5: 439, зн. 3)

[166] И при *заривам*, но в различно от разглежданото значение – „отрупвам, засипва някого или нещо с голямо количество предмети или работа“ (РБЕ т. 5: 625, зн. 3)

Останалите глаголи изискват агентивен субект, което води до ограничения в реализацията на диатезите (т. 4.2.1.4).

(iii) Предизвикване на движение

З*алея/заливам* образува и трите варианта:

90а. [Разразилата се буря]$_{\text{ПРИЧИНА}}$ *залива [кораба]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с гигантски вълни]*$_{\text{ТЕМА}}$.

90б. ... там, където [морето]$_{\text{ТЕМА}}$ *залива/заля [полята]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$.

90в. ...[северната част на „Балтата“]$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *се залива [...]*$_{\text{ТЕМА}}$ *и при по-малко приждане...*

За употребите на *завея/завявам* липсват достатъчно примери.

91а. След няколко дни [вятърът]$_{\text{ПРИЧИНА}}$ *завя [със сняг]*$_{\text{ТЕМА}}$ *[следите на индианците]*$_{\text{ЦЕЛ}}$.

91б. [Снегът]$_{\text{ТЕМА}}$ *завява/завя [скелета на сърната]$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$.

91в. [Следите]$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *са завени/се завяха [със сняг]*$_{\text{ТЕМА}}$.

От съпоставката между (90б) и (91б) се вижда, че *завявам* за разлика от *заливам* няма стативно значение.

(iv) Именни константи

Тъй като глаголите, образувани от именни константи, са с *Инкорпорирана тема*, не винаги е възможно експлициране на *Тема* във фрейма *Изобилстване*. От друга страна, тъй като участникът с роля *Тема* е субект във фрейма *Украсяване*, а както бе показано, двата фрейма си кореспондират, приемаме, че *Темата* е ядрен участник на *Изобилстване*, който може да остане синтактично неизразен. Тук са подбрани или конструирани примери, които демонстрират реализацията ѝ.

Емисия

замъгля(вам), запуша/запушвам, задимя(вам), закадя(вам);

92а. ...вода, която скоро завира и [pro]$_{\text{ПРИЧИНА}}$ *замъглява [кухнята]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с пара]*$_{\text{ТЕМА}}$

92б. [Парата от врящото котле]$_{\text{ТЕМА}}$ *замъглява/замъгли [помещението]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *като в сауна.*

92в. ....[Клубът на народния представител]$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *е замъглен/се замъгли [с облаци дим]*$_{\text{ТЕМА}}$ *въпреки огромните табели „Пушенето забранено“...*

Природна област

93а. [Стопанствата]$_{\text{АГЕНС}}$ *редовно залесяват [изсечените площи]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с фиданки]*$_{\text{ТЕМА}}$.

93б. Постепенно [дърветата]$_{\text{ТЕМА}}$ *залесиха отново [голия хълм]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$.

93в. Но с това темпо, с което расте лимонфилата, бързо ще се залеси [аквариумът]$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$.

Обект

затревя(вам), зашумя(вам), заплевя(вам) (заплевеля(вам)), затръня/затрънвам, зарибя(вам);

94а. Едва ли [някой]$_{\text{АГЕНС}}$ *нарочно ще заплевели [градината си]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с троскот]*$_{\text{ТЕМА}}$.

94б. ...излиза, че [моите глухарчета]$_{\text{ТЕМА}}$ *заплевяват/са заплевили [дворовете им]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ ...

94в. [Картофите]$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *са заплевелени/се заплевеляват и [с многогодишни плевели]*$_{\text{ТЕМА}}$.

95а. [pro]$_{\text{АГЕНС}}$ *Зарибиха [реките в Смолянско]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[със 70 хиляди личинки на балканска пъстърва]*$_{\text{ТЕМА}}$.

95б. Каква ли ще е тая риба, дето [pro]$_{\text{ТЕМА}}$ *?зарибява/е зарибила [толкова мръсна река]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$.

95в. Ходих скоро и установих, че [горното течение]$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *е зарибено/се е зарибило [с балканки]*$_{\text{ТЕМА}}$.

Валеж

заснежа(вам), засланя(вам), заскрежа(вам)

96а. [Обилен снеговалеж]$_{\text{ПРИЧИНА}}$ *заснежи [пистата]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с половинметрови преспи]*$_{\text{ТЕМА}}$.

96б. [Тънък слой суграшица]$_{\text{ТЕМА}}$ *заснежава/заснежи [планинските пътища]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$.

96в. *[Проходът]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *е заснежен/се заснежи [от огромни преспи]*$_{\text{ТЕМА}}$.

Вещество

завиря(вам), заледя(вам, залоя(вам), запотя(вам)

97а. [Студът]$_{\text{ПРИЧИНА}}$ *запоти [прозорците]*$_{\text{ЦЕЛ}}$.

97б. [Мъгла]$_{\text{ТЕМА}}$ *запотява/запоти [стъклото на локвата]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$*...*

97в. [Халбата]$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *е запотена/се запоти*.

4.2.1.2. *Запълване* – стативен *Украсяване* – стативен *Изобилстване*

В тази категория се включват константи, активиращи фреймовете *Части на облеклото* и *Облекло – забрадя/забраждам, закачуля/закачулвам, забуля/забулвам*, както и някои глаголи, чиито изходни константи активират

фрейма *Запълване – завия/завивам, загъна/загъвам, загърна/загръщам*:

98а. В този край [момите]$_{\text{АГЕНС}}$ *забраждат [главите си]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с голяма четвъртита кърпа с ресни]*$_{\text{ТЕМА}}$.

98б. [Голяма четвъртита кърпа с ресни]$_{\text{ТЕМА}}$ *забражда/*забради [главата]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$.

98в. [Косите й]$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *са забрадени/*се забрадиха [с шарена кърпа]*$_{\text{ТЕМА}}$.

99а. [Продавачът]$_{\text{АГЕНС}}$ *загъна [чашите]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с хартия]*$_{\text{ТЕМА}}$.

99б. [Хартията]$_{\text{ТЕМА}}$ *загъва/*загъна [пакета]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *плътно.*

99в. [Пакетът]$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *е загънат/ *се загъва [с хартия]*$_{\text{ТЕМА}}$.

Характерно за тези глаголи е, че промяната в състоянието, асоциирана с инхоативните варианти на *Украсяване* и *Изобилстване* не може да възниква спонтанно, поради което тези варианти са невъзможни.

4.2.1.3. *Запълване – Украсяване – Изобилстване*

За разлика от разгледаните досега глаголи включените в тази група се срещат основно във фрейма *Изобилстване* и по-рядко в *Запълване* или в *Украсяване – заоблача се/заоблачавам се, зазведя се/зазвездявам се*. Нетипичността на употребата е отбелязана с удивителен знак (!):

100а. !Бурята се изви и [pro]$_{\text{ПРИЧИНА}}$ *заоблачи [слънцето]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с черни кълбести облаци]*$_{\text{ТЕМА.}}$

100б. [Черни кълбести облаци]$_{\text{ТЕМА}}$ *заоблачават/заоблачиха [слънцето]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$.

100в. [Небето]$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *е заоблачено/се заоблачи [с черни кълбовидни облаци]*$_{\text{ТЕМА}}$.

101а. ![Новороденaта галактика]$_{\text{ПРИЧИНА}}$ *зазвезди [небесния купол]*$_{\text{ЦЕЛ}}$ *[с*

милиарди нови звезди]$_{\text{ТЕМА}}$.

101б. ![Звезди като брилянти]$_{\text{ТЕМА}}$ *зазвездяват/зазвездиха [небосклона]*$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$.

101в. [Небето]$_{\text{ЛОКАЦИЯ}}$ *се зазвезди и тая вечер [с все същите искрящи звезди]*$_{\text{ТЕМА}}$.

4.2.1.4. *Запълване* – стативен *Изобилстване*

Префигираните глаголи, които активират само фрейма *Запълване* и стативния *Изобилстване*, спадат към предикатите, при които ситуацията може да бъде предизвикана единствено от агентивен (съзнателен и волеви) субект и не може да протече спонтанно, без да е под неговия контрол (Л&РХ 1995: 102). Към тях спадат агентивни глаголи с константа от фрейма *Запълване* – з*асадя/засаждам, засея/засявам, засмоля(вам),* от фрейма *Поставяне* – *закопая/закопавам, зария/заривам, заровя/заравям*, както и други глаголи, които означават само ситуация, предизвикана от съзнателен агентивен субект: *застроя(вам), закнижа/закнижвам* и т.н.

Запълване

засадя/засаждам, засея/засявам, засмоля(вам)[167]

102а. Фермерите$_{АГЕНС}$ *засаждат [десетки хектари]*$_{ЦЕЛ}$ *с [плодни дръвчета]*$_{ТЕМА}$.

*102б. *[Плодни дръвчета]*$_{ТЕМА}$ *засаждат/засадиха [браговете на реката]*$_{ЛОКАЦИЯ}$.

102в. [Браговете на реката]$_{ЛОКАЦИЯ}$ *са засадени/ *се засадиха с [плодни дръвчета]*$_{ТЕМА}$.

[167] *засмолявам се* е възможно в друго значение: „обикн. за иглолистно дърво или негова част – отделям смола, която полепва по повърхността ми; покривам се със смола“ (РБЕ т. 5: 664)

*103а. [pro]*АГЕНС *Засмолявате [го]*ЦЕЛ *[с поне 2-3слоя смола и вата]*ТЕМА *...*

*103б. *[Епоксидната смола]*ТЕМА *засмолява/засмоли [покрива]*ЛОКАЦИЯ*.*

*103в. [Покривът]*ЛОКАЦИЯ *е засмолен/*се засмоли [с епоксидна смола]*ТЕМА*.*

Поставяне

заметна/замятам, заровя/заравям, зарина/заривам, закопая/закопавам

*104а. [Иманярите]*АГЕНС *закопаха [входа на пещерата]*ЦЕЛ *[със същата пръст]*ТЕМА*, за да не личи.*

*104б. *[Пръстта]*ТЕМА *заравя/зарови [входа на пещерата]*ЛОКАЦИЯ*.*

*104в. [Входът на пещерата]*ЛОКАЦИЯ *е заровен/ *се зарови [с пръст]*ТЕМА*.*

*105а. [Жената]*АГЕНС *заметна [раменете на детето]*ЦЕЛ *[с опърпано одеяло]*ТЕМА*.*

*105б. *[Одеялото]*ТЕМА *замята/заметна [раменете на детето]*ЛОКАЦИЯ*.*

*105в. [Раменете на детето]*ЛОКАЦИЯ *са заметнати/ *се заметнаха [с опърпано одеяло]*ТЕМА*.*

Строене

застроя(вам)

*106а. [Новобогаташите]*АГЕНС *застроиха [крайбрежието]*ЦЕЛ *[с кичозните си дворци]*ТЕМА*.*

*106б. *[Кичозни дворци]*ТЕМА *застрояват/застроиха [българското крайбрежие]*ЛОКАЦИЯ*.*

*106в. [Крайбрежието]*ЛОКАЦИЯ *е застроено/ *се застрои [с кичозни дворци]*ТЕМА*.*

По изтъкнатите по-горе причини *Агенсът* не може да бъде редуциран чрез каузативно-инхоативната диатеза, при което да се получи глагол, активиращ инхоативния *Изобилстване – застроя(вам) се.* Реализацията на фрейма *Украсяване* (стативен и инхоативен вариант) не е възможно по същите причини – изразява стативни или инхоативни пространствени отношения между *Тема* и *Локация*, като изключва *Агенса*. Стативният вариант на *Изобилстване* е възможен, тъй като концептуализира състоянието, възникващо в резултат от действието на *Агенса*.

4.3. Заключение

В настоящата глава е представен анализ на префигирани глаголи с локативната представка *за-*, активиращи фрейма *Запълване.* Мотивиращите езикови единици често са неглаголни константи, които не съдържат в концептуалната си структура участници, съотносими с всички ядрени елементи на *Запълване*. В тези случаи съответните семантични конституенти се въвеждат в лексикално-концептуалната структура на префигираните предикати чрез активирания фрейм.

Установени са и са разгледани закономерните съотнасяния между глаголите, активиращи *Запълване*, и образувани чрез диатези глаголи от фреймовете *Украсяване* и *Изобилстване*. Анализирана е тематичната структура на получените предикати (брой и семантични релации на задължителните участници), морфо-синтактичните особености, следващи от лексикалноаспектуалните им свойства (стативни, инхоативни), селективните ограничения, налагани от аргументите. На базата на анализа може да се заключи, че префигираните глаголи се подчиняват на общите семантични и лексикалноаспектуални закономерности, важащи за фрейма, който активират, като в същото време наследяват селективните свойства на константите и ограниченията, произтичащи от тях.

5. Заключение

5.1. Обобщение

Целта на дисертацията, дефинирана в началото, е да се изследват зависимостите между лексикално-концептуалната структура и аргументната реализация при префигираните глаголи в българския език.

От теоретична гледна точка изследването е мотивирано от наблюденията, че представките в различна степен и по различен начин променят концептуалната структура на изходните основи. Ролята на префиксацията в лексикалната семантика и синтактичната реализация на аргументите досега е била обект на малко на брой и ограничени по обем разработки в българската лингвистика, поради което и не съществува системно изследване за български. Изучаването на механизма на взаимодействие при префигираните глаголи има теоретична стойност за изясняване на закономерностите, регулиращи съотнасянето между семантичната и синтактичната структура.

Приложният аспект на изследването е във възможностите, които формализирането на лексикалносемантичната структура предоставя при (i) създаването на речникови статии в лексикографски ресурси; (ii) при уеднаквяването на дефинирането на близки лексикални значения на различни глаголи.

За постигането на основната цел са поставени няколко задачи.

1. С оглед на изпълнението на Задача 1 – да се установят семантичните фактори, които предопределят аргументната реализация и отношението им към взаимодействието между представки и предикати – на базата на разгледаните в Глава 1 съвременни синтактични и семантични теории концептуалната структура на предикатите се дефинира като структурирано описание на ситуациите в света, което включва две основни нива на организация –

тематично и аспектуално-събитийно. Тематичната структура е нивото, на което се дефинират релациите между участниците и предиката. Аспектуално-събитийната структура организира тематичната според начина, по който семантичните конституенти участват в протичането на ситуацията и предопределя синтактичната реализация на аргументите. Отношенията между префигираните предикати и изходните им корелати се разглеждат с оглед на тези два фактора и взаимодействието между тях.

2. Втората поставена задача е да се избере формализъм за представяне на лексикалносемантичната структура на изходните и на префигираните предикати. В Глава 1 са направени предварителни изводи за представянето на българските префигирани глаголи и техните непрефигирани корелати и е избран подход за описанието им – чрез съчетание от семантични фреймове и предикатна декомпозиция. С помощта на семантичните фреймове се представят участниците в ситуацията и релациите между тях, а чрез предикатната декомпозиция се формализират аспектуално-събитийните свойства на фреймовете и се определя аргументната реализация. Предложеният модел за описание е приложен при анализа на префигирани глаголи и изходните им корелати в Глава 3. Целта на този анализ е чрез прецизно практическо определяне на тематичната и аспектуално-събитийната структура на префигираните глаголи и мотивиращите основи да се формулират закономерностите на взаимодействията между представките и основите, с които те се съчетават. С оглед на това е необходимо да се изясни механизмът, по който се извършва префиксацията, и неговите специфики. За целите на изследването са анализирани групи основни несвършени по вид глаголи, които са много продуктивни по отношение на префиксацията, като: предикати за *създаване*, *консумация*, *поставяне/запълване*, *прикрепване*, *самостоятелно* и *предизвикано движение*, *отстраняване* и др.

3. В съответствие със задачата да се изясни механизмът на префиксацията

в Глава 2 се изследва връзката между префиксацията и лексикалноаспектуалните свойства на предикатите. Демонстрира се, че ролята на повечето представки се изразява в това, да *съотнесат ситуацията със скала на изменение*, спрямо която ситуацията се развива във времето. Във връзка с това се дефинират два типа скали – *вътрешна скала и външна скала*. Разликата между тях се състои в това, че първата измерва протичането на ситуацията спрямо нейно вътрешноприсъщо свойство, а втората налага външен за ситуацията времеви или друг количествен или качествен измерител. Според това представките се поделят на *лексикални* и *надлексикални*. Към лексикалните спадат префиксите, изразяващи насоченост или достигане до естествения завършек на ситуацията, т.е. представките с резултативно значение. В тях се включват представки с абстрактна семантика, представки, изразяващи пространствени отношения (*за-*, *об-*, *о-*, *на-*, *по-*, *под-*, *над-*) и насоченост в пространството (*до-*, *в-*, *из-*), времеви отношения (*про-*), изчерпване (*из-*) и др. Надлексикалните префикси внасят различни адвербиални значения – за количество, степен, интензивност и т.н.

Посочените представки в зависимост от типа, към който спадат, имат функции да (i) лексикализират скалата, която се асоциира с вътрешния аргумент на изходния предикат (канонична скала), (ii) да дефинират различна от нея вътрешна скала (неканонична) или (iii) да дефинират външна скала. Дефинирането на вътрешна скала се съпътства с изменения в тематичните и/или лексикалноаспектуалните свойства, които от своя страна предизвикват изменения в синтактичните и морфологичните свойства на предикатите. В синтактично отношение, ако на участник е приписана канонична скала, синтактичното му изразяване е задължително. В случай че не е – получава статут на (най-често пряк) вътрешен аргумент, който се реализира в (пряко)обектна позиция, а синтактичното му експлициране е задължително. При непределните глаголите (които не дефинират скала), скала може да се въведе от представката. Този процес е съпроводен с промяна на лексикалния

аспект. В морфологично отношение „квантифицирането“ от префиксите води до дефиниране на (естествен или външно наложен) предел, спрямо който ситуацията може да приключи. Видовите двойки изразяват кулминация (св. в.) и движение към кулминация (несв. в.), като процесното значение на вторичния имперфектив подлежи на ограничения.

4. Закономерностите, регулиращи взаимодействието между представките и тематичните свойства на предикатите са разгледани подробно в Глава 3. Предложената типология се основава на няколко важни признака – (i) дали представката дефинира вътрешен предел (подробно са разгледани само тези случаи); (ii) дали в значението ѝ се съдържа лексикален компонент и дали същият компонент се съдържа в семантиката на изходния предикат; (iii) дали настъпват промени в тематичната структура и какъв е техният характер. На базата на формалното представяне на лексикално-концептуалната структура на изходните и префигираните предикати се формулират основните типове взаимодействия от гледна точка на тематичните (и аспектуалните) промени и измененията в аргументната реализация. С оглед на изразяването на аргументите фокусът е върху статута – ядрен или неядрен – на участниците.

Основните закономерности при неканоничните взаимодействия се заключават в следното: обикновено участникът, с който се асоциира скалата на изменение, и съответно има каноничен ядрен статут, се понижава в неканоничен – ядрен или периферен, или остава имплицитен, а неговото място се заема от участник с по-ниска позиция в концептуалната структура на изходния предикат, който „се издига“. Останалите ядрени аргументи (освен когато един от тях не е повишен в каноничен), най-често се понижават в периферни, или дори остават имплицитни в значението на константата. Неканоничността може да произтича от дефиниране на скала за различно *измерение* на каноничния участник, или от предефиниране на релацията между каноничния участник и предиката. Демонстрира се, че наблюдаваните

изменения в концептуалната структура са аналогични на семантичните алтернации и диатезите при непрефигираните глаголи. На базата на анализите са изведени основни кореспонденции между фреймове, които се реализират в резултат от префиксацията (Приложение 4).

Предложеният модел за разглеждане на префигираните предикати е приложен към група глаголи с локативната представка *за-*, които активират фрейма *Запълване* (Глава 4). Анализът им подкрепя теоретичните обобщения, направени в предходните глави, и ги обогатява чрез съпоставката им с диатезите, образувани от тези глаголи, и фреймовите кореспонденции, които им отговарят: *Запълване – Изобилстване* и *Запълване – Украсяване*. Разгледани са тематичната структура на получените предикати, лексикалноаспектуалните им свойства и морфо-синтактичните рефлекси, спецификите при реализирането на диатезите, произтичащи от селективните ограничения, налагани от аргументите.

Освен вече изложените заключения могат да се направят и някои по-общи изводи. Изхождайки от първоначалната дефиниция на концептуалната структура, се демонстрира, че много представки взаимодействат с тематичната структура – „избират“ конституент, който удовлетворява селективните им свойства, и го асоциират със скала – т.е. дефинират аспектуалната структура. Следователно те съотнасят участници от тематичната структура към позиции в аспектуалната. В резултат от това се предопределя и аргументната реализация. По този начин изследването на префигираните глаголи дава потвърждение на възприетото в съвременната лингвистика схващане за концептуалната структура като единство на тематичната и аспектуалната структура.

Друг важен извод от предложеното изследване е, че взаимодействието между префиксите и основите не само е композиционно (при голяма част от префигираните предикати), но и подлежи на формализиране. Формалното представяне на лексикално-концептуалната структура позволява да се обяснят

съществуващите закономерности с помощта на краен и малък брой взаимодействия между тематичната и аспектуалната структура, както и да се предскаже възможността за определен тип взаимодействие и неговия резултат. Например, знанието, че ситуации, описвани от предикати, означаващи създаване на *Предмет* от *Компоненти*, могат да се реконцептуализират като поставяне, вмъкване на *Компоненти* в *Предмет*, позволява да се формулира закономерността *създаване от елементи » въвеждане на елементи*, която изразява релацията между предикати за създаване и предикати за въвеждане/поставяне: *зидам, градя, шия, плета и др.* ⇒ *взидам/взиждам, вградя/вграждам, вшия/вшивам, вплета/вплитам* и др. Анализът показва, че съществува съотносимост между различни по големина класове непрефигирани и префигирани глаголи, като част от закономерностите са универсални, а друга – езиковоспецифични.

5.2. Приноси

Приносите на работата са в следните насоки:

1. Изследван е механизмът на префиксацията, и са формулирани основните закономерности при взаимодействието между представките и концептуалната структура на предикатите. Анализирани са измененията в тематичната и аспектуалната структура, настъпващи вследствие на префиксацията и въз основа на тях е представена типология на взаимодействията.

2. Предложен е модел за анализ на глаголите, който позволява да се изразят и изучат наблюдаваните семантични взаимодействия. С негова помощ се формулират закономерности между групи непрефигирани и производни от тях префигирани глаголи от различни семантични класове под формата на съотнасяне между фреймове. Методологията на анализа е приложима и към

непрефигирани предикати.

3. Демонстрира се, че противно на утвърденото разбиране в генеративния синтаксис и в подкрепа на наблюдения, изказвани от някои автори (напр. Коритковска 2011:30, 186), дадена тематична роля към един глагол не е уникална. Анализът на редица предикати показва, че при инкорпорирана в значението на предиката *Тема* е възможно експлицирането на аргумент със същата семантика и в същата позиция с условието, че информацията, която той въвежда е нередундантна. Демонстрира се, че в българския език тези семантични конституенти имат аргументен статут, доказателство за което е участието им в семантични алтернации (Коева 2010) (Глава 4).

4. Мотивирано е дефинирането на нововъзникнали значения на предикати, които изобилстват в живата реч, но за момента не са отразени в речниците, както и на значения (основни несвършени триаргументни глаголи, които участват в семантични алтернации, засягащи вътрешните им аргументи), които в лексикографските ресурси не са обособени, а се включват като синтактичен вариант на друго значение. Във връзка с това се доказва независимият статут на тези значения чрез различната им комбинаторика по отношение на представките. Демонстрира се приложимостта на предложения анализ с оглед на последователното отразяване на префигирани глаголи с обща инвариантна семантика в лексикографските ресурси.

5. Извършен е анализ на български префигирани глаголи в съпоставка с изходните им корелати – основни несвършени по вид глаголи и неглаголни мотивиращи основи. С помощта на този анализ е потвърдена приложимостта на модела и типологията към описанието на глаголите.

5.3. Насоки за бъдеща работа

От изследването се очертават няколко възможни насоки за бъдеща работа.

1. Разширяване на обхвата на анализа – изследване на други групи глаголи

и извеждане на още закономерности за съотнасяне между семантични класове и дефиниране на семантични релации между определени глаголни значения и класове глаголни значения на базата на този анализ. Интерес в този план представлява съпоставката на тези кореспонденции при префигираните и при непрефигираните глаголи и наблюдаването им и в други езици.

2. Задълбочаване на анализа – изследване на концептуалната структура от гледна точка на участниците от изходните семантични фреймове, които във фрейма, активиран от префигирания глагол, нямат ядрен статут и не се съотнасят с аргументни позиции.

3. Обобщаване на аналогични взаимодействия при различни представки. Особен интерес представлява установяването на закономерности между определени групи изходни предикати и определени множества от представки.

4. Прилагане на методологията и формулираните закономерности при разширяването на Българския wordnet с префигирани глаголи и обогатяването на лексикално-семантичната мрежа с нови семантични (и деривационни) релации.

5. Изследване на възможностите на формалното описание и установените закономерности при префиксацията и между класове глаголи за проверка на единността на представянето на данните, както и за въвеждане на нови лексикални единици в лексикографски ресурси.

Библиография

Атанасов 2005: Атанасов, А. *Аргументна структура на безличните предикати в СБЕ и семантични роли на техните аргументи.* В: „Юбилеен славистичен сборник“, Университетско издателство „Неофит Рилски“, Благоевград, 2005, с. 325-332.

Атанасов 2006: Атанасов, А. Безличните предикати в СБЕ (аргументна структура и компютърен модел на описание). Дисертация за присъждане на научната и образователна степен „доктор“, 2006.

Атанасов 2010: Атанасов, А. *Синтактични фрази с предлога НА в предикативна позиция*. В: „Български език“, 2010, кн. 1, с. 75-79.

Атанасова 2011: Атанасова, А. Представки и представкови комплекси в състава на полипрефигираните глаголи в съвременния български книжовен език. Дисертация за присъждане на научната и образователна степен „доктор“, 2011.

Агрел 1908: Agrell, S. Aspektänderung und Aktionsartbildung beim polnischen Zeitworte: Ein Beitrag zum Studium der indogermanischen Präverbia und ihrer Bedeutungsfunktionen. Lunds Universitets Arsskrift, new series, I, iv.2.

Андерсън 1977: Anderson, S. R. *Comments on the Paper by Wasow*. In: P. Culicover, T. Wasow, and A. Akmajian (eds.), Formal Syntax. Academic Press, New York, 1977, pp. 361–77.

Бабко-Малая 1999: Babko-Malaya, O. Zero Morphology: a Study of Aspect, Argument Structure and Case. Doctoral Dissertation, The State University of New Jersey, New Brunswick, 1999.

Бийвърз 2008: Beavers, J. *Scalar complexity and the structure of events*. In: Johannes Dolling, Tatjana Heyde-Zybatow, and Martin Schafer (eds.), Event structures in Linguistic Form and Interpretation. Berlin: Mouton de Gruyter, 2008,

pp. 245–265.

Бондарко 1967: Бондарко, А. В. *К проблематике функционально-семантических категорий.* В: Вопросы языкознания, 1967, бр. 2, с. 18-31.

Бондарко и Буланин 1967: Бондарко, А. В., Л. Л. Буланин. *Русский глагол.* Ленинград, 1967

Бондарко 1987: Бондарко, А. В. Теория функциональной граматики, Л., 1987.

Борик 2002: Borik, O. Aspect and reference time. Doctoral Dissertation, Universiteit Utrecht, 2002.

Брагински и Ротстайн 2008: Braginsky, P. and S. Rothstein. *Vendlerian Classes and the Russian Aspectual System.* In: Journal of Slavic Linguistics, vol. 16, issue 1, pp. 3-55.

Андрейчин и др. 2002: Андрейчин, Л., Л. Георгиев, Ст. Илчев, Н. Николов, Ив. Леков, Ст. Стойков, Цв. Белчев. Български тълковен речник, „Наука и изкуство“, София, 2002.

Ван Валин 1990: Van Valin, R. D., Jr. *Semantic Parameters of Split Intransitivity*. Language 66.2: 221- 260.

Ван Валин 1993: Van Valin, R. D., Jr. A Synopsis of Role and Reference Grammar. In: R. D. Van Valin, Jr. (ed.), Advances in Role and Reference Grammar. John Benjamins Publishing Company, Amsterdam, 1993, pp. 1-164.

Ван Валин 2007. Van Valin, R. D., Jr. T*he Role and Reference Grammar Analysis of Three–Place Predicates*. In: Suvremena Lingvistika 33.1(63): 31-64.

Ван Валин и ЛаПола 1997: Van Valin, R. D., Jr. and R. LaPolla. Syntax: Structure, Meaning and Function. Cambridge University Press, 1997.

Ван Валин и ЛаПола 2001: Van Valin, R. D., Jr. and R. LaPolla. *Syntax: Structure, Meaning and Function* (a paper for ‘Independent Reading’ Course, 15, May, 2001).

Вендлер 1957: Vendler, Z. *Verbs and Times.* In: Linguistics in Philosophy. Ithaca: Cornell University Press.

Веркьойл 1972: Verkuyl, H. On the Compositional Nature of the Aspects. Dordrecht: Reidel.

Веркьойл 1993: Verkuyl, H. A Theory of Aspectuality. The Interaction between Temporal and Atemporal Structure. Cambridge: Cambridge University Press.

Влахова 2001: Влахова, Р. *Семантични и синтактични особености на глаголите от структурен тип префикс + се.* В: Коева, Св. (съст.), Съвременни синтактични теории. Помагало по синтаксис, Пловдивско университетско издателство, Пловдив, 2001, с. 68-75.

Влахова 2004: Влахова, Р. *Структурна и семантична характеристика на някои префигирани глаголи в съвременния български език*. В: Годишник на СУ, Факултет по славянски филологии, Т. 89, с. 5–18.

Влахова 2005: Влахова, Р. *„Винителни“ и „дателни“ префигирани глаголи в съвременния български език.* В: Коева, Св. (съст.), „Аргументна структура. Проблеми на простото и сложното изречение“, СемаРШ, София, 2005, с. 80-105. ISBN-10: 954-8021-67-6, ISBN-13: 978-954-8021-67-8.

Влахова 2006: Влахова, Р. *Семантични и синтактични особености на префигираните глаголи с прономинален елемент в български.* В: „Езиковедски изследвания в чест на 75-годишнината от рождението на ст.н.с. I ст. д.ф.н. Йордан Пенчев“, „Артграф“, София, 2006, с. 320-329.

Влахова и Атанасов 2006: Vlahova, R. and A. Atanasov. *About the Prepositional Phrase in Bulgarian.* In: Proceedings of the 5th FASSBL Conference, 2006, pp. 163-165.

Влахова и Атанасов 2010: Vlahova, R. and A. Atanasov. *Prepositional Phrases In Bulgarian.* In: Proceedings of the 7th FASSBL Conference, pp. 127-129.

Голдбърг 1995: Goldberg, A. Constructions. University of Chicago Press, Chicago, IL.

Голдбърг 2010: Goldberg, A. *Verbs, Constructions and Semantic Frames*. In:

Rappaport Hovav, M., E. Doron and I. Sichel (eds.), Syntax, Lexical Semantics and Event Structure. Oxford: Oxford University Press. (ръкопис)

Гримшоу 1990: Grimshaw, J. Argument Structure. MIT Press, Cambridge, MA, 1990.

Гримшоу 1993/2005: Grimshaw, J. (2005) [1993]. *Semantic Structure and Semantic Content in Lexical Representation.* In: Grimshaw, J., Words and Structure, CSLI Publications, Stanford, CA, 2005.

Гроупън, Пинкър, Холандър и Голдбърг 1991: Gropen, J., S. Pinker, M. Hollander and R. Goldberg. *Affectedness and Direct Objects: The role of Lexical Semantics in the Acquistion of Verb Arguement Structure*. In: Cognition, 4: 153-195.

Даути 1979: Dowty, D. R. Word Meaning and Montague Grammar. D. Reidel, Dordrecht, W. Germany, 1979.

Даути 1991: Dowty, D. *Thematic Proto-roles and Argument Selection.* In: Language, 67:547-619.

Декова 2006: Dekova, R. Lexical Encoding of Verbs in English and Bulgarian. Doctoral thesis published in NTNU trykk, Dragvoll, Trondheim, 2006.

Декова и Несторова 2010: Dekova R. and P. Nestorova. *Formal Description of Some Intransitive Verbs of Non-Directed Movement in the Bulgarian FrameNet*. In: Proceedings of the 7th FASSBL Conference, 2010.

Депретер 1995: Depraetere, I. *On the Necessity of Distinguishing between (Un)boundedness and (A)telicity.* In: Linguistics and Philosophy, 18: 1-19.

Де Сварт и Веркьойл 1999: de Swart H and H. Verkuyl. Tense and Aspect in Sentence and Discourse (ESSLLI course material), 1999.

Деянова 1974: Деянова, М. *Към вторичната префиксация на българските глаголи.* В: „Български език“, 1974, кн. 6, с. 501–513.

Деянова 1976: Деянова, М. *Из сърбохърватско-българската съпоставителна аспектология.* В: „Български език“, 1976, кн. 6, с. 459–467.

Деянова 1978: Деянова, М. *Някои сърбохърватско-български паралели при словообразувателно характеризираните начини на действие.* В: „Български език", 1978, кн. 2, с. 120–127.

Деянова 1985: Деянова, М. *Към съпоставителната характеристика на начините на*

глаголно действие в южнославянските езици. В: „Славистичен сборник“, София, 1985, с. 165 –171.

Джакендоф 1976: Jackendoff, R. *Toward an Explanatory Semantic Representation.* In: Linguistic inquiry 7.1: 89-150

Джакендоф 1983: Jackendoff, R.S. Semantics and Cognition. MIT Press, Cambridge, MA, 1983.

Джакендоф 1990: Jackendoff, R.S. (1990) Semantic Structures. MIT Press, Cambridge, MA, 1990.

Джакендоф 1996: Jackendoff, R. *The Proper Treatment of Measuring Out, Telicity and perhaps even Quantification*. In: Natural Language and Linguistic Theory 14: 305-354.

Джонова 2004: Джонова, М. Изречения със семантичната роля експериенцер в съвременния български език, София, 2004.

Джонова 2005: Джонова, М. *Информационна структура на изреченията с предикати, изискващи аргумент експериенцер.* В: „Юбилеен славистичен сборник“, Университетско издателство „Неофит Рилски“, Благоевград, 2005, с. 325-332.

Джонова 2008: Джонова, Марина. *Предикати със задължителен аргумент експериенцер от типа „достращее ме“, „домъчнее ми“*. В: Сборник в чест на проф. Василка Радева, София, 2008, с. 568-577.

Димитрова 1999/2000: Димитрова, М. *За синтактичните и семантичните свойства на една група словообразувателно свързани глаголи.* В: „Български

език“, 1999/2000, кн. 6, с. 47 – 61.

Димитрова-Вълчанова 1996/1999: Dimitrova-Vulchanova, M. Verb Semantics, Diathesis and Aspect. München/Newcastle: LINCOM Series in theoretical linguistics, 1999.

Димитрова-Вълчанова 2003: Dimitrova-Vulchanova, M. *On Two Types of Result: Resultatives Revisited.* In: Beermann, D. and L. Hellan (eds.), Multi-Verb Constructions. Proceedings of TROSS Trondheim Summer School, 2003. (ръкопис)

Димитрова-Вълчанова и Декова 2009: Димитрова-Вълчанова, М. и Р. Декова. *За кодирането на лексикалната информация: ситуации и тяхната лексикализация в английски и български.* В: „Български език“, 2009, кн. 3, с. 84-96.

Ди Счуло и Слабакова 2002: Di Sciullo and Slabakova. *Quantification and Aspect*. In: Proceedings of the Perspectives on Aspect conference, UiL-OTS working papers, 2002. (ръкопис)

Достал 1954: Dostal, A., Studie o vidovem systému v staroslovenstine, Praha, 1954.

Зварц 2005: Zwarts, J. *Prepositional aspect and the algebra of paths*. In: Linguistics and Philosophy 28: 739–779.

Зуки 1999: Zucchi, A. *Incomplete Events, Intensionality and Imperfective Aspect. In:* Natural Language Semantics 7: 179-215.

Иванова 1966: Иванова, К. Десемантизация на глаголните представки в съвременния български книжовен език, София, 1966.

Иванова 1968: Иванова, К. *Върху взаимоотношението на глаголната префиксация и категорията преходност/непреходност в съвременния български книжовен език.* В: „Славистичен сборник“, София, БАН, 1968, с. 155–163.

Иванова 1974: Иванова, К. Начини на глаголното действие в съвременния български език. София, БАН, 1974.

Иванчев 1970: Иванчев, Св. *Българските дистрибутивни глаголи във видово*

отношение. В: „Известия на Института за български език“, кн. XIX, с. 105-112.

Иванчев 1971: Иванчев, Св. Проблеми на аспектуалността в славянските езици. София, БАН, 1971.

Иванчев 1974: Иванчев, Св. *Морфо-семантико-функциональная теория глагольного вида в славянских языках и специфика болгарского языка*. В: Linguistiqie Balkanique, 1974, кн. 3, с. 23 – 34.

Илиева и Коева 2001: Илиева, К. и Св. Коева. *Емпатия, изречение и текст.* В: „Българско езикознание“, т. 2 – „Прагматика на текста“, София, Академично издателство „Проф. М. Дринов“, 2001, с. 83-159.

Исаченко 1960: Исаченко, А. В. Граматический строй руского язька в сопоставлении с словацким. Морфология, ч. 2, Братислава, 1960.

Истраткова 2004: Istratkova, V. *On Multiple Prefixation in Bulgarian.* In: Nordlyd 32.2. Special Issue on Slavic Prefixes, pp. 301-321.

Кенеди 2005: Kennedy, Ch. *Comparatives, Semantics of.* In: Allen, K. (ed.), Lexical and Logical Semantics Section of the Encyclopedia of Language and Linguistics, Second Edition. Oxford: Elsevier, 2005.

Коева 1998а: Коева, Св. *Аргументна структура, тематични отношения и синтактична реализация на аргументите.* В: Димитрова, Ст. (ред.), „Езиково съзнание“, „Наука и изкуство“, София, 1998, с. 206-230.

Коева 1998б: Коева, Св. *Граматичен речник на българския език. Описание на концепцията за организацията на лингвистичните данни.* В: „Български език“, 1998, кн. 6, с. 49-58. ISSN 0005-4283. ERIH

Коева 2004: Коева, Св. *Семантично и синтактично описание на българските диатези.* В: „Българско езикознание“, т. 4 – „Когнитивна граматика на българския и френския език – описание и формализация“, Издателство на БАН, София, 2004, с. 182-231.

Коева 2005а: Коева, Св. *Синтактични трансформации.* В: Коева, Св. (съст.),

„Аргументна структура. Проблеми на простото и сложното изречение“, СемаРШ, София, 2005, с. 106-138. ISBN-10: 954-8021-67-6, ISBN-13: 978-954-8021-67-8.

Коева 2005б: Коева, Св. *Аргументи – семантични отношения и синтактична реализация*. В: Коева, Св. (съст.), „Аргументна структура. Проблеми на простото и сложното изречение“, СемаРШ, София, 2005, с. 25–43. ISBN-10: 954-8021-67-6, ISBN-13: 978-954-8021-67-8.

Коева 2006: Коева, Св. *Синтактични редувания в български – диатези и алтернации*. В: „Български език“, кн. 4, 2006, с. 19–31

Коева 2007а: Koeva, Sv. *Bulgarian Alternations – Lexicon or Grammar?* In: Southern Journal of Linguistics 29: 77-106. ISSN 0730-6245 USA MLA.

Коева 2007б: Коева, Св. *Морфо-семантични релации в БулНет (лексикално-семантична мрежа на българския език).* В: „Български език“, 2007, кн. 4, с. 36-59. ISSN 0005-4283 ERIN

Коева 2007в: Коева, Св. *БулНет (лексикално-семантична мрежа на българския език) – част от световната лексикално-семантична мрежа.* В: „Български език“, 2007, кн. 1, с. 34-50. ISSN 0005-4283. ERIH

Коева 2008а: Коева, Св. *Българският ФреймНет. Семантико-синтактичен речник на българския език – концептуален модел.* В: Коева, Св. (съст.), „Българският ФреймНет. Семантико-синтактичен речник на българския език“, София, 2008, с. 5-57. ISBN 978-954-9378-54-2.

Коева 2008б: Koeva, Sv. *Derivational and Morphosemantic Relations in Bulgarian Wordnet.* In: Intelligent Information Systems, XVI, pp. 359--369.

Коева 2010: Коева, Св. Българският ФреймНет 2010, София, 2010, 146 с. ISBN: 978-954-779-125-1.

Коева и др. 2008: Коева, Св. (съст.). Българският ФреймНет. Семантико-синтактичен речник на българския език, София, 5-57, 2008. ISBN 978-954-9378-

54-2

Комри 1976: Comrie, B. *Aspect.* Cambridge: CUP, 1976

Крифка 1992: Krifka, M. *Thematic Relations as Links between Nominal Reference and Temporal Constitution*. In: Sag, I. A. and A. Szabolcsi (eds.), Lexical Matters. Stanford: CSLI Publications, 1992, pp. 29–54.

Крифка 1998: Krifka, M. *The Origins of Telicity.* In: Rothstein, S. (ed.), Events and Grammar. Dordrecht/Boston/London: Kluwer Academic Publishers, 1998, pp. 197-235.

Курилович 1929: Kurilowicz, J. La Genese d'Aspects Verbauz Slaves. Prace Filologichne, XIV (1929).

Куртева 2003а: Куртева, Т. *Значението интензивност и глаголната представка раз-*. Достъпна на интернет адрес: http://www.belb.net/personal/kurteva/intenzivnost.htm.

Куртева 2003б: Куртева, Т. *Към производните значения на глаголната представка раз- в съвременния български език.* Достъпна на интернет адрес: http://gardev.com/belb/personal/kurteva/raz3.htm

Куртева 2004: Куртева, Т. *Отново за семантиката на глаголната представка раз- в съвременния български език.* Достъпна на интернет адрес: http://gardev.com/belb/personal/kurteva/raz2.htm

Куцаров 2007: Куцаров, Ив. Теоретична граматика на българския език. Морфология, ПУ „Паисий Хилендарски“, Пловдив, 2007.

Кьониг, Моунър и Биенвеню 2002: Koenig, Jean-Pierre, Gail Mauner, and Breton Bienvenue (2002), Class selectivity and the lexical encoding of participant information. Brain and Language. 81: 234-245.

Лакова 1991: Лакова, М. Местоименни и въпросителни изречения в съвременния български език, Академично издателство „Марин Дринов“, София, 1991.

Лакова 1999/2000: Лакова, М. *Някои извънморфологични особености на българските глаголи.* В: „Български език“, 1999/2000, кн. 4-5, с. 54–74.

Лакова 2006: Лакова, М. *Семантика на изреченията с безлични глаголи за природни състояния в съвременния български език.* В: „Езиковедски изследвания в чест на 75-годишнината от рождението на ст.н.с. I ст. д.ф.н. Йордан Пенчев“, „Артграф“, София, 2006, с. 301 – 314.

Ландман 1992: Landman, F. *The Progressive.* In: Natural Language Semantics 1: 1-32.

Левин 1993: Levin, B. English Verb Classes and Alternations: A Preliminary Investigation. University of Chicago Press, Chicago, IL, 1993.

Левин 1999а: Levin, B. *Two Structures for Compositionally Derived Events.* In: SALT 9, Cornell Linguistics Circle Publications, Cornell University, Ithaca, NY, 1999, pp. 199–223. (ръкопис)

Левин 1999б: Levin, B. *Objecthood: An Event Structure Perspective.* In: CLS 35, Part 1, pp. 223-247. (ръкопис)

Левин 2005: Semantic Prominence and Argument Realization V. Handout, MIT, 2005.

Левин 2006: Levin, B. *English Object Alternations: A Unified Account*, unpublished ms., Stanford University, Stanford, CA, 2006.

Левин и Рапапорт 1986: Levin, B. and M. Rappaport. *The Formation of Adjectival Passives.* Linguistic Inquiry 17: 623-661.

Л&РХ 1995 (Левин и Рапапорт Ховав 1995): Levin, B. And M. Rappaport Hovav. Unaccusativity: At the Syntax-Lexical Semantics Interface. MIT Press, Cambridge, MA, 1995.

Л&РХ 1999 (Левин и Рапапорт Ховав 1999): Levin, B. and M. Rappaport Hovav. *Two Structures for Compositionally Derived Events.* In: SALT 9, pp. 199-223.

Л&РХ 2005 (Левин и Рапапорт Ховав 2005): Levin and Rappaport Hovav.

Argument Realization. Cambridge University Press, 2005.

Лейкоф 1965: Lakoff, G. On the Nature of Syntactic Irregularity, Doctoral dissertation, Indiana University. (Published by Holt, Rinhard & Winston as Irregularity in Syntax (1970).

Лейкоф 1987: Lakoff, George. 1987. Women, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the mind. University of Chicago Press, Chicago, Ill, 1987.

Лесева 2006: Leseva, S. The Role of Bulgarian Prefixes in Argument Selection. In Proceedings of the Fifth International Conference Formal Approaches to South Slavic and Balkan Languages, 2006, pp. 99-104.

Лесева 2008: Leseva, S. Towards Encoding Event Structure in Wordnet. In Proceedings of the Fifth International Conference Formal Approaches to South Slavic and Balkan Languages, 25-28 September 2008, Dubrovnik, Croatia, pp. 74-78. ISBN 978-953-55375-0-2.

Лесева 2009: Лесева, Св. Изразяване на междуезиковата асиметрия в многоезикови лексикални ресурси (върху материал от български префигирани глаголи с представка по-). В „Български език“, кн.3, 2009, стр. 97-117, ISSN 0005-4283.

Лесева 2010: Leseva, S. Frame-Evoking and Lexical Prefixes in Bulgarian. In Proceedings of the 15th Student Session of the European Summer School in Logic, Language and Information, 9-20 August, Copehagen, 2010, pp. 145-152.

Лесева 2011: Лесева, Св. Пределност, префиксация, перфективност. В „Български език", кн. 1, стр. 7-17, 2011. ISSN 0005-4283.

Лилов 1964: Лилов, М. *Семантичен развой на глаголната представка по- в съвременния българския език.* В: „Известия на института за български език“, X, 1964, с. 65–157.

Маккоули 1968a: McCawley, J. D. *Lexical Insertion in a Transformational Grammar without Deep Structure*. In: CLS 4, pp. 71-80.

Маккоули 1968б: McCawley, J. D. *The Role of Semantics in a Grammar.* In: Bach, E. and R. Harms (eds.), Universals in Linguistic Theory. Holt, Rinehart, & Winston, New York, 1968, pp. 124-169.

Маранц 1984: Marantz, A. On the Nature of Grammatical relations. MIT Press, Cambridge MA, 1984.

Маслов 1956: Рецензия за A. Dostal Studie o vidovem systemu v staroslovenstine. В: „Вопросы языкознания“, 1956, кн. 3, с. 121.

Маслов 1958: Маслов, Ю. С. *По въпроса за видовата дефективност (несъотносителност на глаголите от свършен и несвършен вид) в българския и в руския език.* В: „Български език“, 1958, кн. 6, с. 499—513.

Маслов 1959: Маслов, Ю. С. *Глагольный вид в современном болгарском литературном языке (Значение и употребление)*. В: „Вопросы грамматики болгарского литературного языка.“, Москва, 1959, с. 157-312.

Маслов 1961: Маслов, Ю. С. *Роль так называемой перфективации и имперфективации в процессе возникновения славянского глагольного вида.* В: „Исследования по славянскому языкознанию“, Москва, 1961.

Маслов 1984: Маслов, Ю. С. Очерки по аспектологии, Издательство Ленинградского университета, Ленинград, 1984, 264 с.

Монтегю 1970: Montague, R. *English as a Formal Language.* In: Bruno Visentini (ed.), Linguaggi nella societa e nella tecnica. Edizioni di Comunita, Milan, 1970.

Монтегю 1973: Montague, R. *The Proper Treatment of Quantification in Ordinary English.* In: Richard Thomason (ed.), Formal Philosphy: Selected Papers of Richard Montague. Yale University Press, New Haven, CT, 1973.

Несторова 2006: Несторова, П. Семантични роли на подлога в съвременния българския книжовен език. Дисертация за присъждане на научната и образователна степен „доктор“.

Несторова 2008: Несторова, П. Семантични и синтактични особености на

предикати в българския език, Пловдив, 2008, 176 с.

Несторова 2011: Несторова, П. *Семантико-синтактични особености и аргументна структура на някои преходни и непреходни глаголи за движение в българския ФреймНет*. В: „Български език“, 2011, кн. 1, с. 18-30.

Несторова и Декова 2011: Несторова, П. и Р. Декова. *Формално представяне на някои непреходни глаголи за движение в българския ФреймНет*. В: „Български език“, 2011, кн. 1, с. 31-43.

Ницолова 1998: Ницолова, Р. *Мястото на лексиката и граматиката в Граматиката на ролята и референтността*. В „Славянска филология“, т. 22, Доклади за XII международен конгрес на славистите – Краков, София, Издателство „Анубис“, 1998, с. 7–24.

Ницолова 2001: Ницолова, Р. *Значение и граматични особености на сложните изречения с предикати за знание в българския език*. В: Коева, Св. (съст.), „Съвременни лингвистични теории. Помагало по синтаксис“, Издателство на Пловдивския университет, Пловдив, 2001, с. 174–192.

Ницолова 2005а: Ницолова, Р. *За формалното означаване на семантичните роли в българските конструкции с отглаголни съществителни*. В: Коева, Св. (съст.), „Аргументна структура. Проблеми на простото и сложното изречение“, СемаРШ, София, 2005, с. 69-79. ISBN-10: 954-8021-67-6, ISBN-13: 978-954-8021-67-8.

Ницолова 2005б: Ницолова, Р. *За значението на предложните съчетания в българското изречение*. В: Коева, Св. (съст.), „Аргументна структура. Проблеми на простото и сложното изречение“, СемаРШ, София, 2005, с. 141–152. ISBN-10: 954-8021-67-6, ISBN-13: 978-954-8021-67-8.

Ницолова 2008: Ницолова, Р. Българска граматика. Морфология. Университетско издателство „Св. Кл. Охридски“, София, 2008.

Падучева 1986: Падучева, Е. В. (1986). *Семантика вида и точка отсчета*. В:

„Известия АН СССР. Серия литературы и языка“, 45(5): 413–424.

Падучева 1998: Падучева, Е. *Опыт систематизации понятий и терминов русской аспектологии.* В: Russian Linguistics 22: 35-58.

Падучева 2009: Paducheva, E. *Telicity and Incremental Theme*. In: Russian Linguistics 33: 109–119.

Парти 2005а: Partee 2005. Formal Semantics - Lectures, RGGU Lecture 4.

Парти 2005б: Partee 2005. Formal Semantics - Lectures, RGGU Lecture 1.

Пашов 1999: Пашов, П. Българска граматика. Пловдив, „Хермес”, 1999.

Пенчев 1984: Пенчев, Й. Строеж на българското изречение, София, 1984

Пенчев 1990: Пенчев, Й. *Бележки върху значението на представките*. В: „Български език“, 1990, кн. 5, с. 437 – 439.

Пенчев 1993: Пенчев. Й. Български синтаксис. Управление и свързване, Пловдив, 1993.

Петрова 2006: Петрова, Г. Семантични роли на кратките дателни местоимения. Бургас, 2006.

Петрова 2006: Петрова, Ив. *Събитийна структура и синтактично поведение на някои глаголи за движение*. В: „Български език“, 2006, кн. 4, с. 94-100.

Петрук 1996: Petruck, M. R. L. *Frame Semantics.* In: Verschueren, J., J.-O. Astman, J. Blommaert and Ch. Bulcaen (eds.), Handbook of Pragmatics. Philadelphia: John Benjamins Publishing House, 1996.

Пинкър 1989: Pinker, S. (1989) Learnability and Cognition. MIT Press, Cambridge, MA, 1989.

Пустейовски 1995: Pustejovsky, J. The Generative Lexicon. MIT Press, Cambridge, MA, 1995.

Радева 1991: Радева, В. Словообразуването в българския книжовен език, Университетско издателство, София, 1991.

Радфорд 1988: Radford, A. Transformational Grammar – A First Course. Cambridge University Press, UK, 1988.

Рамчанд 2004: Ramchand, G. *Time and the Event: The semantics of Russian Prefixes.* In: Nordlyd 32.2. Special Issue on Slavic Prefixes, pp. 323–361.

Рамчанд 2008: Ramchand, G. Verb Meaning and the Lexicon: A First-Phase Syntax.Cambridge: Cambridge University Press, 2008.

Рапапорт Ховав 2008: Rappaport Hovav, M. *Lexicalized Meaning and the Internal Temporal Structure of Events.* In: Rothstein, S. (ed.), Theoretical and Crosslinguistic Approaches to the Semantics of Aspect. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2008. (ръкопис)

Рапапорт, Левин и Логрен 1993: Rappaport, M., B. Levin & M. Laughren. Levels of Lexical Representation. In Pustejovsky, J. (ed.), Semantics and the Lexicon, pp. 37–54. Kluwer Academic Publishers, 1993.

РХ&Л 1998а (Рапапорт Ховав и Левин): Rappaport Hovav, M. and B. Levin. *Building Verb Meanings.* In: M. Butt and W. Geuder (eds.), The Projection of Arguments: Lexical and Compositional Factors. CSLI Publications, Stanford, CA, 1998, pp. 97-134.

РХ&Л 1998б (Рапапорт Ховав и Левин): Rappaport Hovav, M. and B. Levin. *Morphology and Lexical Semantics.* In: A. Zwicky and A. Spencer (eds.), Handbook of Morphology, Blackwell, Oxford, 1998, 248-271.

РБЕ 1977-2002: Речник на българския език. Т. 1-13. Академично издателство „Марин Дринов“, ЕТ „ЕМАС“, София.

Романова 2004: Romanova, E. *Superlexical vs. Lexical Prefixes*. In: Nordlyd 32.2. Special Issue on Slavic Prefixes, pp. 255–278.

Романова 2006: Romanova, E. Constructing perfectivity in Russian. Ph.D. dissertation, University of Tromso, 2006.

Ротстайн 2001: Rothstein, S. *What are incremental themes?* In: G. Jaeger, A. Strigin,

C.Wilder and N. Zhang (eds.), Papers on Predicative Constructions, ZAS Papers in Linguistics 22, 2001, pp. 139–157.

Ротстайн 2004: Rothstein, S. *Verb Classes and Aspectual Classification*. (Глава 1). In: Rothstein, S., Structuring Events: A Study in the Semantics of Lexical Aspect. Blackwell: Oxford, 2004. (ръкопис)

Ротстайн 2008а: Rothstein, S. *Two Puzzles for a Theory of Lexical Aspect: Semelfactives and Degree Achievements*. In: Dölling, J. , T. Heyde-Zybatow and M. Schäfer (eds.), Event Structures in Linguistic Form and Interpretation. Berlin: Walter de Gruyter, 2008, pp. 175-198. (ръкопис)

Ротстайн 2008б: Rothstein, S. *Telicity, Atomicity and the Vendler Classification of Verbs.* In: Rothstein, S. (ed.), Theoretical and Crosslinguistic Approaches to the Semantics of Aspect. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2008. (ръкопис)

Рупенхофър и др. 2006: Rupenhofer, J., M. Ellsworth, M. R. L. Petruck, Ch. R. Johnson, J. Scheffczyk. Framenet II. Extended Theory and Practice. Available at http://framenet.icsi.berkeley.edu/.

Рупенхофър и др. 2010: Rupenhofer, J., M. Ellsworth, M. R. L. Petruck, Ch. R. Johnson, J. Scheffczyk. Framenet II. Extended Theory and Practice. Available at http://framenet.icsi.berkeley.edu/.

Свенониъс 2004а: Svenonius, P. *Slavic Prefixes inside and outside VP.* In: Nordlyd 32.2. Special Issue on Slavic Prefixes, pp. 205–253.

Свенониъс 2004б: Svenonius, P. *Russian Prefixes are Phrasal.* Ms., University of Tromsø. Available at http://ling.auf.net/lingBuzz/000043.

Слабакова 2005: Slabakova, R. *Perfective Prefixes: What They Are, What Flavors They Come In, and How They are Acquired?* In: Franks, S., F. Y. Gladney and M. Tasseva-Kurktchieva (eds.), Formal Approaches to Slavic Linguistics 13: The South Carolina Meeting, Ann Arbor, MI: Michigan Slavic Publications, 2005, 324-341.

(ръкопис)

Смит 1991: Smith, C. S. The Parameter of Aspect. Studies in Linguistics and Philosophy, vol. 43. Kluwer, Dordrecht, 1991.

Спенсър и Зарецкая 1998: Spencer, A., M. Zaretskaya. *Verb Prefixation in Russian as Lexical Subordination.* In: Linguistics 36: 1-39.

Станков 1968: Станков, В. *За темпоралната дефективност на някои вторични несвършени глаголи в СБЕ.* В: „Славистичен сборник“, София, 1968, с. 165-172.

Стоуъл 1981: Stowell, T. Origins of Phrase Structure. Doctoral dissertation, MIT, 1981.

Талми 2000. Talmy, L. Towards a Cognitive Semantics II: Typology and Process in Concept Structuring, MIT Press, Cambridge, MA, 2000.

Тени 1992: Tenny, C. *Aspectual Interface Hypothesis*. In: Sag, I. and A. Szabolsci (eds.), Lexical Matters. Stanford: CSLI Publications, 1992, pp. 1-27.

Тени 1994: Tenny, C. Aspectual Roles and the Syntax-Semantics Interface, Kluwer, Dordrecht. (Revision of Tenny 1987)

Уилямс 1981: Williams, E. *Argument Structure and Morphology.* In: Linguistic Review 1: 81-114.

Филип 1999: Filip, H. Aspect, Eventuality Types and Noun Phrase Semantics. Garland, New York/London, 1999.

Филип 2000: Filip, H. *The Quantization Puzzle*. In: Pustejovsky, J. And C. Tenny (eds.), Events as Grammatical Objects, from the Combined Perspectives of Lexical Semantics, Logical Semantics and Syntax. Stanford: CSLI Press, 2000, pp. 3-60. (ръкопис)

Филип 2004: Filip, H. *Prefixes and the Delimitation of Events.* In: Journal of Slavic Linguistics 11 (1): 55-101. (ръкопис)

Филип 2005: Filip, H. *The Telicity Parameter Revisited.* In: Semantics and Linguistic Theory (SALT) XIV, Ithaca/N.Y.: CLC Publications, pp. 92-109.

(ръкопис)

Филип и Ротстайн 2006: Filip, H. and S. Rothstein. *Telicity as a Semantic Parameter.* In: Franks, S., H. Filip and M. Tasseva-Kurktchieva (eds.), Formal Approaches to Slavic Linguistics 14, Ann Arbor, MI: Michigan Slavic Publications, 2006. (ръкопис)

Филип 2008: Filip, H. *Events and Maximalization: the Case of Telicity and Perfectivity.* In: Rothstein, S. (ed.), Theoretical and Crosslinguistic Approaches to the Semantics of Aspect. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 2008. (ръкопис)

Филмор 1968: Fillmore, Ch. J. *The Case for Case.* In: Bach, E. & R. Harms (eds.), Universals in Linguistic Theory. Holt, Rinehart, & Winston, New York, 1968, pp. 1-90.

Филмор 1977: Fillmore, Ch. J. *The Case for Case Reopened.* In: P. Cole and J. Sadock (eds.), Syntax and Semantics 8: Grammatical Relations. New York: Academic Press, 1977, pp. 59-82.

Филмор и Аткинс 1992: Fillmore, Ch. and B. T. S. Atkins. *Towards a Frame-Based Lexicon: the Semantics of RISK and its Neighbours.* In: Kittay, E. and A. Lehrer (eds.), Frames, Fields and Contrasts: New Essays in Semantics and Lexical Organization. Hillsdale (NJ): Lawrence Erlbaum Associates, pp. 75-102.

Филмор и др. 2002: Fillmore, C. J., C. Baker and H. Sato. *Seeing Arguments through Transparent Structures.* In: Rodriguez, M. G. and C. P. S. Araujo (eds.), Proceedings of LREC 2002, pp. 787-791.

Фоли и Ван Валин 1984: Foley, W. A. and R.D. Van Valin, Jr. Functional Syntax and Universal Grammar, Cambridge University Press, Cambridge, UK, 1984.

Халачева 1997/1998а: Халачева Св. *Производни глаголи за самоизява, образувани с префикс НА- в съвременния български език.* В: „Български език“, 1997/1998, кн. 2, с. 68-71.

Халчева 1997/1998б: Халачева Св. *За префиксалните значения при глаголите за звукова самоизява*. В: „Български език“, 1997/1998, кн. 5, с. 100-101.

Халачева 1999/2000: Халачева, Св. *За семантичната структура на префигираните глаголи*. В: „Български език“, 1999/2000, кн. 6, с. 61–62.

Хегман 1994: Haegeman, L. Introduction to Government and Binding Theory. Oxford: Blackwell, 1994.

Хей, Кенеди и Левин 1999: Hay, J., Ch. Kennedy and B. Levin. *Scalar Structure Underlies Telicity in "Degree Achievements"*. In: Mathews, T. and D. Strolovitch (eds.), SALT IX, CLC Publications, Ithaca, 1999, pp. 127–144. (ръкопис)

Чакърова 1998: Чакърова, Кр. *За същността на вторичната имперфективация*. В: „Научни трудове на Пловдивския университет“, т. 36, кн. 1, 1998, с. 171–183. Достъпна на интернет адрес: (http://www.belb.net/personal/chakyrova/imperf.htm)

Чаралозова 2009: Чаралозова, К. *Десемантизация на глаголните представки и отражението ѝ върху глаголната парадигма*. В: „Проблеми на граматичната система на българския език – глагол“. Академично издателство „Проф. Марин Дринов“, 2009, с. 139–182.

Шоорлемер 1995: Schoorlemmer, M. Participial Passive and Aspect in Russian. Ph.D. dissertation, Utrecht University, 1995.

Приложения

ПРИЛОЖЕНИЕ 1

Примери за каузирани варианти на всички лексикалноаспектуални типове в ГРР заедно с некаузативните им съответствия (по Ван Валин 2007: 35-36)

състояние » каузирано състояние:

Момчето се страхува. » Кучето плаши момчето.

[**чувствам се`** (момче, [**уплашен`**])] » [**правя`** (куче, Ø[168])] КАУЗИРАМ [**чувствам се`** (момче, [**уплашен`**])]

дейност » каузирана дейност:

Топката се търкаля. » Феликс търкаля топката.

[**правя`**(топка, [**търкалям се`** (топка)])] » [**правя`** (Феликс, Ø)] КАУЗИРАМ [**правя`** (топка, [**търкалям се`** (топка)])]

семелфактив » каузиран семелфактив:

Фенерчето светна. » Бил светна (с) фенерчето.

[СЕМЛ **правя`** (фенерче, [**светна`** (фенерче)])] » [**правя`** (Бил, Ø)] КАУЗИРАМ [СЕМЛ **правя`** (фенерче, [**светна`** (фенерче)])]

изпълнение » каузирано изпълнение:

[168] Ø – символът се използва за означаване на факта, че дейността, предизвикваща състоянието не е специфицирана, т.е. лексемата не определя дали кучето е уплашило момчето, като е изджавкало, като се е озъбило, захапало го е или др.

Балонът се спука. » Котката спука балона.

[ИНГР **спукан`** (балон)] » [**правя`** (котка, Ø)] КАУЗИРАМ [ИНГР **спукан`** (балон)]

постижение » каузирано постижение:

Прозорецът се счупи. » Макс счупи прозореца.

[СТАВАМ **счупен`** (прозорец)] » [**правя`** (Макс, Ø)] КАУЗИРАМ [СТАВАМ **счупен`** (прозорец)]

активно постижение » каузирано активно постижение:

Кучето се разходи до парка. » Момичето разходи кучето до парка.

[**правя`** (куче, [**разхождам се`** (куче)]) & СТАВАМ **съм-в`** (парк, куче)] »

[**правя`** (момиче, Ø)] КАУЗИРАМ [**правя`** (куче, [**разхождам се`** (куче)]) & СТАВАМ **съм-в`** (парк, куче)]

ПРИЛОЖЕНИЕ 2

Списък на семантичните роли в ГРР, посочени в литературата, заедно с дефиниция и съответната логическа структура

Агенс (*Agent*) означава волеви, целенасочен причинител на действие или събитие; съотнася се с *x* аргумента на предикати с ЛС - ПРАВЯ (x, [**правя`** (x, [...

Ефектор (*Effector*) означава вършител/причинител на действието, не е задължително (да е способен) да действа волево или целенасочено; свързва се с *x* аргумента на предикати с ЛС - [**правя`** (x, […

Сила (*Force*) означава неконтролируем причинител (природна сила и под.); съотнася се с неодушевен *x* аргумент с ЛС [**правя`** (x, [....])] КАУЗИРАМ [[... **правя`** (y, [...])]КАУЗИРАМ [СТАВАМ / ИНГР **предикат`** (...)]]

Ролята *Инструмент* (*Instrument*) означава най-често неодушевени предмети, с помощта/чрез манипулирането на които Агенсът извършва определено действие; съотнася се с y аргумента на ЛС конфигурации от вида [**правя`** (x, [....])] КАУЗИРАМ [[... **правя`** (y, [...])] КАУЗИРАМ [СТАВАМ / ИНГР **предикат`** (...)]]

Ролята *Експериенцер* (*Experiencer*) означава съзнателни същества, които изпитват вътрешни – емоционални, умствени и др. състояния; съотнася се с *x* аргумента на предикати за вътрешно преживяване/възприятие с ЛС **предикат`** (x) или **предикат`** (x, y).

Ролята *Пациенс* (*Patient*) означава същности, които се намират в определено състояние или които търпят промяна в състоянието си; съотнася се с аргумента в ЛС от вида **предикат'** (x).

Ролята *Локация* (*Location*) означава мястото или пространството, където протича ситуацията; съотнася се с *x* аргумента на предикати с ЛС - **съм-на-**

място` (x, y).

Ролята *Реципиент* (*Recipient*) означава получател (одушевен или квазиодушевен (организация и т.н.); съотнася се с първия аргумент (*y*) в ЛС, включваща конфигурация ...СТАВАМ / ИНГР **имам`** (y, z).

Ролята *Цел* (*Goal*) означава крайната цел на ситуация, свързана с промяна в местоположението или крайната точка на движение (наподобява *Реципиент*, най-често неодушевен); съотнася се с първия аргумент (*y*) в ЛС от вида ...СТАВАМ / ИНГР **съм-на-място`** (y, z).

Ролята *Източник* (*Source*) означава начално място, точка, откъдето започва да протича ситуацията; съотнася се с първия аргумент (*y*) в ЛС от вида ...СТАВАМ /ИНГР НЕ **имам`/съм-на-място`** (y, z).

Ролята *Тема* (*Theme)* означава същности, които се намират на/в определено място или които търпят промяна в местоположението; съотнася се с *y* аргумента на локативни стативни предикати с ЛС **предикат`** (x, y).

ПРИЛОЖЕНИЕ 3

Даути (1979)	Ван Валин и ЛаПола (1997) Ван Валин (2007)	РХ&Л 1998а, Левин (2006)*	Лесева 2012
activity (дейност) ПРАВЯ[предикат (x)]	*activity (дейност)* **правя`** (x, [**предикат`** (x)]) **правя`** (x, [**предикат`** (x, y)])	*activity (дейност)* [x ВЪРША$_{<НАЧИН>}$ (y)]	*дейност* [x ПРАВЯ$_{(НАЧИН)}$] [x ПРАВЯ$_{(НАЧИН)}$ y...]
state (състояние) предикат (x)	*state (състояние)* **предикат`** (x) **предикат`** (x, y) **съм`** (x, [**предикат`**]) **чувствам се`** (x, [**предикат`**])	*state (състояние)* [x<СЪСТОЯНИЕ> (y))]	*състояние* x СЪМ В СЪСТОЯНИЕ$_{(СЪСТОЯНИЕ)}$ y...
achievement СТАВАМ [предикат (x)]	*accomplishment (постижение)* СТАВАМ **предикат`** (x) СТАВАМ **предикат`**(x, y) СТАВАМ **правя`** (x, [**предикат`** (x)])	*achievement* [СТАВАМ [x<СЪСТОЯНИЕ>]]	*инхоативно постижение* СТАВАМ **състояние** (x) СТАВАМ **състояние** (x, y)

Даути (1979)	Ван Валин и ЛаПола (1997) Ван Валин (2007)	РХ&Л 1998а, Левин (2006)*	Лесева 2012
	СТАВАМ **правя`** (x, [**предикат`** (x, y)])		
	achievement (изпълнение) ИНГР **предикат`**(x) ИНГР **предикат`**(x, y) ИНГР **правя`**(x, [**предикат`** (x)]) ИНГР **правя`**(x, [**предикат`** (x, y)])		*инхоативно изпълнение (разглежда се заедно с инхоативните постижения)* СТАВАМ **състояние** (x) СТАВАМ **състояние** (x, y)
accomplishment (постижение) ПРАВЯ [(x) КАУЗИРАМ [СТАВАМ предикат (y)]]	*causative accomplishment (каузирано постижение)* [**правя`** (x, Ø)] КАУЗИРАМ [СТАВАМ **предикат`** (y)] [**правя`** (x, Ø)] КАУЗИРАМ [СТАВАМ **предикат`** (y, z)]	accomplishment (постижение) [[x ВЪРША] КАУЗИРАМ [СТАВАМ [y <СЪСТОЯНИЕ>]]]	*каузирано постижение* [x КАУЗИРАМ {[СТАВАМ y **състояние**]]} [x КАУЗИРАМ {[СТАВАМ y **на място** z]]}
	causative achievement (каузирано		каузирано изпълнение

Даути (1979)	Ван Валин и ЛаПола (1997) Ван Валин (2007)	РХ&Л 1998а, Левин (2006)*	Лесева 2012
	изпълнение) [**правя`** (x, Ø)] КАУЗИРАМ [ИНГР **предикат`** (y)] [**правя`** (x, Ø)] КАУЗИРАМ [ИНГР **предикат`** (y, z)]		[x КАУЗИРАМ {[СТАВАМ y **състояние**]]} [x КАУЗИРАМ {[СТАВАМ y **на място** z]]}
	active accomplishment (активно постижение) (x, [**предикат$_1$`** (x, (y))]) & СТАВАМ **предикат$_2$`**(y) (x, [**предикат$_1$`** (x, (y))]) & СТАВАМ **предикат$_2$`**(z, x)		*постижение* от глаголи с *Инкрементална тема* [x] ПРАВЯ$_{(НАЧИН)}$ y ...] & [СТАВАМ y **състояние**] [x ПРАВЯ$_{(НАЧИН)}$ y...] & [СТАВАМ y **на място** z]
не се разглежда	*semelfactive (семелфактив)* СЕМЛ **предикат`**(x)	не се разглежда	не се разглежда приема се терминът *семелфактив*

Даути (1979)	Ван Валин и ЛаПола (1997) Ван Валин (2007)	РХ&Л 1998а, Левин (2006)*	Лесева 2012
	СЕМЛ **предикат`**(x, y) СЕМЛ **правя`** (x, [**предикат`** (x)]) СЕМЛ **правя`** (x, [**предикат`** (x, y)])		
не се разглежда	*causative state (каузирано състояние)* [**правя`** (x, Ø)] КАУЗИРАМ [**предикат`** (y)]	не се разглежда	не се разглежда приема се терминът *каузирано състояние*
не се разглежда	*causative activity (каузирана дейност)* [**правя`** (x, Ø)] КАУЗИРАМ [**правя`** (y [**предикат`** (y)])]	не се разглежда	не се разглежда приема се терминът *каузирана дейност*
не се разглежда	*causative active accomplishment каузирано активно постижение)*	не се разглежда	не се разглежда приема се терминът *каузирано*

Даути (1979)	Ван Валин и ЛаПола (1997) Ван Валин (2007)	РХ&Л 1998а, Левин (2006)*	Лесева 2012
	[**правя`** (x, Ø)] КАУЗИРАМ [**правя`** (y, [**предикат`** (y)]) & СТАВАМ **състояние/място`** (y)] [**правя`** (x, Ø)] КАУЗИРАМ [**правя`** (y, [**предикат`** (y)]) & СТАВАМ **състояние/място`** (z, y)]		*постижение от глаголи с инкрементална тема*
не се разглежда	*causative semelfactive (каузиран семелфактив)* [**правя`** (x, Ø)] КАУЗИРАМ [СЕМЛ **правя`** (y, [**предикат`** (y)])]	не се разглежда	не се разглежда приема се терминът *каузиран семелфактив*

ПРИЛОЖЕНИЕ 4

В Приложение 4 са представени конфигурациите, разгледани в Глава 3 (т. 3.3.4.4.) заедно с примери за междуфреймови съотнасяния и илюстрация с конкретни глаголи.

3.3.4.4.1. Скала, дефинирана за неканоничен участник, съотнасящ се с вътрешен аргумент

неканоничен ядрен участник » каноничен ядрен участник

каноничен ядрен участник » неканоничен ядрен участник

Прикрепване – Запълване

[x]$_{\text{АГЕНС}}$ прикрепва [y(d)]$_{\text{ТЕМА(ПРЕДМЕТ)}}$ [към z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ ([с p]$_{\text{СВЪРЗВАЩ ЕЛЕМЕНТ}}$) » [x]$_{\text{АГЕНС}}$ запълва [z(a)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с y]$_{\text{ТЕМА(ПРЕДМЕТ)}}$ ([с p]$_{\text{СВЪРЗВАЩ ЕЛЕМЕНТ}}$)

Примери: *кова – обкова(вам), шия – обшия/обшивам, лепя – облепя/облепвам...*

Създаване (от компоненти) – Поставяне

[x]$_{\text{АГЕНС}}$ създава [y(e)]$_{\text{СЪЗДАВАН ОБЕКТ}}$ [от c]$_{\text{КОМПОНЕНТИ}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС}}$ поставя [y(q)]$_{\text{КОМПОНЕНТИ}}$]$_{\text{ТЕМА}}$ [в/върху... z]$_{\text{СЪЗДАВАН ОБЕКТ}}$]$_{\text{ЦЕЛ}}$

Примери: *зидам – взидам/взиждам, градя – вградя/вграждам, меся – вмеся/вмесвам, плета – вплета/вплитам, преда – впреда/впридам, тъка – втъка(вам)*

Поставяне – Запълване

[x]$_{\text{АГЕНС}}$ поставя [y(q)]$_{\text{ТЕМА}}$ [в/върху... z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС}}$ запълва [z(a)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [[с y]$_{\text{ТЕМА}}$

Примери: *метна – наметна/намятам, заметна/замятам, сипя –*

засипя/засипвам, обсипя/обсипвам, копая – закопая/закопавам

Запълване – Поставяне

[x]$_{\text{АГЕНС}}$ запълва [z(a)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с у]$_{\text{ТЕМА}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС}}$ поставя [у(q)]$_{\text{ТЕМА}}$ [в/върху... z]$_{\text{ЦЕЛ}}$

Примери: *търкам – втърк(в)ам, трия – втрия/втривам*

3.3.4.4.2. Неканонична скала, определена за периферен участник

(i) **Обобщена конфигурация:**

периферен участник » каноничен ядрен участник

каноничен ядрен участник » периферен/имплицитен/неканоничен ядрен участник

(ii) **Конкретна конфигурация 1**

периферен участник » каноничен ядрен участник

каноничен ядрен участник » неканоничен ядрен участник

Строене(създаване на нещо от компоненти) » Запълване

[x]$_{\text{АГЕНС}}$ създава [у(е)]$_{\text{СЪЗДАВАН ОБЕКТ}}$ [от с]$_{\text{КОМПОНЕНТИ}}$ [върху z]$_{\text{МЯСТО}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС}}$ запълва [z(a)$_{\text{МЯСТО}}$]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с у]$_{\text{СЪЗДАВАН ОБЕКТ}}$]$_{\text{ТЕМА}}$

Примери: *строя – застроя(вам)*

Създаване » Обхващане (вариант на Запълване)

[x]$_{\text{СЪЗДАТЕЛ}}$ създава [у(е)]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ}}$ [върху z]$_{\text{МЯСТО}}$ » [x]$_{\text{СЪЗДАТЕЛ}}$]$_{\text{АГЕНС}}$ запълва [z(a)$_{\text{МЯСТО}}$]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с у]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ}}$]$_{\text{ТЕМА}}$

Примери: *копая (ров) – обкопая/обкопавам*

Копая канавка в полето. » Обкопавам полето с канавка.

Създаване на текст » Запълване

[x]$_{\text{АГЕНС(АВТОР)}}$ създава [y(e)]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕКСТ)}}$ [върху z]$_{\text{НОСИТЕЛ}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС(АВТОР)}}$ запълва [z(a)$_{\text{НОСИТЕЛ}}$]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с y]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕКСТ)}}$]$_{\text{ТЕМА}}$

Пример: *пиша – изпиша/изписвам (изпълвам повърхност с текст)*

(iii) **Конкретна конфигурация 2**

периферен участник » каноничен ядрен участник

каноничен ядрен участник » имплицитен участник

Създаване (на текст) » Изразходване

[x]$_{\text{АГЕНС(АВТОР)}}$ създавам [y(e)]$_{\text{СЪЗДАВАН_ОБЕКТ(ТЕКСТ)}}$ [върху z]$_{\text{НОСИТЕЛ}}$ [с i]$_{\text{СРЕДСТВО}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС}}$ изразходвам [z(q)]$_{\text{НОСИТЕЛ}}$/[i(q)]$_{\text{СРЕДСТВО}}$]$_{\text{РЕСУРС}}$

Примери: *пиша – изпиша/изписвам*

Създаване (на материално произведение) » Изразходване

[x]$_{\text{ТВОРЕЦ}}$ рисува [y(e)]$_{\text{ИЗОБРАЖЕНИЕ}}$ [върху z]$_{\text{ПОВЪРХНОСТ НА СЪЗДАВАНЕ}}$ [с i]$_{\text{СРЕДСТВО}}$ » [x]$_{\text{ТВОРЕЦ}}$]$_{\text{АГЕНС}}$ изразходва [z(q)]$_{\text{ПОВЪРХНОСТ НА СЪЗДАВАНЕ}}$/[i(q)]$_{\text{СРЕДСТВО}}$]$_{\text{РЕСУРС}}$

Примери: *рисувам – изрисувам, драскам – издраск(в)ам*

Прикрепване » Изразходване

[x]$_{\text{АГЕНС}}$ прикрепва [y(d)]$_{\text{ТЕМА(ПРЕДМЕТ)}}$ [към z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с p]$_{\text{СВЪРЗВАЩ ЕЛЕМЕНТ}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС}}$ изразходва [p(q)]$_{\text{СВЪРЗВАЩ ЕЛЕМЕНТ}}$]$_{\text{РЕСУРС}}$

Примери: *шия – изшия/изшивам; аналогични глаголи;*

3.3.4.4.3. Неканонична скала, дефинирана за екстратематичен участник[169]

(i) **Обобщена конфигурация**

екстратематичен участник » каноничен ядрен участник

(ii) **Конкретна конфигурация**

екстратематичен участник » каноничен ядрен участник

ядрен участник » имплицитен участник

Примери: *плувам – надплувам, рисувам – надрисувам, ям – надям/надяждам, пия – надпия/надпивам...*

3.3.4.4.4. Неканонична скала, дефинирана за каноничен участник

(i) **Обобщена конфигурация**

каноничен ядрен участник(m) » каноничен ядрен участник(p)

(ii) **Конкретна конфигурация**

каноничен ядрен участник(m) » каноничен ядрен участник(p)

неканоничен ядрен участник » имплицитен участник

Предизвикване на движение на флуид » Изразходване

[x]$_{\text{АГЕНС}}$ пръска [y(q)]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$ [в/върху... z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [от w]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ [по протежение на v]$_{\text{ТРАЕКТОРИЯ}}$ **»** [x]$_{\text{АГЕНС}}$ изразходва [y(q)]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$]$_{\text{РЕСУРС}}$

Примери: *пръскам – изпръск(в)ам*

[169] В 3.3.4.4.3. не се привеждат примерни фреймови съотнасяния, тъй като моделът е много продуктивен

Поставяне » Изразходване

[x]$_{АГЕНС}$ поставя [y(q)]$_{ТЕМА}$ [в/върху... z]$_{ЦЕЛ}$ » [x]$_{АГЕНС}$ изразходва [y(q)]$_{ТЕМА}$]$_{РЕСУРС}$

Примери: *мажа – измажа/измазвам, мацам – измац(в)ам, плескам – изплеск(в)ам*

(iii) **Конкретна конфигурация**

каноничен ядрен участник(m) » каноничен ядрен участник(p)

неканоничен ядрен участник » неканоничен ядрен участник

Прикрепване – Поставяне

[x]$_{АГЕНС}$ прикрепва [y(d)]$_{ТЕМА(ПРЕДМЕТ)}$ [към z]$_{ЦЕЛ}$ ([с p]$_{СВЪРЗВАЩ\ ЕЛЕМЕНТ}$)

» [x]$_{АГЕНС}$ поставя [y(q)]$_{ТЕМА(ПРЕДМЕТ)}$ [в/върху... z]$_{ЦЕЛ}$ ([с p]$_{СВЪРЗВАЩ\ ЕЛЕМЕНТ}$)

Примери: *кова – вкова(вам), шия – вшия/вшивам, лепя – влепя/влепвам...*

3.3.4.4.5. Скала, асоциирана с неканонична релация за каноничен участник

(i) **Обобщена конфигурация**

каноничен ядрен участник(R) » каноничен ядрен участник(L)

(ii) **Конкретна конфигурация**

каноничен ядрен участник(R) » каноничен ядрен участник(L)

участник без съответствие в изходния фрейм » неканоничен ядрен участник

Консумиране » Разделяне

[x]$_{\text{КОНСУМИРАЩ}}$ гризе [v)]$_{\text{КОНСУМИРАН_ОБЕКТ}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС(КОНСУМИРАЩ)}}$ път-през [y(w-max)]$_{\text{КОНСУМИРАН ОБЕКТ}}$]$_{\text{ЦЯЛО}}$ [на z]$_{\text{ЧАСТИ}}$

Примери: *гриза – прегриза/прегризвам, хапя – прехапя/прехапвам, ям – преям/преяждам (=прегризвам)*

Търкане » Разделяне

[x]$_{\text{ТЕМА}}$ стърже [y(a)]$_{\text{СТАТИЧЕН ОБЕКТ}}$ » [x]$_{\text{ТЕМА}}$ търка [y(w)]$_{\text{СТАТИЧЕН ОБЕКТ}}$]$_{\text{ЦЯЛО}}$ [на z]$_{\text{ЧАСТИ}}$

Примери: *трия – претрия/претривам, търкам – претъркам/претърквам, стържа – престъргвам/престържа...*

3.3.4.4.6. Скала, дефинирана за субекта

(i) **Обобщена конфигурация**

ядрен участник (субект) » каноничен ядрен участник

[x] правя **p** до насита » [x] съм в състояние **p** до насита

Примери: *отспя си/отспивам си, отлежа си/отлежавам си*

(ii) **Конкретна конфигурация 1**

каноничен ядрен участник » имплицитен участник

ядрен участник (субект) » каноничен ядрен участник

[x] правя **P** до насита [y] » [x] съм в състояние **P** до насита

Примери: *наям се/наяждам се, наговоря/наговарям се*

(iii) **Конкретна конфигурация 2**

каноничен ядрен участник » неканоничен ядрен участник

ядрен участник (субект) » каноничен ядрен участник

[x] прави **P** до насита [y] » [x] е в състояние **P** до насита [с/на y]

Примери: *наям се/наяждам се с нещо, наговоря/наговарям се на нещо*

3.3.4.4.7. Индуциране на скала при нескаларни глаголи

(i) **Обобщена конфигурация**

неканоничен ядрен участник/неядрен участник » каноничен ядрен участник

(ii) **Конкретна конфигурация**

неядрен участник » каноничен ядрен участник

Състояние/Дейност » Прекарване[170]

$[x]_{\text{АГЕНС}}$ прави **P**/е в състояние **P** $[\underline{\text{в продължение на p}}]_{\text{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}}$ » $[x_{\text{АГЕНС}}]$ прекарва $[[p(t)]_{\text{ПРОДЪЛЖИТЕЛНОСТ}}]_{\text{ВРЕМЕВИ ПЕРИОД}}$

Примери: *седя – проседя(вам), лежа – пролежа(вам), спя – проспя/проспивам, вися – провися(вам)*

3.3.4.4.8. Лексикализиране на скала чрез профилиране

[170] Хипотетично название на потенциален фрейм.

Предизвикване на движение (на Флуид) » Запълване

[[x]$_{\text{АГЕНС/ПРИЧИНА}}$ плиска [y(q)]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$ [от w]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ [в/върху/... z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [по протежение на v]$_{\text{ТРАЕКТОРИЯ}}$] » [[x]$_{\text{АГЕНС/ПРИЧИНА}}$ наплисква [z(a)]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [с y]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$

Примери: *плискам – наплиск(в)ам, пръскам – напръск(в)ам...*

Предизвикване на движение (на Флуид) » Отстраняване

[x]$_{\text{АГЕНС/ПРИЧИНА}}$ плиска [y]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$ [от w]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ [в/върху/... z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [по протежение на v]$_{\text{ТРАЕКТОРИЯ}}$ » [x]$_{\text{АГЕНС/ПРИЧИНА}}$ изплисква [y]$_{\text{ТЕМА(ФЛУИД)}}$ [от w]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$

Примери: *плискам – изплиск(в)ам, пръскам – изпръск(в)ам*

Самостоятелно движение » Пристигане

[x]$_{\text{ДВИЖЕЩ СЕ}}$ се движи [от y]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ [към z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [по w]$_{\text{ТРАЕКТОРИЯ}}$ [в v]$_{\text{ПОСОКА}}$ » [x]$_{\text{ДВИЖЕЩ СЕ}}$]$_{\text{ТЕМА}}$ пристига [до/в z]$_{\text{ЦЕЛ}}$

Примери: *плувам – доплувам, греба – догреба/догребвам, пълзя – допълзя(вам), летя – долетя/долитам...*

Самостоятелно движение » Заминаване

[x]$_{\text{ДВИЖЕЩ СЕ}}$ се движи [от y]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$ [към z]$_{\text{ЦЕЛ}}$ [по w]$_{\text{ТРАЕКТОРИЯ}}$ [в v]$_{\text{ПОСОКА}}$ » [x]$_{\text{ДВИЖЕЩ СЕ}}$]$_{\text{ТЕМА}}$ напуска [y]$_{\text{ИЗТОЧНИК}}$

Примери: *пълзя – изпълзя(вам), летя – излетя/излитам, плувам – изплувам...*